

FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Barn og unges forbruk: Klær, mat og kropp

Gun Roos, Ingun Grimstad Klepp, Kirsi Laitala, Vilde Haugrønning, Annechen Bahr Bugge, Silje Elisabeth Skuland, Kamilla Knutsen Steinnes og Helene Fiane Teigen

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET



© Forbruksforskningsinstituttet SIFO
OsloMet – storbyuniversitetet
SIFO-Rapport 13 – 2020

Forsidefoto:https://cdn.pixabay.com/photo/2020/09/09/16/40/kids-5558149_960_720.jpg


Forbruksforskningsinstituttet SIFO
OsloMet – storbyuniversitetet
Stensberggt. 26 – 7. etg.
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 Oslo
www.oslomet.no/om/sifo

Forbruksforskningsinstituttet SIFO utgir:

- Rapporter – som er kvalitetssikret og godkjennes av SIFO ved direktør/forskningsledere
- Notater – som godkjennes av prosjektleder.

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

STORBYUNIVERSITETET
FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Tittel Barn og unges forbruk: klær, mat og kropp	Antall sider 180	Dato 19.11.2020
Title Consumption among children and youth: clothes, food and the body	ISBN 978-82-7063-516-0	
Forfatter(e) Gun Roos, Ingun Grimstad Klepp, Kirsi Laitala, Vilde Haugrønning, Annechen Bahr Bugge, Silje Elisabeth Skuland, Kamilla Knutsen Steinnes, Helene Fiane Teigen	Prosjektnummer 200910	Faglig ansvarlig sign. 
Oppdragsgiver Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet – Storbyuniversitetet		
Sammendrag Denne rapporten, som i hovedsak er basert på en spørreundersøkelse om barn, klær, mat og kropp blant foreldre med barn i alderen 1-16 år, beskriver barn og unges forbruk av klær og mat og hvordan de forholder seg til kropp, helse og miljø. Undersøkelsen viser at mange foreldre gir klær til gjenbruk, men en mindre andel sier at deres barn bruker brukte klær. Spesielt klær blant de yngste barna går i arv. Det er vanlig å reparere barneklær selv, men uvanlig å betale andre for det. De færreste foreldre svarer at barna går med halvskitne klær, men helse og miljø fremstår ikke som spesielt viktige for foreldre når det gjelder klesvask. Det er delte meninger om og erfaringer omkring spørsmål om klær, klesnormer, kjønn, kjøpepress og religion. Hovedansvar for barns klær har mødrene eller ansvaret deles likt mellom foreldrene. Barn og unges meninger om klærs betydning for inkludering og erting er delte, det samme gjelder skoleuniform som mulig løsning. De er mer positive til dette tiltaket enn foreldrene. Resultatene viser at det mangler kunnskap om hvordan vi kan kle barn slik at de får en sunn, trygg og god barndom og hvem som har ansvar for at det skjer. De fleste barn og unge rapporterer et mat- og spisemønster som er i tråd med ernæringspolitiske målsettinger. Tilgjengeligheten hjemme av sunne matvarer er høy i barnefamilier og tilgjengeligheten av usunne matvarer er lavere, men en av ti sier at de alltid har usunne matvare hjemme. Tre av fire foreldre sier at deres yngste barn spiser matpakke hver dag på skolen, og mange er enige i at matpakka bør erstattes med et skolemåltid. Behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste inntekts- og utdanningsgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen. Foreldre synes at det i stor grad er den enkeltes ansvar å spise sunt, men at også myndighetene har ansvar. Mange foreldre er enige i at myndigheter bør benytte seg av prisvirkemidler og at markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbyes. Barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende. Ungdommer, jenter oftere enn gutter, gjennomfører en rekke skjønnhets- og kroppspraksiser regelmessig. Det er vanlig blant unge å unngå mat som allment anses som usunn.		
Summary This report, which is mainly based on a survey about children, clothes, food and the body among parents of children aged 1-16 years, describes children's and young people's consumption of clothing and food and how they relate to the body, health and the environment. The survey shows that many parents give clothes for reuse, but a small proportion say that their children wear used clothes. Especially clothes among the youngest children are inherited. It is common to repair children's clothes yourself, but unusual to pay others for it. Few parents answer that their children wear half-dirty clothes, but health and the environment do not appear to be particularly important for parents when it comes to laundry. There are divided opinions and experiences about questions about clothing, clothing standards, gender, buying pressure and religion. The main responsibility for children's clothes lies with the mothers or the responsibility is shared equally between the		

parents. Children's and young people's opinions about the importance of clothing for inclusion and teasing are divided, as is the school uniform as a possible solution. They are more positive about this measure than the parents. The results show that there is a lack of knowledge about how we can dress children so that they have a healthy, safe and good childhood and who is responsible for it happening.

Most children and young people report a food and eating pattern that is in line with nutritional policy objectives. The availability of healthy foods at home is high in families with children and the availability of unhealthy foods is lower, but one in ten says that they always have unhealthy foods at home. Three out of four parents say that their youngest child eats a packed lunch every day at school, and many agree that the packed lunch should be replaced with a school meal. The need to replace the packed lunch with a school meal is greatest among parents in the lowest income and education groups, and for parents who state that their children do not eat packed lunches daily at school. Parents think that it is largely the individual's responsibility to eat healthy, but that the authorities are also responsible. Many parents agree that the authorities should use pricing instruments and that marketing and advertising of unhealthy food to children should be banned.

Children and young people express both satisfaction and dissatisfaction with their own body and appearance.

Adolescents, girls more often than boys, conduct a variety of beauty and body practices regularly. It is common among young people to avoid foods that are generally considered unhealthy.

Stikkord

Barn, unge, foreldre, klær, bruktklær, skoleklær, klesnormer, klesvask, mat, spisemønster, skolemat, kostholdstiltak, kropp, utseende, kroppspress

Keywords

Children, young people, parents, clothes, second-hand clothes, school clothes, clothing standards, laundry, food, eating patterns, school meals, dietary measures, body, appearance, body pressure

Forord

Hensikten med denne rapporten er å diskutere barn og unges forbruk av mat og klær. Mat og klær er deler av dagliglivet til alle mennesker og viktig for bl.a. kropp, helse, miljø og kultur.

Rapporten bygger i hovedsak på en spørreundersøkelse til foreldre om barn, klær og mat utført av Norstat 2019. Prosjektet er finansiert av SIFOs kjerneområde Klær og mat. Rapporten er kvalitetssikret av forskningsleder for Forbrukerpolitikk og økonomi, Anita Borch.

Oslo, oktober 2020

Forbruksforskningsinstituttet SIFO

OsloMet – Storbyuniversitetet

Sammendrag

Innledning

Mat og klær er en del av dagliglivet og utgjør viktige forbruksområder i norske husholdninger. Men det er ikke bare det at husholdninger bruker penger på anskaffelse av mat og klær, både mat og klær er komplekse fysiske og sosiale fenomener som påvirker helse og miljø, og forholdet mellom mennesker. Sosialt bidrar klær og mat til å synliggjøre forskjeller mellom mennesker, årstider, hverdager, helger og feiringer, og så videre. I denne rapporten skal vi si noe om disse sidene av barn og unges kles- og matforbruk.

Vi undersøker følgende spørsmål:

- Hvor vanlig er det at barn bruker brukte klær? Hvor vanlig er det å reparere barnas klær?
- Hva betyr rene eller skitne barneklær for helse og miljø?
- Hva er klesnormer for barn?
- Hvem har ansvar for barns klær?
- Hva, hvordan og hvorfor spiser barn og unge?
- Hva er tilgjengeligheten av sunne og usunne matvarer hjemme hos barnefamilier?
- Hva er foreldres oppfatninger om skolemat og skoleklær?
- Hva er foreldres inntrykk av myndigheters rolle, ansvar og tiltak som skal bidra til et sunt kosthold og regulering av klær for å forhindre mobbing og kroppspress?
- Hvordan forholder barn og unge seg til kropp, sunnhet og utseende?

Metode

Rapporten er i hovedsak basert på en spørreundersøkelse *Barn og unge – klær og mat* (Forbruksforskningsinstituttet SIFO) blant 1058 foreldre til barn i alderen 1-16 år. Videre har noen kapitler brukt *Mediebarn survey* (Kantar TNS), *Ungdom, kroppspress, utseende og mat survey* (Forbruksforskningsinstituttet SIFO) og *Ungdata* (Velferdsforskningsinstituttet Nova).

Resultat

Hvor vanlig er det at barn bruker brukte klær? Hvor vanlig er det å reparere barnas klær?

Undersøkelsen viser at mange respondenter gir klær til gjenbruk, men en mye mindre andel rapporterer at barna deres bruker brukte klær. Alderen på barna spiller en rolle for gjenbruk og på hvor mye som gis bort. Arv fremstår som den viktigste formen for sirkulering av barneklær, spesielt av klær blant de yngste barna. Mer klær gis bort til veldedige organisasjoner og markeder ettersom barnet vokser. Det er forskjell mellom kjønn. Menn rapporterer om mindre gjenbruk av barnas klær. Familiene med høyere inntekt gir oftere brukte barneklær til venner og bekjente enn de med lavere inntekt.

Svart mange foreldre sier seg enige i påstanden at de forsøker å begrense mengden nye klær til barnet. De med høyest utdanning er mest enige i påstanden.

Det er svært uvanlig å betale andre for å reparere barneklær, men det å reparere barneklærne selv er veldig vanlig. Reparasjoner skal ikke synes. Få svarer at deres barn svært ofte går med klær med synlig spor av reparasjon. Det er foreldrene til tenåringene som sjelden sier at de bruker klær med synlig tegn på reparasjon, mens foreldrene til de yngste barna er gruppen der færrest bruker betalte tjenester for å reparere barnas klær.

Gjenbruk og reparasjon er svært viktig for at barneklærne utnyttes maksimalt og dermed bidrar til å senke miljøbelastninger. Vi ser at blant metodene for å forlenge levetiden til klær er det ubetalte og uformelle former som dominerer. I forskning, politikk og i media er det derimot det kommersielle (salg av brukte klær og reparasjonstjenester) som dominerer helt. Godt innarbeidede rutiner og kulturelle praksiser for å sirkulere og reparere klær privat har større omfang og det burde derfor utredes nærmere hvordan disse kan ivaretas, stimuleres og utvikles.

Hva betyr rene eller skitne barneklær for helse og miljø?

Det å la barna ha rene klær er en del av familiens ansikt utad. De færreste foreldre svarer at barna ofte går med halvskitne klær i skole og barnehage. Det er noe mer alminnelig i familier med høyere inntekt og blant familier som har barn i alderen 7-11 år. Fedre svarer oftere at de lar barn gå med skitne klær enn det mødre svarer.

Hverken helse eller miljø fremtrer som spesielt viktige for foreldrene når det gjelder vaskevaner. De foreldrene som er mest opptatt av å beskytte barna sine gjennom å vaske nye klær og ikke bruke parfyme har de yngste barna og de har få barn. Det er folk med høyere utdanning, høyere inntekt og i byene som er mest opptatt av helse og miljø relatert til klesvask.

Hvordan er klesnormene for barn?

De fleste av foreldrene synes det er greit at jenter går i gutteklær, men færre er enige i det motsatte; at det er greit at gutter går i jenteklær. Mange mener at en åpenbar seksualisert påkledning av jenter under 12 år ikke er greit. Vi har formulert to påstander om religiøse plagg, en om gutter og en om jenter; 43 prosent er helt uenige i påstanden om at det er greit for jenter og 39 prosent er helt uenig i påstanden om det er greit for gutter å gå med religiøse plagg. Menn er mindre skeptiske til seksualisering av jentekropper enn det kvinner er, men er mer skeptiske til at barna velger å gå i klær til det motsatte kjønn. Respondenter med høyere utdanning er mindre skeptiske til religiøse plagg eller liv som det motsatte biologiske kjønn for begge kjønn. Det er særlig de som sier de er «veldig religiøse» som svarer annerledes enn de andre. De misliker trange klær på gutter, men er mindre skeptiske til religiøse plagg. De mest religiøse er mer skeptiske til at barn går i klær for det motsatte kjønn og enda mer skeptiske til at barn velger å bli betraktet som det motsatte av sitt biologiske kjønn.

De fleste er uenige i påstanden om at kjøpepress går ut over familiens økonomi. Det er delte meninger og erfaringer omkring spørsmålene om klær, kjønn, kjøpepress og religion. Det er noen som blir ertet og noen som har problemer å skaffe det som er nødvendig for å ta del i det sosiale livet. Samtidig er det lite diskusjon omkring hvordan dette skal møtes. En mulig løsning på problemet er skoleuniform, og oppslutningen omkring dette var overaskende stor tatt i betraktning at det ikke er diskusjon eller tradisjon for dette i Norge. Vi mener det gjør at andre og mindre drastiske løsninger av problemene burde utredes nærmere. Det er flere

utfordringer omkring klær og klesnormer for barn i Norge og disse utfordringene burde møtes med kunnskap og tiltak.

Hvem har ansvar for barns klær?

Hovedansvar for barnas klær har enten mødrene eller ansvaret deles likt mellom foreldrene. Kvinnenes ansvar for barnas klær er størst når barna er små, og større for jenter enn for gutter.

Barneklær er en gruppe produkter der det er vanskelig å peke på én enkelt forbruker. Barnet er brukeren, mens foreldrene har ansvar som omfatter alt fra anskaffelser, stell og avhending. Mange andre personer og institusjoner påvirker også dette forbruket. Vi mener det finnes for lite kunnskap omkring hvordan dette fungerer sammen. Det finnes også lite kunnskap om hvordan vi kan sikre en utvikling av barns klær for å forhindre uønsket seksualisering, kommersialisering og plassering av barn i snevre kjønns kategorier fra svært ung alder.

Hva, hvordan og hvorfor spiser barn og unge?

De fleste barn og unge rapporterer et mat- og spisemønster som er i tråd med ernæringspolitiske målsettinger. I likhet med unge voksne, er fisk og sjømatinntaket blant de unge lavere enn ønskelig. Det samme gjelder inntaket av frukt, bær og grønnsaker. Selv om utdanning hadde effekt på spisemønsteret på enkelte av disse produktene, synes det som om familienes generelle interesse og glede over mat og matlaging også har stor betydning for den ernæringsmessige kvaliteten på barnas kosthold. Det var betydelig høyere inntak av fisk, sjømat og grønnsaker blant barn som vokste opp i hushold hvor foreldrene ga uttrykk for interesse for matlaging, samt at barna regelmessig deltok i tilberedning av familiens måltider. Fisk, sjømat og grønnsaker toppet imidlertid også listen over hva de yngre barna helst ville unngå å spise. Dette skyldtes i all hovedsak at barnet ikke likte smaken. Få uttrykte at barna var allergiske mot slike produkter. Åtte av ti foreldre rapporterte at barna deres «tålte alt» (ikke hadde matallergier/-intoleranser). Det produktet flest mente barna deres var allergisk eller intolerant mot var melk. Én av ti svarte altså dette.

Hva er tilgjengeligheten av sunne og usunne matvarer hjemme hos barnefamilier?

Resultatene viser at tilgjengeligheten hjemme av matvarer som det er anbefalt å spise mer av – grønnsaker, frukt og bær – er høy i barnefamilier. Tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mindre av – sukker, brus, saft, godteri, matvarer med mye salt – er lavere enn tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mer av, men det er en av ti som sier at de har alltid søtsaker, is krem, sukkerholdig saft/brus og salt snacks hjemme. Dette kan ha betydning for barns matinntak fordi tidligere studier har vist en sammenheng mellom tilgjengelighet hjemme og inntak hos barn.

I denne studien fant vi at kvinner svarer at de oftere har både friske og fryste grønnsaker og frisk frukt/bær hjemme og menn rapporterer oftere at de har juice hjemme enn kvinner. De med høyere utdanningsnivå svarer at de oftere har friske grønnsaker og frukt/bær (både frisk og fryst) hjemme og sier oftere at de har juice hjemme. De som har lavere utdanning oftere sier at de har sukkerfri saft/lettbrus hjemme.

Hva er foreldres oppfatninger om skolemat?

Ifølge foreldre spiser skolebarn ofte matpakke – tre av fire foreldre sier at deres yngste barn spiser matpakke hver dag på skolen. Sosiale forskjeller i hvor hyppig barna spiser matpakke var ikke tydelige, men foreldre sier at matpakke spises hyppigst i de siste trinnene av barneskolen.

Et hovedfunn i denne undersøkelsen er at 65 prosent av foreldre med barn i skolealder (6-17 år) er enige i at matpakka bør erstattes med et skolemåltid. Oppslutningen om et skolemåltid er uavhengig barnas alder, men avhengig av foreldrenes utdanning og husholdningsinntekt. Behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste inntekts- og utdanningsgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen. Majoriteten, det vil si fire av fem, ønsker å erstatte matpakka med varme retter. En stor majoritet av foreldre var villig til å betale for skolemåltid, dersom det ble tilbudt. Inntekt og forsørgerstatus har betydning for foreldrenes betalingsvilje.

Hva er forelders inntrykk av myndigheters rolle, ansvar og tiltak som skal bidra til et sunt kosthold?

Foreldre synes at både de selve og myndighetene har ansvar for at befolkningen spiser sunt – tre av fire foreldre mener at det er den enkeltes ansvar å spise sunt og en av tre rapporterer at myndighetene har et ansvar for hvor sunt folk spiser. De som har høyere utdanningsnivå sier oftere at for dem passer det at myndighetene har et ansvar.

Når det gjelder tiltak for bedre kosthold er mange foreldre enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemiddel (spesielt lavere moms på frukt og grønnsaker) og at markedsføring og reklame mat til barn bør forbys. Nøkkelhullmerket får ikke like mye støtte som de andre tiltakene.

Kjønn har et tydelig samband med hva foreldre mener; kvinner er oftere enige i tiltak enn menn. Foreldre med lavere utdanningsnivå støtter oftere at det bør være lavere merverdiavgift på frukt og grønnsaker, men foreldre med høyere utdanningsnivå støtter oftere at produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere og at markedsføring av usunn mat til barn bør forbys. De som har høyere inntekt støtter oftere at produkter med mye fett, sukker og salt blir dyrere og er oftere enige i at det bør være lavere moms på frukt og grønnsaker. De med yngre barn støtter oftere forbud mot markedsføring av usunn mat til barn og rapporterer at de oftere velger matvarer merket med nøkkelhull.

Hvordan forholder seg barn og unge til kropp, sunnhet og utseende?

Resultatene viser et nyansert bilde, hvor barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid, avhengig av hvor detaljerte spørsmålene er og hvilke situasjoner man spør om.

Det er fremtredende kjønnsforskjellene i hvilken grad de unge sier at de er tilfredse med sin egen kropp og utseende. Til tross for at jenter er mer fornøyde enn guttene med ulike kroppsdeler, er jenter mindre fornøyd med egen kropp og eget utseende, og mindre komfortabel med å være naken eller i badetøy sammen med andre enn hva gutter er. Jenter bruker dessuten mer tid på å gjøre seg klar i hverdagen.

Samlet sett tyder resultatene på at ungdommene gjennomfører en rekke skjønnhets- og kroppspraksiser regelmessig, og jentene utfører dem oftere enn guttene. Ytterst få av ungdom som er misfornøyd med kroppen sin ønsker å endre på den gjennom kirurgi og kosmetiske behandlinger. Det er likevel flest jenter som er utsatt for misnøye med sin egen kropp og ønske om å endre på den via kirurgiske eller kosmetiske inngrep.

Det er vanlig blant unge å unngå mat som allment anses som usunn. Når det kommer til matvaner og sunnhet er jenter mer opptatt av å få i seg vann og vitaminer, og har spesielt fokus på å ha en fin og slank kropp, fin hud og glansfullt hår. Gutter er mer opptatt av å «bygge kropp» gjennom å trene med vekter, samt å passe ekstra godt på å få i seg nok proteiner, kjøtt og meieriprodukter som er med å bygge muskler.

Foreldres oppfatning av deres yngste barns forhold til sunnhet og slank kropp samsvarer ikke helt med det barn selv sier. Foreldre tror at sitt yngste barn er mindre opptatt av sunnhet og det å ha en slank kropp enn det barn selv rapporterer. Basert på barn og ungdoms egne svar knyttet til ulike kropps- og skjønnhetspraksiser, tilfredshet rundt egen kropp og utseende, samt matvaner og årsaker til dem, finner vi at de unge i stor grad er opptatt av å ha en slank og sunn kropp. Sammenligningene mellom barn og foreldres svar bør likevel tolkes med varsomhet og kan ikke sees i direkte sammenheng.

Konklusjon

Gjenbruk av barneklær i form av arv ser ut å være en vel etablert praksis og mange foreldre rapportere at de forsøker å begrense mengden nye klær til barn og at de selv reparerer barneklær. Gjenbruk og reparasjon er viktig for at klærne utnyttes maksimalt og bidrar til å senke miljøbelastninger og det burde utredes nærmere hvordan disse kan ivaretas og utvikles. Når det gjelder vasking av barneklær fremtrer hverken helse eller miljø som spesielt viktige for foreldrene. Det er delte meninger og erfaringer omkring klær, kjønn, kjøpepress og religion. Foreldrene rapporterer at hovedansvar for barnas klær har enten mødrene eller ansvaret deles mellom foreldrene, men barns forbruk av klær er ikke bare foreldrenes eller barns ansvar og vi trenger mer kunnskap om hva som påvirker forbruk av barneklær. Det er flere utfordringer omkring klær og klesnormer for barn, men det er lite debatt og forslag til tiltak som kan bidra med å dempe seksualisering og kommersialisering samt fokus på kropp og utseende. Vi konkluderer med at det mangler kunnskap både om hvordan vi kan kle barn slik at de får en sunn, trygg og god barndom og hvem det er som har ansvar for at dette skjer.

Barn og unge har et lavere inntak av grønnsaker, frukt og bær, fisk og sjømat enn det som er anbefalt. Inntaket av disse sunne matvarene er høyere blant barn i hushold hvor foreldrene ger uttrykk for interesse for matlaging, samt at barna regelmessig deltar i tilberedning av familiens måltider. Tilgjengelighet hjemme er en av flere faktorer som påvirker barns matinntak. Foreldre rapporterer at tilgjengeligheten er høyere for sunne matvarer enn for usunne matvarer, men en av ti sier at de alltid har usunne matvarer hjemme.

Barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid. Jenter er mer misnøyd med sin kropp enn gutter og jenter utfører oftere skjønnhets- og kroppspraksiser enn guttene. Barn og unge er i stor grad opptatt av å ha en slank og sunn kropp. Foreldrenes oppfatning om barns forhold til sunnhet og slank kropp samsvarer ikke

helt med det barn selv sier, men dette bør tolkes med varsomhet og disse kan ikke sees i direkte sammenheng.

Skole og barnehage er viktige arenaer for barn og unge. Skolemat har vært en del av offentlige og politiske debatter og anbefales av norske eksperter, men skoleuniform er lite diskutert. I rapporten har vi sett på foreldres oppfatninger om mat og klær i skolen. 65 prosent av foreldre er enige i at matpakka bør bli erstattet med et skolemåltid og majoriteten av de som ønsker det ønsker at det blir servert varme retter. En stor majoritet av foreldrene er villig til å betale for skolemåltid, dersom det ble tilbudt. Behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste inntekts- og utdannelsesgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen. Skoleuniform, får overaskende bred tilslutning, men mangel på kunnskap og debatt kan være årsak til at en del av svarene er vanskelig å tolke. De med lav utdanning er mest enige i påstandene om at skoleuniform vil dempe kropps- og kjøpepress og de med mest utdanning minst.

Mat er underlagt politikk og offentlige institusjoner har ansvar for matsikkerhet, ernæring og helse, men for klær finnes ikke lignende politikk eller institusjoner. Foreldre sier at både de selve og myndighetene har ansvar for at befolkningen spiser sunt. Mange foreldre er enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemidler og at markedsføring og reklame til barn bør reguleres. Foreldre ble ikke i denne undersøkelsen spurt om markedsføring av barneklær, men klær er gjenstand for markedsføring mot barn og unge og det er behov for mer kunnskap og diskusjon om dette.

Innhold

Forord	3
Sammendrag.....	5
Innhold	11
1. Innledning.....	14
1.1 Problemstillinger.....	16
1.2 Litteratur.....	16
2. Metode	19
2.1 «Barn og unge – klær, mat og kropp» survey.....	19
2.2 «Ungdom, kroppspress, utseende og mat» survey.....	21
2.3 «Mediebarn» survey.....	23
2.4 Ungdata	23
3. Barneklær og miljø: Innkjøp, gjenbruk og reparasjon	24
3.1 Bakgrunn.....	24
3.2 Metode.....	24
3.3 Resultater.....	25
Gjenbruk	25
Reduksjon av nykjøp	31
Reparasjon.....	34
3.4 Oppsummering og konklusjon	40
3.5 Litteratur.....	42
4. Rene og skitne barneklær: Helse og miljø.....	43
4.1 Bakgrunn.....	43
4.2 Metode.....	44
4.3 Resultater.....	45
4.4 Oppsummering og konklusjon	52
4.5 Litteratur.....	53
5. Klesnormer, kjønn, seksualisering og religion	54
5.1 Bakgrunn.....	54
5.2 Metode.....	56
5.3 Resultater.....	58
Voksne	58
Barn	69
5.4 Oppsummering og konklusjon	73
5.5 Litteratur.....	75
6. Hvem er forbrukeren av barneklær?	78

6.1	Bakgrunn.....	78
6.2	Metode.....	78
6.3	Resultater.....	79
6.4	Oppsummering og konklusjon.....	85
6.5	Litteratur.....	86
7.	Barn og unges spise- og drikkemønster – hva, hvordan og hvorfor?.....	87
7.1	Barn i alderen ett til 16 års spisefrekvens av følgende mat- og drikkeprodukter. Foreldres rapportering.....	87
7.2	Mat og drikke barn i alderen ett til 16 år helst ikke vil spise og deres begrunnelse .	90
7.3	Hvor stor er barns medbestemmelse og deltakelse i familiens mat og måltider? Foreldres rapportering.....	92
7.4	Hvor viktig er sunnhet og slankhet for barn i alderen ett til 16 år? Foreldres rapportering.....	94
7.5	Unge i alderen 13-19 års spisefrekvens av utvalgte mat- og drikkeprodukter. Unges egen rapportering.....	94
7.6	Unge i alderen 13-19 års spisefrekvens på utvalgte spisesteder. Unges egen rapportering.....	99
7.7	Hvor viktig er sunnhet og slankhet for unge i alderen 13-19 år? Unges egen rapportering.....	100
7.8	Hva kjennetegner de unges måltidsvaner.....	101
7.9	Diskusjon og oppsummering.....	103
7.10	Litteratur.....	104
8.	Tilgjengelighet av «velg mer» og «velg mindre» matvarer hjemme i barnefamilier – rapportert av foreldre.....	106
8.1	Bakgrunn.....	106
8.2	Metode.....	107
8.3	Resultater.....	107
	Tilgjengelighet av «velg mer» matvarer hjemme.....	107
	Tilgjengelighet av «velg mindre» matvarer hjemme.....	113
	Tilgjengelighet av drikke (juice og saft/brus) hjemme.....	114
8.4	Oppsummering og konklusjon.....	116
8.5	Litteratur.....	117
9.	Skolemat eller matpakke? Foreldres oppfatninger.....	118
9.1	Bakgrunn.....	118
9.2	Metode.....	120
9.3	Resultater.....	121
	Matpakkevaner.....	121
	Oppslutning om et skolemåltid.....	123
	Foreldrenes synspunkter på organisering og finansiering av serverte skolemåltider.....	128

9.4	Oppsummering og konklusjon	133
9.5	Litteratur.....	136
10.	Foreldres inntrykk av kostholdstiltak og myndigheters rolle.....	138
10.1	Bakgrunn.....	138
10.2	Metode.....	139
10.3	Resultater.....	139
	Ansvar for å spise sunt.....	139
	Kostholdstiltak.....	142
10.4	Oppsummering og konklusjon	148
10.5	Litteratur.....	148
11.	Sunn kropp, sunt sinn? Hvordan forholder barn og unge seg til kropp, utseende, mat og sunnhet, og hvordan samsvarer det med foreldres perspektiv?	149
11.1	Bakgrunn.....	149
11.2	Metode.....	150
11.3	Resultater.....	150
	Hvor tilfredse er unge med sin egen kropp og utseende?.....	150
	I hvilken grad er unge opptatt av ulike kroppspraksiser og kroppsmodifiserende aktiviteter?.....	161
	I hvilken grad er barn og unge opptatt av mat og sunnhet?	164
	I hvilken grad mener foreldre at unge er opptatt av sunnhet og slank kropp?	168
11.4	Oppsummering og diskusjon.....	169
	Hvor tilfredse er unge med sin egen kropp?	169
	Kroppspraksiser og kroppsmodifisering.....	171
	Mat og sunnhet	171
	Foreldrenes rapportering vs. de unges egen rapportering	172
11.5	Konklusjon	173
11.6	Litteratur.....	174
12.	Oppsummering og konklusjon.....	175
	Vedlegg A: Spørreskjema "Barn og unge - klær, mat og kropp».....	181

1. Innledning

Ingun Grimstad Klepp og Gun Roos

Mat og klær er del av dagliglivet og utgjør viktige forbruksområder i norske husholdninger. I SIFOs Referansebudsjett, som viser hva det koster å leve på et rimelig forbruksnivå, er mat og klær de største individuelle utgiftspostene for barn og unge (<https://www.oslomet.no/om/sifo/referansebudsjettet>). Men det er ikke bare det at husholdninger bruker penger på anskaffelse av mat og klær, både mat og klær er komplekse fysiske og sosiale fenomener som påvirker både helse og miljø, og forholdet mellom mennesker. I denne rapporten skal vi si noe om disse sidene av barn og unges kles- og matforbruk.

Klær og mat har mange praktiske konsekvenser i det daglige for folk flest. Usunt kosthold kan føre til sykdom. For mye eller for lite mat påvirker personens vekt og utseende. Feil klær vanskeliggjør fysisk aktivitet og vi kan bli syke av for lite klær i et kaldt klima. Miljøgifter i mat og klær påvirker kroppens helse, og produksjonsmåtene er med å forringe jorden gjennom spredning av miljøgifter, påvirkning på klima, vann og arealbruk. Det er med andre ord mange sammenhenger og likheter mellom mat og klær.

Sosialt bidrar både klær og mat til å synliggjøre forskjeller mellom mennesker, årstider, hverdager, helger og feiringer, og så videre (Amilien, 2007; Bugge, 2010, 2019). Men det er ulike premisser for forbruket av klær og mat: å spise kan om ønskelig være privat og skjult for andre, i motsetning til klær som alltid er til stede når du møter andre mennesker. Det er ikke mulig å ta en pause fra vårt eget utseende eller klær, men det kan vi med mat. Begge forbruksområder er underlagt sterke normer og tabuer. I de fleste kulturer er det viktig å skjule noen deler av kroppen for andre mennesker, og spesielt mennesker av motsatt kjønn, men hva og hvor mye man skal dekke varierer. På samme måte som kroppslige sekreter og lukter kan vekke avsky, kan det å spise tabubelagt mat forårsake stort ubehag i de fleste kulturer. Men hva som oppfattes som uegnet som mat, eller hva som er en dårlig lukt varierer. For klær og mat er det dermed kulturelle så vel som personlige og individuelle forskjeller, og det er nært knyttet til identitet, status og indikasjon på kulturell og religiøs tilhørighet (Fletcher & Vittersø, 2018). Men samtidig diskuteres og forstås mat og klær ulikt. Mat er underlagt politikk der ernæring, helse, tilgang, selvforsyning og praktisk kunnskap er sentralt og det er et fag som undervises på skoler. Offentlige institusjoner har ansvar for mat, matsikkerhet og ernæringspolitikk (Kjærnes & Roos, 2012). Den nasjonale handlingsplanen for bedre kosthold (2017-2021) inneholder en kombinasjon av befolkningsrettede og individrettede tiltak som skal bidra til sunt kosthold (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2017). Ingen av disse institusjonene, fagene eller policyområdene eksisterer for klær (Fletcher & Vittersø, 2018). Sentralt i diskursen om mat er at alle må ha mat for å leve og at matens sammensetning påvirker helsen. Dette er åpenbart tilfelle, men det gjelder også klær. På flere felt skiller klærne seg fra maten. Mens mat spises én gang, er det å bruke klærne på nytt noe av det som har størst påvirkning på miljøbelastningen fra klesforbruket. Det er like viktig å ikke kaste klær som mat, og hvordan vi kaster det er et viktig miljøspørsmål.

Barn og unge spiser mat som voksne har ansvar for og det er de voksne som setter normer for hva og når barn skal spise. Barn har matkulturell kompetanse, de vet hva som er sunn og

usunn mat og skiller på mat på skolen og hjemme og på hverdag og helg/fest (Johansson m.fl., 2006). Foreldre kjøper, lager og serverer maten hjemme og de fleste barn og unge har med seg matpakke hjemmefra til skolen. Mat på skolen har lenge vært en del av offentlige og politiske debatter og myndighetene har utarbeidet retningslinjer for mat og måltider i barnehage og skolen (<https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/mat-og-maltider-i-barnehagen> og <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/mat-og-maltider-i-skolen>). En nylig ekspertvurdering av gjeldende politikk for sunnere matogivelser i Norge anbefalte bl.a. at kommuner blir pålagt å tilby et enkelt skolemåltid (Torheim m.fl., 2020). Nasjonale kostholdsundersøkelser viser at barn og unge spiser mindre grønnsaker og frukt og mer sukker enn anbefalt (Hansen m.fl., 2016). Forekomsten av overvekt og fedme blant barn har stabilisert seg det siste tiåret, men den har økt blant ungdom, der omtrent 1 av 4 har overvekt eller fedme. Blant barn og unge har de med lavest sosioøkonomisk status høyere risiko for å ha et usunt kosthold og for å ha overvekt og fedme (Folkehelseinstituttet, 2017). Denne rapporten ser på både foreldres og unges oppfatninger om barn, mat og kropp.

Det er svært mye vi ikke vet om barneklær. Det vi vet er at barnas klær er helt avgjørende for at de kan ta del i lek, ikke minst ute, og viktig for hvordan de oppfatter seg selv og hverandre. Barnas klær inngår i de voksnes ønsker og drømmer om barn og barndom og i barnas egen verden. Barna selv har selvsagt meninger om hva de vil bruke og hva de ønsker seg. Barna påvirker klesforbruket på mange måter, hva de velger å ta på seg – når de får ta denne beslutningen selv, når ting blir lagt til vask, hvor mye som mistes og delvis også hvor fort ting slites. Det er store forskjeller barn imellom. Denne rapporten ser på barneklærne gjennom foreldrenes øyne, men det ideelle ville være å supplere dette med andre aktører, ikke minst barnas egne.

Den viktigste sosiale arenaen for samvær for barn er barnehage, skole og skolefritidsordningen (SFO). Disse institusjonene stiller krav til barnas mat og klær både direkte mot foreldre og indirekte gjennom barna (Klepp m.fl., 2019). Helsedirektoratet har gitt ut retningslinjer for skolemåltider og for mat i barnehagen for å sikre gode rammer for måltidene og god ernæringsmessig kvalitet på mat- og drikketilbudet (se nettsidene til [helsedirektoratet](https://www.helsedirektoratet.no)). I barnehage er det vanlig med lister over plagg (typer og antall) som det kreves at barna har ekstra skift av. I tillegg kommer sikkerhetsrutiner, krav fra svømmehaller og andre arenaer som barnehagen/skolen tar barna med på. Rutinene og kravene varierer mellom institusjonene. Kravene er mest uttalt for de små, men også for de største barna er det krav til klær for gym, utedager, leirskole og festligheter, som for eksempel skoleball. Samspillet mellom de tre aktørene, barnehage/SFO/skole, foreldre og barn, er det som setter utgangspunktet for barns klesforbruk. Tidligere studier har funnet at barna i større grad enn voksne ønsker å være like og at merker står sentralt. Voksne kvinner oppfatter det å ha helt like klær som en annen som problematisk. De ønsker å fremstå som kunnskapsbaserte, individer og dermed mindre avhengig av merker og markedsføring (Klepp & Storm-Mathisen, 2005; Storm-Mathisen & Klepp, 2006).

Regulering av markedsføring av mat og drikke mot barn er ett av mange tiltak i den nasjonale handlingsplanen for bedre kosthold (2017-2021) (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2017). Regulering av markedsføring av usunn mat og drikke rettet mot barn har vært viet mye oppmerksomhet i norsk offentlighet de senere tiårene og har blitt evaluert (Bugge & Rysst, 2013; Bugge m.fl., 2016; Øvrebø & Helleve, 2020). Markedsføring av usunn mat og drikke mot barn er i dag regulert gjennom en selvreguleringsordning som

matvarebransjen har utarbeidet i samråd med myndighetene og denne har også nylig blitt evaluert (Øvrebø & Helleve, 2020). Den nylige ekspertvurderingen av gjeldende politikk for sunnere matomgivelser i Norge anbefalte bl.a. at lovregulering av markedsføring av usunn mat rettet mot barn (Torheim m.fl., 2020). Klær er også gjenstand for markedsføring – mot barn, men fremfor alt mot ungdom. Det er lite motstand, kunnskap, diskusjon og opposisjon mot markedsføringen av barneklær og sammenfall mellom kommersielle interesser og offentlig engasjement i barndom slik som NRKs barne-tv, og de nevnte institusjoner. Det er med andre ord et hav av ulike problemstillinger omkring barneklær vi mer enn gjerne skulle ønske vi kunne ta fatt i. De problemstillingene vi har valgt å konsentrere oss om er styrt av noen ulike hensyn. Det første er at vi har ønsket å diskutere mat og klær i sammenheng. Dette er to forbruksfelt som ofte behandles som svært ulikt – men med store fellestrekk. Begge er deler av dagliglivet til alle mennesker og viktig både for vår helse og vår kultur. Det andre er at vi har ønsket å stille spørsmål omkring miljø fordi dette er et felt vi jobber mye med på SIFO og fordi mat og klær er viktige miljøspørsmål. Sist, men ikke minst er vi opptatt av utseendes sosiale betydning og hvordan mat og klær inngår i viktige diskusjoner omkring kjønn, selvbilde og selvrespekt. Dette er områder hvor vi vet det er store utfordringer blant barn og unge i dag.

1.1 Problemstillinger

I denne rapporten ser vi på barn og unges forbruk av klær og mat. Vi ser på dette mest gjennom foreldrenes øyne, men vi ser også i tillegg i noen av kapitlene på hva barn og unge selv rapporterer.

Vi undersøker følgende forskningsspørsmål:

- Hvor vanlig er det at barn bruker brukte klær? Hvor vanlig er det å reparere barnas klær?
- Hva betyr rene eller skitne barneklær for helse og miljø?
- Hva er klesnormer for barn?
- Hvem har ansvar for barns klær?
- Hva, hvordan og hvorfor spiser barn og unge?
- Hva er tilgjengeligheten av sunne og usunne matvarer hjemme hos barnefamilier?
- Hva er foreldres oppfatninger om skolemat?
- Hva er foreldres inntrykk av myndigheters rolle, ansvar og tiltak som skal bidra til et sunt kosthold?
- Hvordan forholder seg barn og unge til kropp, sunnhet og utseende?

1.2 Litteratur

Amilien, V. (2007). Innledning. I V. Amilien & E. Krogh (Red.), *Den kultiverte maten: En bok om norsk mat, kultur og matkultur* (s. 17-42). Bergen: Fagbokforlaget.

Bugge, A. B. (2010). Den sosiale appetitten: mat, klasse og identitet. In K. Dahlgren & J. Ljunggren (Red.), *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge. Del 2 Kultur* (s. 129-143). Oslo: Universitetsforlaget.

- Bugge, A. B. (2019). *Fattigmenn, tilslørte bondepiker og rike riddere: Mat og spisevaner i Norge fra 1500-tallet til vår tid*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bugge, A. B., Rosenberg, T. G. & Tingstad, V. (2016). *Systematisk kartlegging av reklame for usunn mat og drikke rettet mot barn og unge på TV og internett*. Oslo: SIFO, HiOA.
- Bugge, A. B. & Rysst, M. (2013). *Usunne mat- og drikkereklamer rettet mot barn – en systematisk kartlegging av omfanget i utvalgte mediekanaler*. Oslo: SIFO, HiOA.
- Fletcher, K. & Vittersø, G. (2018). Local Food Initiatives and Fashion Change: Comparing Food and Clothes to Better Understand Fashion Localism. *Fashion Practice*, 10(2), 160-170. <https://doi:10.1080/17569370.2018.1458496>
- Folkehelseinstituttet. (2017). *Overvekt og fedme i Norge. 2017*. <https://www.fhi.no/nettpub/hin/levevaner/overvekt-og-fedme/>.
- Hansen, L. B., Myhre, J. B., Johansen, A. M. W., Paulsen, M.M. & Andersen, L. F. (2016). *UN GKOST 3. Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant elever i 4.- og 8. klasse i Norge, 2015*. Folkehelseinstituttet, Oslo.
- Helse- og Omsorgsdepartementet. (2017). *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017-2021)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-handlingsplan-for-bedre-kosthold-20172021/id2541870/>.
- Johansson, B. (Red.), Hansen, G. L., Hillen, S., Huutilainen, A., Jensen, T. M., Mäkelä, J. & Roos, G. (2006). *Nordiska barns bilder av mat och ätande*. CFK-rapport 2006:04. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/23181>
- Kjærnes, U. & Roos, G. (2012). Food and welfare. Nordic nutrition policy and the current paradox of regulating obesity. I M. Hellman, G. Roos & J. von Wright (Red.), *A welfare policy patchwork: Negotiating the public good in times of transition* (s. 43-63). Helsinki: Nordic Centre for Welfare and Social Issues.
- Klepp, I. G., Laitala, K. & Skuland, S. (2019). Uniformity without uniforms: Dressing school children in Norway. I A. Borch, I. Harsløf, K. Laitala, & I. G. Klepp (Red.), *Inclusive consumption* (s. 39-62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Klepp, I. G. & Storm-Mathisen, A. (2005). Reading fashion as age: Teenage girls and grown women's Accounts of Clothing as Body and Social Status. *Fashion Theory: The Journal of Dress, Body and Culture*, 9(3), 323-342.
- Storm-Mathisen, A. & Klepp, I. G. (2006). Young Fashion and Adult Style: How Teenage Girls and Grown Women Accounts for the Impact of Style and Fashion on Their Personal Clothing Practices. *Ethnologia Scandinavica. A journal for Nordic ethnology*, 36, 91-106.
- Torheim, L. E., Løvhaug, A. L., Huseby, C. S., Terragni, L., Henjum, S. & Roos, G. (2020). *Sunnere matomgivelser i Norge. Vurderinger av gjeldende politikk og anbefalinger for videre innsats. Food-EPI 2020*. Oslo: OsloMet. https://uni.oslomet.no/se/wp-content/uploads/sites/11/2020/09/FoodEPI_Rapport_2020_compressed.pdf.

Øvrebø B. & Helleve A. (2020). *Evaluering av Matbransjens faglige utvalg. En evaluering av den norske selvreguleringsordningen som begrenser markedsføring av usunn mat og drikke rettet mot barn og unge*. Rapport 2020. Oslo: Folkehelseinstituttet.

2. Metode

I dette kapittel presenteres de spørreundersøkelser som er brukt i rapporten. Alle kapitler har brukt resultater fra *Barn og unge – klær og mat* surveyen (Forbruksforskningsinstituttet SIFO) og i tillegg har kapittel 5 «Klesnormer, kjønn, seksualisering og religion» brukt *Mediebarn-survey* (Kantar TNS), kapittel 7 «Barn og unges spisemønster – hva, hvordan og hvorfor?» har brukt *Ungdata* (Velferdsforskningsinstituttet Nova) og kapittel 11 «Sunn kropp og sunt sinn? Hvordan forholder seg barn og unge til kropp, utseende, mat og sunnhet, og hvordan samsvarer det med foreldres perspektiv?» har brukt *Mediebarn-survey* (Kantar TNS) og *Ungdom, kroppspress, utseende og mat* survey (Forbruksforskningsinstituttet SIFO).

2.1 «Barn og unge – klær, mat og kropp» survey

Spørreundersøkelsen «Barn og unge – klær, mat og kropp» ble utført i regi av Nortstat på oppdrag av SIFO blant foreldre med barn i alderen 1-16 år. Den ble gjennomført som web-survey i 2019.

Målgruppen for undersøkelsen var foreldre bosatt i Norge med barn i alderen 1-16 år boende i husholdningen. Respondenter ble rekruttert fra Norstats panel med personer som har sagt seg villig til å svare på spørreundersøkelser. Totalt svarte 1085 personer på undersøkelsen (Tabell 2.1). Svarsprosenten var 25 prosent (5344 invitert å delta). Utvalget (foreldre med barn i alderen 1-16 år) er ikke representativt for den voksne norske befolkningen og det er derfor ikke mulig å vekte utvalget. Resultatene kan derfor ikke generaliseres til alle norske foreldre som har barn i alderen 1-16 år. Det at utvalget er uvektet kan ha påvirket analysene, bl.a. analysene av forskjell mellom utdannings- og inntektsnivåer kan ha blitt påvirket fordi deltakere i spørreundersøkelser ofte har høyere utdanning og inntekt.

Tabell 2-1 Antall respondenter i ulike grupper. Prosent. N=1085

	Prosent - Totalt (n=1085)
Kjønn	
Mann	41%
Kvinne	59%
Alder	
Under 30 år	9%
30-39 år	34%
40-49 år	38%
50+ år	19%
Antall barn i husholdningen	
1	31%
2	44%
3+	25%
Yngste barnets alder	
0-2 år	23%
3-6 år	22%
7-11 år	25%
12-16 år	30%
Høyeste fullførte utdanning	
Grunnskole og videregående	32%
Universitet-/høyskolenivå t.o.m. 3 år	30%
Universitet-/høyskolenivå t.o.m. 4 år	15%
Universitet-/høyskolenivå mer enn 4 år	23%
Husstandens bruttoinntekt (før skatt)	
≤ 500.000	10%
500.001 - 800.000	19%
801.000 – 1.000.000	21%
1.000.001 – 1.300.000	23%
≥1.300.001	15%
Vet ikke/vil ikke svare	13%
Størrelse på by	
Oslo	16%
By med mer enn 50.000 innbyggere	22%
By med mellom 5.000 og 50.000 innbyggere	34%
By/tettsted (2.000 til 4.999 innbyggere)	17%
Landsbygda (mindre enn 2.000 innbyggere)	12%
Landsdel	
Nord-Norge	9%
Midt-Norge	17%
Vestlandet	16%
Østlandet	37%
Sørlandet inkludert Telemark	6%
Oslo	16%
Fylke	
Finnmark	1%
Troms	3%
Nordland	5%
Trøndelag	11%
Møre og Romsdal	6%
Sogn og Fjordane	1%
Hordaland	7%
Rogaland	7%
Vest-Agder	2%

Aust-Agder	2%
Telemark	2%
Vestfold	4%
Buskerud	6%
Oppland	4%
Hedmark	3%
Østfold	7%
Akershus	12%
Oslo	16%

Spørreskjemaet er laget av SIFO og inneholder 25 spørsmål om mat og klær. Noen av spørsmålene omhandler kun det yngste barnet (over ett år) i husholdningen. Spørreskjemaet finnes i vedlegg A.

2.2 «Ungdom, kroppspress, utseende og mat» survey

Survey blant ungdom om kroppspress, utseende og mat (N=1000, 15-20 år) ble utført i 2019 på oppdrag fra Barne- og Familiedepartementet. Målgruppen for undersøkelsen var unge mellom 15 og 20 år som var bosatt i Norge. Respondenter ble rekruttert fra Norstats panel med unge som har sagt seg villig til å svare på spørreundersøkelser. Datamaterialet ble vektet utfra kjønn, aldersgruppe og landsdel. Totalt svarte 1000 personer på undersøkelsen (se Tabell 2-2 under).

Tabell 2-2 Antall respondenter i ulike grupper. Prosent. N=1000

	Prosent - Totalt (n=1000)
Kjønn	
Gutt	52%
Jente	48%
Alder	
15 år	14%
16 år	24%
17 år	21%
18 år	14%
19 år	13%
20 år	14%
Antall personer i husholdningen	
1	4%
2	11%
3	18%
4	27%
5+	22%
Vil ikke svare	17%
Størrelse på by	
Oslo	8%
By med mer enn 50.000 innbyggere	22%
By med mellom 5.000 og 50.000 innbyggere	26%
By/tettsted (2.000 til 4.999 innbyggere)	11%
Landsbygda (mindre enn 2.000 innbyggere)	10%
Vet ikke	24%
Landsdel	
Nord-Norge	9%
Midt-Norge	14%
Vestlandet	22%
Østlandet	35%
Sørlandet inkludert Telemark	10%
Oslo	10%

2.3 «Mediebarn» survey

Mediebarn-survey blant barn og ungdom om kropp og mat (N=772, 8-19 år) ble utført av Kantar TNS Gallup i 2019 (Tabell 2-3). Utvalget ble trukket fra Gallup sitt panel over norske barn. Dataene er vektet på kjønn, alder og geografisk posisjon.

Tabell 2-3 Antall respondenter i ulike grupper. Prosent. N=772

	Prosent - Totalt (n=772)
Kjønn	
Gutt	51%
Jente	49%
Alder	
8-11 år	34%
12-15 år	33%
16-19 år	33%
Minst en foreldre med høyskole/universitet utdannelse	63%
Foreldre med høyskole/universitet utdannelse	
Far	48%
Mor	49%
Landsdel	
Oslo	10%
Østlandet	41%
Vestlandet	26%
Midt-Norge	14%
Nord-Norge	9%

2.4 Ungdata

I kapittel 7 har vi benyttet resultater fra Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet - storbyuniversitetets Ungdata. Dette er en undersøkelse hvor skoleelever på mellomtrinnet (5.-7.-trinn), ungdomstrinnet og i videregående læring over hele landet svarer på spørsmål om en rekke temaer, blant annet mat og spisevaner. Siden 2010 har over 665 000 ungdommer fra nesten samtlige norske kommuner deltatt i undersøkelsene. Undersøkelsene gjennomføres på skolen i skoletiden. Elevene svarer på et elektronisk spørreskjema ved å logge seg inn med en tilfeldig engangskode. Før elevene svarer får de nødvendig informasjon om formålet med undersøkelsen, at det er frivillig å delta og forhold knyttet til personvern og beredskap.¹

¹ Les mer om [Ungdata](#)

3. Barneklær og miljø: Innkjøp, gjenbruk og reparasjon

Kirsi Laitala, Ingun Grimstad Klepp og Vilde Haugrønning

3.1 Bakgrunn

En viktig miljøstrategi er å stoppe veksten i antall nye produkter som produseres gjennom å sikre at hvert produkt brukes mer. Barn, og særlig små barn, vokser fort. Derfor er barneklær en type klær der flere brukere ofte er nødvendig for å sikre at klærne brukes helt opp, eller slites ut, som er det vanlige uttrykket. Et skifte av bruker kan skje innad i søskenflokket, mellom nær familie eller venners barn, eller gjennom et marked for brukte barneklær. En nyere, og foreløpig lite utbredt mulighet, er gjennom et leiesystem (Petersen & Riisberg, 2017; Zamani m.fl., 2017). Om barnet har mye klær vil klærne bli mindre slitt enn om det har lite. Vi kan dermed i utgangspunktet anta at flere brukere er særlig viktig for klær til de minste, og at omfanget av denne sirkuleringen vil være større i dag fordi barna har mer klær enn tidligere.

I dette kapitlet vil vi se på hvor vanlig det er at barn bruker brukte klær eller at klær blir gitt bort til venner/bekjente eller til veldedige organisasjoner/markeder. Forsøker foreldre å begrense mengden nye klær til barnet? Og hvor vanlig er det å reparere barnas klær, betale andre for å reparere dem, eller for barn å bruke klær som har tydelige tegn på reparasjon. I tillegg ser vi på om det er forskjeller på dette basert på barnas alder, størrelse på familien, hvor de bor, om det er mor eller far som svarer, eller etter foreldrenes inntekt, utdanningsnivå eller hvor religiøse foreldre er.

3.2 Metode

Alle resultatene i dette kapitlet er basert på foreldrenes svar på spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp». Survey data er presentert i kapittel 2. I dette kapittel analyserer vi følgende spørsmål:

Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende? Skala fra 1= Aldri til 5= Svært ofte, eller vet ikke.

- Bruker brukte klær
- Bruker klær som har tydelige tegn på reparasjon
- Reparerer barnas klær (hull, knapper, glidelås o.l.)
- Betaler andre for å reparere barnas klær
- Gir bort brukte barneklær til venner og bekjente
- Gir bort brukte barneklær til veldedige organisasjoner eller markeder (f.eks. UFF, Fretex, loppemarked)

Hvor uenig eller enig er du i følgende? Skala fra 1= Helt uenig til 5= Helt enig, eller vet ikke.

- Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet

Disse er analysert i forhold til følgende bakgrunnsvariabler:

- Foreldrenes kjønn
- Barnets alder
- Antall barn i familien
- Bosted (Størrelse på by, landsdel og fylke)
- Husholds inntekt
- Foreldrenes utdanningsnivå
- Hvor religiøs foreldrene er

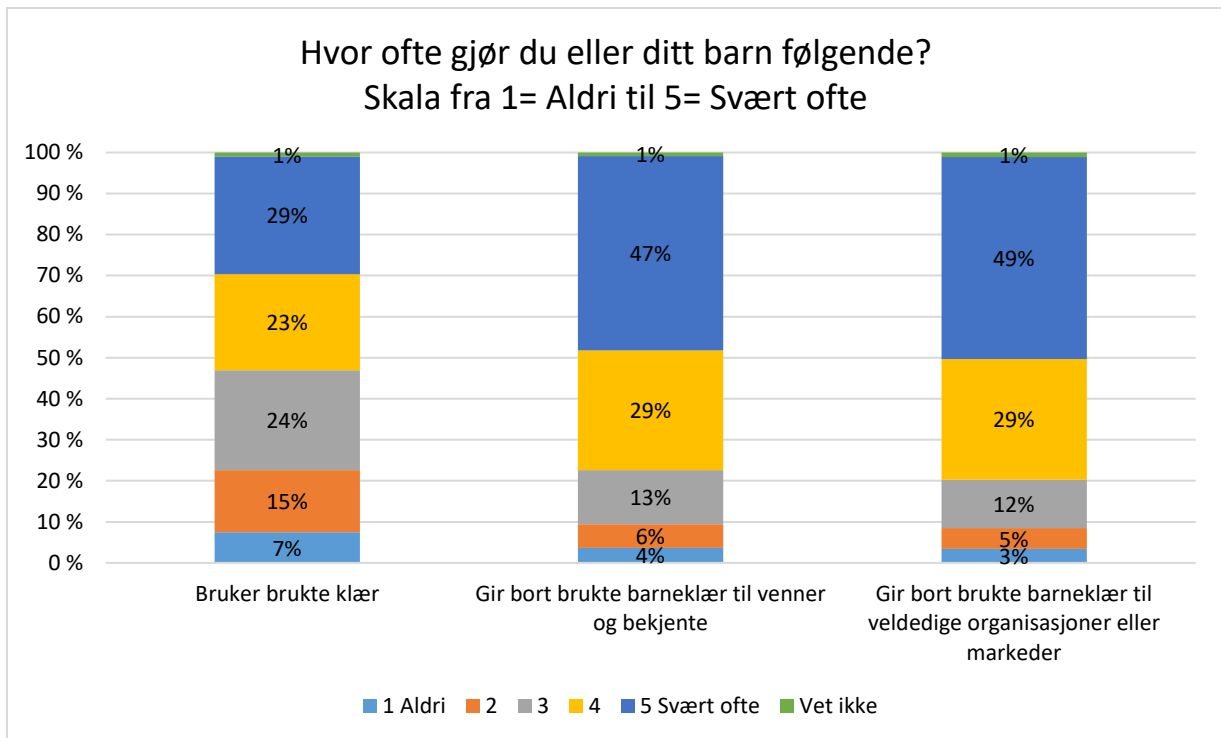
Signifikanstesting er vanligvis gjennomført med enveis Anova, der signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$. Når enkelte grupper sammenlignes, er det gjort med Tukey HSD post hoc test. Hvis en annen testmetode er benyttet, er det angitt i teksten.

3.3 Resultater

Gjenbruk

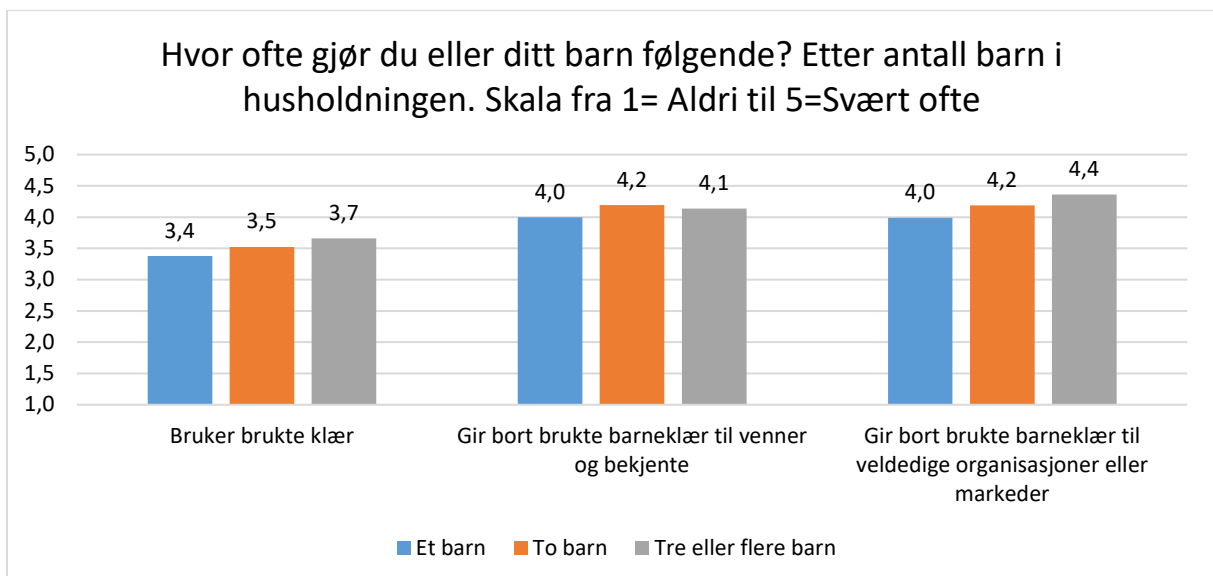
Halvparten av foreldrene svarer at de svært ofte gir bort brukte barneklær til veldedige organisasjoner eller markeder som UFF, Fretex, eller loppemarkeder (Figur 3-1). Det er vanligere å gi bort barnetøy enn å la barnet gå med brukte klær ($p < 0.01$). Dette er helt på linje med tidligere kunnskap om brukte klær i Norge (Klepp & Laitala, 2016). Mange gir, men få får og kjøper brukt. Dette er bakgrunnen for den store eksporten av brukte klær fra Norge. 97% av det som doneres til veldedige organisasjoner eksporteres, og bare 1.6 % gjenbrukes i Norge (Watson m.fl., 2019). Dette er tall for klær generelt og vi vet ikke om fordelingen er annerledes for barneklær. Vi ser videre at det er omtrent like vanlig å gi til venner og bekjente som å gi til organisasjoner og markeder, fordi det var ingen signifikant forskjell mellom gjennomsnittene på det å gi bort til venner ($M=4,12$, $SD=1.08$) og det å gi bort til veldedige organisasjoner eller markeder ($M=4,18$, $SD=1.05$) (tosidig t-test: $t(1070) = -1,39$, $p = 0.164$).

Det er også mulig å selge barneklær eller la barna arve dem innad i familien. Spørsmålene her gir dermed ikke det totale bildet av sirkuleringen av klær. Fra før vet vi at for gjenbruk i Norge har privat sirkulering, oftest kalt arv, vært større enn den som foregår kommersielt i form av salg og donering til videre salg av barneklær.



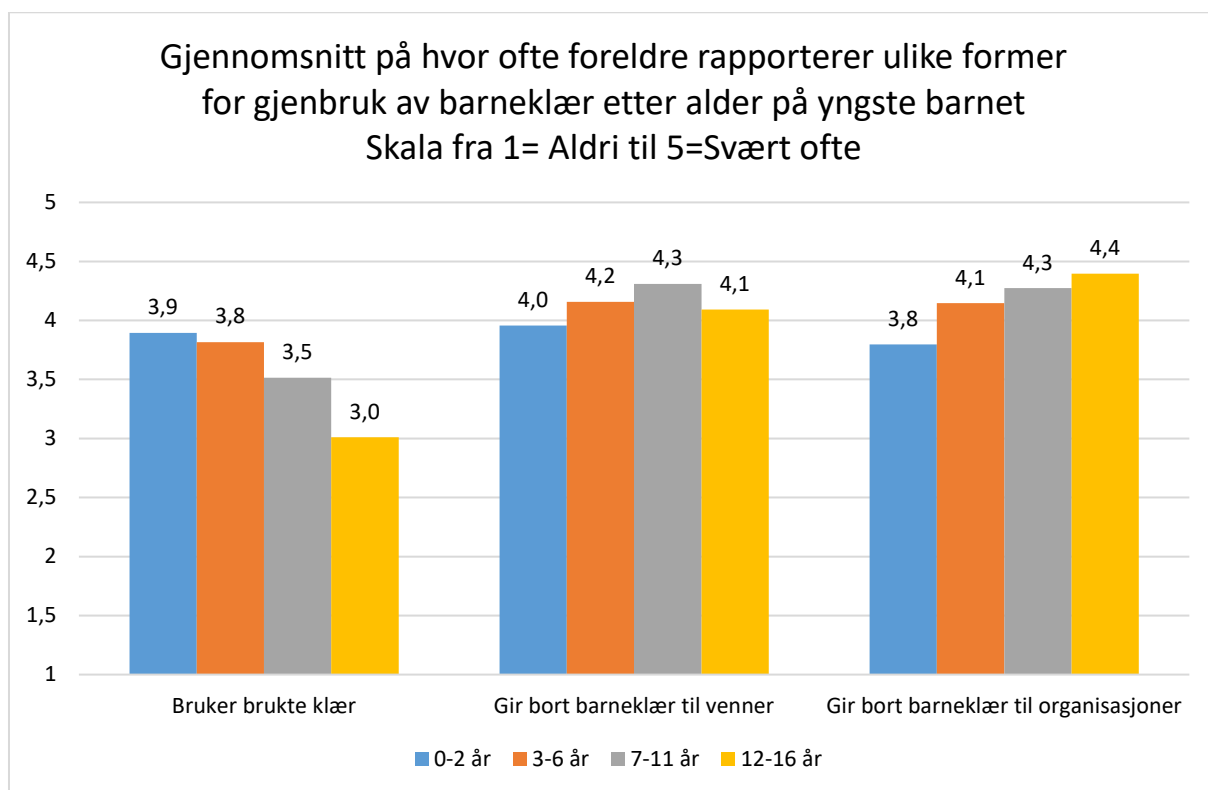
Figur 3-1 Hvor vanlige gjenbruk av barneklær er i form av at barnet bruker brukte klær eller at klær blir gitt bort til venner/bekjente eller til veldedige organisasjoner/markeder. Skala på hvor ofte respondentene rapporterer å gjøre de ulike formene fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. N=1085.

Anova test mellom familiene med ulike antall barn viser signifikant forskjell på alle tre gjenbrukskategoriene ($p < 0.05$). Det er mer vanlig å bruke brukte klær og gi bort til venner eller organisasjoner i familier med flere barn (Figur 3-2). Forskjellen i den første og siste kategorien er signifikant mellom familier som har ett barn sammenlignet mot de som har tre eller flere barn, mens det kun er signifikant forskjell mellom det å ha ett eller to barn i kategorien å gi bort til venner (Tukey HSD post hoc test $p < 0.05$).

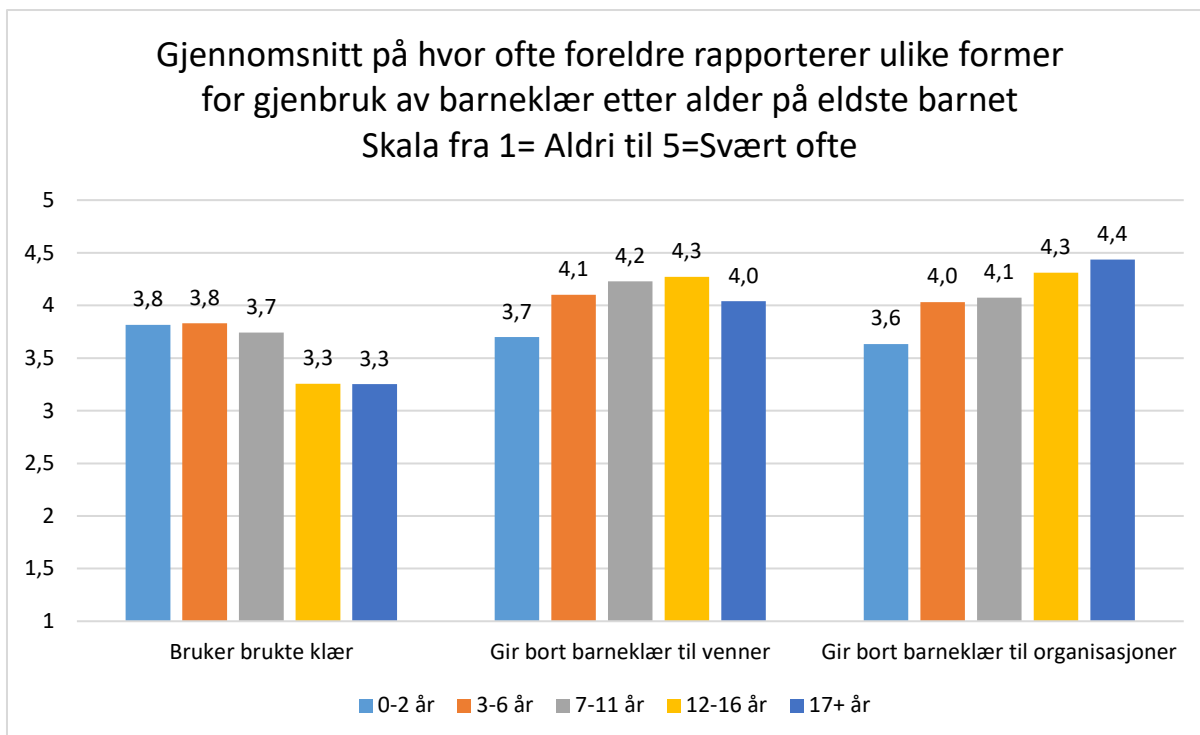


Figur 3-2 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter antall barn i husholdningen. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker brukte klær [$F(2, 1072) = 3.83, P=0.022^*$], Gir bort til venner [$F(2, 1073) = 3.20, P=0.041^*$], gir bort til organisasjoner [$F(2, 1070) = 9.84, P < 0.001^*$]. N=1075, 1076, 1073

Alderen på barna spiller en rolle for gjenbruk. Figurene 3-3 og 3-4 viser gjenbrukspraksiser med utgangspunkt i familiens eldste og yngste barn. De to tabellene viser samme tendens. Størst er forskjellen for hvor mye brukte klær barna bruker. Mest brukte klær bruker de yngste barna. De familier der det yngste barnet er mellom 12 og 16 år er de som sier at barnet bruker brukte klær minst. Alderen spiller også inn på hvor mye som gis bort. Mer klær gis bort til veldedige organisasjoner og markeder ettersom barnet vokser. Dette er tydelig i begge figurer. Å gi bort til familie og venner derimot er ikke så påvirket av alderen på barnet. Det er foreldre med yngste barn i alderen 7 til 11 år, eller eldste barn i alderen 12 til 16 år, vi kaller dem herved tenåringer, som sier de gir bort oftest til venner og bekjente.

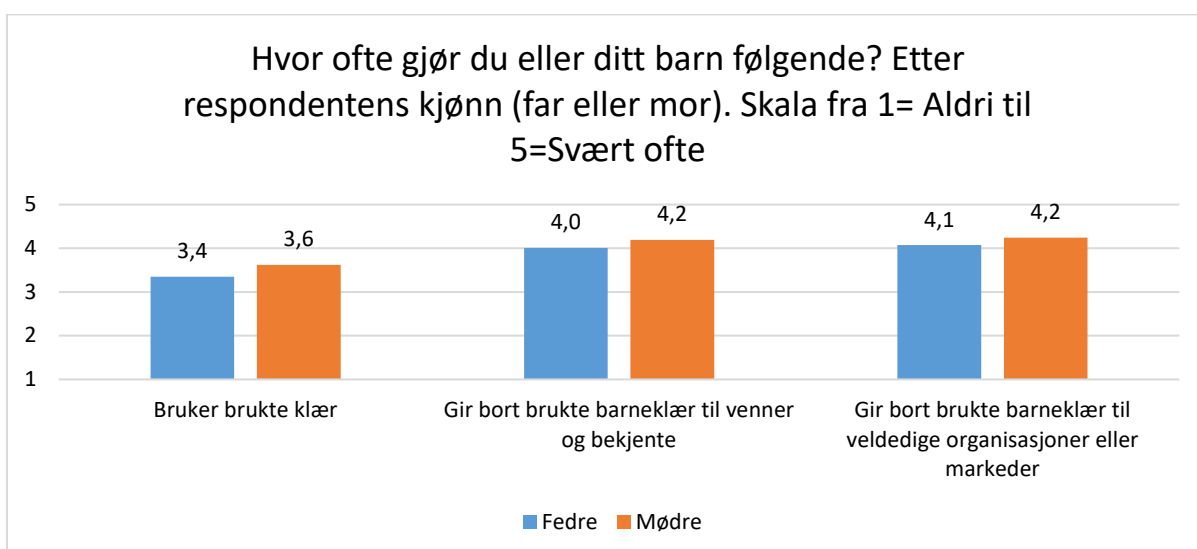


Figur 3-3 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike former for gjenbruk av barneklær etter alder på yngste barn. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker brukte klær [F(3, 1055) = 31.41, P<0.001*], Gir bort til venner [F(3, 1056) = 4.90, P=0.002*], gir bort til organisasjoner [F(3, 1053) = 16.96, P<0.001*].



Figur 3-4 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær etter alder på det eldste barnet. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker brukte klær [F(4, 1070) = 12.83, P<0.001*], Gir bort til venner [F(4, 1071) = 6.86, P<0.001*], Gir bort til organisasjoner [F(4, 1068) = 14.66, P<0.001*].

Det er signifikant forskjell mellom fedre og mødre på hva de rapporterer om gjenbruk, som vises i figur 3-5. Mødre svarer at barna oftere bruker brukte klær og gir bort klær til venner eller organisasjoner enn fedrene svarer. Forskjellen er størst for spørsmålet om barnet bruker brukte klær. Som vi senere skal se er det mødrene som rapporterer å ha hovedansvaret for barnas klær, og trolig dermed også er mest aktiv i å gi og motta brukte klær. Denne forskjellen kan dermed skyldes at fedrene ikke alltid er klar over hvor mye som sirkuleres av klær.



Figur 3-5 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær etter alder på yngste barnet. Angitt på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Anova test: Bruker brukte klær [F(1, 1073) =

12.15, P=0.001*], Gir bort til venner [F(1, 1074) = 7.90, P=0.005*], gir bort til organisasjoner [F(1, 1071) = 6.51, P=0.011*].

Vi har sett på om det er forskjeller mellom de ulike formene for gjenbruk av barneklær og hvor familiene bor. Tabell 3.1 viser at det er ikke store forskjeller på gjenbrukspraksisen avhengig av størrelsen på by eller bosted. Vi oppfatter dette slik at gjenbruk av barneklær er en godt etablert praksis.

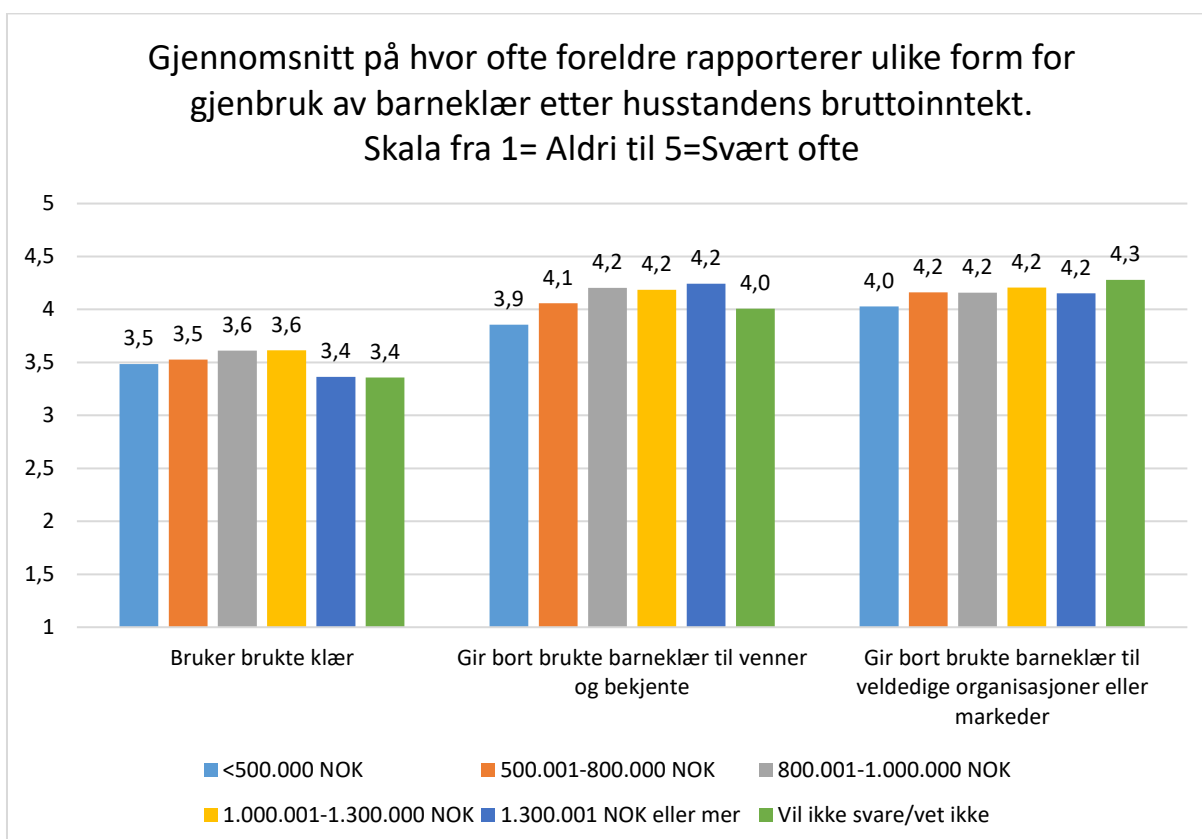
Tabell 3-1 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær etter bosted. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova tester: Størrelse på by: Bruker brukte klær [F(4, 1057) = 1.965, P=0.098], Gir bort til venner [F(4, 1058) = 1.206, P=0.306], Gir bort til organisasjoner [F(4, 1055) = 1.590, P=0.175]. Landsdel: Bruker brukte klær [F(5, 1069) = 0.849, P=0.515], Gir bort til venner [F(5, 1070) = 1.852, P=0.100], Gir bort til organisasjoner [F(5, 1067) = 1.552, P=0.171]. Fylke: Bruker brukte klær [F(17, 1057) = 0.495, P=0.956], Gir bort til venner [F(17, 1058) = 1.160, P=0.291], Gir bort til organisasjoner [F(17, 1055) = 1.296, P=0.186]

		Bruker brukte klær	Gir bort til venner og bekjente	Gir bort til organisasjoner eller markeder
Størrelse på by	Oslo	3.5	4.0	4.0
	By med mer enn 50.000 innbyggere	3.5	4.1	4.2
	By med mellom 5.000 og 50.000 innbyggere	3.4	4.1	4.2
	By/tettsted (2.000 til 4.999 innbyggere)	3.5	4.2	4.2
	Landsbygda (mindre enn 2 000 innbyggere)	3.8	4.2	4.1
Landsdel	Nord-Norge	3.5	4.0	4.2
	Midt-Norge	3.6	4.2	4.3
	Vestlandet	3.6	4.1	4.2
	Østlandet	3.4	4.1	4.2
	Sørlandet inkludert Telemark	3.6	4.4	4.2
	Oslo	3.5	4.0	4.0
Fylke	Finnmark	3.5	4.6	3.7
	Troms	3.4	3.8	3.9
	Nordland	3.5	4.0	4.4
	Trøndelag	3.6	4.2	4.3
	Møre og Romsdal	3.5	4.2	4.4
	Sogn og Fjordane	3.5	3.9	3.9
	Hordaland	3.7	4.2	4.1
	Rogaland	3.5	4.1	4.3
	Vest-Agder	3.5	4.6	4.1
	Aust-Agder	3.8	4.5	4.3
	Telemark	3.6	4.3	4.1
	Vestfold	3.4	4.0	4.1
	Buskerud	3.5	4.1	4.2
	Oppland	3.6	4.2	4.2
	Hedmark	3.3	3.9	4.1
	Østfold	3.5	4.2	4.1

	Akershus	3.4	4.1	4.3
	Oslo	3.5	4.0	4.0

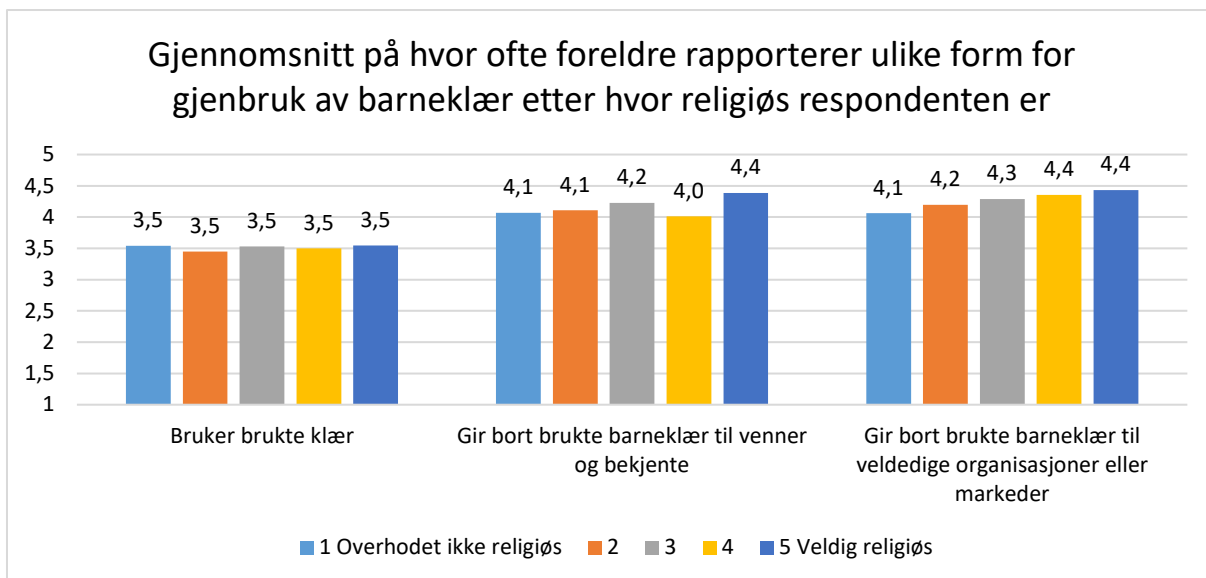
Familiene med høyere inntekt gir oftere brukte barneklær til venner og bekjente enn de med lavere inntekt ($p < 0.05$) (Figur 3-6). De andre formene for gjenbruk har ikke signifikante forskjeller basert på husstandens inntekt.

Det er ingen signifikante forskjeller basert på respondentens utdanningsnivå på de ulike formene for gjenbruk



Figur 3-6 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter husstandens bruttoinntekt (før skatt). Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker brukte klær [F(5, 1066) = 1.47, P=0.197], gir bort til venner [F(5, 1067) = 2.55, P=0.026*], gir bort til organisasjoner [F(5, 1064) = 0.73, P=0.601].

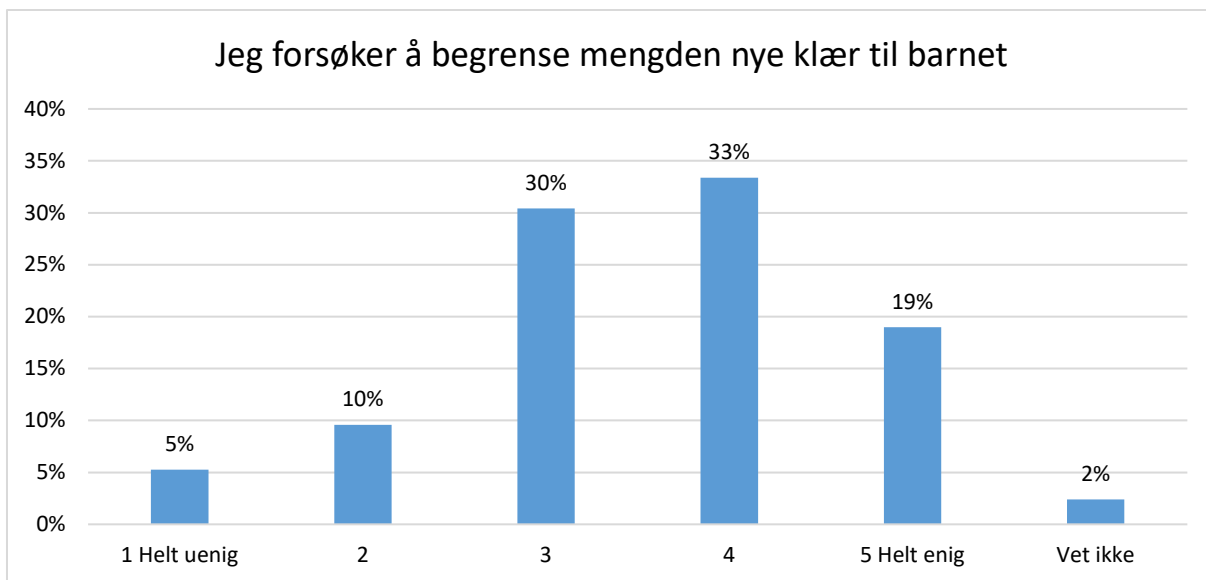
Figur 3-7 viser at de som er veldig religiøse sier de oftere gir klær til veldedige organisasjoner enn de som ikke er religiøse ($p < 0.05$). De andre formene for gjenbruk har ikke signifikante forskjeller basert på hvor religiøs respondenten er.



Figur 3-7 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for gjenbruk av barneklær på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter hvor religiøs respondenter er. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker brukte klær [F(4, 1048) = 0.25, P=0.912], gir bort til venner [F(4, 1049) = 1.46, P=0.212], gir bort til organisasjoner [F(4, 1045) = 3.03, P=0.017*].

Reduksjon av nykjøp

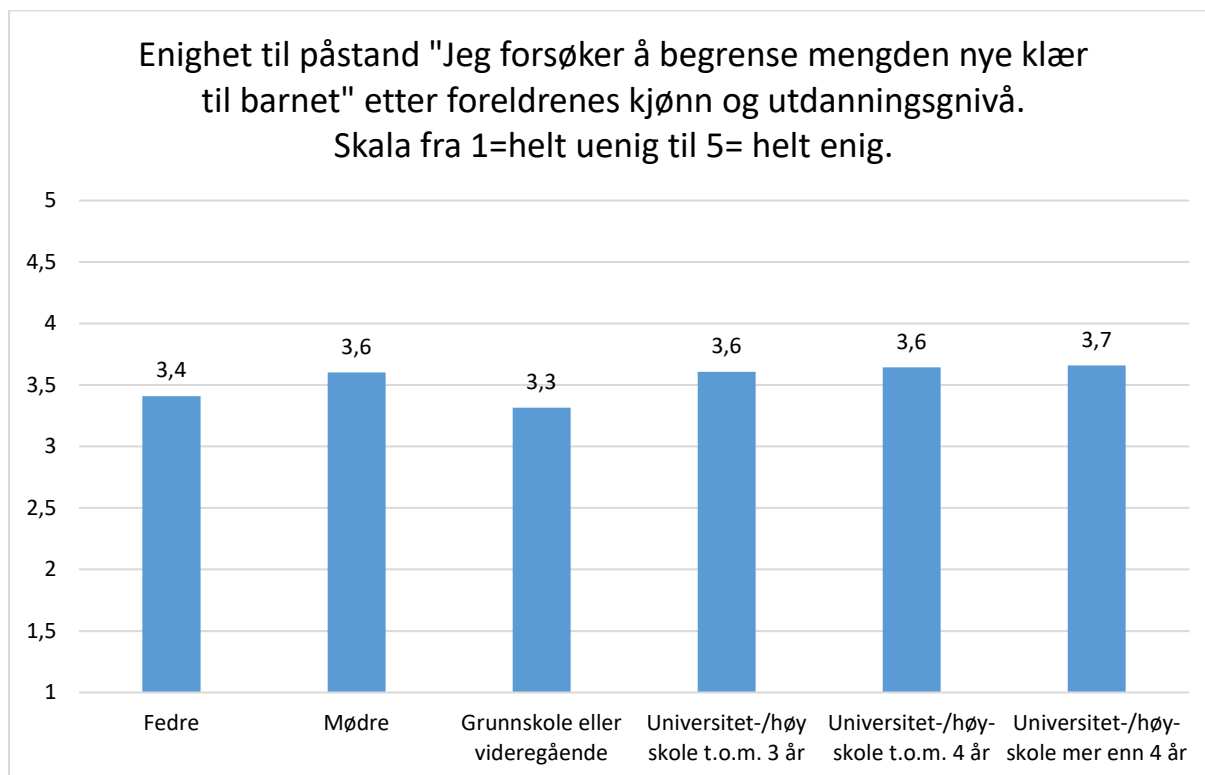
I det følgende ser vi på om foreldrene forsøker å begrense mengden nye klær til barnet. Svarfordeling er angitt i Figur 3-8, som viser at det er mange flere som er enig med påstanden (52%) enn uenig (15%).



Figur 3-8 Andel av respondentene som er uenig eller enig med påstanden «Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet». N=1085

Når vi ser på dette mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi ingen signifikante forskjeller på dette mellom familier med ulike antall barn eller barn i ulike aldre. Heller ikke husholdningens inntekt eller hvor religiøse foreldre er utgjør noen signifikante forskjeller mellom respondentene. Figur 3-9 viser derimot at det er signifikant forskjell mellom fedre og mødre, samt foreldre med grunnskole/videregående utdanningsbakgrunn mot de som har

universitets/høyskolenivå utdanning (Tukey HSD post hoc test $p < 0.05$). Mødre og de med universitetsutdannelse er mest enige i påstanden om at de forsøker å begrense mengden barneklær.



Figur 3-9 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med påstand «Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet» på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter respondentens kjønn og utdanningsnivå. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: kjønn [$F(1, 1057) = 8.074, P=0.005^*$]. Utdanning [$F(3, 1028) = 6.655, P<0.001^*$].

Ved sammenligning av respondentene basert på hvor de bor, fant vi signifikante forskjeller basert på landsdel og fylke, men ikke basert på størrelse på by/tettsted der familiene bor (Tabell 3-2). Tukey HSD post-hoc testene viste at foreldre fra Midt-Norge og Oslo var mer enig med påstanden enn familier fra Nord-Norge. Respondentene fra Sogn og Fjordane var signifikant mer enig med påstanden enn respondenten fra Nordland, Akershus og Finnmark, mens det ikke var signifikante forskjeller mellom de andre fylkene.

Tabell 3-2 Gjennomsnitt på hvor enig foreldre er med påstanden «Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet» etter bosted. På en skala fra 1= Hel uenig til 5=Helt enig. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova: Størrelse på by [F(4, 1041) = 1.445, P=0.217] Landsdel [F(5, 1053) = 3.63, P=0.003*], Fylke [F(17, 1041) = 2.026, P=0.008*]

Størrelse på by		
	Oslo	3.7
	By med mer enn 50.000 innbyggere	3.6
	By med mellom 5.000 og 50.000 innbyggere	3.5
	By/tettsted (2.000 til 4.999 innbyggere)	3.5
	Landsbygda (mindre enn 2 000 innbyggere)	3.5
Landsdel *		
	Nord-Norge	3.3
	Midt-Norge	3.7
	Vestlandet	3.6
	Østlandet	3.4
	Sørlandet inkludert Telemark	3.5
Fylke *		
	Oslo	3.7
	Finnmark	3.3
	Troms	3.4
	Nordland	3.2
	Trøndelag	3.7
	Møre og Romsdal	3.6
	Sogn og Fjordane	4.3
	Hordaland	3.7
	Rogaland	3.4
	Vest-Agder	3.7
	Aust-Agder	3.5
	Telemark	3.4
	Vestfold	3.7
	Buskerud	3.4
	Oppland	3.6
	Hedmark	3.4
	Østfold	3.4
	Akershus	3.3
	Oslo	3.7

Vi vet ikke hva som er viktig for at så mange foreldre er enige i påstanden, men ser at det er stor enighet blant ulike foreldre. Oppslutningen om påstanden kan synes rar. Det å skaffe klær til barnet kan oppfattes som en viktig del av det å yte omsorg. Det kan være mange ulike grunner til at foreldre ønsker å begrense antallet nye klær til barnet slik som miljø, helse (mindre eksponering for miljøgifter), økonomi (ikke bruke unødvendige mye penger), og praktisk (plass og orden). Sammenligning med andre spørsmål indikerer at miljøhensyn er viktig. Større andel av de som er helt enige med påstanden rapporterer også at barna gjenbraker klær og at de gir bort brukte klær, og at de forsøker å vaske sjeldnere av hensyn til miljø/klima, samt bruker vaskemiddel uten parfyme. Det var derimot ingen signifikant forskjell på hvorvidt barnet får allergiske reaksjoner av klær, om nye barneklær vaskes før de tas i bruk, eller om foreldre mener at barna har det som trengs av klær og fritidsutstyr.

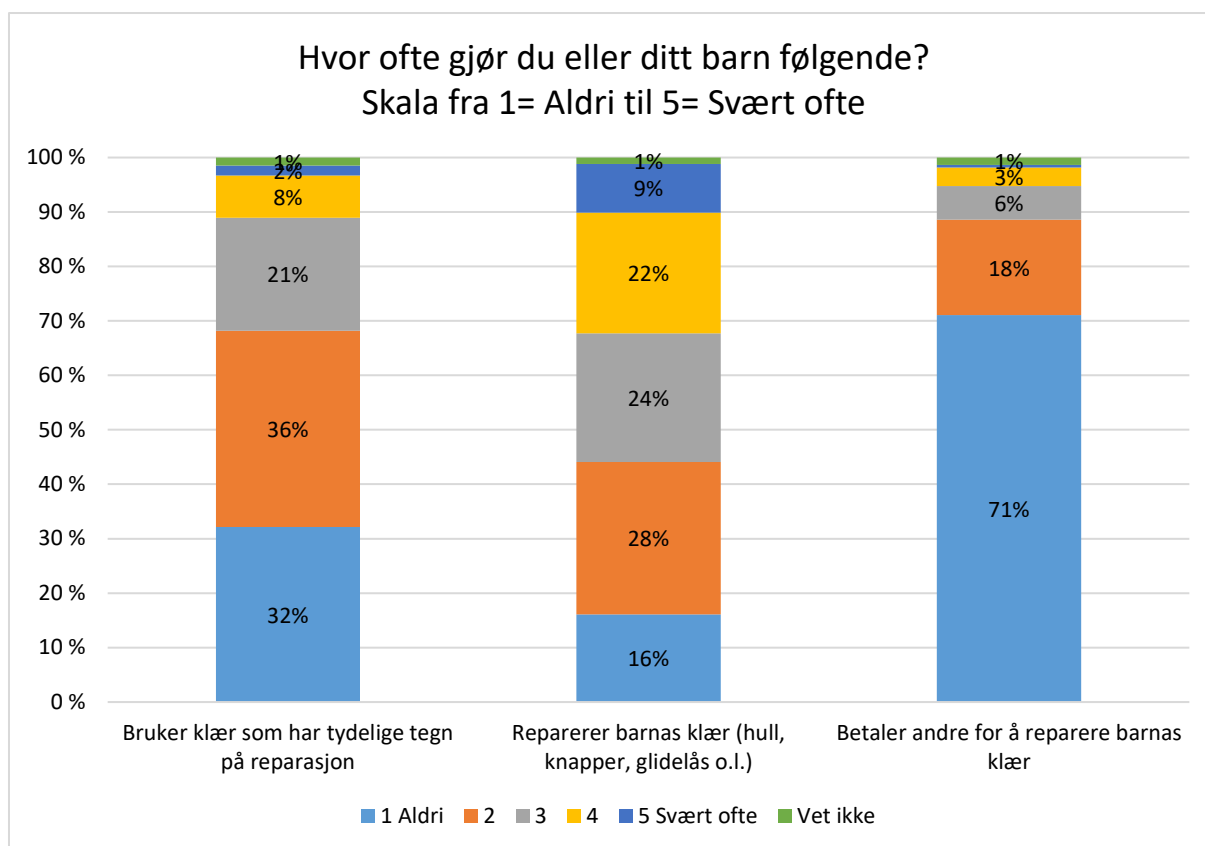
Reparasjon

I det følgende ser vi på hvor vanlige reparasjon av barneklær er. Vi fokuserer på tre ulike aspekter ved reparasjon der vi har spurt foreldre «Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende?»

- Bruker klær som har tydelige tegn på reparasjon
- Reparerer barnas klær (hull, knapper, glidelås o.l.)
- Betaler andre for å reparere barnas klær

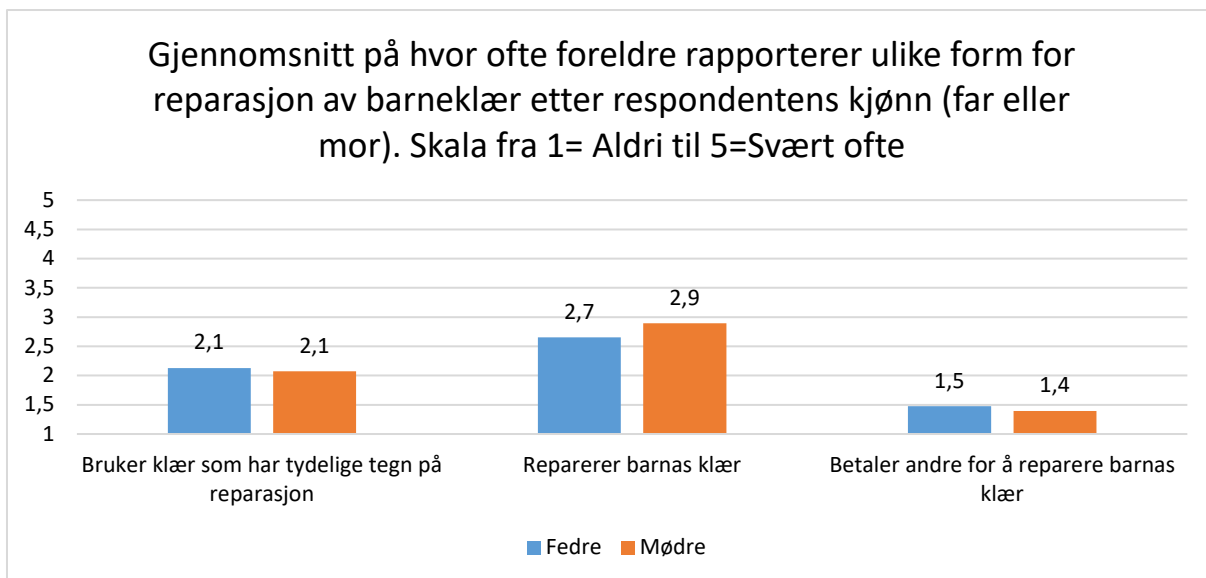
Figur 3-10 viser svarfordelingen. Det tydeligste resultatet er at det er svært uvanlig å betale andre for å reparere barneklær. 71 prosent svarer at de aldri gjør dette, og det nest vanligste er å nesten aldri gjøre det. Det er altså nesten ingen som gjør dette ofte og vi kan dermed slå fast at betalte tjenester for reparasjon av barneklær er svært uvanlig. Dette stemmer med tidligere undersøkelser av reparasjonstjenester. Vi ser videre at det å reparere barneklærne selv er mer vanlig. Også dette er i tråd med våre tidligere undersøkelser av reparasjon som ikke spesifikt fokuserte på barneklær. Det er 16 prosent som svarer de aldri reparer selv og tilsvarende 9 prosent som svarer at de svært ofte reparerer. Fordelingen imellom heller samme vei med noen flere respondenter som gjøre det ofte, enn sjeldent. Vi ser altså at praksisen med å reparere er vanlig, men ujevn. De aller fleste reparerer. At bare 16 prosent aldri reparerer er få sammenlignet med f.eks. de 71 prosent som sier de aldri betaler for slike tjenester.

Det å bruke klær med synlig tegn på reparasjon har ikke like stor spredning i svarene. Her svarer 32 prosent aldri og 36 prosent nesten aldri. Få (2%) svarer at deres barn svært ofte går med klær med synlig spor av reparasjon. Vi tolker dette som at reparasjon er vanlig, men at det er et ønske om at reparasjonen ikke skal synes. Svært mange reparasjoner vil jo fylle dette kravet, f.eks. å sy i en knapp eller sy igjen en søm som har revnet. Men å stoppe og lappe hull slik at reparasjonen ikke synes er avansert håndarbeid som få behersker. Betyr dette at få foreldre vil la barna gå med klær som er lappet og stoppet eller at barna bruker slike klær sjeldent? Vi er usikre på dette. Siden 1960/70 tallet har synlige reparasjoner vært vanlig på klær, og ofte utført med kontrasterende farger som en del av plaggets dekor. Tidligere ble reparasjonene utført med mer avanserte teknikker som nettopp hadde som mål å gjøre reparasjonen mest mulig sterkt og usynlig. Oppmerksomheten mot hjemmeproduksjon og reparasjon av klær har økt de siste årene. Innen reparasjon er det nettopp de mest synlige formene som får mest oppmerksomhet, f.eks. formulert som titler på bøker «visible mending» (Cardon, 2018). Har denne estetikken rundt synlig reparasjon ikke nådd norske foreldre, eller er det noe helt annet de mener med å svare at deres barn ikke går med synlig reparerte klær? Vi vet fra før at hvordan vi spør har stor innvirkning på svarene vi får angående reparasjon. Flere vil svare ja på å sy i en knapp enn om vi spør om de reparerer klær. Det er derfor godt mulig at flere vil bekrefte at barna går med synlig reparerte klær om vi viste bilder av slike klær. En alternativ tolkning av svarene er at foreldrenes svar handler mer om hvor ofte barn går med reparerte klær. Fordi de fleste klær ikke er reparerte, går få barn med klær med synlige reparasjoner og dette har ikke så mye med holdninger til synligheten av reparasjoner å gjøre. En slik forklaring passer ikke helt sammen med at flere svarer at de ofte reparerer – enn lar sine barn gå med synlig reparerte klær.



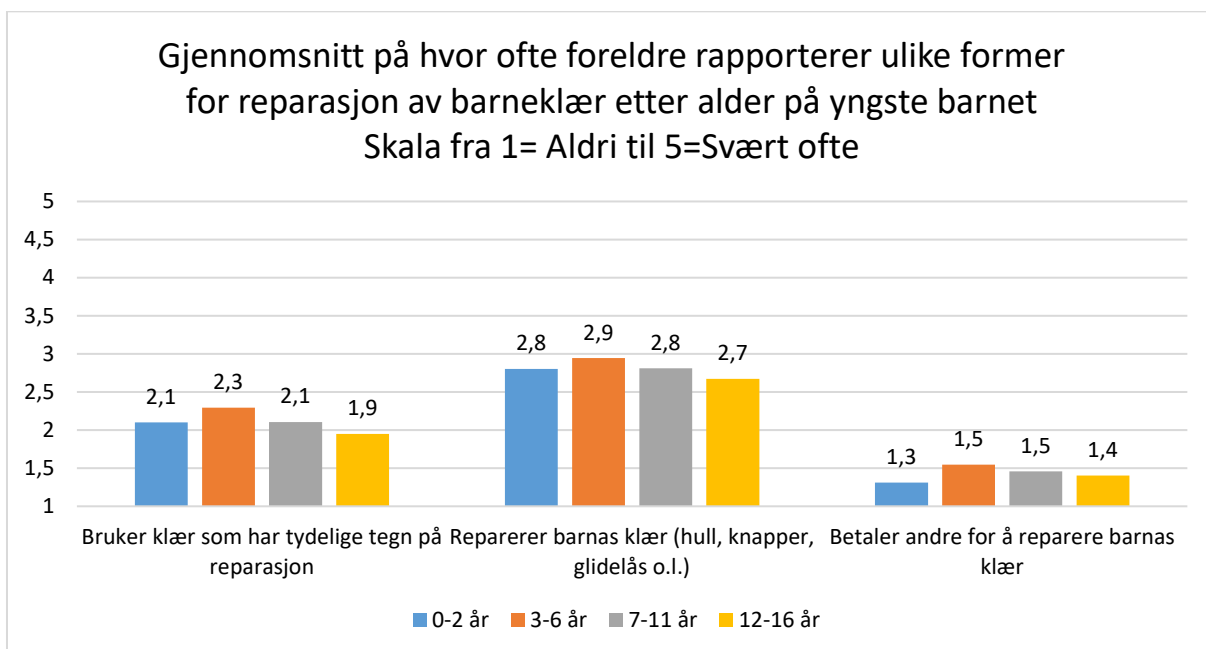
Figur 3-10 Hvor vanlige reparasjon av barneklær er i form av at barnet bruker klær eller at klær blir gitt bort til venner/bekjente eller til veldedige organisasjoner/markeder. Skala på hvor ofte respondentene rapporterer å gjøre de ulike formene fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. N=1085

Figur 3-11 viser forskjellen i svarfordelingen mellom menn og kvinner. Det er kun signifikant forskjell mellom fedre og mødre i rapportering av hvorvidt barneklær blir reparert ofte, da mødre rapporterer at dette skjer oftere enn fedre ($p < 0.005$). Dette er ikke overraskende. Spørsmålet er stilt rettet mot hva respondenten gjør; reparerer eller ikke barnas klær. Fra før vet vi at kvinner reparerer mer klær enn menn (Haugrønning m.fl., 2019; Laitala & Klepp, 2018). At kvinner og menn svarer så likt på de andre spørsmålene tyder på at kunnskapen om barnas klær og holdninger knyttet til reparasjon av barneklær er forholdsvis likt fordelt mellom kjønnene. Det er heller ingen signifikante forskjeller på reparasjonsvaner mellom familier med få og mange barn.



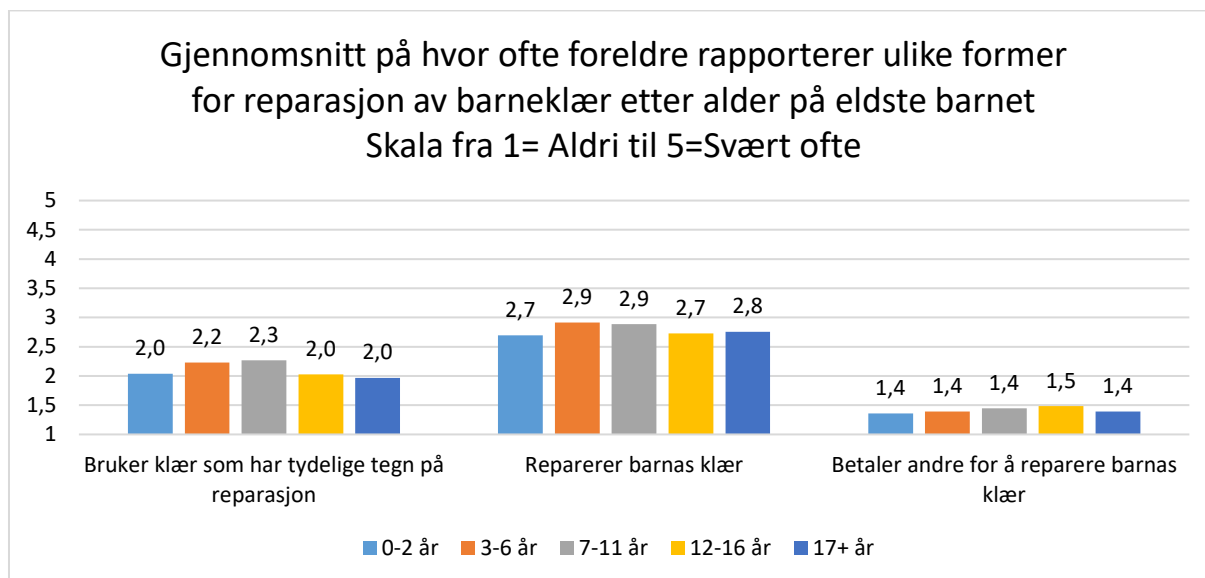
Figur 3-11 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for reparasjon av barneklær på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter respondentens kjønn (far eller mor). Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker tydelig reparerte klær [F(1, 1067) = 0.75, P=0.387], Reparerer klær [F(1, 1070) = 10.50, P=0.001*], Betaler for reparasjon [F(1, 1068) = 2.71, P=0.100].

Figur 3-12 viser at det ikke er store forskjeller på hvordan respondentene svarer i forhold til det yngste barnets alder, men det er noen signifikante forskjeller. Det er foreldre til tenåringene (12 -16 år) som sier barna sjelden bruker klær med synlig tegn på reparasjon, og den yngste aldergruppen (0-2 år) der færrest bruker betalte tjenester for å reparere barnas klær. Dette er ikke overraskende, da slike tjenester brukes mest for bunader og andre plagg av stor verdi. De aller minste barna har få slike plagg og det vil ofte bli like dyrt å reparere som å kjøpe et nytt.



Figur 3-12 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike former for reparasjon av barneklær etter alder på yngste barnet. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker tydelig reparerte klær [F(3, 1049) = 5.26, P=0.001*], reparerer klær [F(3, 1052) = 2.25, P=0.081], Betaler for reparasjon [F(3, 1050) = 3.73, P=0.011*].

Figur 3-13 viser at foreldre med eldste barn i alderen 3 til 11 år rapporterer noe mer bruk av klær med tydelige reparasjoner enn de som har barn i andre aldre. Det var ingen signifikante forskjeller på de andre kategoriene.



Figur 3-13 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike former for reparasjon av barneklær etter alder på eldste barnet. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker tydelig reparerte klær [F(4, 1064) = 3.987, P=0.003*], Reparerer klær [F(4, 1067) = 1.243, P=0.291], Betaler for reparasjon [F(4, 1065) = 0.808, P=0.520].

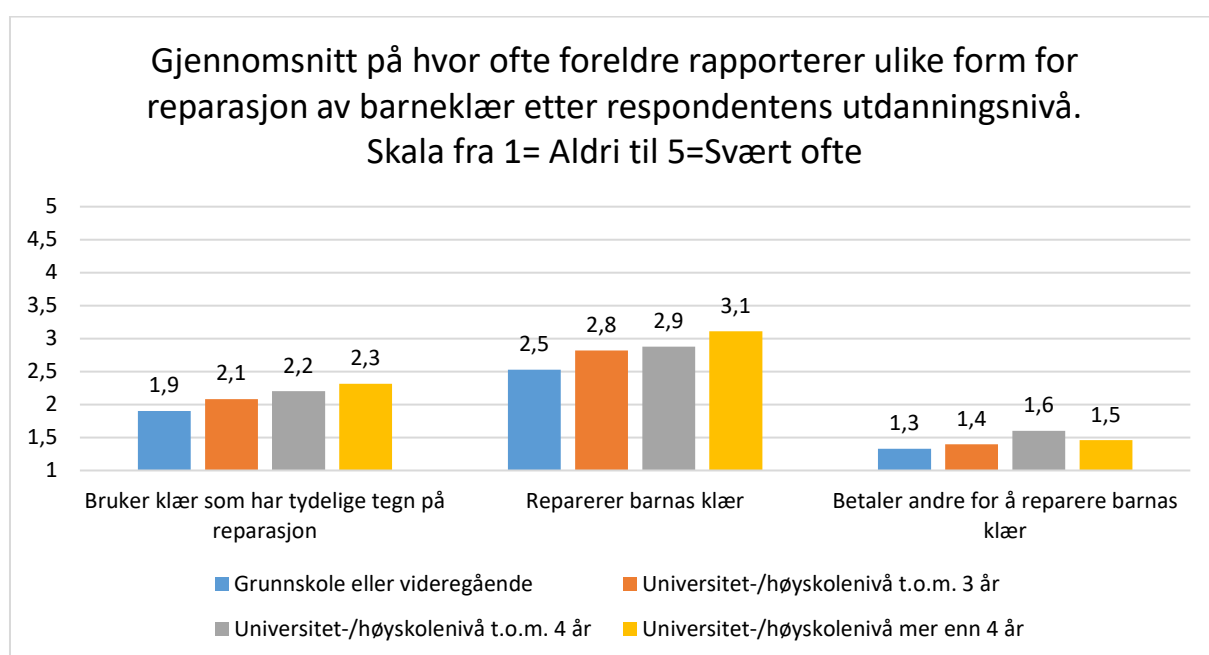
Når byer og tettsteder i ulike størrelser sammenlignes, skiller Oslo seg ut ved at det er vanligere å betale andre for å reparere barnas klær ($p < 0.01$). Dette er ikke overraskende tatt i betraktning at tilbudet om slike tjenester er større og nærmere i hovedstaden. Forskjellene mellom fylker når det gjelder hvor mange som reparerer klær til barna selv, viser at flest reparerer i Trøndelag og Finnmark. Ser vi derimot på forholdet mellom by og land, er det flest som reparerer selv i Oslo. Å la barna gå med klær som har tydelig tegn på reparasjon er også vanligst i hovedstaden, men ingen av disse forskjellene er spesielt store.

Tabell 3-3 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for reparasjon av barneklær etter respondentens utdanningsnivå. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Størrelse på by: Bruker tydelig reparerte klær [F(4, 1052) = 2.123, P=0.076], Reparer klær [F(4, 1054) = 0.412, P=0.800], Betaler for reparasjon [F(4, 1052) = 3.472, P=0.008*]. Landsdel: Bruker tydelig reparerte klær [F(5, 1063) = 4.355, P=0.001*], Reparer klær [F(5, 1066) = 3.090, P=0.009*], Betaler for reparasjon [F(5, 1064) = 3.672, P=0.003*]. Fylke: Bruker tydelig reparerte klær [F(17, 1051) = 1.996, P=0.009*], Reparer klær [F(17, 1054) = 1.551, P=0.070], Betaler for reparasjon [F(17, 1052) = 1.958, P=0.011*].

		Bruker klær som har tydelige tegn på reparasjon	Reparerer barnas klær	Betaler andre for å reparere barnas klær
Størrelse på by	Oslo	2.3	2.9	1.6
	By med mer enn 50.000 innbyggere	2.1	2.8	1.4
	By med mellom 5.000 og 50.000 innbyggere	2.0	2.8	1.4
	By/tettsted (2.000 til 4.999 innbyggere)	2.1	2.7	1.4
	Landsbygda (mindre enn 2 000 innbyggere)	2.2	2.8	1.4
Landsdel	Nord-Norge	2.2	2.9	1.4
	Midt-Norge	2.2	3.0	1.4
	Vestlandet	2.1	2.9	1.5
	Østlandet	1.9	2.6	1.4
	Sørlandet inkludert Telemark	2.0	2.6	1.3
	Oslo	2.3	2.9	1.6
Fylke	Finnmark	2.4	3.1	1.4
	Troms	1.9	2.8	1.3
	Nordland	2.4	2.8	1.3
	Trøndelag	2.3	3.1	1.4
	Møre og Romsdal	2.0	2.9	1.3
	Sogn og Fjordane	1.9	2.3	1.2
	Hordaland	2.2	2.9	1.4
	Rogaland	2.2	3.0	1.6
	Vest-Agder	2.0	2.6	1.1
	Aust-Agder	1.9	2.8	1.6
	Telemark	2.2	2.5	1.3
	Vestfold	1.8	2.8	1.4
	Buskerud	1.9	2.5	1.3
	Oppland	2.0	2.8	1.4
	Hedmark	1.9	2.5	1.4
	Østfold	2.0	2.5	1.2
	Akershus	1.9	2.7	1.5
	Oslo	2.3	2.9	1.6

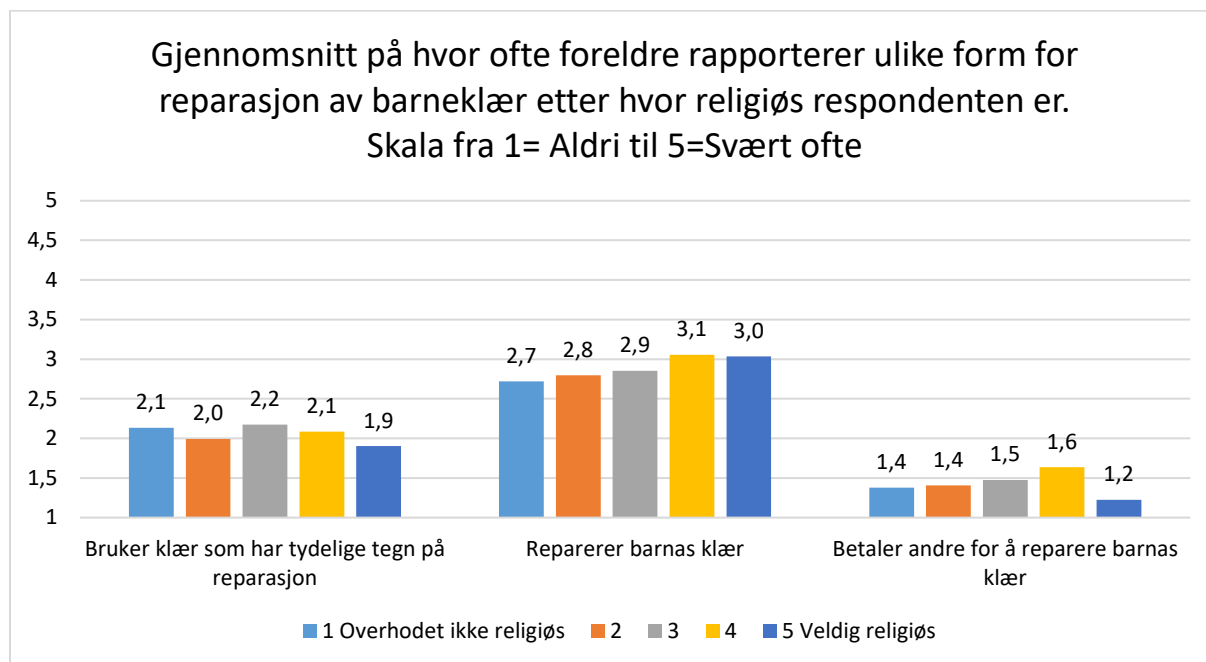
Figur 3-14 viser sammenhengen mellom utdanningsnivå og reparasjon av barneklær. Heller ikke her er forskjellene store. Likevel ser vi en klar lineær sammenheng mellom det å la barna gå med synlig reparerte klær, reparere selv og utdanningsnivå. De med lavest utdanning reparerer minst og er mest skeptiske til å la barna gå med synlig reparerte klær. I og med at utdanning i Norge i all hovedsak er teoretisk kunne man tenke seg en motsatt sammenheng. Forklaringen er trolig ikke tilgang på kunnskap, men at reparerte klær for noen forbindes med fattigdom og nød som velstandsveksten har gjort unødvendig, mens den blant andre tvert imot er tegn på miljøriktige holdninger. En slik tolkning passer med økt reparasjon med økt utdanning. Når det gjelder innkjøp av reparasjonstjenester er dette minst vanlig blant de med kortest utdanning, og størst blant de med nest høyest utdanning. Både antallet som kjøper slike tjenester og forskjellene mellom gruppene er imidlertid små.

Det er ingen signifikante forskjeller på reparasjonspraksiser mellom familier med ulike inntektsnivåer.



Figur 3-14 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for reparasjon av barneklær etter respondentens utdanningsnivå. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker tydelig reparerte klær [F(3, 1038) = 8.725, P<0.001*], Reparerer klær [F(3, 1040) = 11.042, P<0.001*], Betaler for reparasjon [F(3, 1039) = 4.404, P=0.004*].

Figur 3-15 viser at det er noen forskjeller på reparasjonspraksiser basert på hvor religiøse foreldrene er, men forskjellene er ikke store.



Figur 3-15 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer ulike form for reparasjon av barneklær etter hvor religiøse respondentene er. På en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Bruker tydelig reparerte klær [F(4, 1042) = 1.544, P=0.187], Reparerer klær [F(4, 1044) = 1.672, P=0.154], Betaler for reparasjon [F(4, 1042) = 2.486, P=0.042*].

3.4 Oppsummering og konklusjon

Undersøkelsen viser at mange respondenter gir klær til gjenbruk, men en mye mindre andel rapporterer at barna deres bruker brukte barneklær. Samtidig er det bare 7 prosent som aldri lar sine barn gå i brukte klær, og det er omtrent like vanlig å gi til venner og bekjente som å gi til organisasjoner og markeder. Dette er helt i tråd med tidligere undersøkelser av markedet for brukte klær, som hovedsakelig er en eksportindustri. Arv fremstår dermed som den viktigste formen for sirkulering av barneklær i Norge, forutsatt at de som arver klærne faktisk bruker dem. Alderen på barna spiller en rolle for gjenbruk. De yngste barna bruker mest brukte klær. Alder spiller også inn på hvor mye som gis bort. Mer klær gis bort til veldedige organisasjoner og markeder ettersom barnet vokser. Å gi bort til familie og venner er derimot ikke så påvirket av alderen på barnet. Vi ser altså at arv er spesielt viktig for sirkulering av klær blant de yngste barna. Det er forskjell mellom kjønn og menn rapporterer om mindre gjenbruk av barnas klær. Vi kan dermed si at de ulike sirkuleringspraksissene er kvinnedominerte. Familiene med høyere inntekt gir oftere brukte barneklær til venner og bekjente enn de med lavere inntekt. Dette kan skyldes at klærne er av høyere verdi, eller at de med lavere inntekt velger å selge klærne. Respondentene som oppgir å være veldig religiøse sier de oftere gir klær til veldedige organisasjoner enn de som ikke er religiøse, men ingen av forskjellene mellom gruppene er store. Det er få signifikante forskjeller i forhold til foreldrenes bosted. Vi oppfatter dette slik at gjenbruk av barneklær i form av arv er en godt etablert praksis over hele landet.

Svart mange foreldre sier seg enige i påstanden at de forsøker å begrense mengden nye klær til barnet. 52 prosent er helt enige, mens bare 15 prosent er uenige. De med høyest utdanning er mest enige i påstanden, mens andre bakgrunnsvariabler er ikke signifikante. Vi vet ikke hvorfor så mange foreldre er enige i dette. Det kan være av hensyn til miljø, økonomi, orden eller helse og burde undersøkes nærmere, i og med at det å holde barna med nok og gode klær også kan sees som en utfordring for mange.

Det er svært uvanlig å betale andre for å reparere barneklær. Flest svarer at de aldri gjør dette (71%) og nest vanligst er å si at de sjelden gjør det. Det å reparere barneklærne selv er veldig vanlig og det er bare 16 prosent som svarer at de aldri reparer selv. Også dette er i tråd med våre tidligere undersøkelser av reparasjon som ikke spesifikt fokuserte på barneklær (Haugrønning m.fl., 2019; Laitala & Klepp, 2018). Det er likevel få (2%) som svarer at deres barn svært ofte går med klær med synlig spor av reparasjon. Vi tolker dette som at reparasjon er vanlig, men at det er et krav til at reparasjonen ikke skal synes, eller at det i det minste er en ide om at det å gå med synlig reparerte barneklær ikke er ønskelig. Det er foreldrene til tenåringene som sjeldent sier de bruker klær med synlig tegn på reparasjon, og mens foreldrene til de yngste barna er gruppen der færrest bruker betalte tjenester for å reparere barnas klær. Foreldre med barn i alderen 3 til 11 år rapporterer noe mer bruk av klær med tydelige reparasjoner enn de som har barn i andre aldre. Å betale andre for å få barnas klær reparerte og å gå med klær som har tydelig tegn på reparasjon er vanligst i hovedstaden og blant folk med høyere utdanning, men ingen av disse forskjellene er spesielt store.

Gjenbruk og reparasjon er svært viktig for at barneklærne utnyttes maksimalt og dermed bidrar til å senke miljøbelastninger. Vi ser at blant metodene for å forlenge levetiden til klær er det ubetalte og uformelle former som dominerer. I forskning, politikk og i media er det derimot det kommersielle (salg av brukte klær og reparasjonstjenester) som dominerer helt. Godt innarbeidede rutiner og kulturelle praksiser for å sirkulere og reparere klær privat har større omfang og det burde derfor utredes nærmere hvordan disse kan ivaretas, stimuleres og utvikles.

3.5 Litteratur

Cardon, J. W. (2018). *Visible Mending: Artful Stitchery to Repair and Refresh Your Favorite Things*. Bothell, WA, USA: That Patchwork Place.

Haugrønning, V., Klepp, I. G., Strandbakken, P., Laitala, K. & Throne-Holst, H. (2019). *Leve av å reparere? En studie av økonomien i reparasjonsbransjen for klær og hvitevarer*. https://fagarkivet.oslomet.no/en/item/asset/dspace:17962/Rapport_6-2019_Leve_av_å_reparere.pdf

Klepp, I. G., & Laitala, K. (2016). *Klesforbruk i Norge*. http://www.sifo.no/files/file80519_fagrapport_nr._2-2016_rapport_klesforbruk.pdf

Laitala, K. & Klepp, I. G. (2018). Care and Production of Clothing in Norwegian Homes: Environmental Implications of Mending and Making Practices. *Sustainability*, 10(8), 2899. doi:10.3390/su10082899

Petersen, T. B. & Riisberg, V. (2017). Cultivating user-ship? Developing a circular system for the acquisition and use of baby clothing. *Fashion Practice*, 9(2), 214-234.

Watson, D., Trzepacz, S., Rubach, S. & Johnsen, F. M. (2019). *Kartlegging av brukte tekstiler og tekstilavfall i Norge*. <https://norsus.no/wp-content/uploads/or1120-kartlegging-av-brukte-tekstiler-og-tekstilavfall-i-norge.pdf>

Zamani, B., Sandin, G. & Peters, G. M. (2017). Life cycle assessment of clothing libraries: can collaborative consumption reduce the environmental impact of fast fashion? *Journal of Cleaner Production*, 162, 1368-1375. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.128>

4. Rene og skitne barneklær: Helse og miljø

Ingun Grimstad Klepp, Kirsi Laitala og Vilde Haugrønning

4.1 Bakgrunn

Klesvask er en del av husarbeidet og inngår i det daglige livet til de aller fleste mennesker. Hvordan og hvorfor vi vasker klær varierer opp gjennom historien, og geografisk (Laitala m.fl., 2017). I Norge i dag dominerer hyppig vask med vaskemaskin, men hvordan klærne blir tørre igjen varierer mer (Laitala m.fl., 2012). Klær vaskes av hygieniske, rituelle, estetiske og religiøse årsaker (Klepp, 2006). Klesvask har stor innvirkning på både helse og miljø og de spørsmålene vi har stilt i surveyen har sammenheng med disse temaene.

Til klesvask brukes store mengder vann, energi og kjemikalier og klesvasken bidrar til utslipp av disse kjemikaliene sammen med kjemikalier fra klærne og mikroplast fra syntetiske tekstiler (Klepp & Tobiasson, 2019). Å vaske sjeldnere, ikke overdosere vaskemidler, vaske på lavere temperatur og minst mulig syntetiske fibre, samt bruke svanemerkede vaskemidler uten parfyme og ikke skyllemiddel er det den enkelte forbruker kan gjøre for å redusere miljøbelastningen fra klesvasken (Bain m.fl., 2009; Henry m.fl., 2019; Laitala m.fl., 2011). Samtidig bidrar klesvask til at klær kan brukes lenger, og dermed spare miljøet for det det koster å produsere nye. Flekk og luktfri vask er dermed også positivt sett fra et miljøsynspunkt.

Nye klær inneholder mer kjemikalier enn de som er vasket (Greenpeace, 2012). Derfor er et vanlig råd å vaske klær før bruk. Det finnes merkeordninger som garanterer at plaggene ikke inneholder farlige kjemikalier. Klesvask ikke bare fjerner, men også tilfører kjemikalier til klærne. Noen av disse, slik som parfyme og konserveringsmiddel, kan være skadelige. Hvor skadelige de er, er det ikke enighet om. De anbefales ikke for folk som er særlig følsomme ovenfor sine omgivelser slik som mennesker med astma og allergiproblemer.

Vaskehyppighet omfatter både hvor mange ganger et plagg brukes før det vaskes, og dermed hvor mye skittentøy det blir, og hvor ofte husholdningen vasker. Vaskehyppigheten er blant annet avhengig av barnas evne og vilje til å holde seg rene, foreldre og barnehagers estetiske og praktiske krav, og tilgangen på utstyr. Vi vet fra tidligere undersøkelser at en familie med ett barn vasker mellom 4 og 8 maskiner i uken, en familie med to barn et sted mellom 6 og 9 maskiner, og de med tre barn vasker opp mot 10 maskiner i gjennomsnitt i uken (Klepp & Laitala, 2016). Variasjonene avhenger av hva slags metoder studien baseres på, men det kan være store forskjeller mellom familier basert på helse, deres estetiske krav og rutinene i familien.

4.2 Metode

Alle resultatene i dette kapittelet er basert på foreldrenes svar på spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp». Survey data er presentert i kapittel 2. I dette kapittel analyserer vi følgende spørsmålene:

Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende? Skala fra 1= aldri til 5= Svært ofte, eller vet ikke.

- Går i halvskitne klær i barnehage/skolen

Hvor uenig eller enig er du i følgende? Skala fra 1= Helt uenig til 5= Helt enig, eller vet ikke.

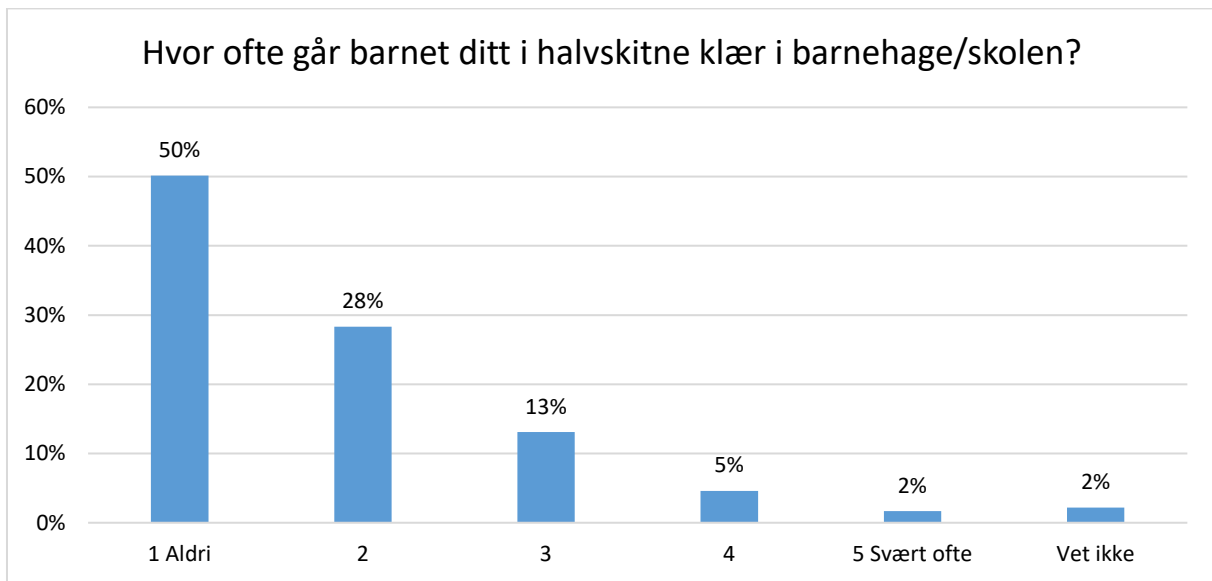
- Nye barneklær vaskes alltid før de tas i bruk
- Mitt barn har fått allergiske reaksjoner av klær
- Jeg forsøker å vaske barneklær sjeldnere av hensyn til miljø/klima
- Jeg bruker vaskemidler uten parfyme

Disse er analysert i forhold til følgende bakgrunnsvariabler:

- Foreldrenes kjønn
- Barnets alder
- Antall barn i familien
- Bosted (Størrelse på by, landsdel og fylke)
- Husholds inntekt
- Foreldrenes utdanningsnivå
- Hvor religiøs foreldrene er

Signifikanstesting er vanligvis gjennomført med enveis Anova, der signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$. Når enkelte grupper sammenlignes, er det gjort med Tukey HSD post hoc test. Hvis en annen testmetode er benyttet, er det angitt i teksten.

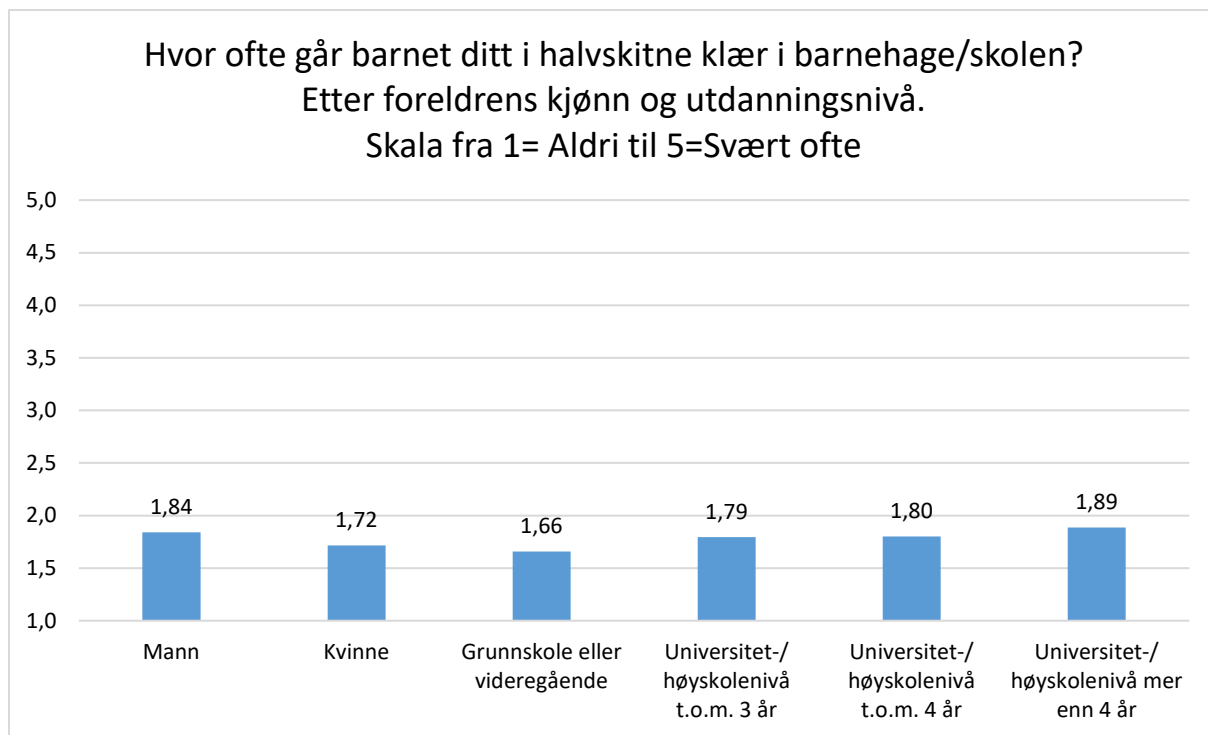
4.3 Resultater



Figur 4-1 Går i halvskitne klær i barnehage/skolen - Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende? Skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. N=1085

Figur 4-1 viser at halvparten av foreldrene svarer at deres barn aldri går med halvskitne klær i skole og barnehage. Det er færrest som svarer at barna gjør dette ofte (2%). Selv om det er noen som aldri gjør dette er det nesten halvparten av foreldrene som mener at barna går med halvskitne klær i skole og barnehage. Det er åpenbart at hva «halvskittent» betyr kan variere veldig. Vi vet fra før at de standardene vi setter er svært forskjellige, og særlig på områder hvor faste sett av normer ikke dominerer. Når vi likevel har valgt å stille et slikt uklart spørsmål, og ikke om vaskehyppigheten i seg selv, er det fordi det mer er normene og det å bryte dem vi er interessert i. Dermed er det mer interessant hvem det er som (i egen oppfattelse) sender sine barn til skole og barnehage i halvskitne klær. Med halvskitne forstår vi klær som ikke utgjør noe praktisk eller hygieniske problem, men som bryter med rituelle regler for renslighet (f.eks. rent undertøy hver dag) eller med estetiske krav (f.eks. at klær skal være uten flekker).

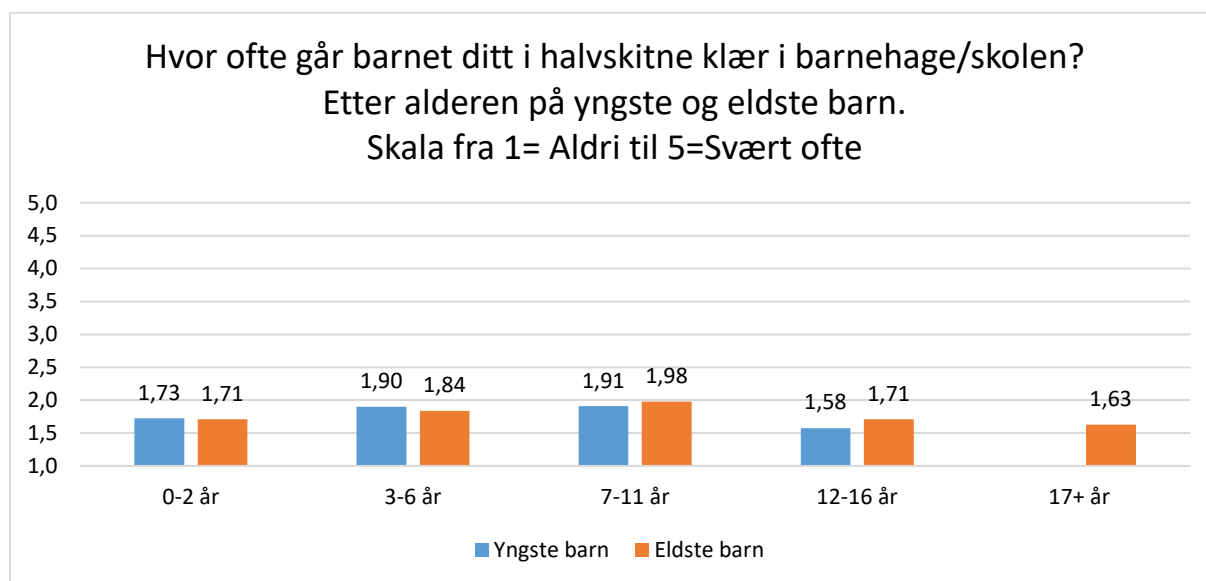
Det var ingen signifikante forskjeller mellom familier med ulike antall barn, inntektsnivå, landsdel, fylke, eller hvor religiøse foreldre er. Det var derimot forskjeller mellom mødre og fedre, foreldrenes utdanningsnivå, alderen på barn, og størrelse på by/tettsted der familien bor i. Figur 4-2 viser at selv om det er ganske uvanlig å la barn gå i halvskitne klær, er fedrene noe mer tilbøyelige til å svare at de lar barn gå i halvskitne klær enn mødre ($p < 0.05$).



Figur 4-2 Gjennomsnitt på hvor ofte barn går i halvskitne klær i barnehagen/skolen på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter respondentens kjønn (far eller mor) og utdanningsnivå. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Kjønn [F(1, 1059) = 4.288, P=0.039*], utdanning [F(3, 1029) = 2.65, P=0.048*].

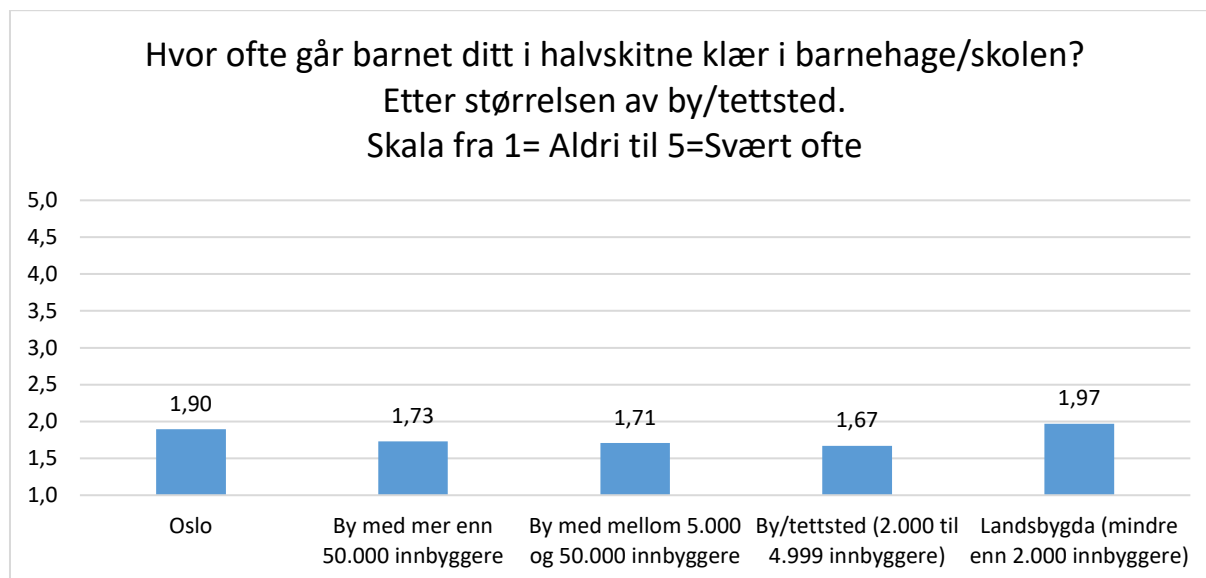
Selv om Anova testen indikerte signifikante forskjeller på 0.05 nivå basert på utdanningsnivå, finner vi ikke signifikante forskjeller mellom gruppene på en Tukey HSD post-hoc test. Dette indikerer at selv om de med høy utdanning tilsynelatende har noe mer tilbøyelighet å kunne la barn gå i halvskitne klær og de med lavere utdanning er mindre tilbøyelige til det samme, er forskjellene ikke store.

Figur 4-3 viser forskjellene i dette mellom barn i ulike aldre. Det er noe mer vanlig i familier som har barn i alderen 7-11 år.



Figur 4-3 Gjennomsnitt på hvor ofte barn går i halvskitne klær i barnehagen/skolen på en skala fra 1= Aldri til 5= Svært ofte. Etter alderen på yngste og eldste barn i familien. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: yngste barn [F(3, 1041) = 7.73, P<0.001*]. Eldste barn [F(4, 1056) = 4.51, P=0.001*].

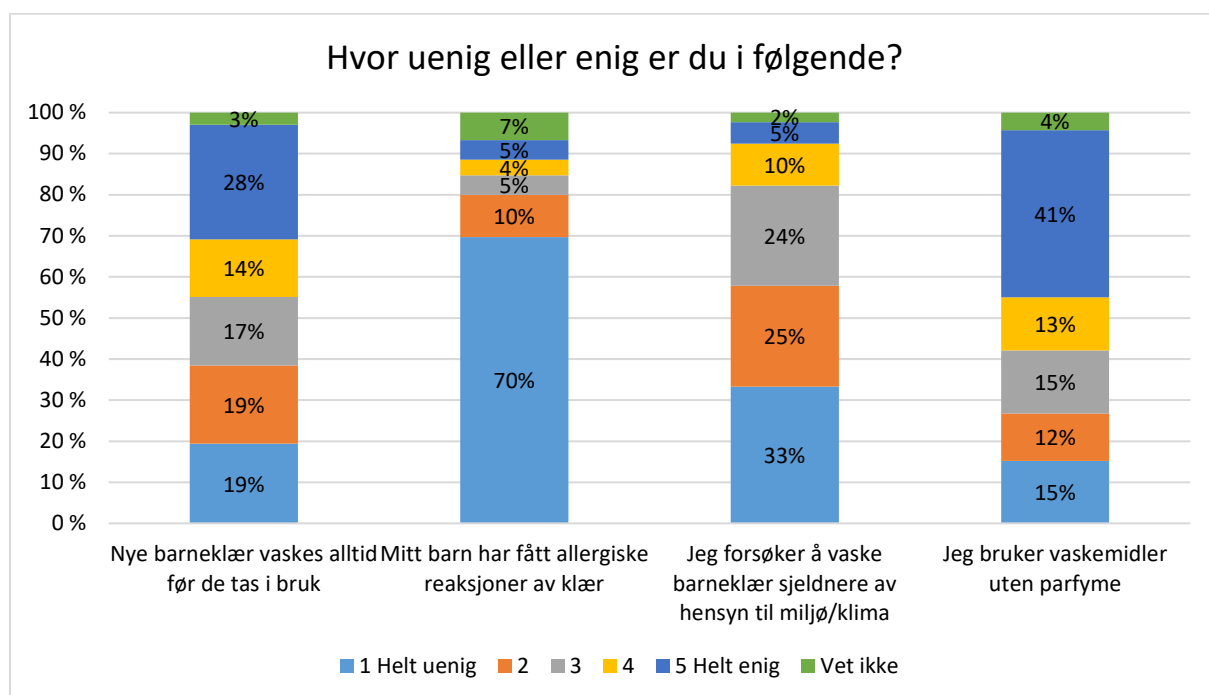
Figur 4-4 viser forskjellene basert på størrelsen på by/tettsted der familiene bor. Barn som bor på landsbygda får litt oftere gå i halvskitne klær enn de som bor på små by/tettsted (mellom 2000 og 4999 innbyggere) (Tukey HSD post-hoc test p<0.05).



Figur 4-4 Gjennomsnitt på hvor ofte barn går i halvskitne klær i barnehagen/skolen på en skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. Etter størrelse på bosted. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: [F(4, 1043) = 2.93, P<0.020*].

I Figur 4-5 viser vi svarene på 4 ulike spørsmål om klesvasken. Over halvparten av foreldrene er enige med påstanden om at de bruker vaskemidler uten parfyme på barneklærne. Det spørsmålet som færrest er enige i er at deres barn får allergiske reaksjoner på klær. 70 prosent svarer dette. Bare 5 prosent svarer at de er helt enig i denne påstanden

og 7 prosent svarer at de ikke vet. Dette er en høyere svarprosent «vet ikke» enn de andre 3 spørsmålene, men likevel kan den synes lav. Omtrent 25 prosent av barn i skolealder og 30 prosent av unge i puberteten har en allergisk sykdom (Folkehelseinstituttet, 2018). Noe av det som kjennetegner denne sykdommen er at vi ikke vet årsaken til at den har vokst så raskt, ei heller hvorfor noen er plaget og andre ikke. «Vet ikke» er dermed et svar vi kunne forventet var mye høyere. Klær selges ikke med informasjon om innhold, slik som mat gjør. Dersom et barn reagerer på bestemte stoffer er det ikke mulig å se hva det kan være. Det er med andre ord svært vanskelig å unngå spesifikke kjemiske ingredienser og dette gjør det også vanskelig å oppdage om det er noe bestemt vi reagerer på. Vi fant en signifikant sammenheng mellom yngste barnets matallergi og at barnet også har fått allergiske reaksjoner av klær (ANOVA $p < 0.001$), men det var ingen signifikant sammenheng mellom barnets matallergier og klesvaskvanene til foreldre.



Figur 4-5 Andel av respondentene som er uenig eller enig med ulike påstander om barneklær og renhet. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. N=1085

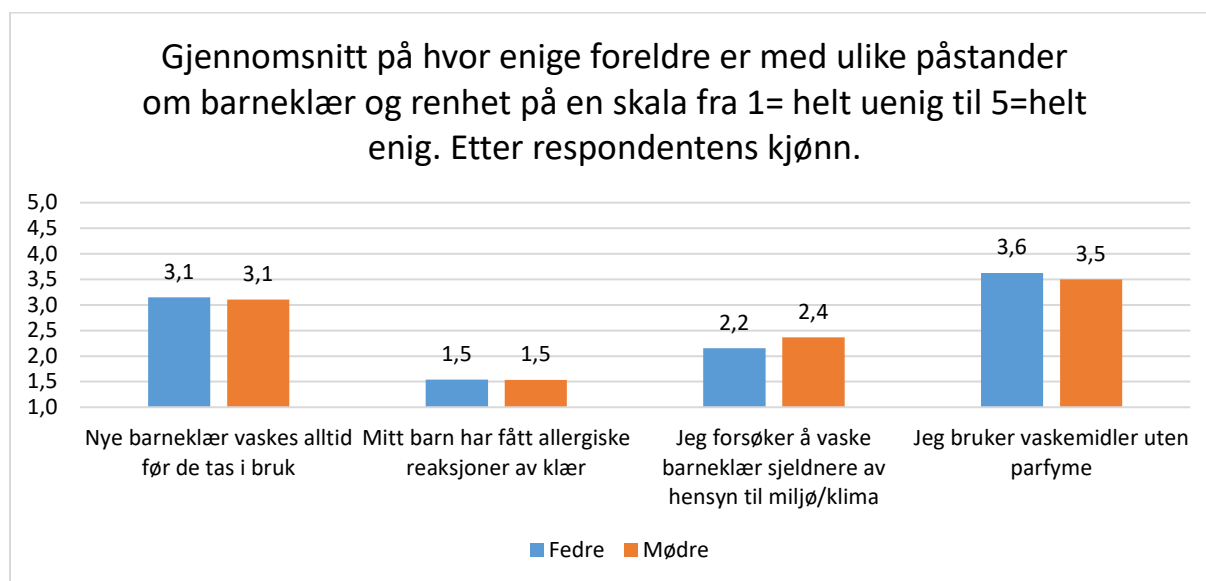
Hverken helse eller miljø fremtrer som spesielt viktige for foreldrene når det gjelder vaskevaner. Fordeling på de ulike svaralternativer er stor både for hvorvidt nye klær alltid vaskes og på spørsmålet om man forsøker å begrense klesvasken av hensyn til miljø. Særlig det å redusere av hensyn til miljøet er det få som er enige i. Dette kan bety at hyppig vask ikke oppfattes som noe miljøproblem, eller at andre forhold kan være viktigere både for å velge å vaske ofte og sjeldent. Å vaske klær før de tas i bruk fremstår som en mer innarbeidet holdning, og selv om det også er mange som ikke alltid gjør dette, er det svaret flest har valgt (28%) å si seg helt enig. Dette er også et råd som har vært gitt gjennom mange tiår, mens miljødebatten om klesvask er nyere. Måten foreldrene svarer på peker også mot at barnas helse er viktigere enn hensynet til miljø.

Foreldre som rapporterer at deres yngste barn ikke ønsker å spise noen bestemte matretter enten av hensyn til dyr/fisk, helse, eller miljø/klima sier oftere at de forsøker å redusere vaskehyppigheten av hensyn til miljø/klima (ANOVA $P < 0.05$). I tillegg, foreldre som

rapporterer at deres yngste barn ikke ønsker å spise noen bestemte matretter av hensyn til dyr/fisk, miljø/klima eller allergi/intoleranse, sier oftere at deres barn har fått allergiske reaksjoner av klær (ANOVA $P < 0.05$). Retningen er det motsatte for foreldre som rapporterer at deres yngste barn ikke ønsker å spise noen bestemte matretter fordi de ikke liker smaken. Disse foreldre sier *sjeldnere* at deres barn har fått allergiske reaksjoner av klær eller at de forsøker å vaske barneklær sjeldnere av hensyn til miljø/klima (ANOVA $P < 0.05$).

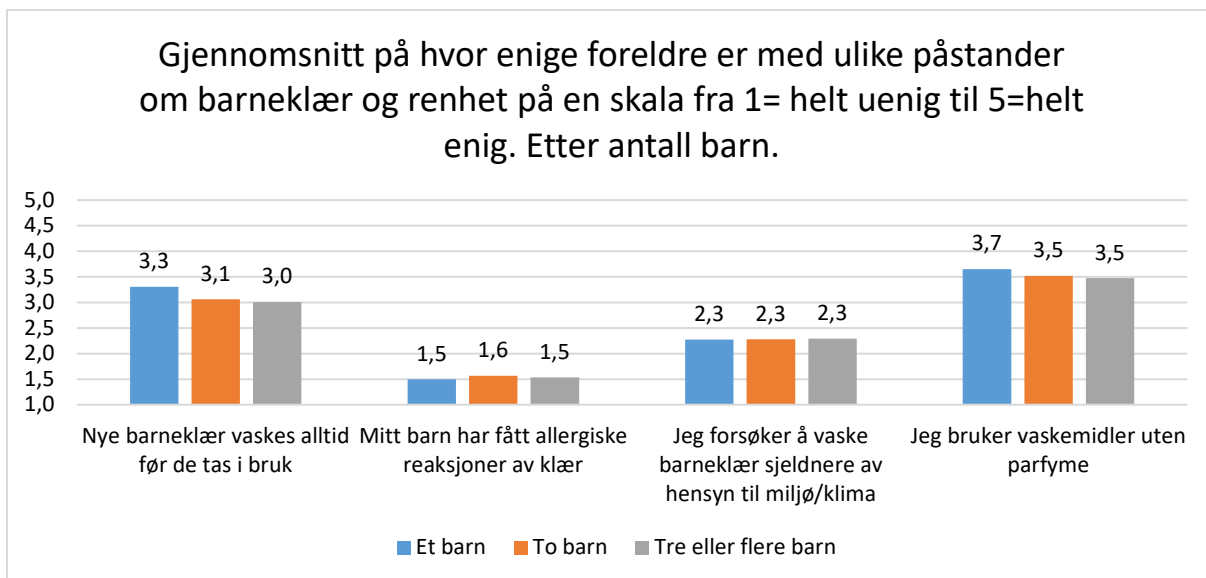
Ingen av årsakene til matpreferansene hadde signifikante bidrag når de ble sammenlignet med påstandene «Nye barneklær vaskes alltid før de tas i bruk» eller «Jeg bruker vaskemidler uten parfyme». Det er vanskelig å tolke disse sammenhengene fordi de både omhandler forholdet mellom barn og voksne og forholdet mellom oppmerksomhet på helse/miljø-spørsmål i begge forbruksfelter. De indikerer at det å se på holdninger og handlinger mellom generasjoner og mellom ulike forbruksfelt mer systematisk vil være ønskelig.

Figur 4-6 viser at fedre og mødre er stort sett enige om ulike påstander om barneklær og renhet. Eneste påstand der det er signifikant forskjell er på «Jeg forsøker å vaske barneklær sjeldnere av hensyn til miljø/klima», der mødre er noe mer enig med påstanden. Det at kvinner i Norge trolig er mer oppdatert på diskurser relatert til klesvask (Klepp, 2006) kan forklare en slik forskjell.



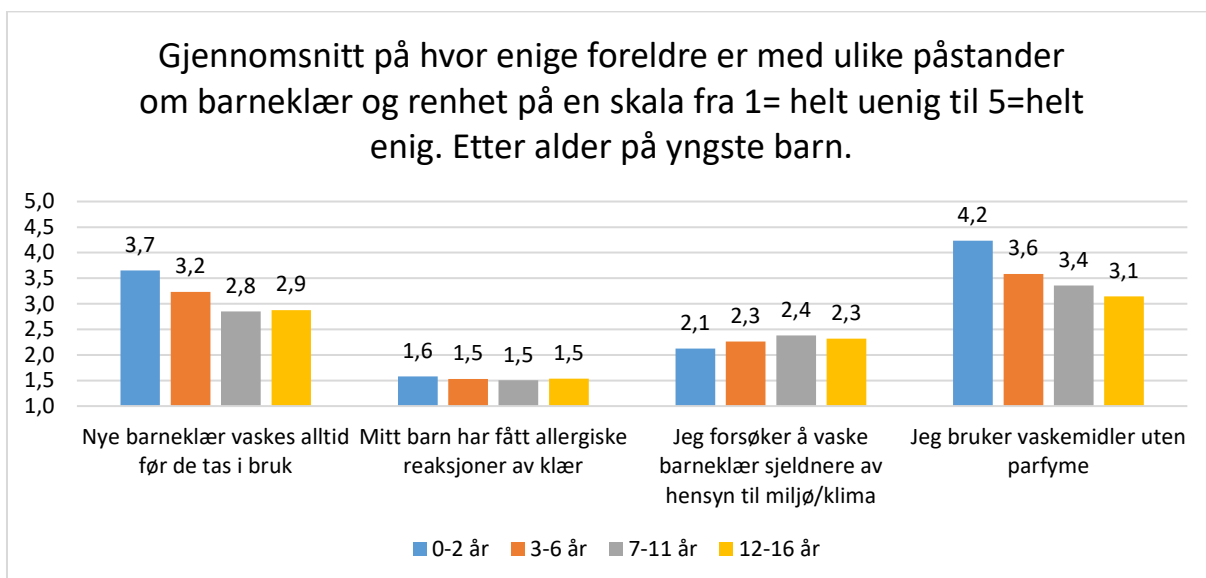
Figur 4-6 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter respondentens kjønn. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(1, 1051) = 0.166, P=0.684], Allergiske reaksjoner [F(1, 1010) = 0.003, P=0.958], Vasker sjeldnere [F(1, 1058) = 8.204, P=0.004*], Uten parfyme [F(1, 1037) = 1.692, P=0.194].

Hvor mange barn foreldrene har påvirker ikke påstandene i stor grad, men Figur 4-7 viser at foreldre med ett barn er signifikant mer enig i at de vasker barneklær før bruk. Dette kan ha en sammenheng med at ett barn også kan være det første barnet og at det generelt krever mindre arbeid å gjennomføre dette i hverdagen for ett barn, enn for flere barn.



Figur 4-7 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter antall barn. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(2, 1050) = 3.517, P=0.030*], Allergiske reaksjoner [F(2, 1009) = 0.408, P=0.665], Vasker sjeldnere [F(2, 1057) = 0.016, P=0.984], Uten parfyme [F(2, 1036) = 1.189, P=0.305].

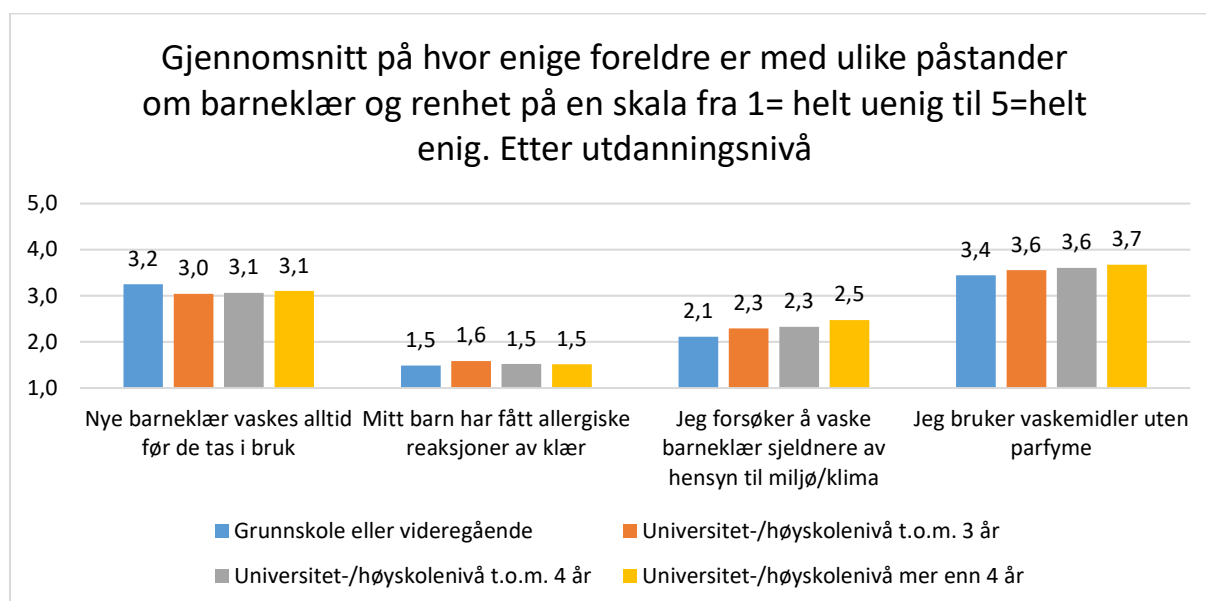
Figur 4-8 viser svarene på påstander omkring vask av barneklær etter alderen på familiens yngste barn. De med yngst barn er signifikant mer enige i at barneklærne alltid vaskes før bruk. Dette er ikke overaskende da dette rådet oftest gis til nyfødte fordi de oppfattes som spesielt følsomme. Det samme ser vi med parfyme. Det er foreldrene til de yngste barna som er mest enige med påstanden om å bruke vaskemidler uten parfyme. Det er jo også vanlig å beskytte de aller minste mot denne typen kjemikalier. Det er ikke signifikante forskjeller mellom svarene omkring de to andre påstandene.



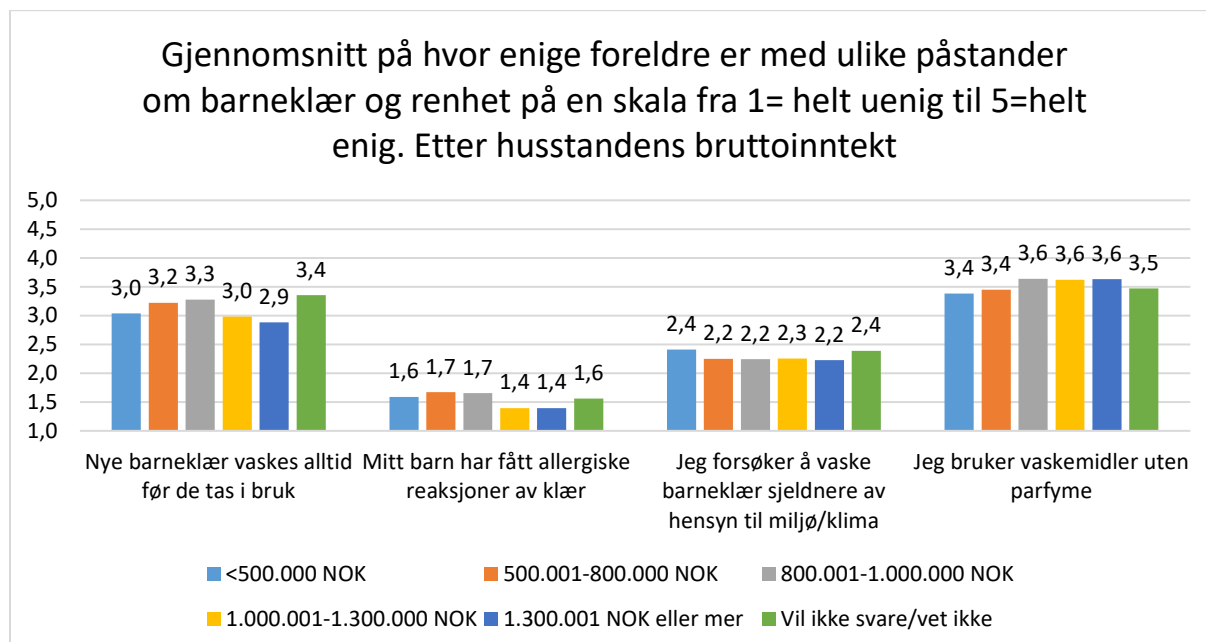
Figur 4-8 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter antall barn. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(3, 1033) = 16.498, P<0.001*], Allergiske reaksjoner [F(3, 993) = 0.184, P=0.907], Vasker sjeldnere [F(3, 1040) = 2.121, P=0.096], Uten parfyme [F(3, 1019) = 27.029, P<0.001*]

Vi har sett på påstandene om vask i forhold til utdannelsesnivå i Figur 4-9. Den viser at det er signifikante forskjeller når det gjelder spørsmålet om å forsøke å vaske sjeldnere av

hensyn til miljø. De med høyest utdannelse er mest enig i dette og de med lavest er minst enig. Samme tendens har også spørsmålet om å bruke parfyme, men forskjellene er ikke signifikante.



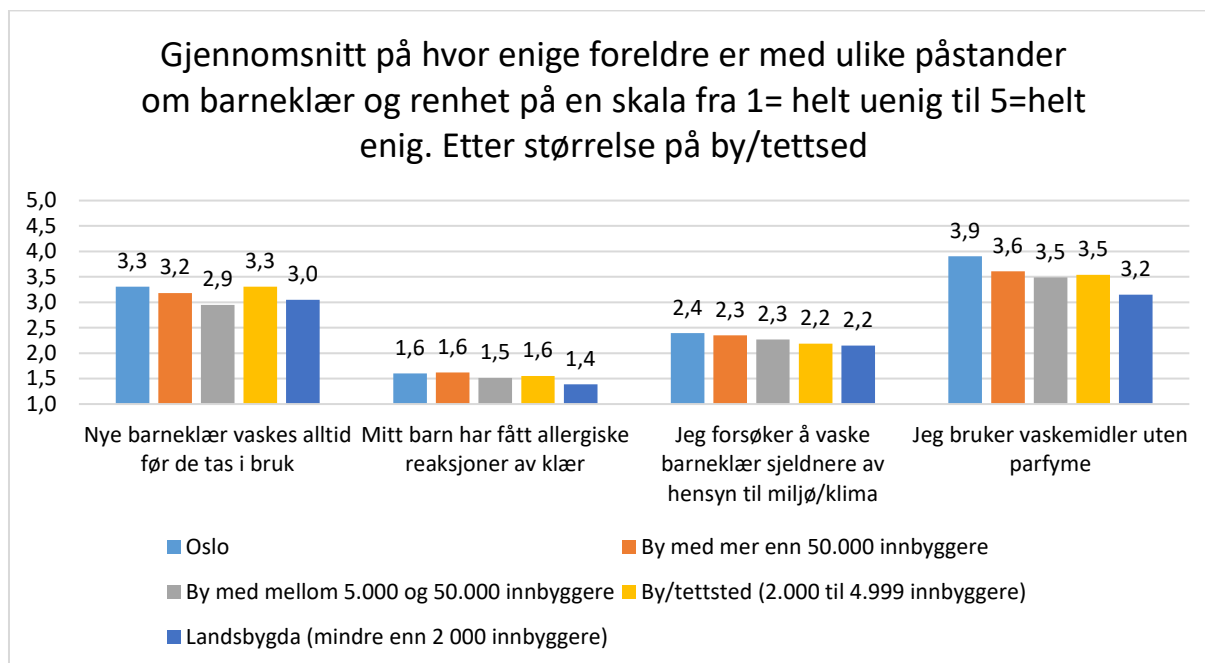
Figur 4-9 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter utdanningsnivå. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(3, 1023) = 1.124, P=0.338], Allergiske reaksjoner [F(3, 981) = 0.418, P=0.740], Vasker sjeldnere [F(3, 1027) = 4.480, P=0.004*], Uten parfyme [F(3, 1006) = 1.079, P=0.357]



Figur 4-10 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter husstandens bruttoinntekt. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(5, 1044) = 2.560, P=0.026*], Allergiske reaksjoner [F(5, 1003) = 2.401, P=0.035*], Vasker sjeldnere [F(5, 1051) = 0.617, P=0.687], Uten parfyme [F(5, 1030) = 0.826, P=0.531]

De samme påstandene er analysert ut fra husstandens bruttoinntekt i Figur 4-10. Her er det signifikante forskjeller både på det å vaske før bruk og i forhold til allergiske reaksjoner. Det er flest blant de med høyest inntekt som er enige i at klærne alltid vaskes før de tas i bruk

første gang, men Tukey post-hoc test finner ikke denne forskjellen mellom gruppene signifikant. Post-hoc testene klarer heller ikke finne forskjeller mellom inntektsgrupper på spørsmålet om allergiske reaksjoner på 95 prosent konfidensnivå.



Figur 4-11 Gjennomsnitt på hvor enige foreldre er med ulike påstander om barneklær og renhet på en skala fra 1= helt uenig til 5=helt enig. Etter husstandens bruttoinntekt. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova test: Vaskes før bruk [F(4, 1035) = 2.635, P=0.033*], Allergiske reaksjoner [F(4, 996) = 1.026, P=0.393], Vasker sjeldnere [F(4, 1043) = 1.202, P=0.308], Uten parfyme [F(4, 1021) = 4.487, P=0.001*]

Det var ingen signifikante forskjeller mellom respondentene fra ulike landsdeler eller fylker. Derimot er det signifikante forskjeller mellom by og land. Det er flere som er enige med påstanden om å bruke vaskemidler uten parfyme blant de som bor i Oslo, etterfulgt av folk i de største byene. Bruk av parfymerte vaskemidler er mer utbredt på landsbygda.

4.4 Oppsummering og konklusjon

I dette kapitlet diskuterer vi helse og miljø relatert til rene og skitne barneklær. Vask av klær har mange sider, og en av dem er det sosiale. Det å la barna ha rene klær er en del av familiens ansikt utad. For å få et innblikk i dette spurte vi foreldrene om de lar barna gå med halvskitne klær. Halvparten av foreldrene svarer at deres barn aldri går med halvskitne klær i skole og barnehage. Det er færrest som svarer at barna gjør dette ofte (2%). Det er noe mer alminnelig i familier med høyere inntekt og blant familier som har barn i alderen 7-11 år. Fedre svarer oftere at de lar barn gå med skitne klær, enn det mødre svarer.

De neste spørsmålene belyser tanker rundt rengjøring av klær i forhold til barnas helse. Ifølge Folkehelseinstituttet har omtrent 25 prosent av barn i skolealder og 30 prosent av unge i puberteten en allergisk sykdom (2018). Likevel er det bare litt over halvparten av foreldre som svarer at de at de vasker barneklærne i vaskemidler uten parfyme på barneklærne, og 28 prosent som svarer at de alltid vasker nye klær, og 70 prosent tror ikke barna har fått allergiske reaksjoner av klær. Årsaken til de økte problemene med allergi er ukjent. Vi tolker foreldrene slik at de i liten grad tenker at klær og vaskemidler kan være en av årsakene.

Heller ikke klesvaskens betydning for miljøet synes å være høyt i foreldrenes bevissthet og bare 5 prosent er helt enige i at de forsøker å vaske barneklærne sjeldnere av hensyn til miljø. Hverken helse eller miljø fremtrer som spesielt viktige for foreldrene når det gjelder vaskevaner.

De foreldrene som er mest opptatt av å beskytte barna sine gjennom å vaske nye klær og ikke bruke parfyme har de yngste barna og de har få barn. Det er folk med høyere utdanning, høyere inntekt og i byene som er mest opptatt av helse og miljø relatert til klesvask. Respondenter som bor utenfor byene bruker parfymerte vaskemidler oftere.

4.5 Litteratur

Bain, J., Beton, A., Schultze, A., Mudgal, S., Dowling, M., Holdway, R. & Owens, J. (2009). *Reducing the Environmental Impact of Clothes Cleaning: A Research Report completed for Defra*. London. http://randd.defra.gov.uk/Document.aspx?Document=EV0419_8628_FRP.pdf

Folkehelseinstituttet. (2018) *Astma og allergi*. <https://www.fhi.no/nettpub/hin/ikke-smittsomme/astma-allergi/>

Greenpeace. (2012). *Dirty Laundry: Reloaded*. Amsterdam. <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/toxics/Water%202012/DirtyLaundryReloaded.pdf>

Henry, B., Laitala, K. & Klepp, I. G. (2019). Microfibres from apparel and home textiles: Prospects for including microplastics in environmental sustainability assessment. *Science of the Total Environment*, 652, 483-494. doi:10.1016/j.scitotenv.2018.10.166

Klepp, I. G. (2006). *Skittentøyets kulturhistorie-hvorfor kvinner vasker klær*. Oslo: Novus forlag.

Klepp, I. G., & Laitala, K. (2016). *Klesforbruk i Norge*. Oslo, SIFO. http://www.sifo.no/files/file80519_fagrappport_nr_2-2016_rapport_klesforbruk.pdf

Klepp, I. G. & Tobiasson, T. S. (2019). *Letstelt: Rene klær med lite arbeid og miljøbelastning*. Oslo: Solum Bokvennen.

Laitala, K., Boks, C. & Klepp, I. G. (2011). Potential for environmental improvements in laundering. *International Journal of Consumer Studies*, 35(2), 254-264. doi:10.1111/j.1470-6431.2010.00968.x

Laitala, K., Klepp, I. G. & Boks, C. (2012). Changing laundry habits in Norway. *International Journal of Consumer Studies*, 36(2), 228-237. doi:10.1111/j.1470-6431.2011.01081.x

Laitala, K., Klepp, I. G. & Henry, B. (2017). Global laundering practices. Alternatives to machine washing. *H&PC Today – Household and Personal Care Today*, 12(5), 10-16.

5. Klesnormer, kjønn, seksualisering og religion

Ingun Grimstad Klepp, Kirsi Laitala, Kamilla Knutsen Steinnes og Vilde Haugrønning

Klesnormer er de skrevne og uskrevne reglene som tilsier hva det vil si å være riktig kledd. Slike normer kan selvsagt brytes, men det vil vekke reaksjoner. Klesnormer formuleres sjelden, snarere tvert imot er forestillingen om at vi alle går kledd «som vi vil» utbredt. Dette er i og for seg en klesnorm knyttet opp til individets selvbestemmelse og autonomi. En slik norm står f.eks. i sterk kontrast til ideen om faste uniformer eller drakter for ulike klasser. Barnas klær er delvis styrt av samme klesnormer som de voksnes, og delvis finnes det egne ideer om hva som «passer» for barn. I dette kapitlet inkluderer vi også barnas synspunkt, og vi ser på hvordan foreldre og barn svarer på spørsmål om klesnormer. Først følger en gjennomgang av noen av de ideene som preger normer rundt barneklær i dag.

5.1 Bakgrunn

Det lekende barnet står sterkt i tanken om barndom og har vært viktige for utvikling av egne barneklær. Dette tankegodset stammer fra Rousseau's (1762/2010) filosofi om barn og utdanning og betydningen for barneklær er godt beskrevet av Berggren Torell (2007) fra Sverige, men har selvsagt vært like viktig i Norge. Barndom betraktes i denne tankegangen som en periode med en selvstendig verdi. Barnet er ikke en ufullstendig voksen. I tråd med dette er det riktig at barna har egne typer klær som gjør det mulig for dem å leke. Klær for arbeidsfolk og lavere klasser ble viktige forbilder slik som matrosdresser og snekkerbukser. Diskusjonen omkring hva gode barneklær er var sterkere i andre halvdel av 1900-tallet enn i dag. Da ble det utviklet gode klær for lek inne og ute. Det lekende barnets klær er oftest mer fargerike, ledigere og mer praktisk enn klær for voksne. På 2000-tallet har dette idealet for barneklær blitt kraftig utfordret. Dette er dessverre ikke blitt undersøkt, men tilbudet av klær til barn har åpenbart andre idealer der økt markering av barnets kjønn, samt 'ungdomsmote' står sentralt.

Ungdom, og den ungdommelige kroppen brukes i dag som et ideal både for barns og voksnes klær. I tradisjonell markedsføring er det den unge (og slanke) kroppen som vises, men i de siste årene har det blitt gjort tiltak for å vise mer mangfoldige kroppar. Klesnormene for ungdomsklær kjennetegnes ved at mer kropp kan synes. En sterkere aksentuering av seksualitet er mer godtatt for ungdom enn for barn og eldre (Storm-Mathisen & Klepp, 2006). Dette er noe både ungdom og voksne er enig om, i hvert fall var døtre og mødre enige om dette på begynnelsen av 2000-tallet (Klepp & Storm-Mathisen, 2005). Ungdom og ungdomsgrupper har stått helt sentral i andre halvdel av 1900-tallets markedsføring av klær som 'mote'. I dette ligger det en idé om at klærnes utseende stadig endres og at det 'nyeste' er best (Klepp & Laitala, 2015). Merker, navn og symboler får stor oppmerksomhet i kontrast til klærnes praktiske, estetiske og tekniske kvaliteter.

Både ungdomsmoten og det lekende barnet er internasjonale ideer, men vi har også klesnormer som særpreger norske klesvaner. Viktig er tanken om å kunne kle seg for utendørs aktiviteter, ofte oppsummert som «det finnes ikke dårlig vær, bare dårlige klær» (Hebrok m.fl., 2016). Den mest kjente ideologien bak denne tankegangen er Fridtjof Nansen (Klepp m.fl., 2017), og tankegangen har hatt stor påvirkning på norske barns klær, ikke minst

i barnehagen (Klepp & Tobiasson, 2013). En kort oppsummering av ideologien er at det er viktig å kle seg "etter været". Idealet er viktig for de voksnes påkledning til friluftsliv og viktig for politikken rundt fritid (Aall m.fl., 2011; Norwegian Environment Agency, 2016) og for norsk skole og barnehage, med vekt på utelek, utedager, turer med mer.

Friluftsliv er viktig for norsk tekstilindustri og i markedsføring av klær i Norge. Sportsklær og utstyr er viktig for den måten vi kler barn, og er også vanligere i voksnes garderobes (Hebrok m.fl., 2016; Klepp m.fl., 2014). I forbruket av sports- og fritidsklær er teknologisk utvikling, sikkerhet og funksjonalitet viktig. Mange av disse klærne har ikke sunket like mye i pris som andre klær og bidrar dermed til at dette er et krevende forbruksfelt for folk med dårlig råd (Klepp m.fl., 2019; Klepp & Skuland, 2013). Det har vært en debatt i de senere år om kostnadene knyttet til barneidrett er for høye (Oslo Economics, 2020), som omhandler kontingenter, reiser osv., men også klær og utstyr. Det er interessant at dette nettopp handler om det frivillige, mens det er lite debatt rundt hvor mye det koster å gå på norsk skole og i norsk barnehage (Klepp m.fl., 2019). Trolig har dette sammenheng med at idealene om vår skole som «lik for alle» og «gratis» (Fernqvist, 2013) gjør det vanskelig å se at det bare er gratis dersom du faktisk har det utstyret som skal til for å ta del.

En annen diskusjon de senere år har vært omkring et påstått økt press på ungdoms utseende, ofte diskutert med overskriften «kroppspress». Fordi mat står så sentralt i debatt, presse og politikk i Norge sammenlignet med klær knyttes denne debatten særlig nettopp til mat. Bekymringer for overvekt, inaktivitet, usunne (tynne) idealer, spiseforstyrrelser og manglende selvbilde er noen av de viktige ingrediensene. SIFO har, på oppdrag av Barne- og familiedepartementet gjennomført flere prosjekter nettopp om f.eks. «usunn matreklame» (Bugge & Rysst, 2013), men ingen tilsvarende om klær. Samtidig vet vi at klær er helt avgjørende for utseende og at klærne produseres og markedsføres rettet mot små og tynne kropper (Laitala m.fl., 2011). Digital markedsføring som rettes mot unge norske forbrukere domineres for eksempel av tynne, unge, etnisk hvite, og funksjonsfriske modeller (Steinnes, Teigen & Bugge, 2019). Denne markedsføringen er styrt av algoritmer som i stor grad baseres på de unges kjønn og dermed antakelser om deres interesser og preferanser, herunder klespreferanser. For eksempel reprodukeres stereotypiske klesnormer som rosa farger og blomstrete kjoler for jenter og svart og blå hettegensere og sneakers for gutter. Markedsføring har en tendens til å nettopp vektlegge at stereotypier får et eget liv og etter hvert fremstår som sannheter og det man skal trakte etter (Brusdal, 2005). En kjønnsstereotypi kan defineres som en allmenn kjent generalisering av menn og kvinners adferd og egenskaper (Cook & Cusack, 2011) og kan fungere som en selvoppfyllende profeti, hvor man opplever en forventning til egen adferd som fører til at man endrer atferd for å passe inn med stereotypien eller forventningen (Hilton, 1996). For eksempel kan en gutt som kjenner til stereotypien om at gutter skal interessere seg for sport ha lettere for å velge sport som interesse for å passe inn med de forventningene han møter. Kjønnsstereotypier er ofte sosialt aksepterte og mer eller mindre ubevisste forestillinger som vi lærer fra tidlig alder. Barn og unge oppfatter hva som er passende «kvinnelig» og «mannlig» atferd fra familie, venner, skole og media, og dermed gjennom forbruksvarer som klær, mat og fritidsutstyr (Addis & Mahalik, 2003). Kjønnsstereotypier kan bidra til å forme barn og unges selvbilde, holdninger til kjønn, sosiale relasjoner, mentale helse, samt påvirke prestasjon på skolen, valg av fag og utdanning, og senere deltagelse i arbeidslivet (Addis & Mahalik, 2003; Wille, m.fl., 2018).

Debatter om likestilling og kjønn er også relevante for barneklær og klesnormer. Skal barneklær først og fremst skal gi barnet anledning til å være et subjekt med mulighet til å oppleve egen kropp, mestring og tilstedeværelse (Roos, 2006)? I motsetning til dette står de estetiske idealene der kroppen først og fremst er et objekt for andres blikk, med mote, merker, og markering av kjønn osv. De estetiske kroppsidealene som dominerer dagens ungdomskultur fremstiller mannen som høy, veltrent, slank og muskuløs, og kvinnen som slank, stram, og formfull (Borg, 2006; Steinnes m.fl., 2019; Strandbu & Kvalem, 2014; Bugge, 2012).

Typisk for normer rundt påkledning er at de tar for gitt og i liten grad er gjenstand for debatt. Dette har et klart unntak; muslimsk kvinnelig tildekking av hode. Påbud om tildekking av kroppen finnes i mange religioner, og er et sentralt motiv i kristendommens skapelsesmyte. Hva og hvor mye varierer med religion, i tid og med person slik som kjønn og alder. De senere tiårene har det vært debatt rundt tildekking av hode, skuldre og til dels ansikt av muslimske kvinner (Tarlo, 2010; Tarlo & Moors, 2013). Ulike land i Europa har forholdt seg svært ulikt til den, med Frankrike som eksempel på et land som har brukt de strengest reguleringene for å forsøke å forhindre slike klær (Tarlo & Moors, 2013:18). Det finnes en rik litteratur ikke minst fra England omkring muslimer og islamsk mote (Lewis, 2015; Tarlo, 2010) med utgangspunkt i klesforskning. I Norge har debatten vært dominert av en forståelse av fenomenet som tro og ikke klær og med viktige bidrag nettopp fra religionshistorie (Thorbjørnsrud, 2004). Debatten handler ikke om barneklær som sådan, men det synes som om tildekking av barn vekker sterkere reaksjoner enn tildekking av voksne kvinner. En tolkning av dette er at tildekningen viser til at noe bør dekkes, og dermed en seksualisering av barnekroppen, på linje med den konstante påminnelsen av barnets kjønn fra fødsel av, som har blitt vanlig i Norge. Frem til et stykke inn på 1900-tallet ble små barn kledd ganske likt og kjønn ble først vist gjennom klærne når barna ble litt eldre.

5.2 Metode

Resultatene i dette kapitlet er basert på to ulike survey undersøkelser. Den første er foreldrenes svar på spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp». Det andre datamaterialet er basert på hva barn selv har svart på «Mediebarn» undersøkelsen. Begge er presentert i kapittel 2.

I dette kapittel analyserer vi følgende spørsmålene fra «Barn og unge – klær, mat og kropp» survey:

Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Skala fra 1= Helt uenig til 5= Helt enig, eller vet ikke

- Mitt barn er utsatt for kjøpepress som går ut over familiens økonomi
- Å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet
- De fleste barn i vårt område har mer klær og utstyr enn mitt barn
- Mitt barn har det som trengs av klær og utstyr når han/hun skal delta i fritids-/sportsaktiviteter
- Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress
- Skoleuniform vil bidra til mindre fokus på kropp og utseende
- Barn og ungdom bør få kle seg slik de vil

Ut i fra ditt syn: Hvilke av følgende utsagn passer eller passer ikke for ditt eldste barn (under 16 år) (flere valg mulig):

- Kler seg gjerne slik at han eller hun vekker oppsikt
- Har ofte på seg upassende klær
- Har på seg for lite eller ikke varme nok klær
- Feil fottøy (f.eks. tøysko om vinteren)
- Feil klær etter været (f.eks. ikke regntøy når det regner)
- Ingen av disse

Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende? Skala fra 1= aldri til 5= Svært ofte, eller vet ikke.

- Bruker klær som er annerledes enn vennenes

Hvor enig er du i følgende påstander om påkledning og kjønn? Skala fra 1= Helt uenig til 5= Helt enig, eller vet ikke.

- Det er greit at jenter kler seg som gutter
- Det er greit at gutter kler seg som jenter
- Barn bør selv velge om de vil bli betraktet som jente eller gutt
- Det er greit at gutter (6-12 år) kler seg i trange skjorter og bukser
- Det er greit at jenter (6-12 år) kler seg i trange/små topper, hotpants, høyhælte sko og lignende)
- Det er greit at jenter (6-12 år) bruker BH med innlegg
- Det er greit at jenter (6-12 år) bruker religiøse plagg som hijab og burkini
- Det er greit at gutter (6-12 år) bruker religiøse plagg som turban, kjortel og kalott

Disse er analysert i forhold til følgende bakgrunnsvariabler:

- Foreldrenes kjønn
- Barnets alder
- Antall barn i familien
- Bosted (Størrelse på by, landsdel og fylke)
- Husholds inntekt
- Foreldrenes utdanningsnivå
- Hvor religiøs foreldrene er

Det andre datamateriale er basert på hva barn i alderen 8 til 19 år selv har svart på «Mediebarn» undersøkelse. Vi har analysert følgende spørsmål:

Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om klær? Skala fra 1= Helt uenig til 5= Helt enig.

- Noen barn på skolen min blir ertet på grunn av klærne sine
- Å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet
- Det ville blitt mindre erting hvis alle måtte ha like klær på seg (skoleuniform)
- De fleste i mitt vennemiljø har mer klær og utstyr (f.eks. sportsutstyr, spill eller leker) enn det jeg selv har

Disse spørsmålene er analysert i forhold til bakgrunnsvariabler:

- Kjønn
- Alder
- Landsdel
- Hvilket morsmål barnet snakker hjemme (norsk, noe annet, eller begge deler)

Signifikanstesting er vanligvis gjennomført med enveis Anova, der signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$. Når enkelte grupper sammenlignes, er det gjort med Tukey HSD post hoc test. Hvis en annen testmetode er benyttet, er det angitt i teksten.

5.3 Resultater

Voksne

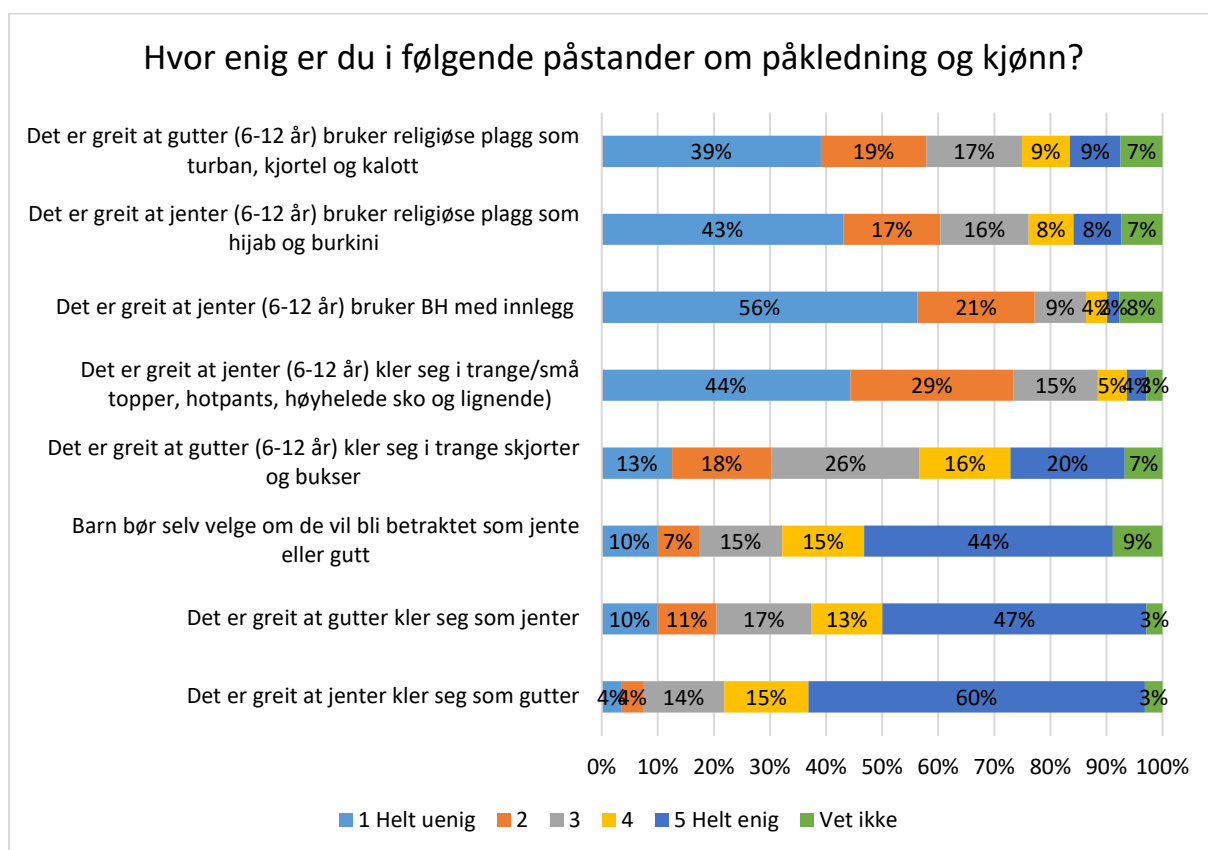
Som vi har sett i innledningen til dette kapittelet om klesnormer er spørsmålet omkring barn og kjønn sammensatt, og i endring. Vår tid preges av sterk markering av kjønn på barn, også små barn, og samtidig det å trives og passe inn i sitt biologiske kjønn.

I Figur 5-1 har vi samlet en del påstander om klær og kjønn. Det spørsmålet flest er enig i er at det er ok å for jenter å kle seg som gutter og bare 4 prosent er uenig i denne påstanden. Den ganske like påstanden, bare at jenter er byttet ut med gutter, er det mye mindre enighet om. 47 prosent sier de er helt enige i denne påstanden, og 10 prosent er helt uenig. Denne forskjellen mellom gutter og jenter er helt i tråd med vestlige klesvaner i flere hundre år. Kvinner kan - både for å fremstå som mer kvinnelige og som mindre, eller av praktiske grunner, kle se i menns klær. Og faktisk er det jo også det et flertall av kvinner gjør. De fleste av de alminneligste plaggene (for kvinner) er opprinnelige plagg for menn, slik som bukser. Det er mye mer ståhei når en mann velger å gå i kvinneklær enn omvendt. Ut fra dette kan man si at det er mer overaskende at forskjellen mellom holdningene til gutter i jenteklær – og jenter i gutteklær ikke er (enda) større. 44 prosent av respondentene er også enige i påstanden om at barn bør få velge selv om de vil betraktes som jente eller gutt. Vi har dessverre ikke spurt om barn bør betraktes mer som barn, og ikke som jenter eller gutter, som er en mellomposisjon her. At barn først og fremst er representanter for kjønn er som vi sa innledningsvis forholdsvis nytt i kleshistorien.

Den påstanden flest er uenige i er at det er greit at jenter bruker BH med innlegg. 56 prosent svarer dette og svært få er helt enige med påstanden. Også påstanden om at det er greit at jenter kler seg i andre kroppsnære plagg og høye sko er det mange som er helt uenige i (44%). Det er dermed klart at mange mener at en åpenbar seksualisert påkledning av jenter under 12 år ikke er greit. Det er det selvsagt gode grunner for. Seksualisert vold er utbredt - også mot barn, og særlig mot jenter. Det har vært vanskelig å finne en tilsvarende påstand for gutter. Klær brukes ikke på helt samme måte for å seksualisere guttekroppen. Den påstanden vi endte opp med; «er det greit at gutter kler seg i trange skjorter og bukser» mottas med mye større usikkerhet og blandet respons. Det er slett ikke sikkert at trange klær oppfattes på samme måte som en måte å gjøre guttekroppen om til objekt for voksnes blikk. Kanskje kan de likegodt oppfattes som mangel på god smak eller tilgang til klær som passer bedre?

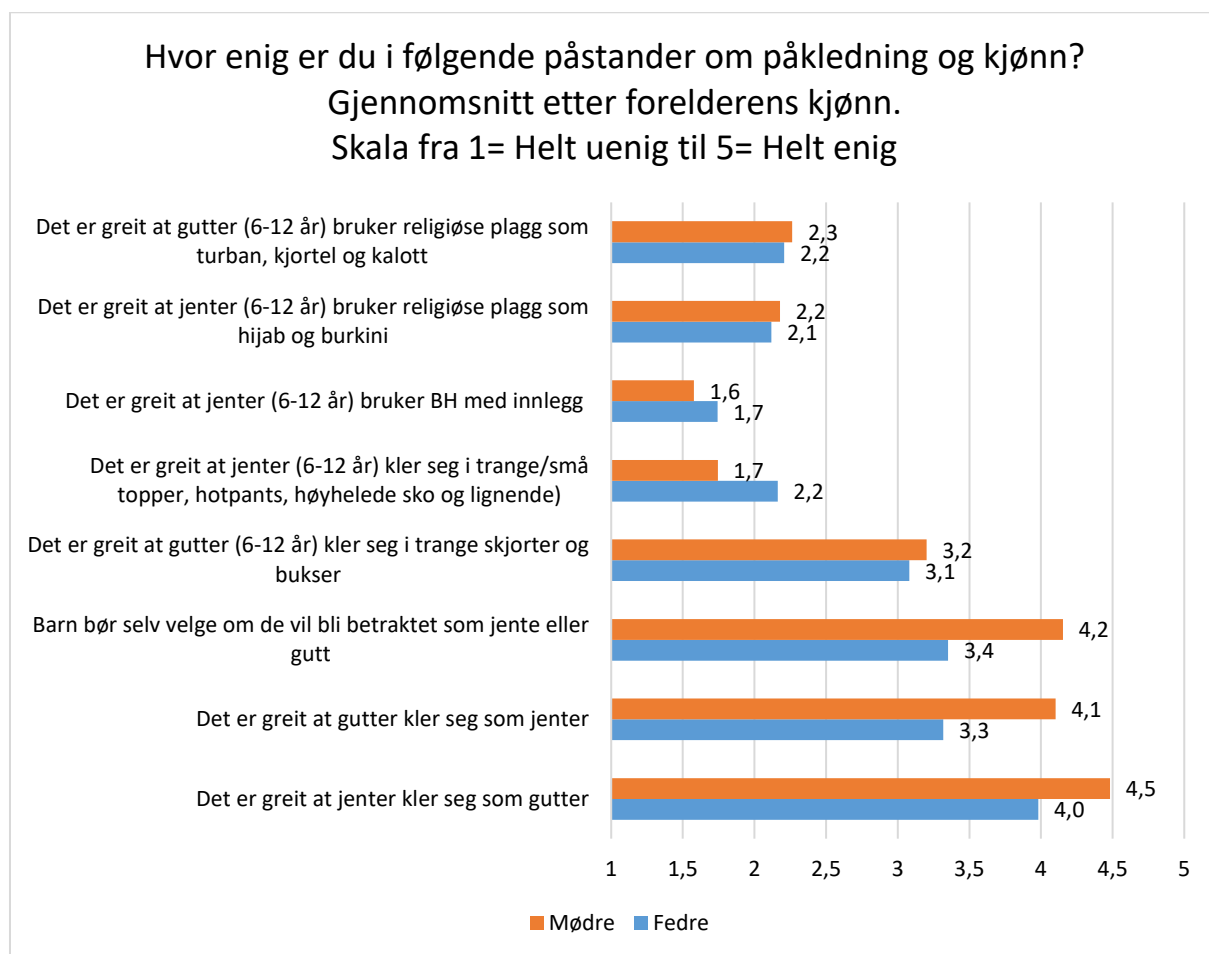
Vi har formulert to påstander om religiøse plagg, en om gutter og en om jenter. Her er forskjellene mellom kjønnene ikke fullt så stor. 43 prosent mener de er helt uenige i påstanden om at det er greit for jenter og 39 prosent er helt uenig i påstanden om det er greit

for gutter. Mens det har vært mye diskusjon omkring jentenes religiøse hodeplagg som har resultert i forbud, er det ingen tilsvarende diskusjon om guttenes religiøse hodeplagg. I et samfunn som er opptatt av likestilling i de fleste sammenhenger er denne ulikheten påfallende. Den kan forstås som en generell tendens til at moral, kropp og religion er et hetere tema dersom objektet er en jente eller kvinne, men det kan selvsagt også påpekes at de religionene hvor menn har hodeplagg ikke er like fryktet i vår samtid som den muslimske, og at dette er et uttrykk for en generell «islam-fobi» som har preget vesten i flere tiår. Tatt i betraktning at det er lite diskusjon omkring menns religiøse hodeplagg – og flere grunner for at kvinners er mer kontroversielle, er kanskje det mest påfallende her at forskjellene ikke er større. Det kan skyldes at de er stilt likt for jenter og gutter og at det «riktige» svaret, i tråd med vår godt etablerte likestillingsideologi, vil være å svare likt på disse to spørsmål. De forbud vi har mot muslimske hodeplagg er heller ikke begrunnet i religion, men i betydningen av å vise ansiktet i kontakt med andre mennesker, en begrunnelse som er svekket i og med at ansiktsmasker har fått en viktigere betydning over hele verden etter spredningen av COVID-19. Det kan være vanskelig å fortsette å forby muslimske hodeplagg med begrunnelse i betydningen av å vise ansiktet samtidig som det er påbudt å skjule store deler av ansiktet i offentligheten i mange land, og i noen sammenhenger også i Norge, f.eks. flyvninger (Klepp & Haugrønning, 2020).



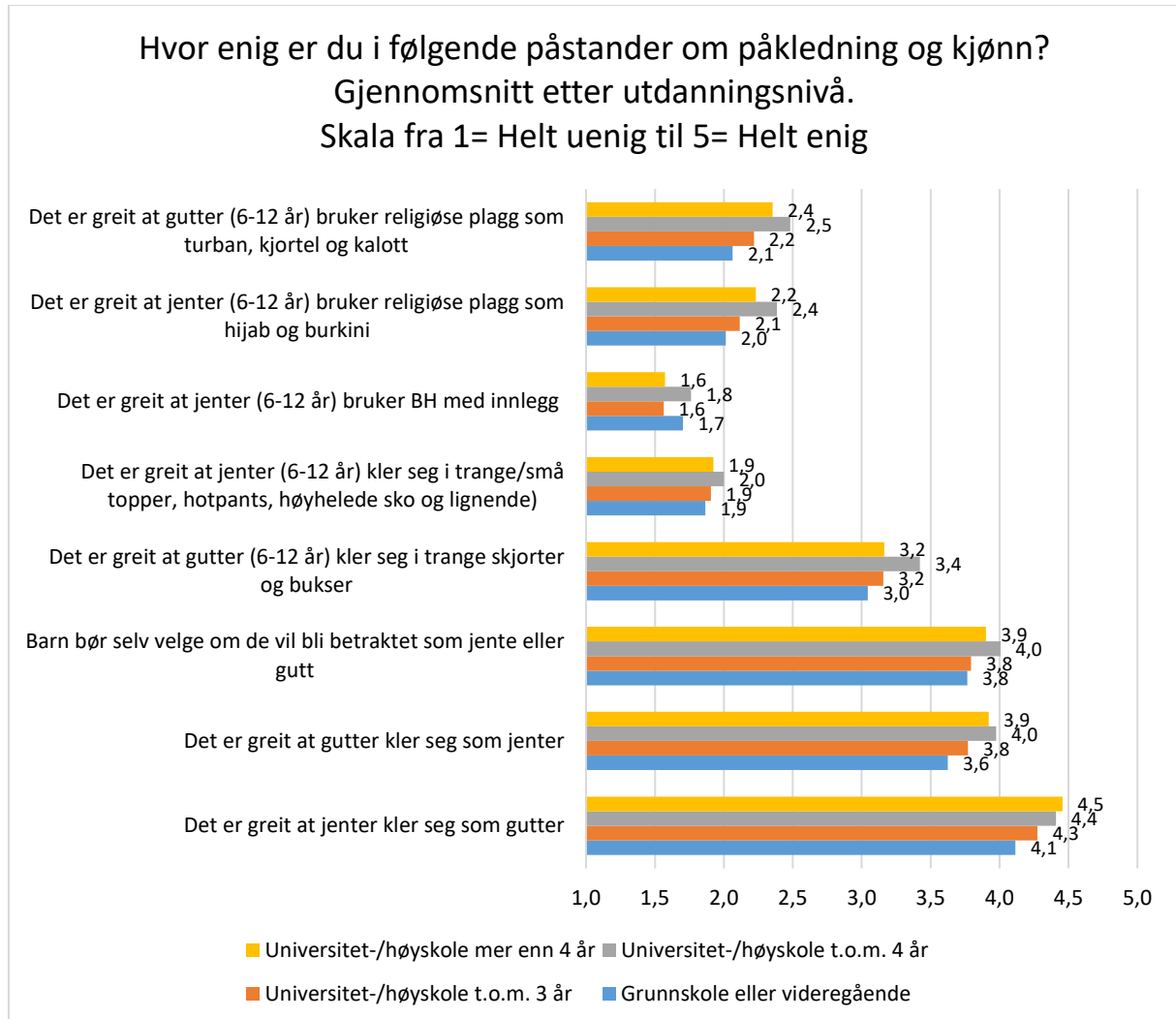
Figur 5-1 Hvor enig er du i følgende påstander om påkledning og kjønn? Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. N=1085

Figur 5-2 viser at det er store forskjeller på hva fedre og mødre mener om spørsmålene omkring klær og kjønn, men mindre ulikhet omkring klær og religion. Menn er mindre skeptiske til seksualisering av jentekropper. Det ligger en dyp visdom i ordene «Du skal ikke tåle så inderlig vel den urett som ikke rammer deg selv». Denne påkledningen med pupper og høyhælte sko på barn er en påkledning som nettopp skal tilfredsstillende et maskulint blikk så det er mulig det ikke er overraskende at flere menn kan akseptere dette enn kvinner, men de mannlige respondentene er generelt ikke mer tolerante for ulike klesnormer. De er mer skeptiske til at barn velger klær for det motsatte kjønn eller velger hvilket kjønn de vil oppfattes som.



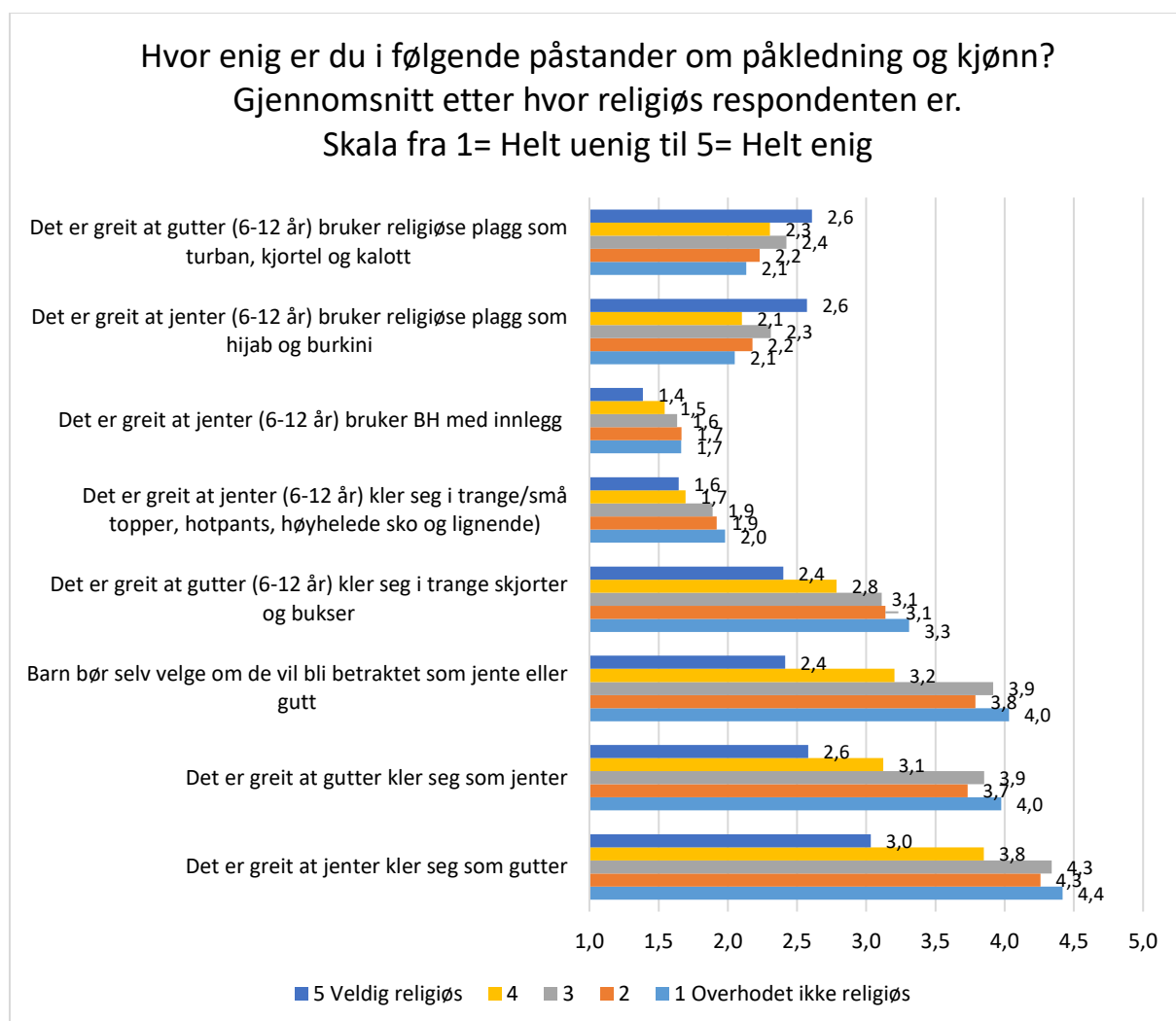
Figur 5-2 Hvor enig er du i følgende påstander om påkledning og kjønn? Gjennomsnitt etter forelderens kjønn. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Jenter kler seg som gutter [F(1, 1049) = 56.648, P<0.001*], Gutter kler seg som jenter [F(1, 1052) = 85.197, P<0.001*], Barn bør velge selv [F(1, 987) = 85.469, P<0.001*], Gutter i trange skjorter og bukser [F(1, 1010) = 2.022, P=0.155], Jenter i trange/små topper [F(1, 1052) = 40.334, P<0.001*], BH med innlegg [F(1, 1000) = 6.806, P=0.009*], Jenter i religiøse plagg [F(1, 1003) = 0.491, P=0.483], Gutter i religiøse plagg [F(1, 1002) = 0.419, P=0.517]

Utdannelsesnivået spiller inn på hva foreldre har svart. Det kommer frem i Figur 5-3 med signifikante forskjeller på mange av spørsmålene. Folk med høyere utdanning er mindre skeptiske til religiøse plagg for begge kjønn. De er også mer tolerante dersom barn velger klær eller liv som det motsatte biologiske kjønn. De spørsmålene som påvirkes minst av utdanning er spørsmålene om seksualisering av jentekroppen.

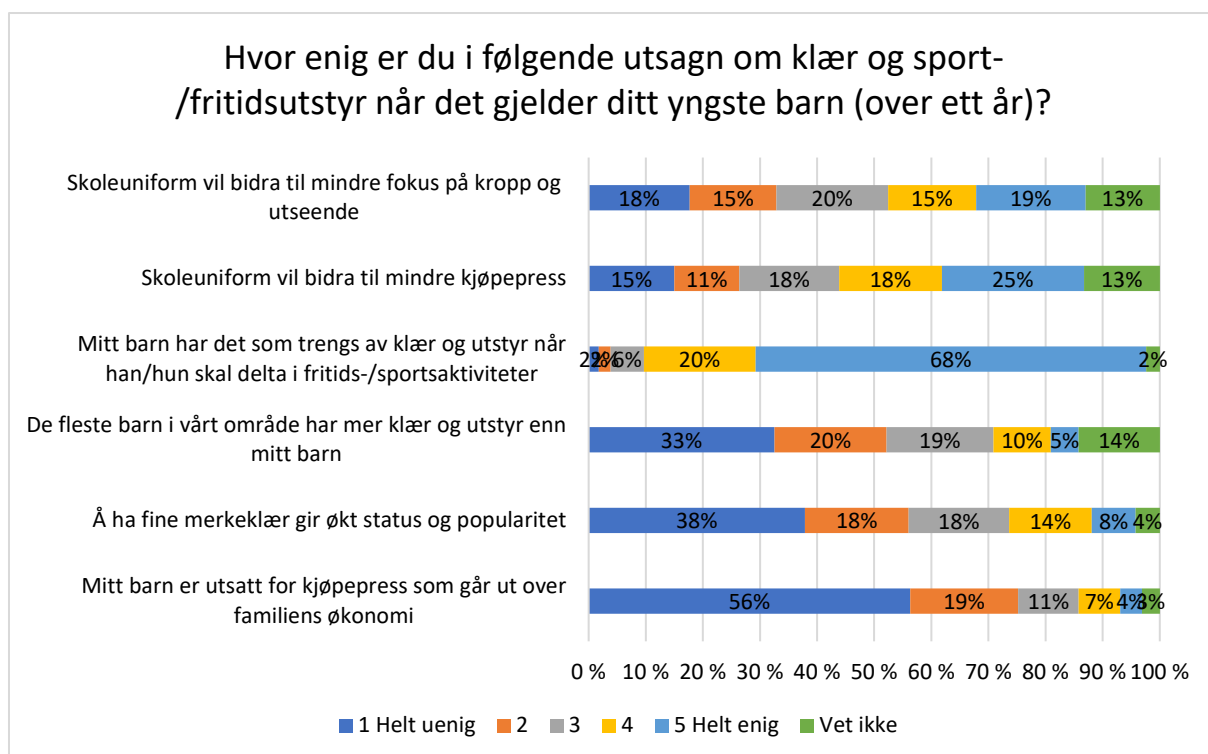


Figur 5-3 Hvor enig er du i følgende påstander om påklledning og kjønn? Gjennomsnitt etter forelderens utdanningsnivå. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Jenter kler seg som gutter [F(3,1020) = 5.354, P=0.001*], Gutter kler seg som jenter [F(3,1023) = 3.132, P=0.025*], Barn bør velge selv [F(3,959) = 1.243, P=0.293], Gutter i trange skjorter og bukser [F(3,984) = 2.750, P=0.042*], Jenter i trange/små topper[F(3,1022) = 0.574, P=0.632], BH med innlegg [F(3,974) = 2.140, P=0.094], Jenter i religiøse plagg [F(3,974) = 2.937, P=0.032*], Gutter i religiøse plagg [F(3,974) = 3.970, P=0.008*]

Ser vi på påstandene i forhold til hvor religiøse respondentene sier seg selv å være (Figur 5-4), ser vi det samme. Holdningene til seksualisering av jentekroppen påvirkes ikke så mye, men de mest religiøse er de som er mest imot en slik seksualisering. Svar på de andre holdningsspørsmålene derimot viser signifikante forskjeller. Det er særlig de som sier de er «veldig religiøse» som svarer annerledes enn de andre. De misliker trange klær på gutter, men er mindre skeptiske til religiøse plagg. De mest religiøse er mer skeptiske til at barn går i klær for det motsatte kjønn og enda mer skeptiske til at barn velger å bli betraktet som det motsatte kjønn. Svarene er ikke overraskende. De religiøse er imot seksualisering av kroppen, og påkledning som bryter med kjønnsstereotyper, men for at tro kan komme til uttrykk i klesdrakten.



Figur 5-4 Hvor enig er du i følgende påstander om påkledning og kjønn? Gjennomsnitt etter hvor religiøs respondenten er. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Jenter kler seg som gutter [F(4,1027) = 15.739, P<0.001*], Gutter kler seg som jenter [F(4,1030) = 12.487, P<0.001*], Barn bør velge selv[F(4,965) = 14.208, P<0.001*], Gutter i trange skjorter og bukser[F(4,989) = 5.416, P<0.001*], Jenter i trange/små toppe[F(4,1030) = 1.684, P=0.151], BH med innlegg[F(4,977) = 0.781, P=0.537], Jenter i religiøse plagg[F(4,983) = 2.072, P=0.082], Gutter i religiøse plagg[F(4,982) = 2.166, P=0.071]



Figur 5-5 Andel av respondentene som er uenig eller enig med ulike utsagn om barneklær og sport-/fritidsutstyr. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. N=1085

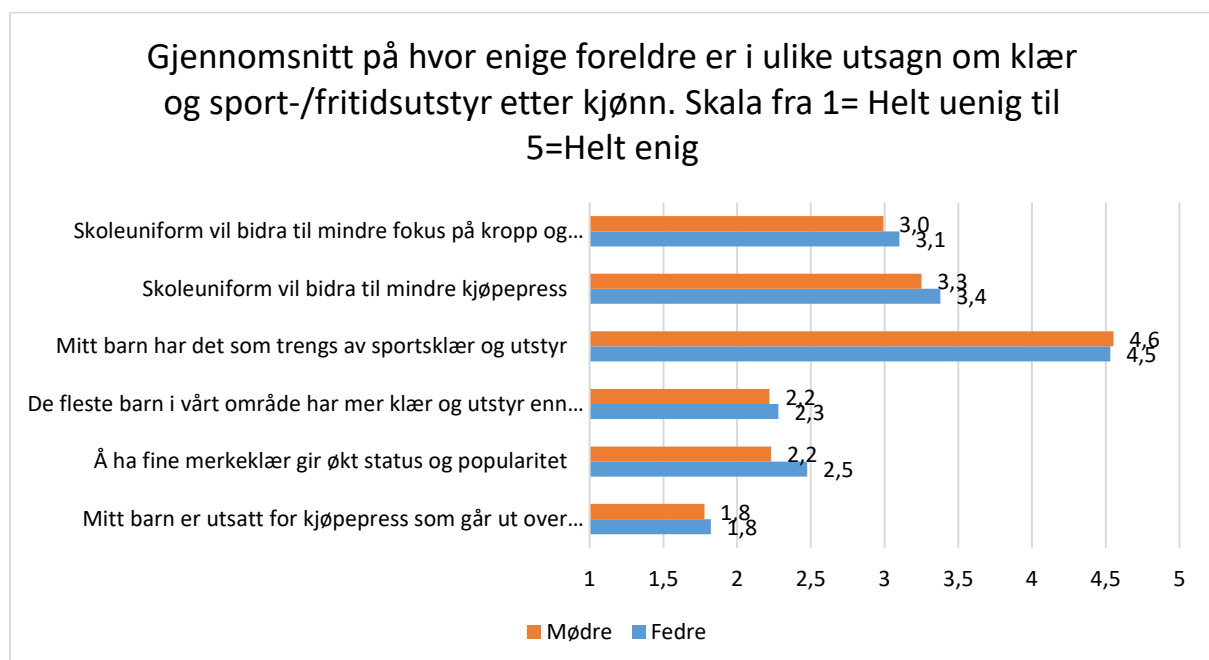
Figur 5-5 viser fordelingen av enighet med påstander som har med klær og sportsutstyr å gjøre. Flest er uenige i påstanden om at kjøpepress går ut over familiens økonomi. 56 prosent er helt uenig i dette og også mange velger den neste kategorien og er altså uenig. Bare 4 prosent er helt enige og 7 prosent sier seg enige. Selv om dette ikke er en høy svarprosent er det klart at dette kan være alvorlig for den det gjelder. Klær og sportsutstyr er åpenbart noe som en del familier har store problemer med å skaffe, og som de prioriterer så høyt at det går ut over familiens økonomi. Tidligere kvalitative studier viser at både mat og foreldres klær kan nedprioriteres for å skaffe det barna mener de trenger for å ta del i skole og fritidsaktiviteter med andre barn (Klepp m.fl., 2019). Dette spørsmålet henger sammen med spørsmålet om «mitt barn har det det trenger for å ta del i fritids og sportsaktiviteter». Her er de aller fleste helt enige 68 prosent og 20 prosent enige. Ser vi disse to spørsmålene i sammenheng er det tydelig at foreldrene heller lar det gå ut over familiens økonomi, enn å la barna mangle det de trenger for å ta del i aktivitetene. Dette er også i tråd med våre kvalitative studier. Familiene strekker seg veldig langt for å skaffe til veien det de mener barna trenger for å ta del i det skole og barnehage fordrer og det som trengs for å ta del i fritidsaktiviteter (Klepp m.fl., 2019).

På spørsmålene om fine klær gir status og popularitet og om de fleste har finere klær enn egne barn er svarene delte, selv om de fleste er uenig i begge påstandene. Dette er jo da et paradoks, for når det er tydelig gjennom svarene på de forrige spørsmålene at det å skaffe det barn trenger for å ta del prioriteres så høyt hvorfor mener ikke flere at dette er viktig for status og popularitet? Er det fordi spørsmålet er stilt galt? Er saken at det å ikke ha – f.eks. fotballsko – vil gå utover muligheten til å ta del og være «alminnelig» og at dette ikke oppfattes som å dekkes av «status og popularitet»? Altså at det ikke handler om å være «bedre enn» eller å ha «fine» eller «finere», men være alminnelig og ta del som er viktig?

Det er jo også åpenbart at hva fine merkeklær er kan diskuteres. Alle klær har merker, og hva som er «fint» varierer.

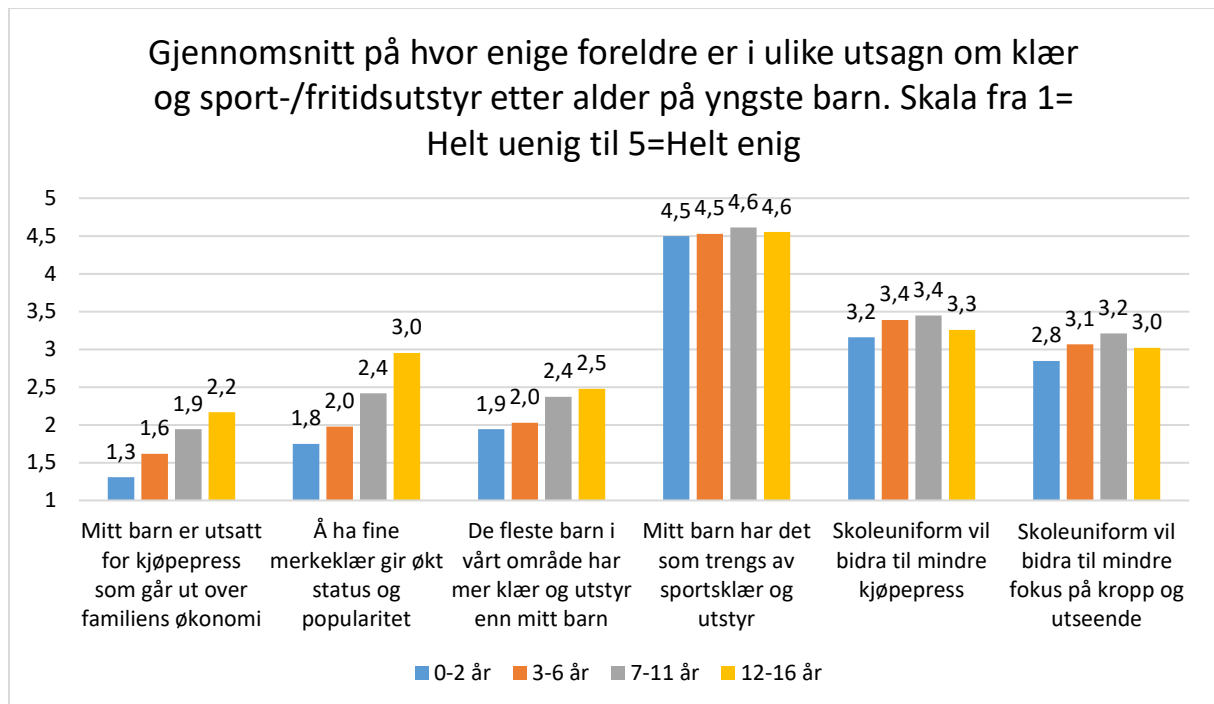
Vi har stilt to spørsmål om skoleuniform; hvorvidt dette vil bidra til å dempe fokus på kropp og utseende, og om det vil dempe kjøpepress. Det er en påfallende jevn fordeling på alle svaralternativer på begge spørsmål. Mest enig er respondentene i at skoleuniform vil dempe kjøpepresset, 19 prosent er helt enig i at det vil dempe fokus og kropp og utseende og 15 prosent er ganske enige i påstanden. Dette er mange tatt i betraktning at skoleuniform ikke er noen politisk diskusjon i Norge. Det er ingen (så vidt vi kjenner til) som på alvor har fremmet dette som forslag. Vi har ikke spurt om respondentene er for en slik regulering av skolepåkledningen, men det de har svart på er to av mange virkninger en slik regulering kan ha, og som nevnt er meningene delte. Samtidig er det klart at det er en erkjennelse av at fokuset på kropp og utseende er stort og som vi har sett at presset på å kjøpe klær og utstyr til barn går ut over mye annet for en del familier. Samtidig er det få forslag som faktisk fremmes som har noen virkning på disse forhold. Det er dermed interessant at mange er enige i at skoleuniform vil ha en virkning. Trolig vil det dermed være rom for å diskutere reguleringsalternativer som ikke er så strenge som uniform, men som heller ikke tillater «alt» slik det er i dag. Vi vil komme tilbake til dette senere i kapittelet.

Figur 5-6 viser at det ikke er store forskjeller på hva fedre og mødre sier seg enige i. Det kun er forskjeller mellom mødre og fedre på én påstand: «å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet», der fedre er noe mer enig enn mødre, selv om begge kjønn er hovedsakelig uenige med påstanden. Denne forskjellen er ikke lett å se en forklaring på. Det var ingen signifikante forskjeller på disse meningene mellom familiene med ulike antall barn eller bosted som bor på ulike steder i landet. Press på klær, utseende og utstyr er med andre ord ikke et byfenomen.



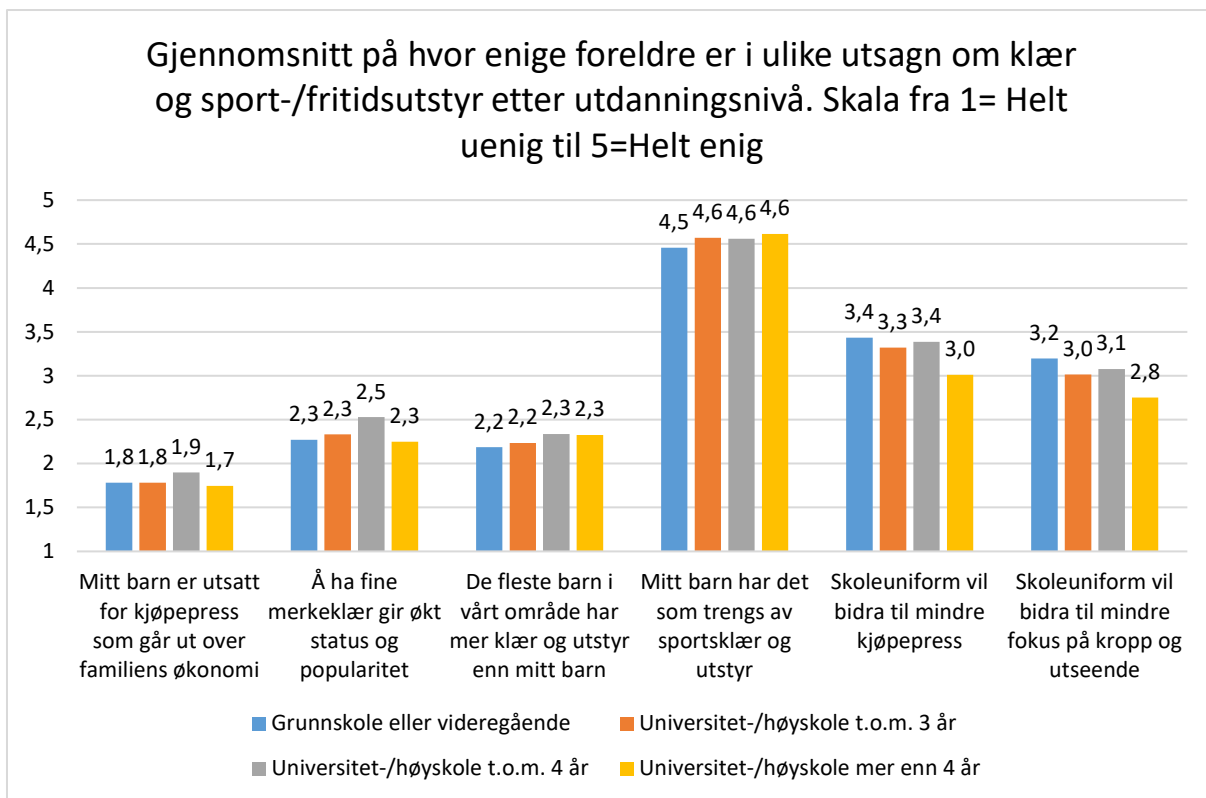
Figur 5-6 Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Etter kjønn. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova: Utsatt for kjøpepress [F(1, 1049) = 0.376, P=0.540], Merkeklær gir status [F(1, 1037) = 8.437, P=0.004*], De fleste barn har mer enn mitt barn [F(1, 929) = 0.540, P=0.462], Mitt barn har det som trengs [F(1, 1057) = 0.161, P=0.688], Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress [F(1, 939) = 1.829, P=0.177], Skoleuniform vil bidra til mindre fokus utseende [F(1, 942) = 1.354, P=0.245].

Figur 5-7 viser alderen på yngste barn relatert til hvordan foreldrene har svart på spørsmålene. Her er det flere signifikante forskjeller. Det er en klar sammenheng mellom å være enig i at barnet er utsatt for kjøpepress som går ut over økonomien, og at det samme gir status og popularitet, og barnets alder. Foreldrene til de yngste er minst enige og foreldre til de eldste er mest enige i disse påstandene. Det samme gjelder også for «de fleste i vårt område har mer klær og utstyr enn mitt barn», også dette er foreldre med eldre barn mer enige i. For de tre andre spørsmålene, om barn har det de trenger og de to om skoleuniform, er det ingen signifikant sammenheng mellom barnas alder og det foreldrene svarer. Men i spørsmål om uniform er det en tendens til at foreldre til barn mellom 3 og 11 år – altså den alderen da dette er mest aktuelt, er litt mer enige enn foreldre til de minste og de eldste barna.



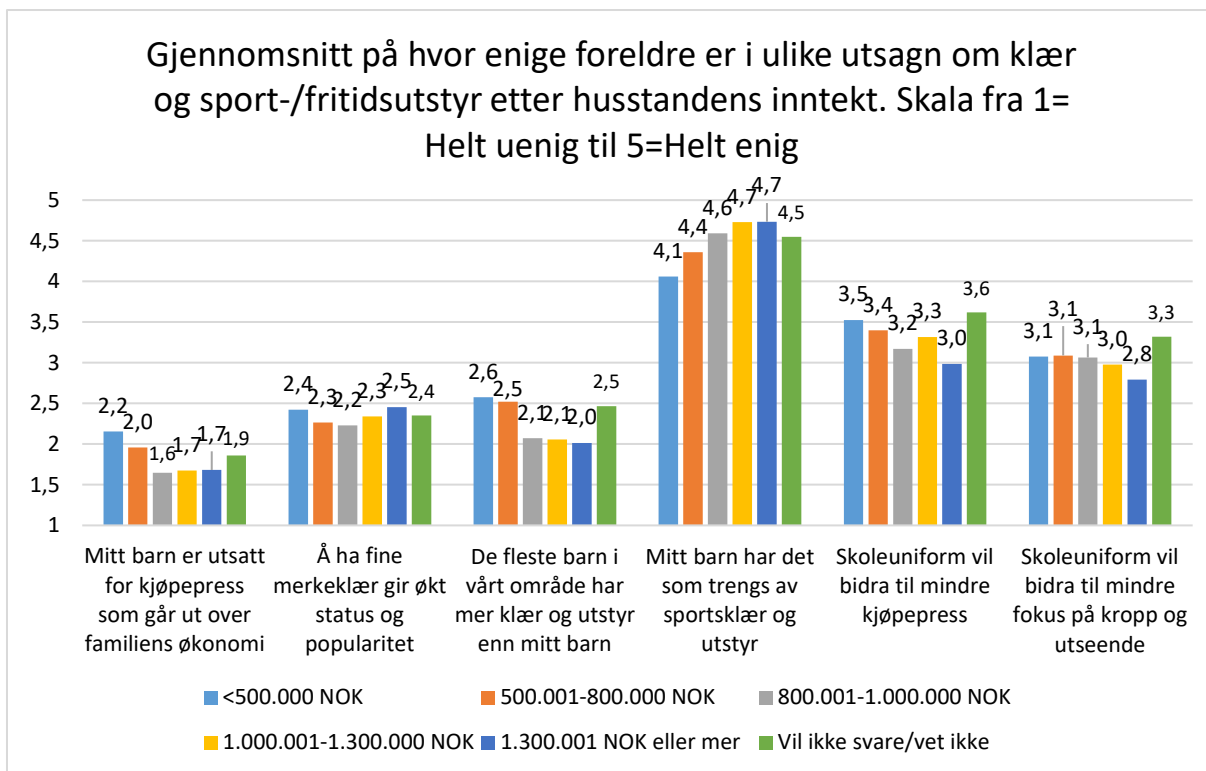
Figur 5-7 Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova: Utsatt for kjøpepress [F(3, 1032) = 31.259, P<0.001*], Merkeklær gir status [F(3, 1021) = 48.477, P<0.001*], De fleste barn har mer enn mitt barn [F(3, 913) = 10.161, P<0.001*], Mitt barn har det som trengs [F(3, 1040) = 0.886, P=0.448], Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress [F(3, 923) = 1.789, P=0.148], Skoleuniform vil bidra til mindre fokus utseende [F(3, 926) = 2.482, P=0.060].

Figur 5-8 viser hvordan foreldrene har svart basert på deres utdanning. Det er kun signifikante forskjeller på meninger om skoleuniform. De med lav utdanning er mest enige i påstandene om at skoleuniform vil dempe kropps og kjøpepress og de med høyest utdanning minst. Kanskje mer overaskende er det at det ikke er signifikante forskjeller på de andre spørsmålene. Man kan jo tenke seg at det å ha problemer med å skaffe alt barn trenger er større for de med lavere utdanning. Og at flere med lav inntekt derfor ville være enige i at barna var utsatt for kjøpepress som gikk ut over familiens økonomi og hat mindre enn de fleste i området. Forklaringen på at dette ikke gir signifikante forskjeller er trolig at folk forholder seg til andre på omtrent samme inntektsnivå som seg selv. Tidligere studier av sportsutstyr viser svært ulike «standarder» i ulike deler av byen. Hva som er vanlig ett sted er slett ikke vanlig et annet. Dette er i hvert fall en mulig forklaring på manglende signifikante forskjeller på disse spørsmålene.

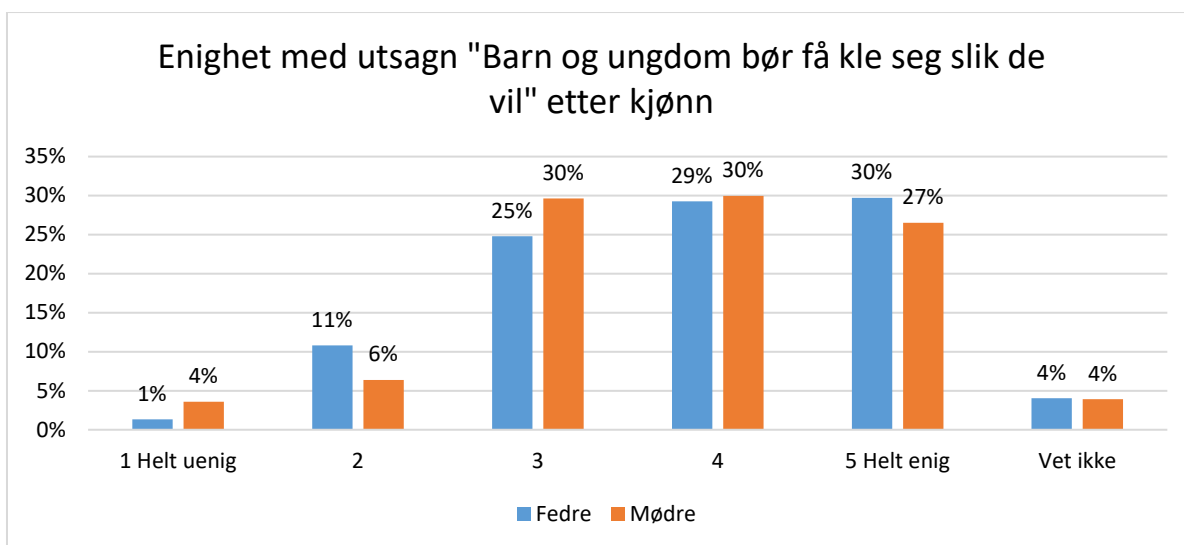


Figur 5-8 Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Etter utdanningsnivå. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova: Utsatt for kjøpepress [F(3, 1020) = 0.616, P=0.605], Merkeklær gir status [F(3, 1009) = 1.621, P=0.183], De fleste barn har mer enn mitt barn [F(3, 902) = 0.764, P=0.515], Mitt barn har det som trengs [F(3, 1029) = 1.757, P=0.154], Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress [F(3, 914) = 3.841, P=0.009*], Skoleuniform vil bidra til mindre fokus utseende [F(3, 917) = 4.001, P=0.008*].

Figur 5-9 viser noe av det samme som utdannelse, men de økonomiske aspektene er sterkere aksentuert. Av de to spørsmålene om skoleuniform er det bare signifikante forskjeller når det gjelder kjøpepress, men retningen er den samme. De med lav inntekt er de som er mest enige. De med høy utdanning er minst enige i påstanden om at skoleuniform vil dempe fokuset på kropp og utseende, men her er forskjellene ikke signifikante. Derimot er det signifikante forskjeller på at «barnet er utsatt for kjøpepress» og at «de fleste barn har mer enn mitt barn». Det er dermed klart at det er de med lav inntekt som føler presset på barnas klær og utseende sterkest. Dette er selvsagt ikke overraskende. Vi ser en forskjell når vi analyserer på økonomi relatert til utdanning.



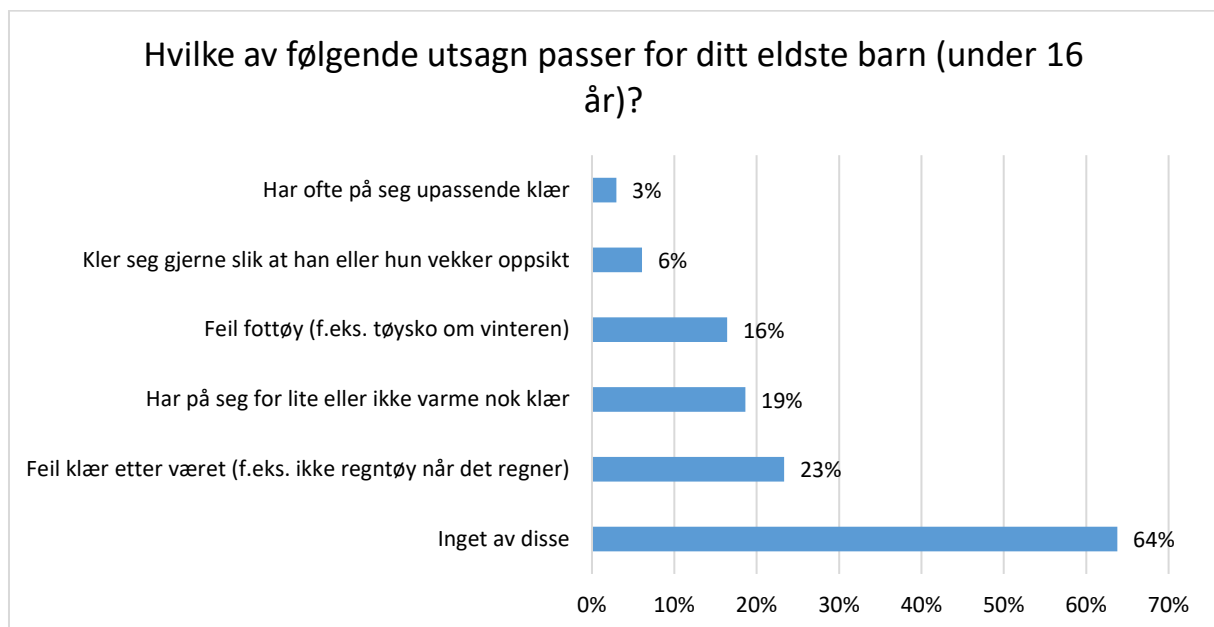
Figur 5-9 Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Etter husstandens bruttoinntekt. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. Ekskluderer «Vet ikke» svarene. Anova: Utsatt for kjøpepress [F(5, 1042) = 4.457, P=0.001*], Merkeklær gir status [F(5, 1030) = 0.727, P=0.603], De fleste barn har mer enn mitt barn [F(5, 922) = 6.688, P<0.001*], Mitt barn har det som trengs [F(5, 1050) = 13.310, P<0.001*], Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress [F(5, 932) = 3.453, P=0.004*], Skoleuniform vil bidra til mindre fokus utseende [F(5, 936) = 1.880, P=0.095].



Figur 5-10 Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)? Andel av respondentene som er uenig eller enig med utsagn «Barn og ungdom bør få kle seg slik de vil» etter kjønn. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. Pearson chi-square P=0.013* N=1085

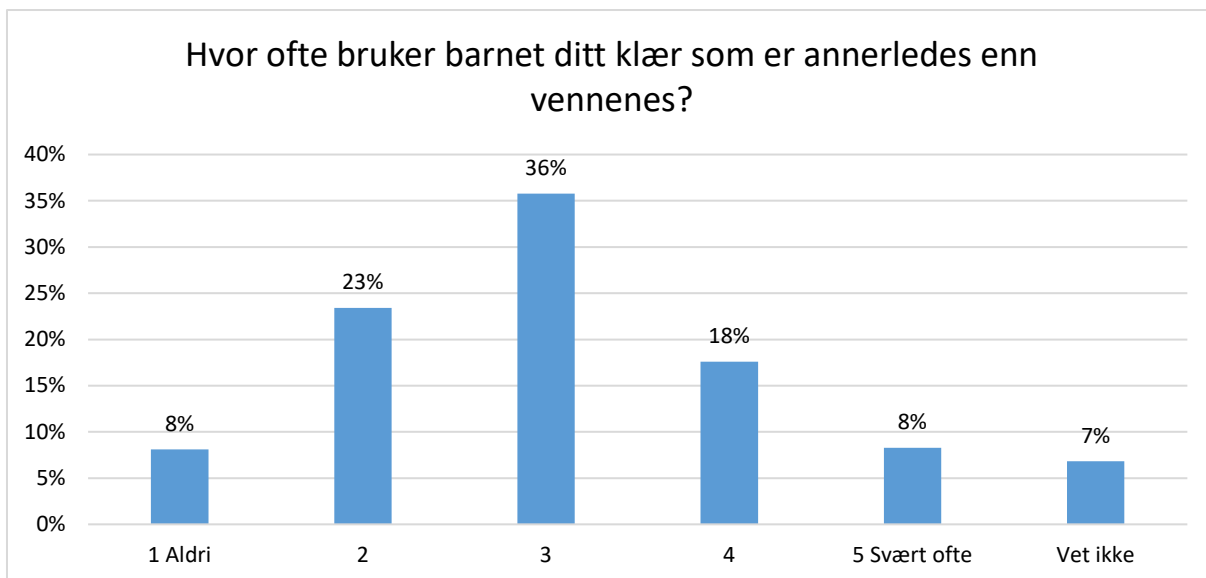
Hvorvidt voksne menn og kvinner mener det samme om barn bør få kle seg som de vil er vist i Figur 5-10. Det er signifikante forskjeller på hvem som har svart at de er henholdsvis helt uenige – og helt enig i påstanden. Flere kvinner er helt uenig i påstanden og færre kvinner er helt enige. Menn er derimot sjelden helt uenige og flere er helt enige i påstanden.

For svarene mellom disse to ytterkanter er det ikke signifikante forskjeller, og faktisk også tendenser til at kjønnene skifter plass i forhold til hvor mange som mener hva. «Vet ikke»-svarene er like mellom kjønnene. De aller fleste «vil» kle seg omtrent slik deres jevnaldrende gjør. Klær- og sportsutstyr – er i høyeste grad styrt av sosiale normer og det er få som velger å kle seg annerledes. Vår historie og planet er full av fantasifulle, morsomme, farlige, og ikke minst rare måter å kle og utsmykke kroppen, men det er svært sjelden noen «vil» kle seg som i klær fra middelalderen eller 1800-tallet, annet enn for karneval.



Figur 5-11 Ut i fra ditt syn: Hvilke av følgende utsagn passer eller passer ikke for ditt eldste barn (under 16 år). N=1085

Figur 5-11 viser hva foreldre mener om sitt eldste barns påkledning. Svært få, (3%) mener at barnet ofte har på seg upassende klær, men ser vi på de konkrete eksemplene vi har gitt på klær som kanskje kan være upassende mener 6 prosent at barnet har klær som vekker oppsikt, 16 prosent at barnet har feil fottøy, slik som tøy sko og vinteren, og hele 19 prosent at barnet har for lite og ikke varme nok klær, samt enda flere (23%) at barnet ikke har klær for været slik som regntøy når det regner. Det er påfallende at nesten halvparten av barna går med åpenbart upassende klær ifølge foreldrene når vi stiller konkrete spørsmål, mens bare 3 prosent mener at deres barn gjør det, når vi spør generelt. Kanskje foreldrene mener at det er «passende» for barn å ikke kle seg etter været, å ha på seg for lite, bli våte og kalde på bena? Eller er det slik at ordet «passende klær» forstås sosialt – og ikke praktisk? Vi har sett en liknende tendens med reparasjon. Spør vi generelt blir det færre som sier de gjør noe, enn om spørsmålene er mer konkrete. Mange av de som har svart at barna ikke går med upassende klær mener at barna har for lite på seg, feil fottøy osv. Vi kan forstå dette slik at ideologien om det selvstendige barnet uttrykt som «barn må få gå kledd som de vil» er det som her får stor oppslutning. Trolig ønsker foreldrene at barna selv «velger» å gå riktig kledd. Altså at denne ulikheten har med den sterke tiltroen til selvregulering. Vi skal alle selv føle hva som er riktig og ikke følge reglene rundt oss (Døving & Klepp 2009). Dette kan da i tilfelle også bidra til å forklare oppslutningen om at barn bør få kle seg som de vil, altså at det først og fremst handler om at barnet bør ha lært hvordan de «vil» kle seg.



Figur 5-12 Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende? - Bruker klær som er annerledes enn vennenes. Skala fra 1= Aldri til 5=Svært ofte. N=1085

Figur 5-12 viser svarene for hvorvidt foreldrene mener barna bruker klær som er annerledes enn deres venner. De fleste svarer at de hverken er enige eller uenige i dette. Og ytterpunktene «aldri» og «svært ofte» er det for begge bare 8 prosent som er enige i. Kanskje er spørsmålet stilt dårlig? For hva vil det si å ha klær som er «like» eller «annerledes». Er jeans like, eller de de ulike – f.eks. om de har ulike merker, antall sømmer, vidde og søm-detalljer? Det er åpenbart at spørsmålet kan tolkes ulikt. Generelt er det å ha like klær som andre det som særpreger våre klesvaner. I hvert fall om vi tenker at «like» betyr å ha dress når de andre har dress i et selskap f.eks. Barn og ungdoms klesvaner preges enda mer enn voksnes, og da spesielt voksne kvinner, av at det å være lik, f.eks. ha helt like klær, ikke er stigmatiserende (Storm-Mathisen & Klepp, 2006). Søsken og tette venninner kan godt kles likt, noe som vil være utenkelig for voksne venninner. Mens menns klær er mer standardiserte.

Barn

Vi har stilt spørsmål med lignende tema i en annen survey, der respondentene selv er barn og unge i alderen fra 8 til 19 år. Figur 5-13 viser svarfordelingen på hvor enige barn og unge er med ulike påstander om klær. I figur 5-14 og 5-15 er svarene fordelt på kjønn og alder.

Barnas svar på spørsmålene om klær er delte. De fleste svarer hverken enig eller uenig, og svarene på den positive og negative siden er omtrent like. Hvordan skal vi tolke dette? Tolker de spørsmålene ulikt eller er deres meninger og erfaringer så delte? Av de fire spørsmålene er barna minst enige i "barn på skolen blir ertet på grunn av klærne sine". 9 prosent er helt enige i dette og 20 prosent er delvis enig. Selv om respondentene er minst enige om dette utsagnet er det fortsatt mange som er enige. Dersom vi leser det helt konkret er det 9 prosent av barn som opplever at barn ertes på skolen på grunn av klærne sine og ytterligere 20 prosent som av og til opplever dette, men heldigvis velger flest svaralternativet «helt uenig». Vi kan tolke svarene slik at ikke alle barn oppfatter at det ertes på grunn av klær på deres skole, eller at ikke alle barn går på skoler der slik erting forekommer. Vi kan også si at erting på grunn av klær ikke er et problem overalt, men heller ikke ukjent eller uvanlig.

Det neste spørsmålet er nærmest det motsatte av erting; om fine merkeklær gir økt status og popularitet. Her er flere av bara helt enige 13 prosent og mange er også delvis enig 22 prosent, men 21 prosent er helt uenig i dette utsagnet. At fine klær – og andre materielle goder - ikke skulle gi økt status og popularitet er vanskelig å tenke seg. Det er tross alt et vesentlig element i markedsføring og en viktig funksjon som klær har og har hatt langt tilbake i kleshistorien. Men denne rangeringen står samtidig i motsetning til en klar og sterk likhetsideologi «inni er vi like», som barn i Norge lærer opp i. Dermed kan barns rangering av hverandre basert på foreldres inntekt og tilgang til materielle goder bli et sårt tema. Likhetskolen er et viktig ideal (Klepp, Laitala og Skuland, 2019). Vi lurer på om de 21 prosent av barna som er helt uenige i denne påstanden mener fine klær faktisk ikke har en slik virkning i deres miljø, eller fordi de er klar over at det riktige svaret er at de ikke har det? En analyse av fattigdom i svenske skoler viser at barn er flinke til å påta seg ansvar for å skjule fattigdom og på den måten spare lærer og andre for den skammen klasseskille og fattigdom skaper (Fernqvist, 2013). De fleste barna (31%) svarer at de ikke vet om fine merkeklær gir økt status og popularitet. Det er mulig å tolke dette som at begrepet 'merkeklær' i seg selv ikke er noe barna bruker om populære klær eller at de er kjent med at «fine merkeklær» nettopp ikke skal gi status og popularitet – men kanskje likevel gir det.

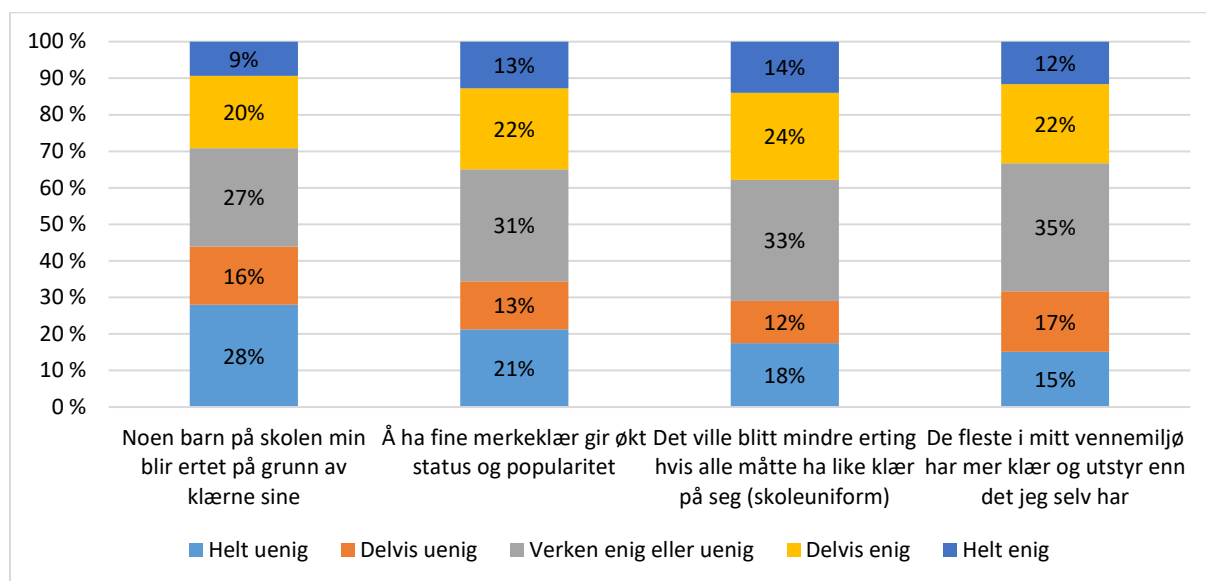
Barnas svar på dette spørsmålet kan også sammenlignes med spørsmålet til foreldrene som var formulert ganske likt: «Å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet». Foreldrene var mye mindre enige i dette enn barna. For eksempel var 8 prosent av foreldrene helt enige mens 13 prosent av barna svarte det samme. Helt uenige var 38 prosent av foreldrene og bare 21 prosent av barna. Vi oppfattet foreldrenes svar som litt overaskende i og med at de også gjør mye for å skaffe klær og utsyr til barna sine. Barnas svar er kanskje mer ærlige, eller det kan være at barna ikke forteller foreldrene om dette. Er det en forskjell som bunner i foreldrenes ønske om å uttrykke hvordan det burde være? Forskjellen kan også ha med hvordan «fine merkeklær» oppfattes. Er det Nike joggesko, Helly Hansen regntøy og Bergans sekk, eller er det Gucci veske eller Parajumpers jakke? Som før nevnt kan det være at status først og fremst er knyttet til å ha det mange har. Alle klær har et 'merke' og hva som er fint er veldig avhengig av hva du sammenligner med, og det trenger ikke gjelde kun dyre klesplagg.

Barna er som de voksne også stilt spørsmålet om like klær i form av skoleuniform vil bidra til mindre erting. Det vanligste svaret (33%) er «verken enig eller uenig». 14 prosent er helt enig og 24 prosent er delvis enig. Det er pussig at det er flere (14%) som ser uniform som et godt tiltak mot erting, mens bare 9 prosent opplever erting på grunn av klær på egen skole. Kanskje tenker de at slik erting er vanlig andre steder, eller kanskje er det et større problem enn svarene på det konkrete spørsmålet tilsier? Bare 18 prosent er helt uenige i dette utsagnet og 12 prosent er delvis uenige. Det er dermed flere som er helt eller delvis enige enn de som er uenige. Flere barn har tiltro til skoleuniform som et tiltak som ville ha redusert erting på grunn av klær enn motsatt. Dette er interessant ettersom det ikke er noen debatt omkring dette i Norge per i dag, og svært få av respondentene vil ha egne erfaringer med hvordan skoleuniformer fungerer.

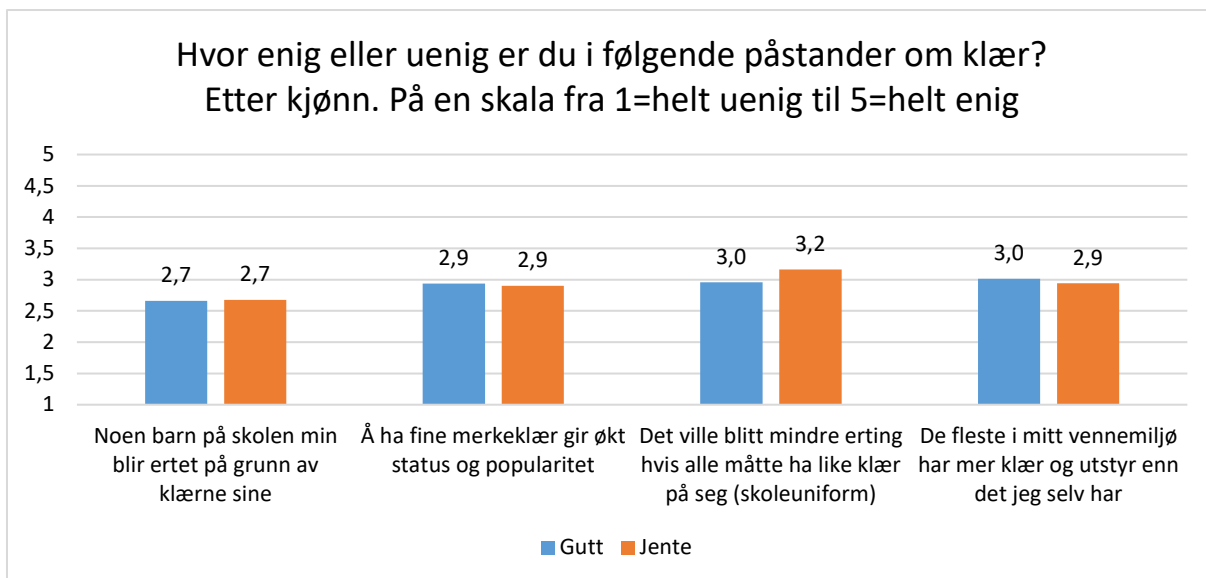
Spørsmålene til barna ble stilt annerledes enn til de voksne. Det var hvorvidt skoleuniform ville dempe kjøpepress eller fokus på kropp og utsende, og ikke om det ville forhindre mobbing. Men det er selvsagt mulig å oppfatte alle tre formuleringen som et spørsmål om skoleuniform vil ha en positiv virkning. Helt enige var 14 prosent av barna, og henholdsvis 19

prosent og 25 prosent av foreldrene på begge spørsmålene om skoleuniform. De voksne hadde med andre ord litt større tiltro til skoleuniformens heldige virkning. Antallet som var helt uenige var ganske likt mellom barn og voksne med 14 prosent av barna og henholdsvis 18 prosent og 15 prosent av de voksne. Vi ser at barna er mindre sikre på hva de selv mener om dette spørsmålet. 13 prosent av de voksne svarer at de ikke vet. Dette svaralternativet fantes ikke for barna, og mange som ikke vet har trolig svart «hverken enig eller uenig», som 33 prosent av barna hadde svart.

Det siste spørsmålet til barna var om andre barn i vennemiljøet har mer klær og utstyr enn dem. 12 prosent er helt enige og 15 prosent helt uenige i dette og de fleste befinner seg på midten. Dette kan tolkes som at barna har realistiske forestillinger om forholdet mellom dem selv og andre. Enkelte barn derimot kan ha både mer eller mindre enn andre og for barna som opplever at de fleste andre av vennene har mer (12%) kan dette være vanskelig. Dette spørsmålet kan også sammenlignes med et av spørsmålene stilt til de voksne; her var det ikke «vennemiljøet», men «i vårt område» det ble spurt om. Vi oppfattet dette såpass likt at svarene kan sammenlignes. De voksne er mye mindre enige i dette enn barna. Bare 5 prosent er helt enige mot 12 prosent av barna. Helt uenige er 33 prosent av de voksne, mens bare 15 prosent av barna. Flere barn mener med andre ord at deres venner har mer klær og utstyr enn dem. Tatt i betraktning at ca. halvparten trolig i realiteten har mindre enn gjennomsnittet virker barnas svar mer realistiske.

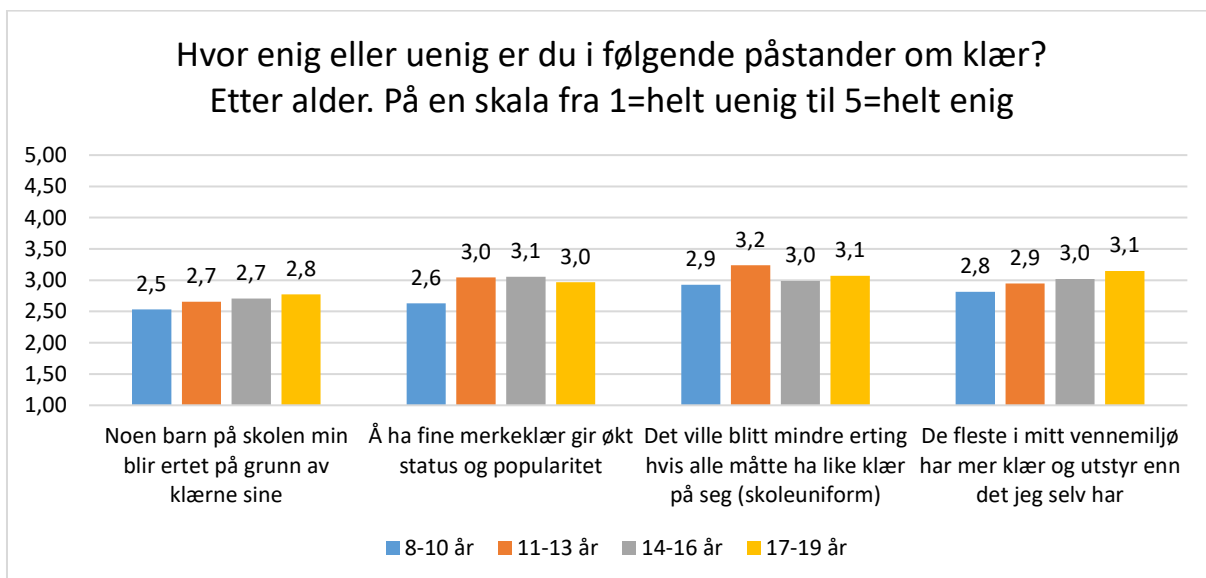


Figur 5-13 Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om klær? N=799



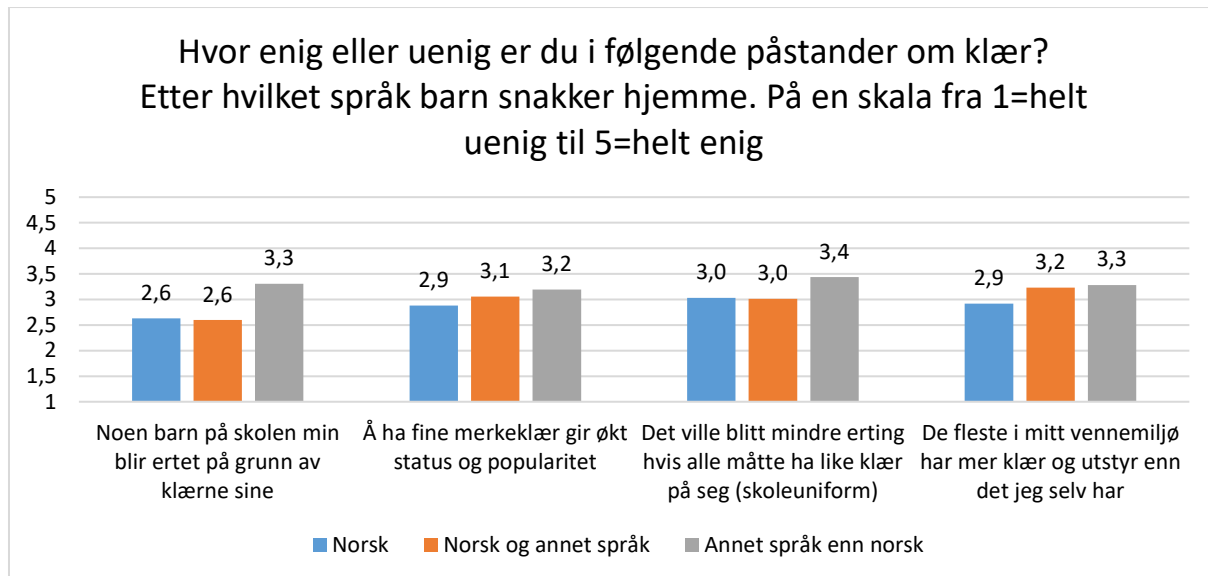
Figur 5-14 Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om klær? Etter kjønn. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Ertet på grunn av klærne sine [F(1, 797) = 0.026, P=0.873], Merkeklær gir status [F(1, 797) = 0.116, P=0.733], Mindre erting hvis skoleuniform [F(1, 797) = 5.140, P=0.024*], Venner har mer klær [F(1, 797) = 0.681, P=0.409].

Vi har sett på om det er forskjeller mellom jenter og gutter på hvordan de svarer på de 4 spørsmålene. Resultatene viser at denne forskjellen er svært liten. På de tre spørsmålene om erting, status og antallet klær i vennemiljøer svarer gutter og jenter tilnærmet likt. Jenter har litt mer tiltro til skoleuniformens heldige virkning enn det gutter har. Jenters – og kvinners – påklledning er generelt mindre uniformert, og endring til uniform ville dermed være en større endring av jentes kleshverdag.



Figur 5-15 Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om klær? Etter alder. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Ertet på grunn av klærne sine [F(3, 795) = 1.188, P=0.313], Merkeklær gir status [F(3, 795) = 4.843, P=0.002*], Mindre erting hvis skoleuniform [F(3, 795) = 2.196, P=0.087], Venner har mer klær [F(3, 795) = 2.796, P=0.039*].

Det var ikke signifikante forskjeller mellom barn som bor i ulike landsdeler i Norge, men det var forskjeller basert på hvilket språk barn snakker hjemme (Figur 5-16). De som snakker andre språk enn norsk hjemme var i større grad enig i alle fire påstandene. De mener at flere blir ertet på grunn av klær, at merkeklær gir status, og at de fleste har mer enn de selv har. De er også mer enige i at skoleuniform vil minske erting.



Figur 5-16 Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om klær? Etter hvilket språk det snakkes hjemme. Skala fra 1= Helt uenig til 5=Helt enig. ANOVA: Ertet på grunn av klærne sine [F(2, 796) = 5.807, P=0.003*], Merkeklær gir status [F(2, 796) = 1.933, P=0.145], Mindre erting hvis skoleuniform [F(2, 796) = 2.231, P=0.108], Venner har mer klær [F(2, 796) = 4.542, P=0.011*].

5.4 Oppsummering og konklusjon

Barneklær preges av tanker om det lekende aktive barnet, kledd for all slags vær, men også av påvirkning fra 'moten' der klærnes funksjon er rettet mot andres blikk og det estetiske dominerer over det praktiske. Tanker om barneklær er også preget av barndom som fri for voksnes seksualitet samtidig som vi i vår kultur kler barnet som kjønn – og ikke bare barn.

Svarene foreldrene gir viser at de fleste synes det er greit at jenter går i gutteklær, og bare 4 prosent er helt uenige, men færre er enige i det motsatte; at det er greit at gutter går i jenteklær. Den påstanden flest er uenige om er at det er greit at jenter bruker BH med innlegg. 56 prosent svarer dette og svært få er helt enige med påstanden. Også påstanden om at det er greit at jenter kler seg i kroppsnære plagg og høyhælte sko er det mange som er helt uenige i (44%). Det er dermed klart at mange mener at en åpenbar seksualisert påkledning av jenter under 12 år ikke er greit.

Vi har formulert to påstander om religiøse plagg, en om gutter og en om jenter. 43 prosent er helt uenige i påstanden om at det er greit for jenter og 39 prosent er helt uenig i påstanden om det er greit for gutter å gå med religiøse plagg. Det er store forskjeller på hva fedre og mødre mener om spørsmålene omkring klær og kjønn, men mindre ulikhet omkring klær og religion. Menn er mindre skeptiske til seksualisering av jentekropper enn det kvinner er, men er mer skeptiske til at barna velger å gå i klær til det motsatte kjønn. Respondenter med

høyere utdanning er mindre skeptiske til religiøse plagg samt klær eller liv som det motsatte biologiske kjønn for begge kjønn.

Det er særlig de som sier de er «veldig religiøse» som svarer annerledes enn de andre. De misliker trange klær på gutter, men er mindre skeptiske til religiøse plagg. De mest religiøse er mer skeptiske til at barn går i klær for det motsatte kjønn og enda mer skeptiske til at barn velger å bli betraktet som det motsatte av sitt biologiske kjønn.

De fleste er uenige i påstanden om at kjøpepress går ut over familiens økonomi. Bare 4 prosent er helt enige og 7 prosent sier seg enige. Selv om dette ikke er en høy svarprosent er det klart at dette kan være alvorlig for den det gjelder. Dette spørsmålet henger sammen med spørsmålet om «mitt barn har det det trenger for å ta del i fritids og sportsaktiviteter». Her er de aller fleste helt enige 68 prosent og 20 prosent enige. Ser vi disse to spørsmålene i sammenheng er det tydelig at foreldrene heller lar det gå ut over familiens økonomi, enn å la barna mangle det de trenger for å ta del i aktivitetene i tråd med tidligere kvalitative undersøkelser. På spørsmålene om fine klær gir status og popularitet og om de fleste har finere klær enn egne barn er svarene delte, selv om de fleste er uenig i begge påstandene. Dette er jo da et paradoks når det også er tydelig at foreldrene gjør mye for å skaffe barna klær og utstyr.

Vi har stilt to spørsmål om skoleuniform; hvorvidt dette vil bidra til å dempe fokuset på kropp og utseende, og om det vil dempe kjøpepress. Det er en påfallende jevn fordeling på alle svaralternativer på begge spørsmål. Mest enig er respondentene i at skoleuniform vil dempe kjøpepresset, 19 prosent er helt enig i at det vil dempe fokuset og kropp og utseende og 15 prosent er ganske enige i påstanden. Det er kun forskjeller mellom mødre og fedre på én påstand: «å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet», der fedre er noe mer enig enn mødre, selv om begge kjønn hovedsakelig er uenige med påstanden. Det er foreldre til eldre barn som oftest mener at fine merkeklær gir status og at innkjøpene går ut over familiens økonomi. De med lav utdanning er mest enige i påstandene om at skoleuniform vil dempe kropps- og kjøpepress og de med høyest utdanning minst.

Barna ble spurt om det var erting på grunn av klær på skolen. 9 prosent er helt enige i dette og 20 prosent er delvis enig. Selv om dette utsagnet altså er det de er minst enige i, er det at såpass mange er enige alvorlig. Barna er mer enig i at fine merkeklær gir økt status og popularitet enn foreldrene. 13 prosent av barna er helt enige og mange er også delvis enig (22%). 33 prosent av barna svarer at de hverken er enige eller uenige i spørsmålet om skoleuniform som et tiltak som ville ha redusert erting på grunn av klær, men det er flere som svarer at det er enige enn uenige. De voksne var mer sikre på sine holdninger til skoleuniformers positive virkinger enn barna. Jenter mer enn gutter og kvinner mer enn menn har tiltro til skoleuniforms heldige virkning.

Flere barn mener at deres venner har mer klær og utstyr enn dem selv, enn foreldrene svarte på et lignende spørsmål. Barna som snakker andre språk enn norsk hjemme var i større grad enig med alle fire påstandene. De mener at flere blir ertet på grunn av klær, merkeklær gir status, og at de fleste har mer enn dem. De er også mer enige i at skoleuniform vil minske erting.

Svært få foreldre, (3%) mener at barnet ofte har på seg upassende klær, men ser vi på de konkrete eksemplene vi har gitt på klær som kanskje kan være upassende mener 6 prosent

at barnet har klær som vekker oppsikt, 16 prosent at barnet har feil fottøy, slik som tøysko og vinteren, og hele 19 prosent at barnet har for lite og ikke varme nok klær, samt enda flere (23%) at barnet ikke har klær for været slik som regntøy når det regner. Det er påfallende at nesten halvparten av barna går med åpenbart upassende klær ifølge foreldrene når vi stiller konkrete spørsmål, mens bare 3 prosent mener at deres barn gjør det, når vi spør generelt. Dette er et av flere eksempler på at foreldrenes svar preges av hva de mener er det rette svaret på spørsmålet. Barnas svar virker på flere områder mer realistiske. Tanken om at barn skal gå kledd som «de vil» står sterkt, men vi tolker det slik at det først og fremst innebærer at de skal være i stand til å velge det rette selv.

Mange av spørsmålene er uklare og kan tolkes på mange måter. Vår oppsummering er at det er delte meninger og erfaringer omkring disse spørsmålene om klær, kjønn, kjøpepress og religion. Det er noen som blir ertet og noen som har problemer å skaffe det som er nødvendig for å ta del i det sosiale livet. Samtidig er det lite diskusjon omkring hvordan dette skal møtes. En mulig løsning på problemet er skoleuniform, og oppslutningen omkring dette var overraskende stor tatt i betraktning at det ikke er diskusjon eller tradisjon for dette i Norge. Vi mener det gjør at andre og mindre drastiske løsninger av problemene burde utredes nærmere. Det er flere utfordringer omkring klær og klesnormer for barn i Norge og disse utfordringene burde møtes med kunnskap og tiltak.

5.5 Litteratur

Aall, C., Klepp, I. G., Støa, E., Engeset, A. B. & Skuland, S. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453-476. doi:10.1080/02614367.2011.589863

Addis, M. E. & Mahalik, J. R. (2003). Men, masculinity, and the contexts of help seeking. *American Psychologist*, 58(1), 5

Berggren Torell, V. (2007). *Folkhemmet barnkläder: diskurser om det klädda barnet under 1920-1950-talen* [Children's clothes in the People's home - Discourses of the dressed child in the 1920s to the 1950s]. (PhD Thesis PhD). University of Gothenburg, Gothenburg, Sweden.

Borg, E. (2006). *Barndommens små voksne. En undersøkelse av barnemoten og den visuelle fremstillingen av barn i H&M-katalogen 1987-2004* (Fagrapport 4-2006). Retrieved from Oslo: <http://hdl.handle.net/20.500.12199/5444>

Brusdal, R. (2005). *Kommersiell press mot barn og unge i Norden: Foreldre og barn i en kommersiell oppvekst*. København: Nordisk ministerråd. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:701281/FULLTEXT01.pdf>

Bugge, A. (2012). *Spis deg sunn, slank, sterk, skjønn, smart og sexy - finnes en diett for alt?* Retrieved from Oslo: <http://hdl.handle.net/20.500.12199/928>

Bugge, A. B. & Rysst, M. (2013). *Usunne mat- og drikkereklamer rettet mot barn- en systematisk kartlegging av omfanget i utvalgte mediekanaler*. Oppdragsrapport 5-2013. Oslo, SIFO: <http://hdl.handle.net/20.500.12199/5284>

- Cook, R. & Cusack, S. (2011). *Gender stereotyping: transnational legal perspectives*. University of Pennsylvania Press.
- Døving, R. & Klepp, I. G. (2009). Avlæring av ansvar. Normer og kunnskap om klær i skikk og bruk-bøker. I K. Asdal & E. Jacobsen (Red.), *Forbrukernes ansvar* (s. 113-144). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Fernqvist, S. (2013). Joining in on different terms—Dealing with poverty in school and among 'peers'. *YOUNG*, 21(2), 155–171. <https://doi.org/10.1177/1103308813477465>
- Fletcher, K. & Vittersø, G. (2018). Local Food Initiatives and Fashion Change: Comparing Food and Clothes to Better Understand Fashion Localism. *Fashion Practice*, 10(2), 160-170. doi:10.1080/17569370.2018.1458496
- Hebrok, M., Klepp, I. G. & Turney, J. (2016). Wool you wear it? – Woollen garments in Norway and the United Kingdom. *Clothing Cultures*, 3(1), 67-84. doi:10.1386/cc.3.1.67_1
- Hilton, J. L. & Von Hippel, W. (1996). Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 47(1), 237-271.
- Klepp, I. G. & Haugrønning, V. (2020). Face masks: Why do different countries in the world have such different recommendations? *Sciencenorway.no*. <https://sciencenorway.no/cultural-history-disease-health/face-masks-why-do-different-countries-in-the-world-have-such-different-recommendations/1689385>
- Klepp, I. G. & Laitala, K. (2015). Consumption studies; The force of the ordinary. I K. Fletcher & M. Tham (Red.), *The Routledge Handbook of Sustainability and Fashion* (pp. 121-130). London: Routledge.
- Klepp, I. G., Laitala, K. & Skuland, S. (2019). Uniformity without uniforms: Dressing school children in Norway. I A. Borch, I. Harsløf, K. Laitala, & I. G. Klepp (Red.), *Inclusive consumption* (s. 39-62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Klepp, I.G. & Skuland, S. (2013). The Rationalisation of Consumption Reasons for Purchasing Outdoor Recreational Outfits. I M. Vaccarella & J. L. Foltyn (Red.), *Fashion Wise* (s. 43-52). Oxfordshire: Inter-Disciplinary Press.
- Klepp, I.G. & Storm-Mathisen, A. (2005). Reading fashion as age: Teenage girls and grown women's Accounts of Clothing as Body and Social Status. *Fashion Theory: The Journal of Dress, Body and Culture*, 9(3), 323-342.
- Klepp, I. G. & Tobiasson, T. S. (2013). *Ren ull*. Oslo: Aschehoug.
- Klepp, I. G., Tobiasson, T. S. & Laitala, K. (2017). Why Cotton as Linen? The Use of Wool in Beds in Norway. *TEXTILE Cloth and culture*, 15(1), 68-85. <https://doi.org/10.1080/14759756.2016.1212887>.
- Klepp, I. G., Vramo, L. & Laitala, K. (2014). Too old: Clothes and value in Norwegian and Indian wardrobes. I M.-L. Nosch, Z. Feng, & L. Varadrajana (Red.), *Global Textile Encounters* (Vol. 20, pp. 237-244). Oxford: Oxbow Books.

Laitala, K., Klepp, I.G. & Hauge, B. (2011). Materialised Ideals: Sizes and Beauty. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 3, 19-41.
<http://www.cultureunbound.ep.liu.se/v3/a04/cu11v3a4.pdf>

Lewis, R. (2015). *Muslim fashion: contemporary style cultures*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Norwegian Environment Agency. (2016). *Outdoor recreation*.
<http://www.environment.no/topics/outdoor-recreation/>

Oslo Economics (2020) *Økonomi som barrier for idrettsdeltakelse – kostnader og kostnadsdrivere I barne- og ungdomsidretten*. Rapport nr. 2020-12.
<https://www.idrettsforbundet.no/contentassets/3fe6730b22234aeaa0b30af830478e9a/2020-okonomi-som-barriere---kostnader-og-kostnadsdrivere-i-barne--og-ungdomsidretten-endelig-rapport-04.03..pdf>

Roos, G. (2006). *Kropp, slanking og forbruk: SIFO-survey hurtigstatistikk 2006*.

Rousseau, J. - J. (1762/2010). *Emile, eller Om oppdragelse* (K. M. Bessesen, Trans.). Oslo: Vidarforl.

Steinnes, K.K., Teigen, H.M.F. & Bugge, A.B. (2019). *Photoshop, fillers og falske glansbilder? En studie blant ungdom om kropp, kjønn og markedsføring i sosiale medier*.
<https://fagarkivet.oslomet.no/en/item/asset/dspace:15952/SIFO-rapport%203%20-%202019%20-%20Photoshop%20fillers%20og%20falske%20glansbilder.pdf>

Storm-Mathisen, A. & Klepp, I. G. (2006). Young Fashion and Adult Style: How Teenage Girls and Grown Women Accounts for the Impact of Style and Fashion on Their Personal Clothing Practices. *Ethnologia Scandinavica. A journal for Nordic ethnology*, 36, 91-106.

Strandbu, Å. & Kvaalem, I. L. (2014). Body talk and body ideals among adolescent boys and girls: a mixed-gender focus group study. *Youth & Society*, 46(5), 623-641.

Tarlo, E. (2010). *Visibly muslim: fashion, politics, faith*. Oxford: Berg.

Tarlo, E. & Moors, A. (2013). *Islamic fashion and anti-fashion: new perspectives from Europe and North America*. London: London, Bloomsbury.

Thorbjørnsrud, B. (2004). Motstand mot slør - motstand med slør. I N. Høstmælingen (Red.), *Hijab i Norge* (s. 36-51). Oslo: Abstrakt.

Wille, E., Gaspard, H., Trautwein, U., Oschatz, K., Scheiter, K. & Nagengast, B. (2018). Gender Stereotypes in a Children's Television Program: Effects on Girls' and Boys' Stereotype Endorsement, Math Performance, Motivational Dispositions, and Attitudes. *Frontiers in Psychology*, 9, 2435.

6. Hvem er forbrukeren av barneklær?

Ingun Grimstad Klepp, Kirsi Laitala og Vilde Haugrønning

6.1 Bakgrunn

I dette kapitlet skal vi diskutere hvem som har ansvar for barns klær. Barn, og særlig små barn, har ikke inntekt eller kunnskap til å kunne ta dette ansvaret selv. Det kan dermed også diskuteres hvem som er forbrukeren av barneklær. Historisk har mødre hatt ansvar for anskaffelser og vedlikehold av husholdningens klær (Klepp & Laitala, 2018; Rose, 2013). Foreldre kjøper klær på vegne av sine barn og barn og ungdom er økonomisk avhengige av voksne (Storm-Mathisen, 2008), men det er likevel en ide om at barn skal få bestemme og bruke klær for å bli selvstendig og 'finne seg selv' (Martens m.fl., 2004; Cook, 2008). Ansvar kan betraktes som noe mer enn hvem som kjøper klærne. Vi kan si at alle som påvirker hva som anskaffes, hva som betraktes som fint, nødvendig og alminnelig har et ansvar. Dette kan f.eks. være produsenter av klærne og produsenter av en rekke andre varer som film, musikk, leker ol. Mye av forskningen på klær, inkludert klær for barn og ungdom, er fokusert på de forskjellige stilene og moten og ideen om en nær tilknytning mellom klær og identitet (Crewe & Collins, 2006). Et viktig behov for barn er å være en del av familien og sine jevnaldrende. Hvis et barn mangler det nødvendige av klær kan foreldrene bli dømt for å være en dårlig forsørger og dermed kan barnas klær blir sett på som et bevis på foreldrenes kompetanse og omsorg (Brusdal, 2007). Videre kan dette gjelde andre typer klær enn bare de mest nødvendige, og barn som ikke blir inkludert av sine jevnaldrende på grunn av mangel på de 'riktige' klærne kan til dels trekkes til foreldrenes ansvar, men også til kommersielle krefter. Markedsføring av klær mot barn og spesielt ungdom er omfattende. Én måte å forstå barns rett til selvbestemmelse på er dermed at makt overføres fra den ansvarlige voksen i familien til kommersielle krefter. For tiden tar det offentlige lite ansvar for barneklær. Samtidig påvirker en rekke beslutninger i barnehage og skole forbruket gjennom de aktiviteter og krav intuisjonene setter for barnas påkledning.

6.2 Metode

Resultatene i dette kapitlet er basert på foreldrenes svar på spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp», som er presentert i kapittel 2. Vi har stilt et spørsmål som direkte går på ansvar:

I hvilken grad har du ansvaret for klesforrådet til ditt yngste barn? (altså hva som kjøpes og kastes):

- Jeg har hovedansvaret
- Jeg deler ansvaret med min partner og/eller ekspartner
- Partneren min har hovedansvaret
- Barnet har selv hovedansvaret

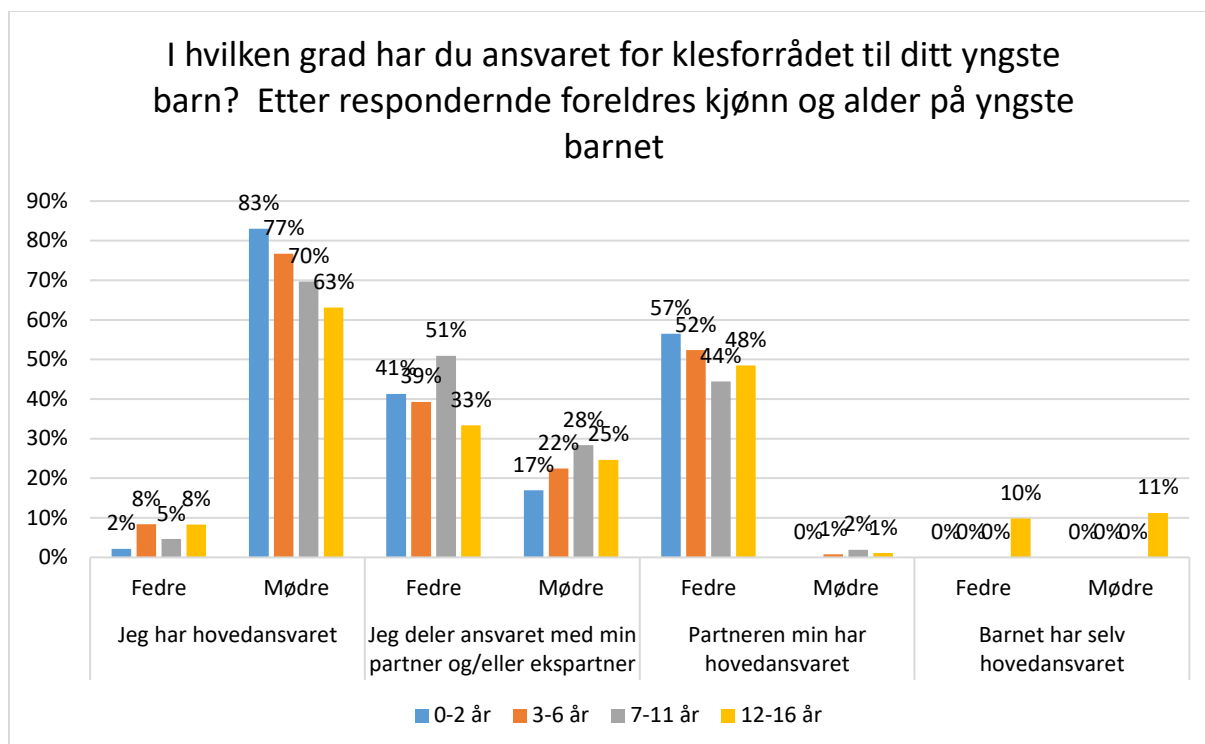
Dette er analysert i forhold til respondentenes kjønn, og alder og kjønn på det yngste barnet. I tillegg diskuterer vi flere spørsmål som er analysert tidligere i kapittel 5 Klesnormer, kjønn, seksualisering og religion. Disse spørsmålene viser indirekte til ansvar, og vi vil derfor her

diskutere dem med utgangspunkt i om de kan si noe mer om hvem som er forbrukeren av barneklær.

Signifikanstesting er gjennomført med Pearson Chi-Square test, der signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$.

6.3 Resultater

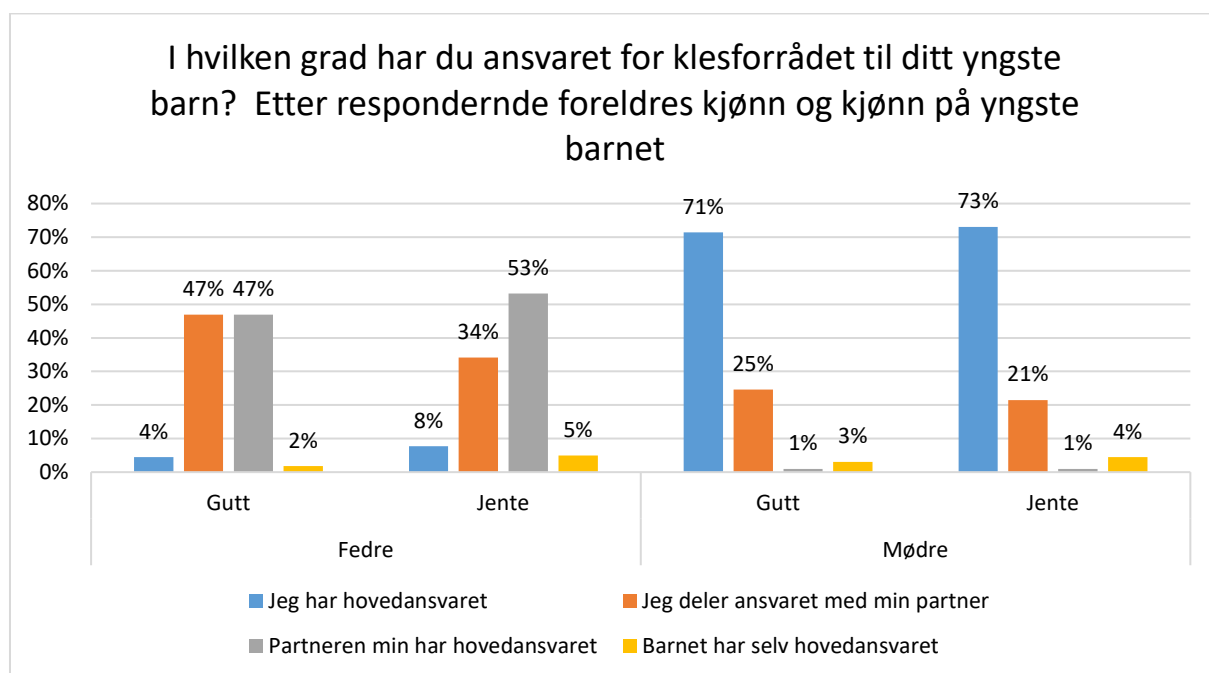
Figur 6-1 viser hva mannlige og kvinnelige respondenter svarer på spørsmålet om hvem som har ansvar for barnas klær. Mødre og fedre er enige om at det stort sett er mødre, men det er litt flere fedre enn mødre som mener fedre har hovedansvaret og også flere fedre enn mødre som mener de deler likt. Å dele likt er svært vanlig ifølge fedrene, mens rundt én fjerdedel av mødrene mener dette karakteriser ansvarsdelingen i deres hjem. Aller størst er kvinnenes dominans over klærne til de minste barna (0-2 år). Tidligere studier av husarbeid har funnet at ansvar for klær og barneklær tilfaller mor (Berggren Torell, 2003). Det er heller ikke uvanlig at menn har større tanker om egen innsats enn det kvinner har (Kaufmann, 1998) og at par ikke alltid er enige i hva det vil si å dele likt (Kitterød, 2004). I denne spørreundersøkelsen er både mødre og fedre er enige om at barn i alderen 12-16 år er den aldersgruppen der de i størst grad deler ansvaret, og det er få som mener at barna selv har et hovedansvar. Det er likevel 10 prosent av fedrene og 11 prosent av mødrene blant foreldre til barn der det yngste er 12 til 16 år (tenåringer) som svarer at barnet har hovedansvar.



Figur 6-1 I hvilken grad har du ansvaret for klesforrådet til ditt yngste barn? (altså hva som kjøpes og kastes) etter respondentens kjønn og alder på yngste barn. Pearson Chi-Square: Forelderens kjønn $P < 0.001$ * Barnets alder $P < 0.001$ *. N=1069

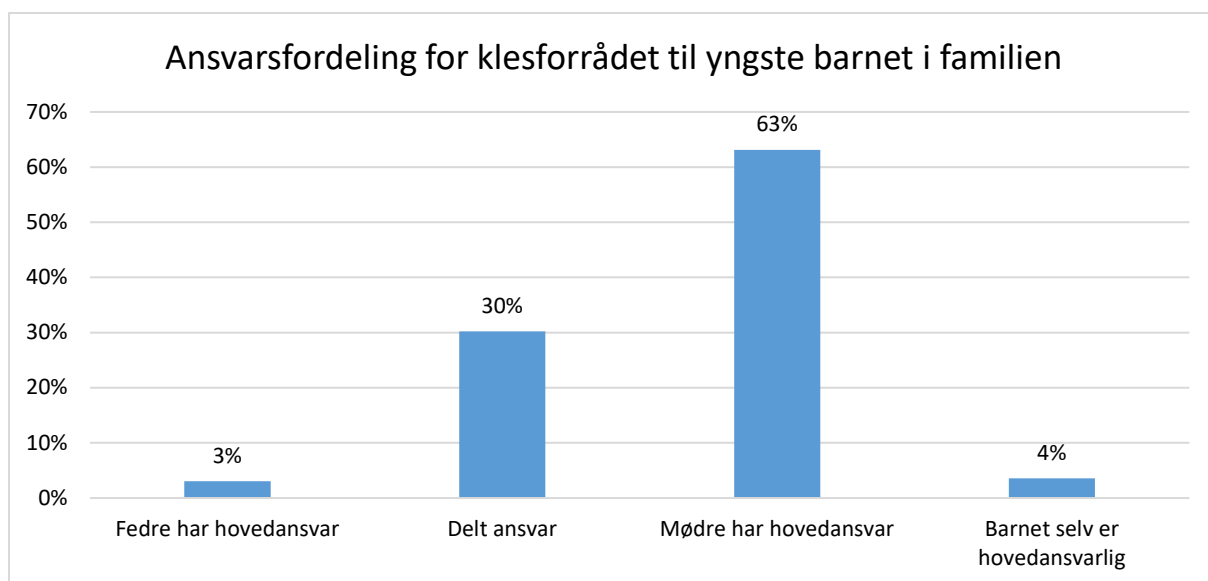
Figur 6-2 viser at det er signifikante forskjeller avhengig av hvorvidt det yngste barnet er en jente eller en gutt. Fedrene mener at mødrene tar enda oftere hovedansvaret for klærne når

det yngste barnet er en jente. Mødrene mener at de deler ansvaret noe oftere når det yngste barnet er enn gutt. Foreldrene mener at jentene selv tar hovedansvaret noe oftere enn guttene, men dette er veldig avhengig av barnets alder.



Figur 6-2 I hvilken grad har du ansvaret for klesforrådet til ditt yngste barn? (altså hva som kjøpes og kastes) etter respondentens kjønn og kjønn på yngste barn. Pearson Chi-Square: Forelderens kjønn $P < 0.001$ * Barnets kjønn $P = 0.026$ *. $N = 1069$

Figur 6-3 viser samme fordeling, men svarene fra foreldrene er slått sammen etter kjønn. Dette viser at mødre har størst ansvar for klesforrådet til yngste barnet i 63 prosent av familiene. I 30 prosent av familiene er ansvaret delt likt mellom foreldre, mens fedre har hovedansvar bare i 3 prosent av familiene. Yngste barnet er hovedansvarlig i kun 4 prosent av familiene og som tidligere vist var dette barn i tenårene. Måten spørsmålet er stilt tar ikke hensyn til ulike familiesammensetninger, som for eksempel når begge foreldre er av samme kjønn. Det kan også gjenspeile at det er vanligere at barn med bare én forelder bor sammen med moren sin, og dermed blir det noe flere svar i denne kategorien.



Figur 6-3 Ansvarsfordeling for klesforrådet til yngste barnet i familien. (altså hva som kjøpes og kastes) N=1085

Hva betyr det å ha ansvar for klesforrådet? Ansvaret for klærne kan deles opp i ulike aspekter:

- **Økonomisk:** skaffe pengene som trengs for å anskaffe klær og bestemme over disse
- **Praktisk:** holde klærne rene, hele og holde orden i klesoppbevaringen
- **Beslutninger:** bestemme hva som skal brukes, vaskes, ryddes, kjøpes og avhendes

I vårt samfunn er barn økonomisk avhengig av sine foreldre langt opp i tenårene. Det er dermed lite trolig at foreldrene sikter til det økonomiske ansvaret i tilfeller hvor barn har hovedansvar. Det er høyst uvanlig at barn under 16 år tjener penger. Det kan dermed være ulike kombinasjoner av det praktiske, og det som går på beslutninger uten de økonomiske implikasjonene disse beslutningene får, som ligger i 'ansvar'. I enkelte tilfeller vil det åpenbart ikke være det fulle og hele ansvaret og det økonomiske vil sette rammer og grenser for hvilke beslutninger som er mulig å ta.

En annen måte å forstå ansvar er å ikke bare se på hvem som har hovedansvar, men hvordan ulike aktører direkte eller indirekte påvirker gjennom å stille krav, formulere klesnormene og endre dem. Hvem er det som har mulighet til å påvirke forbruket? Flere av disse er allerede med i spørsmål vi har diskutert:

- **Myndigheter** (gjennom regler i skole og barnehage)
- **Idrettslag og andre foreninger** som organiserer fritidstilbud til barn
- **Nabolag og venner, skoleklassen og andre viktige jevnaldergrupper**
- **Religiøse felleskap**
- **Kommersielle aktører**, gjennom reklame og markedsføring og produktene selv

I flere av spørsmålene som er diskutert i de foregående kapitelene ligger det implisitt at det ikke bare er foreldrene og barna som påvirker klesforbruket. I noen spørsmål, slik som spørsmålet om uniform, er det tydelig hvem som kunne hatt et større ansvar: myndighetene. I andre spørsmål kommer det indirekte frem at det ikke bare er foreldrene. F.eks. når 52 prosent er enig i at «Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet» kan vi tolke det

slik at de indirekte påpeker at andre aktører påvirker beslutninger rundt innkjøpene. Det kan være langt flere som ville vært enige i at andre påvirket, fordi påstanden viser til en helt bestemt reaksjon på denne påvirkningen.

Figur 6-4 viser andelen av foreldre som var enige med de ulike påstandene, som kan tenkes å kobles mot andre enn foreldrene som ansvarlige for barnas klær. Som vi tidligere har diskutert ser vi at mor er den som oftest har hovedansvar for barnas klær. Spørsmålene omkring å kle seg som det motsatte biologiske kjønn er rettet mot hvorvidt barnet selv kan bestemme, og over halvparten er enige i dette. Dermed, selv om svært få svarer at barnet har hovedansvar, mener mange at det er beslutninger barnet selv bør ta. 58 prosent er også enige i at barn og ungdom bør få kle seg slik de vil. Vi har tidligere sett at dette er litt avhengig av hva det innebærer at barna kler seg som de vil. En mulig konsekvens av at barn får velge selv er at kommersielle krefter gis mye frihet i barnas garderober. Vi har dessverre ikke spørsmål som tar opp dette, og oppfatter at vi trenger mer kunnskap for å forstå hva foreldrene mener med at barn selv bør bestemme.

I de tre spørsmålene som har med barnas venner å gjøre er ikke foreldrene særlig enige med hverandre. Det er påfallende få (15%) som mener at venner har mer klær og utstyr, 32 prosent mener at barna er likt kledt som vennene og 22 prosent at fine merkeklær gir økt status og popularitet. Vi vil tro at barn svært ofte har klær som ligner deres venner, og at klær, som andre goder, kan gi økt popularitet. Disse svarene tolker vi dermed som en underkjenning av betydningen av jevnaldrende for barnas klær. Vi kan selvsagt ikke være sikre på det, men oppfatter det slik at dette er spørsmål som burde vært undersøkt nærmere.

35 prosent og 43 prosent sier seg enige i spørsmålene om skoleuniform. Vi oppfatter det som høyt ettersom dette per dags dato ikke er en debatt i Norge. Svarene peker mot skolens ansvar, og dermed myndighetenes ansvar for barnas klær og mot en åpenhet for strengere regulering og styring mot likhet. Det kan forstås slik at mange vil være positive til et sterkere ansvar for barnas påkledning fra myndighetenes side. Skoleuniform er en veldig sterk form for regulering av klær, men likevel noe mange kjenner til fordi det er utbredt i enkelte andre land. Myndighetens bevissthet om sin rolle som ansvarlig for barnas klær er svært lav (Klepp, Laitala og Skuland, 2019), og uniform peker på et system der dette ansvaret blir bevisstgjort og eksplisitt formulert. Samtidig kan dette også gjøres med et annet resultat enn uniformer. Det er f.eks. mulig å stille funksjonelle krav til klærne, slik det delvis gjøres i barnehagen, eller ha tydeligere regler for hvor mye markering av kjønn, seksualisering, upraktiske/usunne klær osv. som er greit å bruke i skole og barnehage. Dette spørsmålet står i motsetning til spørsmålene om å «velge selv». Skoleuniform vil ikke bare innskrenke barnas mulighet til å velge selv, men ikke minst de kommersielle kreftens spillerom.

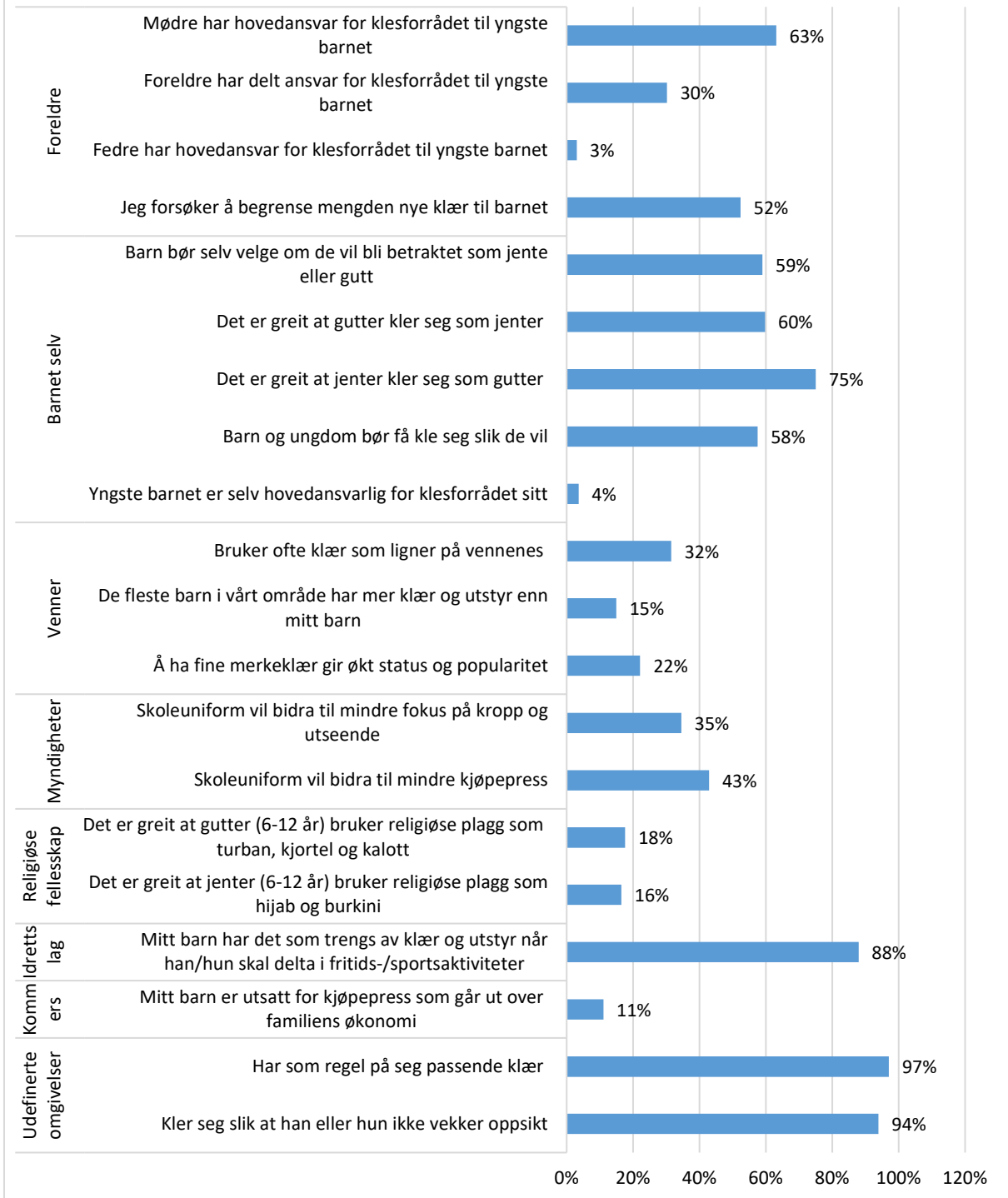
Religion stiller krav til klær, blant annet gjennom hva og hvor mye av kroppen som skal dekkes/blottes. Et fåtall av foreldrene (12 og 18%) synes det er greit at barn bruker religiøse plagg. En måte å forstå dette er at få mener de religiøse felleskapene skal få mer å si for den måten barna klær seg selv eller blir kledd av foreldre.

Bare ett spørsmål peker på idretten som en faktor som bestemmer over barnas klesvaner. 88 prosent av foreldrene svarer at barna har det de trenger for slike aktiviteter. Å ikke ha de klærne man trenger for slike aktiviteter vil i mange tilfeller bety at man ikke kan ta del, og derfor er det alvorlig for de det gjelder selv om ikke andelen er så stor. Det er en økt oppmerksomhet om idrettens ansvar for å gjøre det mulig for alle barn å ta del.

Det neste spørsmålet har med kommersielle krefter å gjøre. 11 prosent mener at kjøpepresset er så sterkt at det går ut over familiens økonomi. Vi kan dermed med god grunn slå fast at det kommersielle er en viktig faktor i hvordan barna kles, og at dette også kan gjelde i familier der det ikke er et økonomisk problem.

De siste to spørsmålene viser vakt til omgivelsene til barnet og de fleste mener at barna kler seg som de andre og for ikke å vekke oppsikt. Dette er helt sammenfallende med voksne, som stort sett kler seg for å 'passe inn' i de sosiale situasjoner og anledninger de stilles ovenfor (Klepp, 2001).

Indikasjoner til ansvarsdeling: Andel av foreldre som er enige i ulike påstander om barnas klær og fritidsutstyr



Figur 6-4 Andel av foreldre som er enige med ulike påstander om barnas klær og fritidsutstyr (N=1085)

6.4 Oppsummering og konklusjon

Hovedansvar for barnas klær har enten mødrene eller ansvaret deles likt mellom foreldrene. Å dele likt er vanlig ifølge fedrene, mens bare rundt én fjerdedel av mødrene mener dette karakteriser ansvarsdelingen i deres hjem. Kvinnenes ansvar for barnas klær er størst når barna er små, og større for jenter enn for gutter.

Foreldrene deler ikke bare ansvar og påvirkning av barnas klesforbruk seg imellom, men også med mange andre personer og institusjoner. Vi har ikke stilt spørsmål om dette direkte, men en analyse av spørsmålene stilt i foregående kapitler viser indirekte til ansvar. Skole, barnehage, religiøse felleskap, barnas venner og omgivelser ellers har sammen med kommersielle krefter påvirkning på barnas klær. Vi har ikke materiale for å gå i dybden på samspillet mellom disse ulike aktørene. Det vi kan si er at barns forbruk av klær ikke bare er barns ansvar, og heller ikke bare foreldrenes. Det er en gryende erkjennelse av idrettens ansvar, mens de viktigste institusjonene i barns liv ved siden av familie, skole og barnehage, har lav bevissthet og diskusjon omkring sin rolle i barnas klesforbruk. Å la barn 'kle seg som de vil' kan resultere i at de i større grad blir styrt av kommersielle krefter. I stedet burde det diskuteres hvordan klær kan reguleres og organiseres slik at flest mulig barn opplever å kunne ta del fysisk og sosialt i felleskap på skole og i fritiden ute og inne uten å bli hindret, ertet, eller utestengt på grunn av klær.

Barneklær er et eksempel på en gruppe produkter der det er vanskelig å peke på én enkelt forbruker. Barnet er brukeren, mens foreldrene har ansvar som omfatter alt fra anskaffelser, stell og avhending. Mange andre personer og institusjoner påvirker også dette forbruket. Vi mener det finnes for lite kunnskap omkring hvordan dette fungerer sammen. Det finnes også lite kunnskap om hvordan vi kan sikre en utvikling av barns klær for å forhindre uønsket seksualisering, kommersialisering og plassering av barn i snevre kjønns kategorier fra svært ung alder. Vi konkluderer med at det mangler kunnskap både om hvordan vi kan kle barn slik at de får en sunn, trygg og god barndom og hvem det er som har ansvar for at dette skjer.

6.5 Litteratur

- Berggren Torell, V. (2003). *För stass och stoj: barnkläder på 1900-talet utifrån mormors minnen och museernas material : forskningsrapport från projektet "Ett sekel iskylten - barnkläder som industriellt kulturarv"*. Göteborg: Föreningen.
- Brusdal, R. (2007). If it is good for the child's development then I say yes almost every time: how parents relate to their children's consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 31(4), 391-396.
- Cook, D. T. (2008). The missing child in consumption theory. *Journal of Consumer Culture*, 8(2), 219-243.
- Crewe, L. & Collins, P. (2006). Commodifying children: fashion, space, and the production of the profitable child. *Environment and Planning A*, 38, 7-24. doi:DOI:10.1068/a35252
- Kaufmann, J.-C. (1998). *Dirty linen: couples and their laundry* London: Middlesex University Press.
- Kitterød, H. (2004). *Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mot og hva sier far?* Retrieved from <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/hvem-gjor-mest-hjemme-hva-sier-mor-og-hva-sier-far>.
- Klepp, I. G. (2001). *Hvorfor går klær ut av bruk? Avhending sett i forhold til kvinners klesvaner*. Retrieved from Oslo: http://www.sifo.no/files/file48469_rapport2001-03web.pdf.
- Klepp, I. G. & Laitala, K. (2018). Shared use and owning of clothes: Borrow, steal, or inherit. I I. S. Cruz, R. Ganga, & S. Wahlen (Red.), *Contemporary Collaborative Consumption - Trust and Reciprocity Revisited* (s. 153-177). Wiesbaden, Germany: Springer VS.
- Klepp, I. G., Laitala, K. & Skuland, S. (2019). Uniformity without uniforms: Dressing school children in Norway. I A. Borch, I. Harsløf, K. Laitala, & I. G. Klepp (Red.), *Inclusive consumption* (s. 39-62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Martens, L., Southerton, D. & Scott, S. (2004). Bringing children (and parents) into the sociology of consumption: Towards a theoretical and empirical agenda. *Journal of Consumer Culture*, 4(2), 155-182
- Rose, C. (2013). Maternal consumption: A view from the past. *Journal of Consumer Culture*, 13(2), 178-198. <https://doi:10.1177/1469540513480164>.
- Storm-Mathisen, A. (2008). *Kontekstualisert mening: en diskursiv analyse av unges klær og identiteter*. (PhD). Universitet i Oslo, Oslo.

7. Barn og unges spise- og drikkemønster – hva, hvordan og hvorfor?

Annechen Bahr Bugge

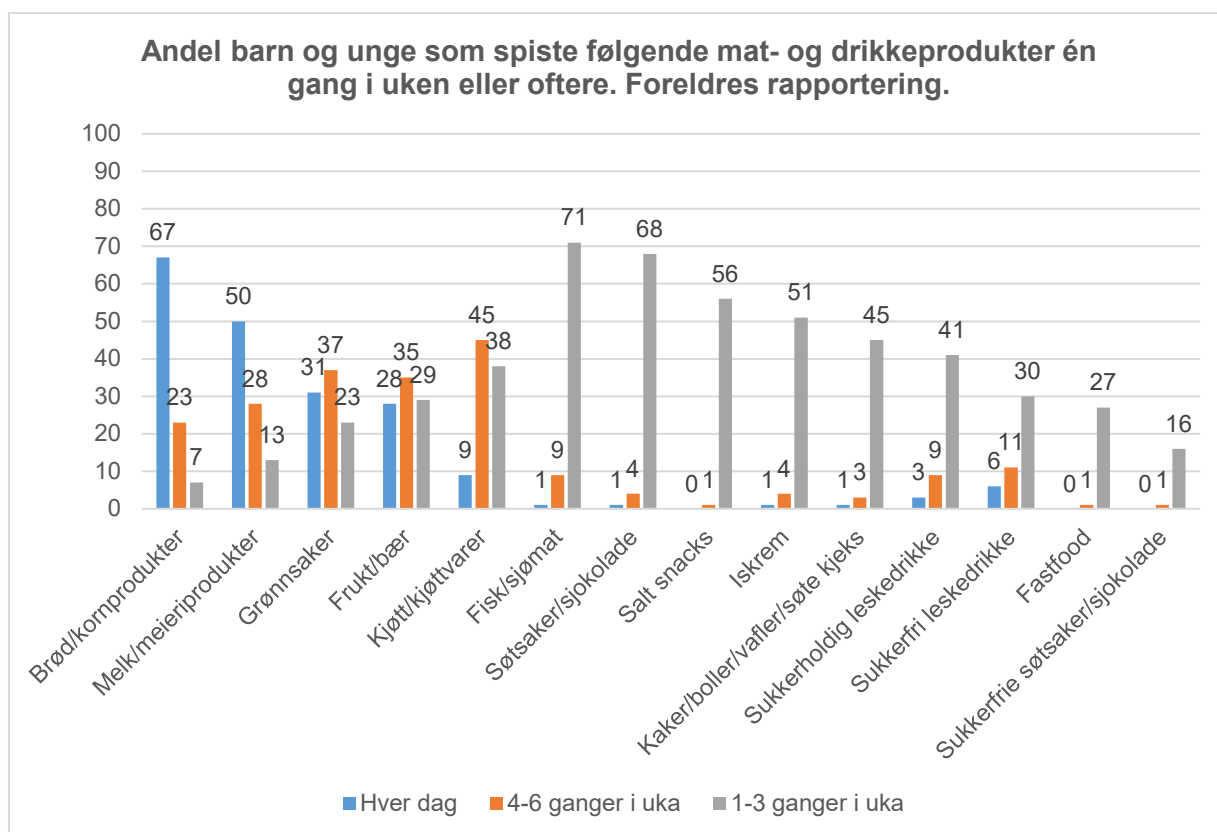
I dette kapitlet vil det bli sett nærmere på hva som kjennetegner barn og unges spisemønster: Hvor ofte spiser de eksempelvis frukt, bær, grønnsaker, fisk og sjømat? Hvor ofte drikker de melk, vann og sukkerholdige leskedrikker? Hvor opptatt er de av sunt kosthold? Hvor ofte deltar barn i tilberedningen av familiens måltider? Hvor ofte går tenåringer på gatekjøkken og kafé? Og hvordan opplever tenåringene familiens måltider? Dette er altså noen av spørsmålene vi ønsker å svare på i dette kapitlet.

Svarene i undersøkelsene baserer seg både foreldres og unge i alderen 13-19 års rapportering. Når det gjelder de yngste barna (ett til 16 år), er tallene hentet fra en spørreundersøkelse som ble gjennomført av Norstat på vegne av SIFO i juni 2019 (se Kapittel 2). Det vil også bli referert til tall hentet fra Velferdsforskningsinstituttet NOVAs Ungdata 2010-2019. Dette er et kvalitetssikret system for gjennomføring av lokale spørreskjemaundersøkelser blant elever på ungdomstrinnet og i videregående opplæring (Bakken, 2018).² Alle analysene er gjort som uni- eller bivariate analyser og testet ved kji-kvadrat $p < 0.05$.

7.1 Barn i alderen ett til 16 års spisefrekvens av følgende mat- og drikkeprodukter. Foreldres rapportering.

Syv av ti barn i alderen ett til 16 år spiste brød- og kornprodukter daglig. Halvparten spiste eller drakk melk og meieriprodukter like ofte. Tre av ti barn spiste grønnsaker, frukt og bær daglig. Kjøtt var langt mer spist enn fisk og sjømat. Én av ti barn spiste fisk/sjømat flere ganger i uka. For kjøtt og kjøttvarer var tallet én av to. Søtsaker, sjokolade og salt snacks var noe de fleste barn spiste ukentlig, men få spiste dette hver dag eller nesten hver dag. Et lignende mønster kom frem for sukkerholdige og sukkerfrie drikker.

² Se mer info om Ungdata metode og dokumentasjon på deres [nettsider](#)



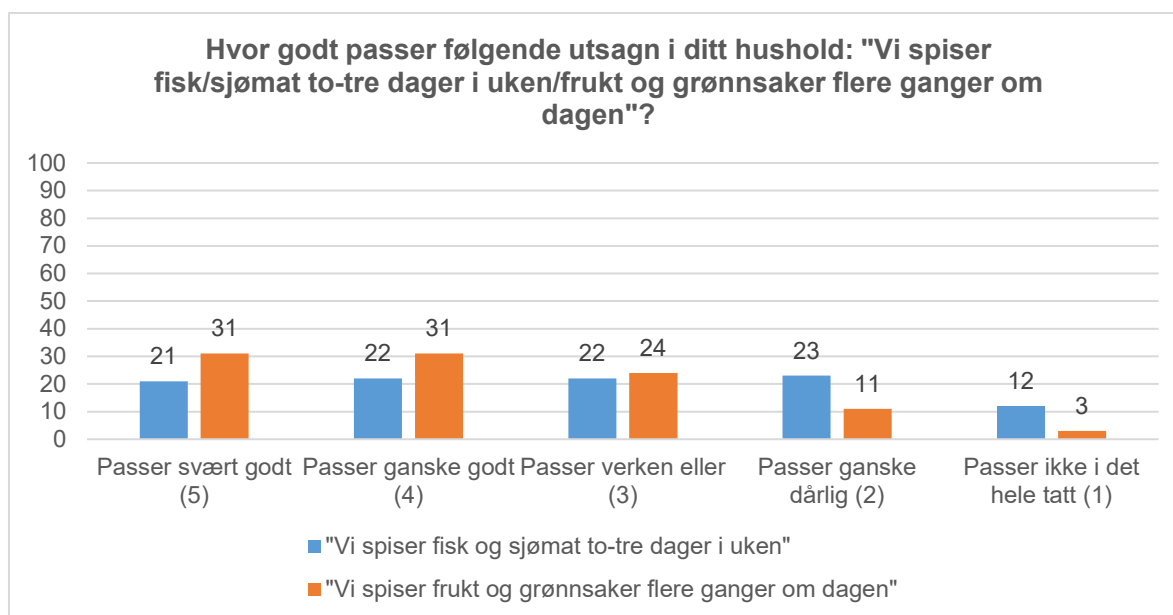
Figur 7-1 Hvor ofte spiser ditt yngste barn i alderen 1-16 år følgende? Prosent. N=1085. Norstat 2019

Sammen med melk- og meieriprodukter, var brød og kornprodukter det barn i alderen ett til 16 år spiste hyppigst. Ni av ti barn spiste brød/kornprodukter fire ganger i uken eller oftere. Åtte av ti drakk eller spiste melk/meieriprodukter like ofte. Det var 68 prosent som spiste grønnsaker fire ganger i uken eller oftere. Noen færre spiste frukt og bær (63%) like ofte. Det var henholdsvis 9 prosent og én prosent av barna som spiste kjøtt/kjøttvarer og fisk/sjømat daglig. Om lag halvparten spiste kjøtt/kjøttvarer fire til seks ganger i uken. Kun 9 prosent sa det samme om fisk og sjømat.

Når det gjaldt mat med høyt innhold av sukker, fett og salt, var dette noe de fleste barn i alderen ett til 16 år spiste ukentlig, men få spiste dette daglig eller flere ganger i uken. Det var 5 prosent av barna som spiste søtsaker eller sjokolade flere ganger i uken. For salt snacks var tallet én prosent. Et lignende mønster kom frem av tallene for spisefrekvens av søte bakervarer. Seks av ti barn spiste kaker, vafler, søte kjeks o.l. ukentlig, men svært få spiste slike produkter flere ganger i uken. Om lag halvparten drakk sukkerholdige leskedrikker ukentlig. Tre av ti spiste fastfood ukentlig.

I likhet med resultatene fra Helsedirektoratets (2019) *Utviklingen i norsk kosthold*, tyder også våre tall på at barn har et lavere forbruk av frukt, bær, grønnsaker, fisk og sjømat enn anbefalt.³ Hva rapporterte så foreldre selv om hvorvidt familiens spisemønster var i samsvar med kostanbefalingene, dvs. fem porsjoner (å 100 gram) frukt og grønnsaker daglig og fisk/sjømat til middag to til tre ganger ukentlig?

³ Les mer i [rapporten](#) på Helsedirektoratets nettsider



Figur 7-2 Hvor godt passer følgende utsagn i ditt hushold: «Vi spiser fisk/sjømat to-tre dager i uken/vi spiser frukt og grønnsaker flere ganger om dagen»?

Fire av ti mente utsagnet «Vi spiser fisk og sjømat to-tre dager i uken» - altså det Helsemyndighetene anbefaler - passet svært eller ganske dårlig. To av ti mente utsagnet passet svært godt. Færre (12%) mente utsagnet «Vi spiser frukt og grønnsaker flere ganger om dagen» passet svært eller ganske dårlig. Tre av ti mente det passet svært godt. Foreldre med høy utdanning mente i langt større grad enn foreldre med lav at disse utsagnene passet svært eller ganske godt for deres spisemønster.

I hvilken grad påvirket så utdanning og andre faktorer barnas spisefrekvens av de nevnte mat- og drikkeproduktene? Familiens bosted, inntekt og utdanningsnivå hadde – med noen unntak - generelt liten effekt på spisefrekvensen av de utvalgte mat- og drikkeproduktene. I likhet med andre studier, viste imidlertid også våre tall at foreldre med høy utdanning rapporterte noe høyere spisefrekvens av grønnsaker, fisk og sjømat enn foreldre med lav utdanning. Utdanning hadde ingen effekt på spisefrekvens av frukt og bær. Husholdets inntekt hadde verken effekt på spisefrekvens av frukt, bær, grønnsaker eller fisk/sjømat.

Det som særlig synes å ha effekt på spisefrekvens av flere av produktene var familiens holdninger og praksiser knyttet til mat, matlaging og måltider. Spisefrekvensen av frukt, bær og grønnsaker var eksempelvis høyere for barn i familier der foreldrene rapporterte at «de var glade i å lage mat». Det var noe høyere spisefrekvens av grønnsaker, frukt, bær, fisk og sjømat hos barn som ofte deltok i matlaging og tilberedning av familiens måltider. Barnas spisefrekvens av disse matvarene var også høyere der foreldrene rapporterte at de ikke serverte barn annen mat enn de voksne, f.eks. egen barnemeny.

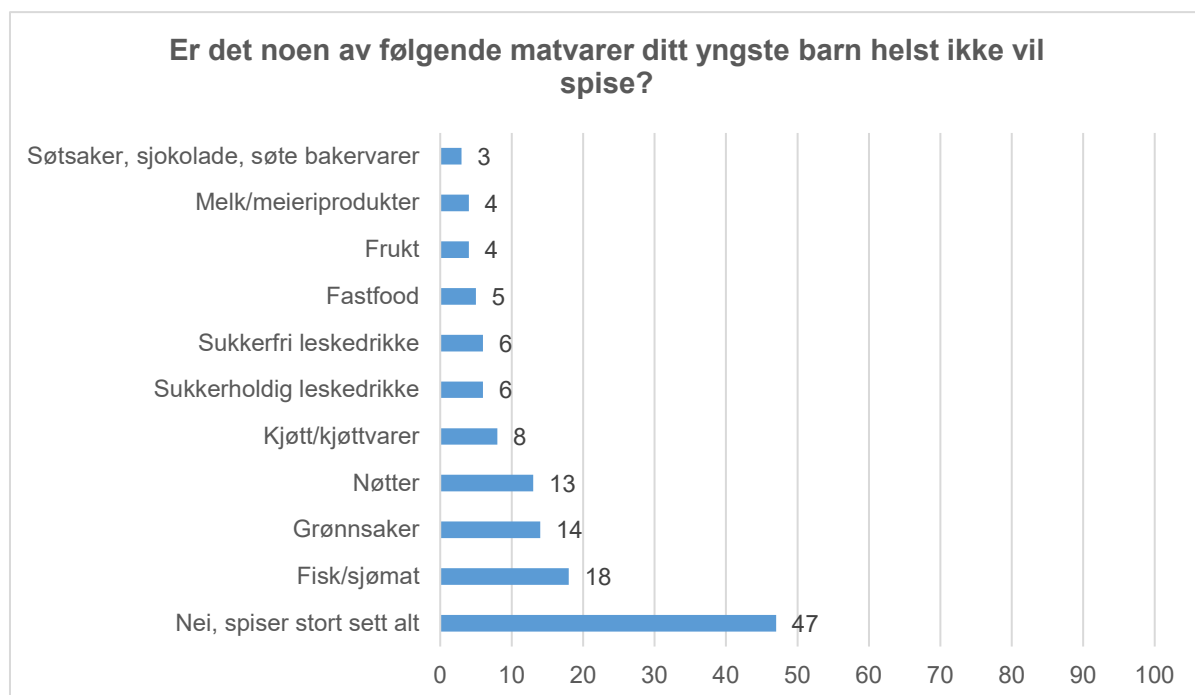
Ikke overraskende var det betydelig høyere inntak av fisk og sjømat hos barn som bodde i hushold der foreldrene mente utsagnet «Vi spiser fisk/sjømat til middag to-tre dager i uken» passet meget godt. Her rapporterte 21 prosent av foreldrene at barna spiste fisk/sjømat fire ganger i uken eller oftere, mot 2-4 prosent der foreldre hadde rapportert at utsagnet passet dårlig. Et lignende mønster kom frem der foreldrene ga uttrykk for at utsagnet «Vi spiser frukt og grønnsaker flere ganger om dagen» passet svært godt. Det var 49 prosent av foreldrene som rapporterte at barna spiste frukt og bær hver dag. Til sammenligning var det 3-7 prosent

av foreldrene som hadde rapportert at utsagnet passet dårlig som svarte det samme. For grønnsaker var forskjellene enda større. 59 prosent av barna som bodde i hushold hvor utsagnet passet svært eller ganske godt spiste grønnsaker mot 1-7 prosent i hushold der utsagnet passet svært eller ganske dårlig. Som vist i Roos' kapittel (8), har også hvilke matvarer som er tilgjengelige i hjemmet effekt på spisefrekvens. Det var høyest spisefrekvens av grønnsaker, frukt og bær hos barn der foreldre rapporterte at slike produkter var noe de alltid hadde hjemme.

Videre var det slik at det var langt flere av de barna som var lite opptatt av å spise sunt som havnet i den gruppen som sjelden eller aldri spiste grønnsaker, frukt og bær. Langt flere av de barna som var opptatt av sunnhet spiste grønnsaker daglig. Disse barna hadde en lavere spisefrekvens av kjøtt og kjøttvarer.

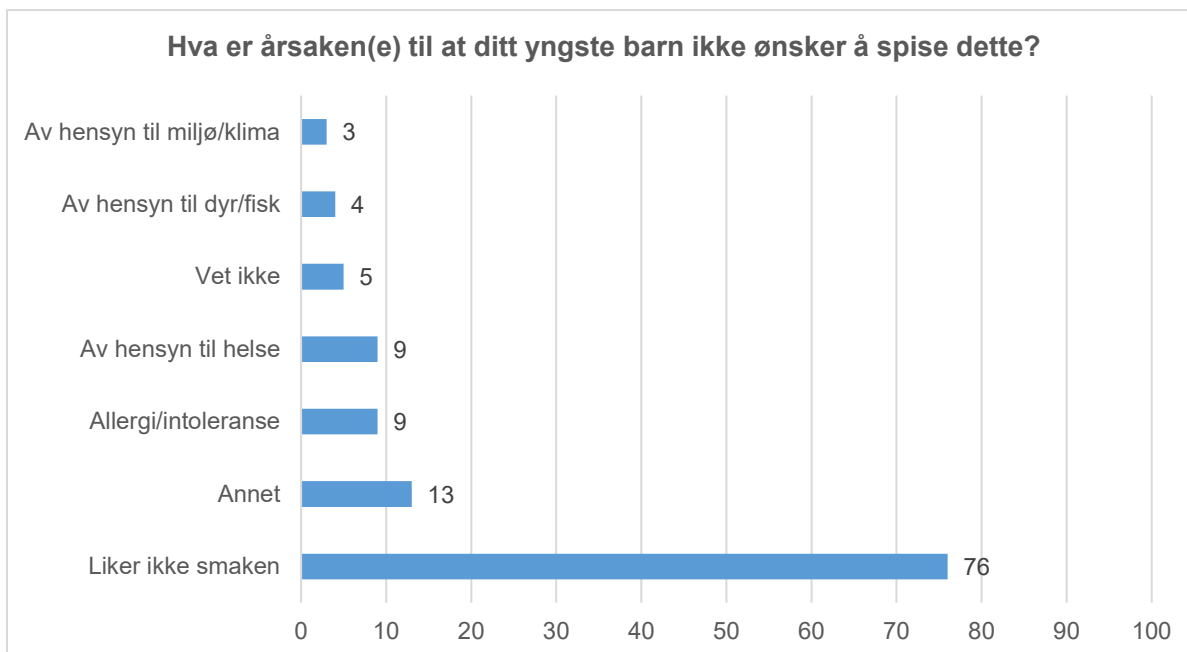
7.2 Mat og drikke barn i alderen ett til 16 år helst ikke vil spise og deres begrunnelse

Halvparten av foreldrene beskrev sitt yngste barn som «en som stort sett spiser alt». Ikke overraskende var det nettopp flere av de produktene barn har en relativt lav spisefrekvens av som kom høyt opp på listen over hva de helst ikke ville spise.



Figur 7-3 Er det noen av følgende matvarer ditt yngste barn helst ikke vil spise? Prosent. N=1085. Norstat 2019

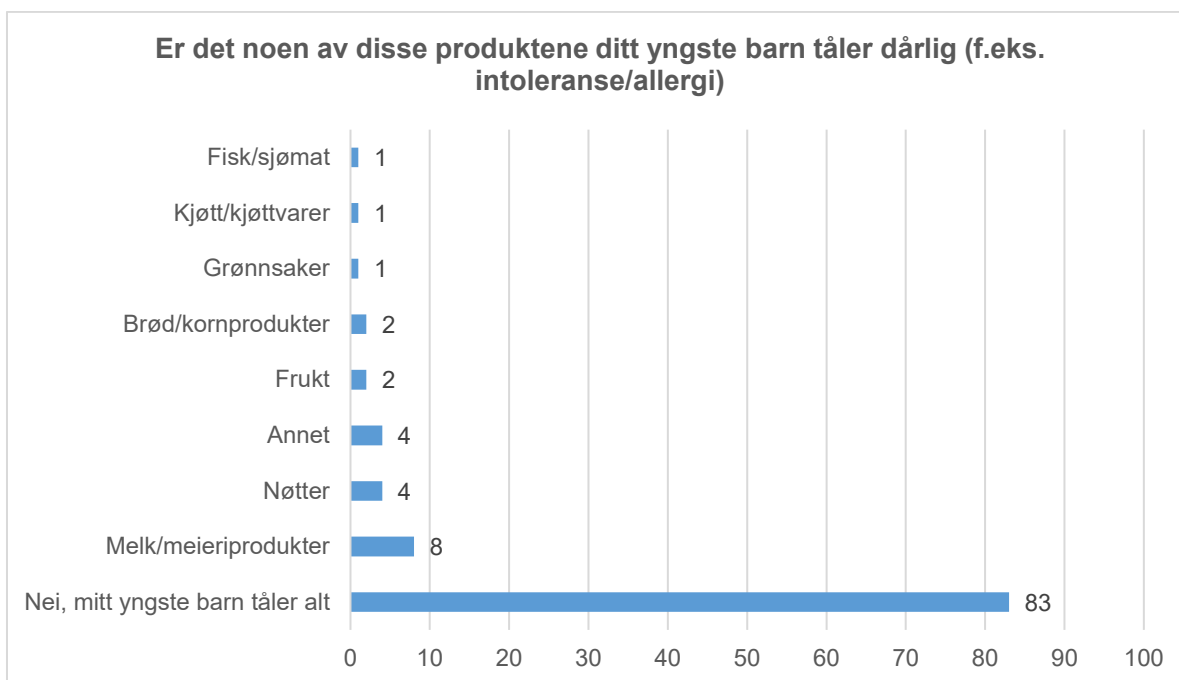
På toppen av listen over hva deres yngste barn helst ikke ville spise, lå altså fisk og sjømat (18%). Deretter fulgte grønnsaker (14%) og nøtter (13%). Til sammenligning var det 4 prosent som sa det samme om frukt. Tre prosent ville helst ikke ha melk. Noen flere (6%) ville helst ikke ha sukkerholdig eller sukkerfri leskedrikk. For kjøtt var tallet 8 prosent. Fem prosent ville helst ikke ha fastfood. Hva var så årsaken til at barnet ikke ønsket å spise eller drikke disse produktene?



Figur 7-4 Hva er årsaken(e) til at ditt yngste barn ikke ønsker å spise dette? Prosent. N=506. Norstat 2019

Den vanligste begrunnelsen var at barnet ikke likte smaken. Det var 76 prosent av foreldrene som oppga dette som årsak. Langt færre (9%) svarte at årsaken var av hensyn til helse eller at barnet var intolerant eller allergisk mot det aktuelle produktet. Få (3-4%) mente deres yngste barn begrunnet det med hensyn til dyr, fisk, miljø eller klima.

Hvor utbredt var så matintoleranser og -allergier? Og hvilke produkter var det foreldre rapporterte at deres yngste barn var allergisk mot?

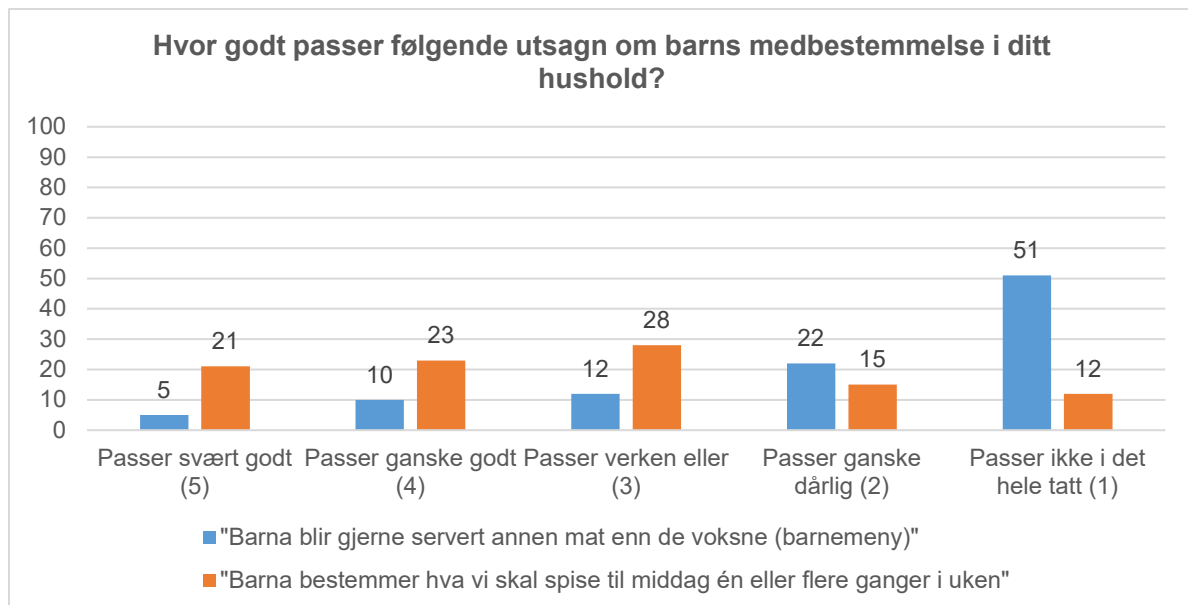


Figur 7-5 Er det noen av disse produktene ditt yngste barn tåler dårlig (f.eks. intoleranse/allergi)? Prosent. N=1086. Norstat 2019

Om lag to av ti mente deres yngste barn hadde en eller annen form for matintoleranse eller -allergi. De fleste knyttet dette til melk eller meieriprodukter (8%). Deretter fulgte nøtter (4%). Det var 1-2 prosent som rapporterte at deres yngste barn var allergisk mot frukt, brød, kornprodukter, grønnsaker, kjøtt, fisk/sjømat. Åtte av ti rapporterte at deres yngste barn «tålte alt».

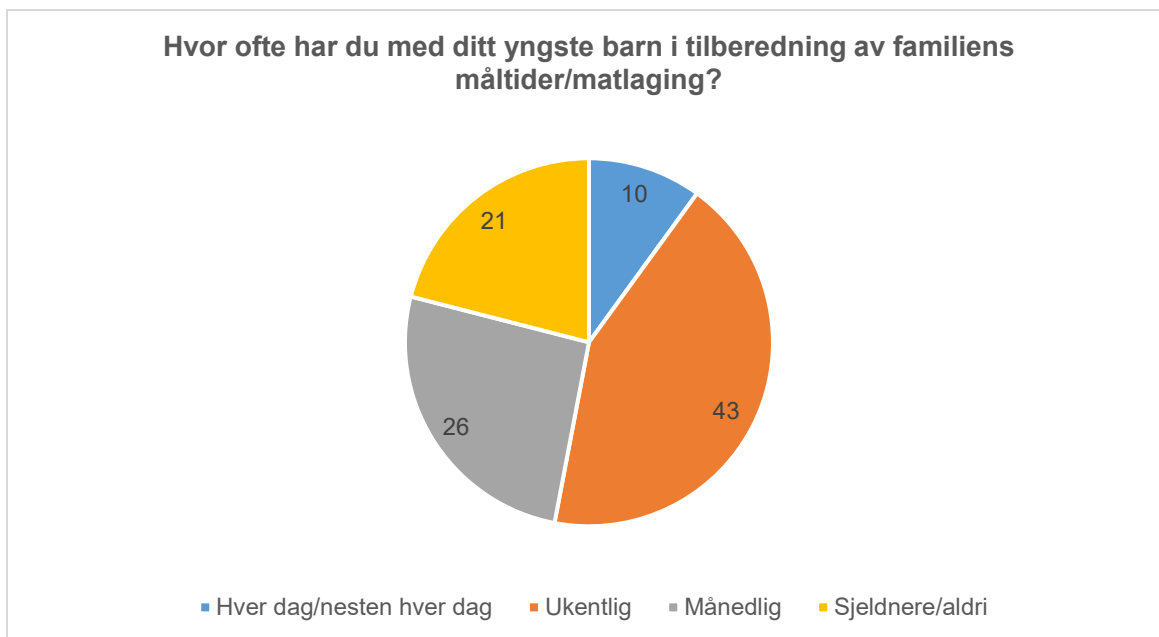
7.3 Hvor stor er barns medbestemmelse og deltakelse i familiens mat og måltider? Foreldres rapportering.

Som vist i det ovennevnte, hadde familiens holdninger og praksiser knyttet til mat, matlaging og måltider effekt på spisefrekvens. Hvor ofte deltar så de yngste barna i matlaging og tilberedning av familiens måltider? I hvor stor grad får de være med på å bestemme hva som skal spises til middag? Og hvor utbredt er det å servere barn egen mat?



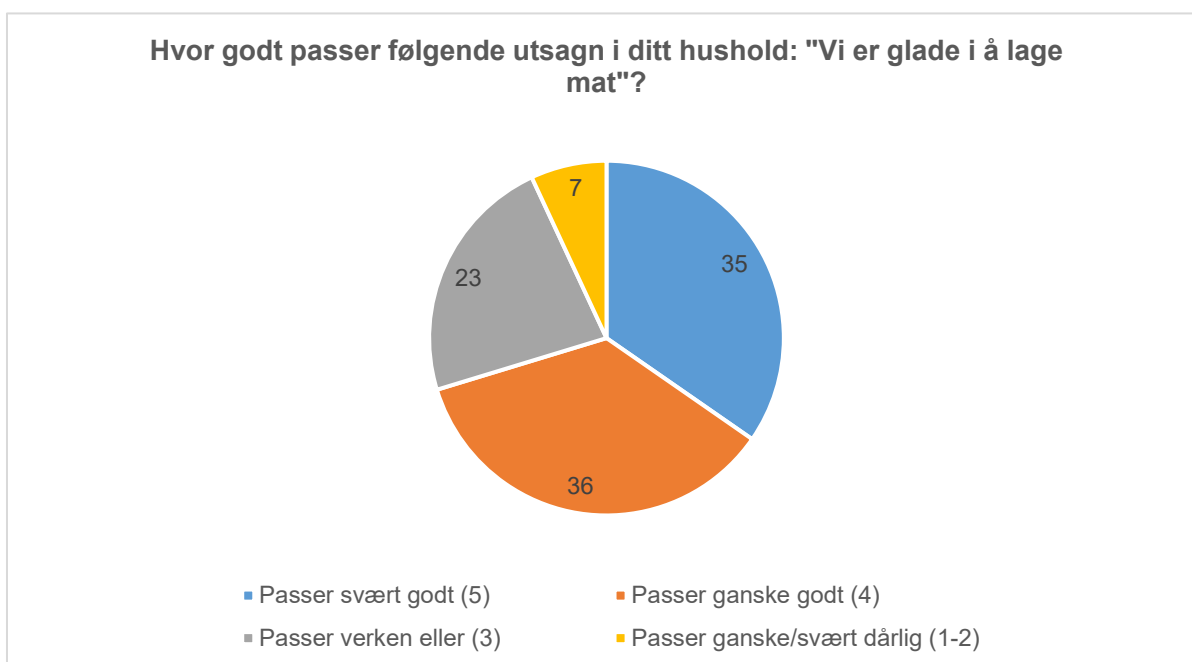
Figur 7-6 Hvor godt passer følgende utsagn i ditt hushold: «Barna blir gjerne servert annen mat enn de voksne (barnemeny)/barna bestemmer hva vi skal spise til middag én eller flere ganger i uken»? Prosent. N=1086. Norstat 2019

Fire av ti rapporterte at utsagnet: «Barna bestemmer hva vi skal spise til middag én eller flere ganger i uken» passet svært eller ganske godt i deres hushold. Tre av ti mente dette passet svært eller ganske dårlig. Syv av ti mente utsagnet «Barna blir gjerne servert annen mat enn de voksen (barnemeny)» passet svært eller ganske dårlig. To av ti (15%) mente dette passet svært eller ganske godt. Mange barn (45%) blir altså tatt med i beslutningene om hva familien skal spise til middag, langt færre (15%) velger å servere separate barnemenyer.



Figur 7-7 Hvor ofte har du med ditt yngste barn i tilberedning av familiens måltider og matlaging? Prosent. N=1086. Norstat 2019

Fire av ti foreldre rapporterte at de sjelden eller aldri hadde med det yngste barnet i tilberedning av familiens mat og måltider. Tre av ti rapporterte at det yngste deltok én gang i uken eller oftere. Like mange rapporterte at det yngste barnet deltok i slike aktiviteter månedlig.

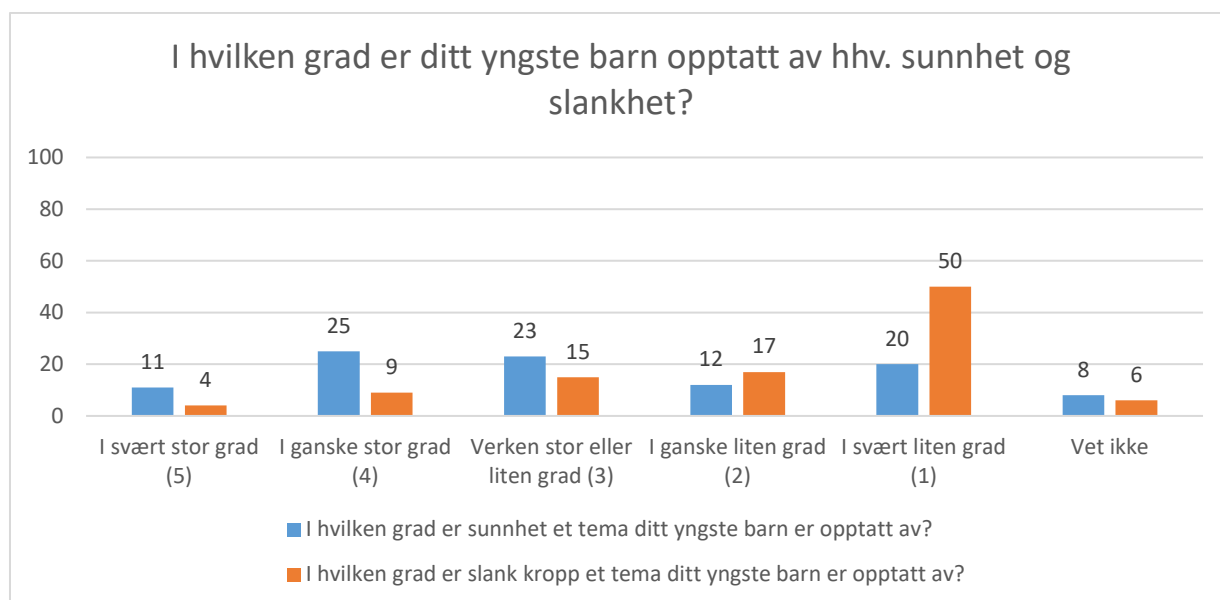


Figur 7-8 Hvor godt eller dårlig passer følgende utsagn i ditt hushold: «Vi er glade i å lage mat» Prosent. N=1086. Norstat 2019

I likhet med resultater fra tidligere SIFO-studier, viser også denne surveyen at matlaging er en aktivitet mange liker.⁴ Syv av ti mente utsagnet «Vi er glade i å lage mat» passet svært eller ganske godt i eget hushold. Én av ti mente det passet ganske eller svært dårlig.

7.4 Hvor viktig er sunnhet og slankhet for barn i alderen ett til 16 år?

Foreldres rapportering



Figur 7-9 I hvilken grad er ditt yngste barn opptatt av henholdsvis sunnhet og slankhet? Prosent. N=1086. Norstat 2019

Fire av ti (36%) foreldre rapporterte at sunnhet var et tema deres yngste barn var opptatt av. Færre (13%) mente slankhet var et tema som opptok yngstebarnet. Syv av ti (67%) ment slankhet ikke var et tema for deres yngste barn. Tre av ti (32%) sa det samme om sunnhet.

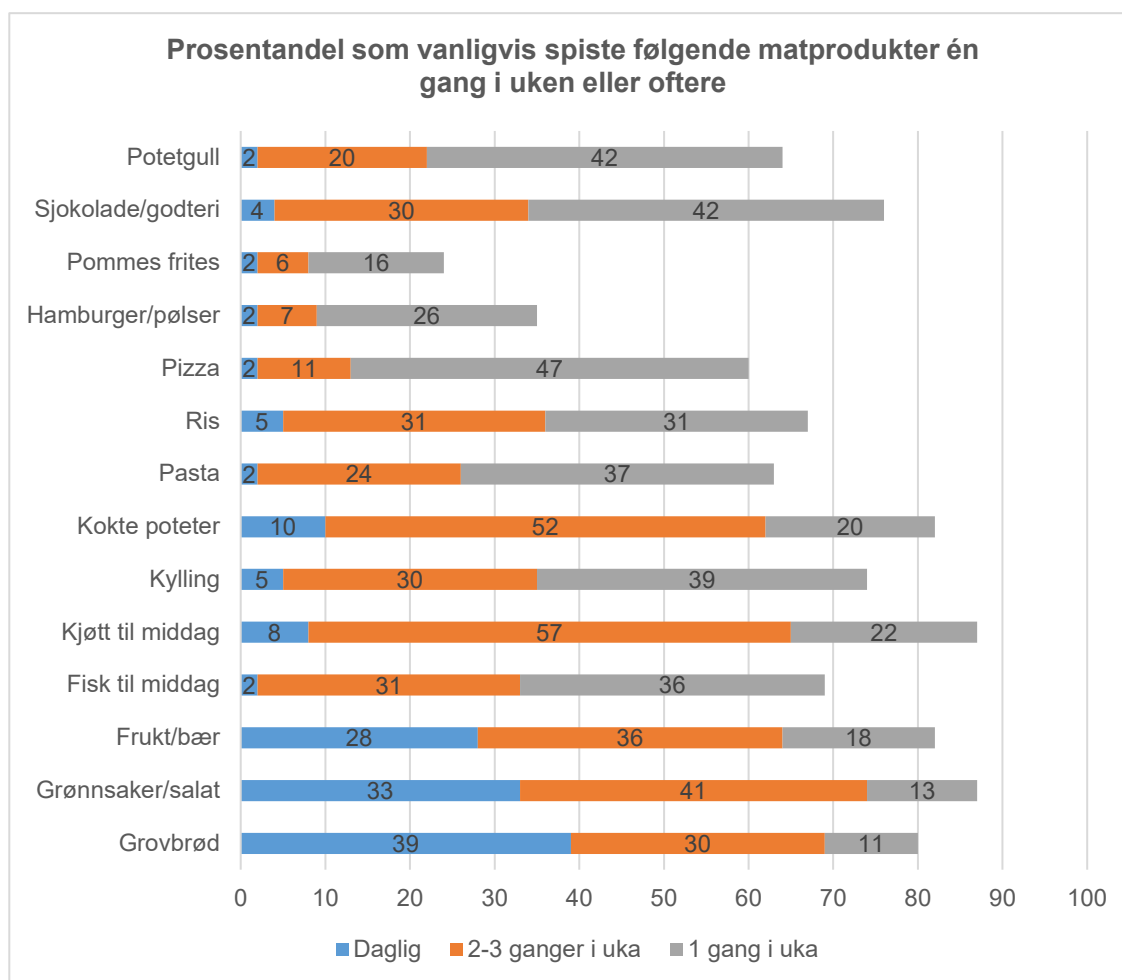
7.5 Unge i alderen 13-19 års spisefrekvens av utvalgte mat- og drikkeprodukter. Unges egen rapportering

I det følgende vil vi redegjøre for noen av resultatene som fremkom om unges spisemønster i Velferdsforskningsinstituttet NOVAs undersøkelse Ungdata (2018). Tenåringene ble blant annet spurt om hvor ofte de spiste eller drakk utvalgte mat- og drikkeprodukter. Svarene 13-19-åringene ga samsvarte i stor grad med det foreldre med barn i alderen ett til 16 år rapporterte i SIFOs undersøkelse. Det må imidlertid bemerkes at ordlyden i spørsmålene og svarene ikke var helt identiske, så direkte sammenligning er ikke mulig. Som eksempel kan det nevnes at det i SIFOs undersøkelse ble spurt: «Hvor ofte spiser ditt yngste barn brød og kornprodukter?» I Ungdata var det kun spurt om spisefrekvens av grovt brød, grove rundstykker eller lignende: «Hvor ofte spiser du vanligvis ...?» Når det gjaldt spisefrekvens av kjøtt og fisk, ble det i begge undersøkelsene spurt om hvor ofte dette ble spist til middag.

⁴ Bugge (2015)

Videre ble respondentene i begge undersøkelsene spurt om spisefrekvens av grønnsaker, frukt og bær. Det ble ikke spurt om spisefrekvens av meieriprodukter i Ungdata, kun melk. Svaralternativene var også forskjellig formulert i de to undersøkelsene. I Ungdata var svaralternativene: Daglig, 2-3 ganger i uka, 1 gang i uka, 3-4 ganger i måneden, 1 gang i måneden, sjelden/aldri. I SIFOs undersøkelse var svaralternativene som følger: Hver dag, 4-6 ganger i uken, 1-3 ganger i uken, en sjelden gang, aldri.

Hva kjennetegnet så de unges spisemønster? Hvilke likheter og forskjeller kan spores mellom foreldrenes og de unges rapporteringer? Og i hvilken grad sammenfaller spisefrekvensen av de utvalgte mat- og drikkeproduktene med helsemyndighetenes anbefalinger?

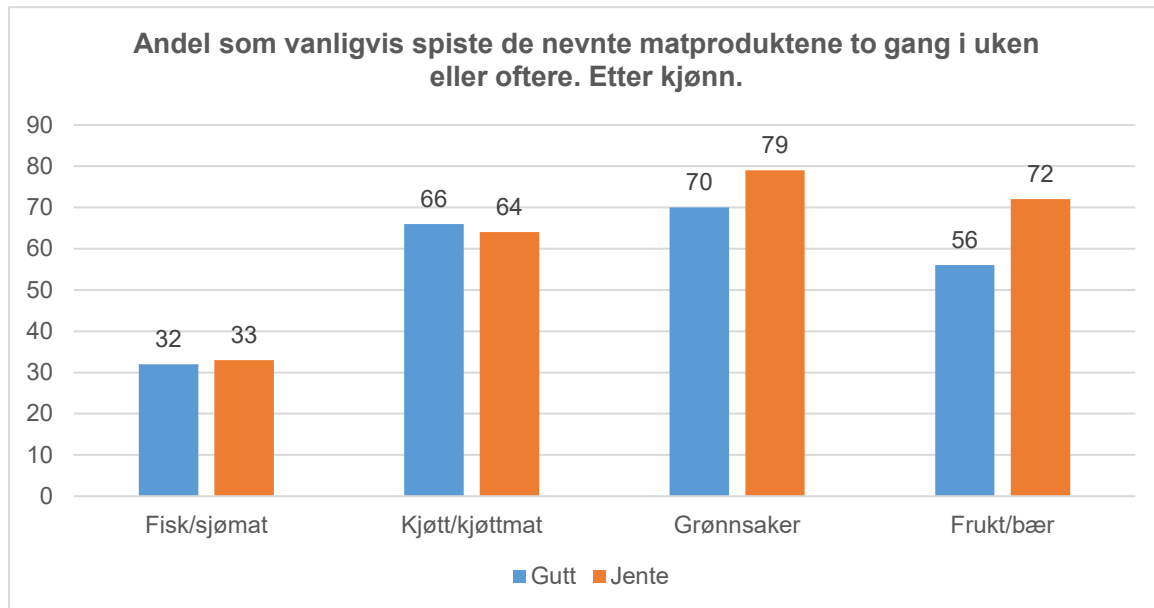


Figur 7-10 Hvor ofte spiser eller drikker du vanligvis noe av det som står på listen? Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

I likhet med de yngre barna, var det også en relativt stor andel tenåringer som ikke spiste frukt, bær eller grønnsaker daglig. Andelen som daglig spiste grønnsaker var 33 prosent. For frukt og bær var tallet noe lavere (28%). Åtte av ti unge spiste grovbrød eller grove rundstykker ukentlig. Tre av ti spiste slike produkter daglig. Det var langt høyere spisefrekvens av kjøtt enn fisk. Det var 65 prosent som spiste kjøtt til middag to ganger i uka eller oftere. For fisk var tallet 33 prosent. Av spesifikke kjøtt- og matretter, var kylling særlig populært. Det var 35 prosent av tenåringene som spiste dette to ganger i uken eller oftere. Andelen som svarte det samme om pasta og pizza var henholdsvis 26 og 13 prosent. Den

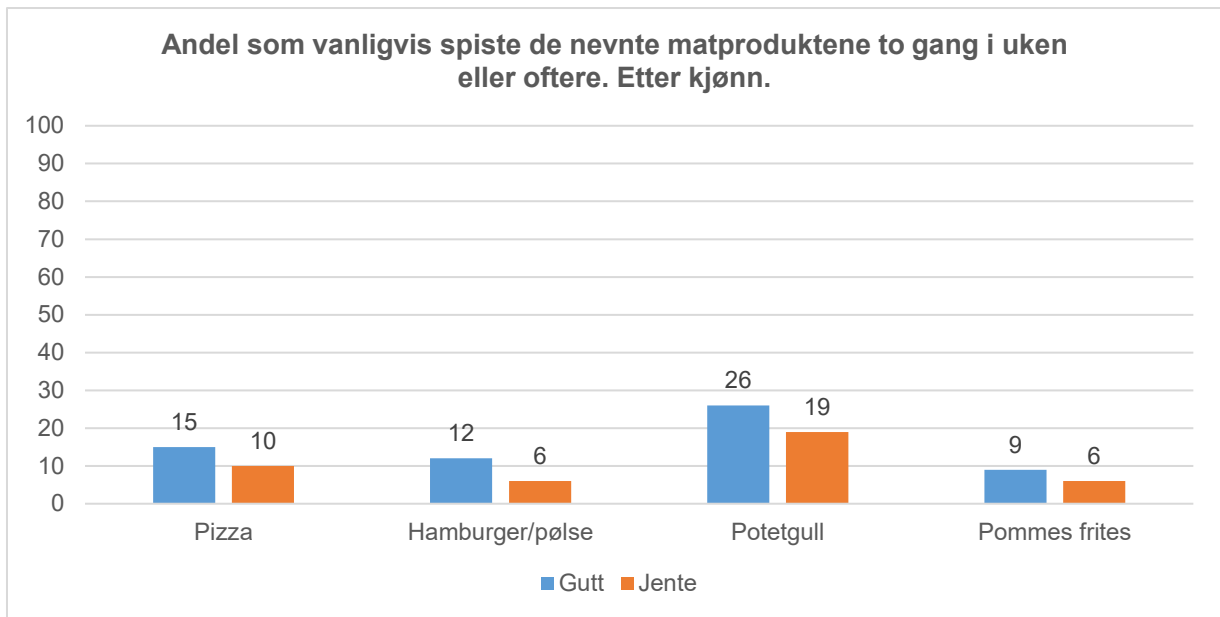
høye spisefrekvensen av kokte poteter, tyder imidlertid også på at de tradisjonelle matrettene er relativt utbredt. Seks av ti (62%) spiste dette to ganger i uken eller oftere. Til sammenligning var det 36 prosent som spiste ris like ofte. I likhet med tallene for de yngste barna, var også sjokolade, søtsaker og salt snacks noe mange spiste én gang i uken eller oftere (63-77%), men få spiste dette hver dag (2-4%). Det var henholdsvis 24 og 29 prosent som spiste typiske fastfood-retter som pommefrites og hamburger/pølse én gang i uken eller oftere.

Med et par unntak var det liten forskjell på tenåringsjenter og -gutters spisemønster av de utvalgte matproduktene.



Figur 7-11 Hvor ofte spiser du vanligvis noe av det som står på listen? Etter kjønn.

Som det kommer frem av figuren hadde jentene noe høyere spisefrekvens av grønnsaker. Det var 79 prosent av jentene, mot 70 prosent guttene som spiste grønnsaker to ganger i uken eller oftere. Jentene (72%) hadde imidlertid en betydelig høyere spisefrekvens av frukt og bær enn guttene (56%). Hva angikk spisefrekvens fisk og kjøtt var det svært små forskjeller å spore mellom kjønnene. Undersøkelsen kan imidlertid tyde på at gutter har en noe større appetitt enn jenter på matprodukter og -retter med høyt innhold av fett og salt.

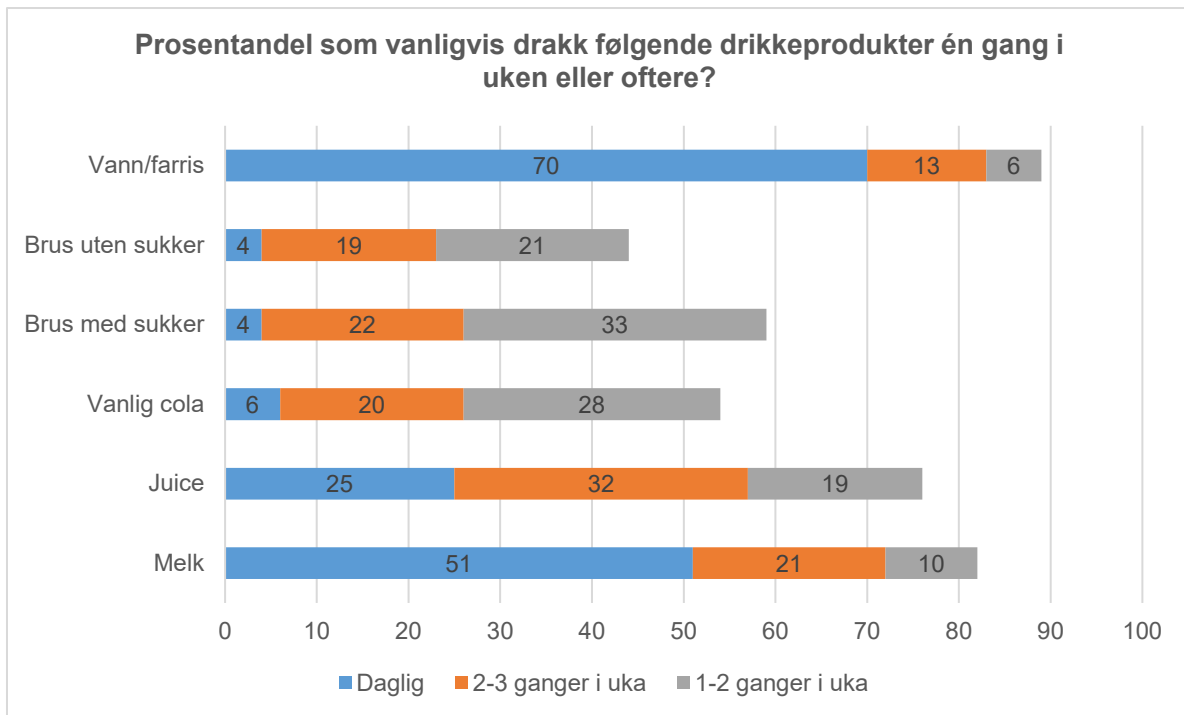


Figur 7-12 Hvor ofte spiser du vanligvis noe av det som står på listen? Etter kjønn. Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

Som det kommer frem av figuren, var det relativt små forskjeller mellom jenters og gutters spisefrekvens av pizza, hamburger, pølse, potetgull og pommes frites. Det er likevel verdt å bemerke at spisefrekvensen for alle disse produktene var litt høyere for gutter enn jenter. De var 26 prosent av guttene, mot 19 prosent av jentene som spiste potetgull to ganger i uken eller oftere. Videre var det 12 prosent av guttene mot 6 prosent av jentene som spiste hamburger eller pølse like ofte. Et lignende mønster kom altså frem også for spisefrekvens av pizza og pommes frites.

I Ungdata ble det også spurt om drikkefrekvens av en rekke drikkeprodukter; alt fra vann, melk, juice, sukkerfrie og sukkerholdige leskedrikker til rusbrus, vin og øl. I dette kapitlet har vi valgt å ikke redegjøre for tenåringenes bruk av alkoholholdige drikker.

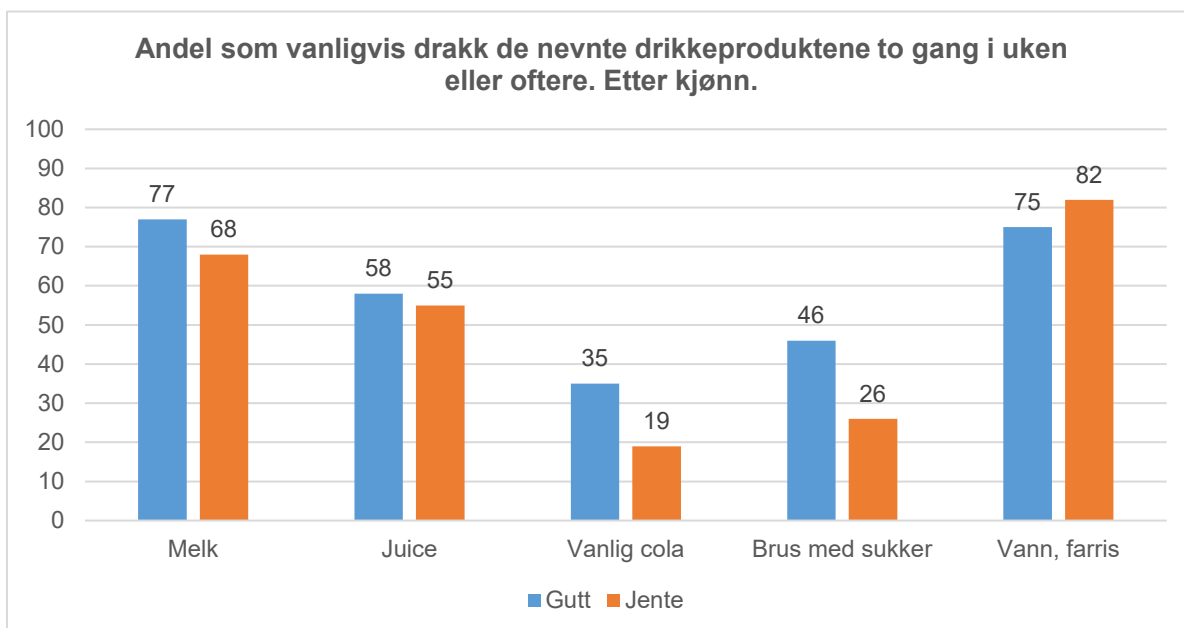
Vann med eller uten kullsyre var den vanligste drikken blant ungdommene. Deretter fulgte melk og juice.



Figur 7-13 Hvor ofte drikker du vanligvis noe av det som står på listen? Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

Syv av ti tenåringer drakk vann med eller uten kullsyre daglig. Om lag halvparten drakk melk daglig. Langt færre drakk juice daglig (25%). Det var henholdsvis 11 prosent og 18 prosent som ikke drakk vann eller melk ukentlig. Brus – både med og uten sukker – var noe mange drakk ukentlig, men få drakk daglig (4-6%). Det var flere som drakk sukkerholdig brus (59%) enn sukkerfri brus (44%) ukentlig.

Jenter og gutter hadde noe forskjellig drikkemønster. Jentene drakk mer vann enn guttene og omvendt drakk guttene mer sukkerholdige leskedrikker og melk enn jentene.

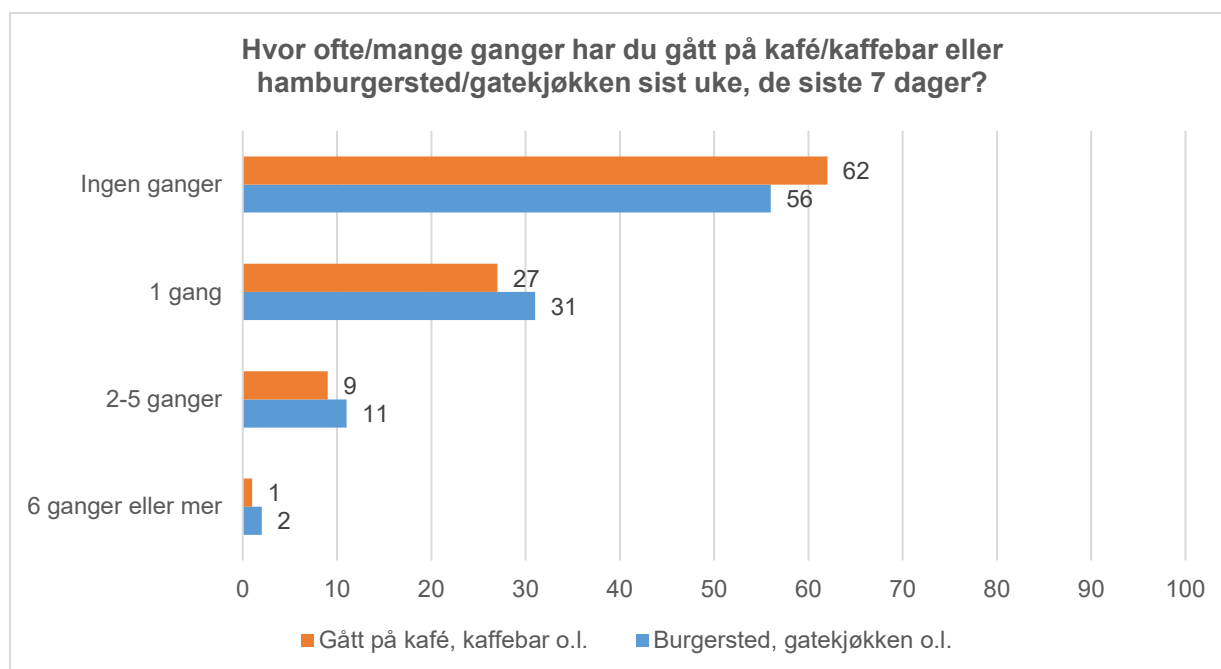


Figur 7-14 Hvor ofte drikker du vanligvis noe av det som står på listen? Etter kjønn. Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

Det var flere gutter (77%) enn jenter (68%) som drakk melk to ganger i uken eller oftere. Flere jenter (17%) enn gutter (11%) rapporterte at dette var noe de sjelden eller aldri drakk. Omvendt var det noen flere jenter (82%) enn gutter (75%) som drakk vann med to ganger i uka eller oftere. Drikkefrekvensen av sukkerholdig brus var langt høyere hos gutter enn jenter. Det var 46 prosent av guttene, mot 26 prosent av jentene som drakk brus med sukker to ganger i uken eller oftere. Cola med sukker var også langt mer populært hos guttene (35%) enn jentene (19%).

7.6 Unge i alderen 13-19 års spisefrekvens på utvalgte spisesteder. Unges egen rapportering.

Det ble også spurt om hvor ofte de unge spiste måltider utenfor hjemmet, for eksempel på kafé, hamburgersted eller gatekjøkken. Dette var noe relativt mange unge gjorde ukentlig.



Figur 7-15 Her er nevnt en del aktiviteter som du kan bruke fritida di til. Tenk tilbake på sist uke, de siste 7 dager. Hvor ofte/mange ganger har du gått på kafé/kaffebar eller hamburgersted/gatekjøkken? Prosent. N=28730. Nova Ungdata 2018

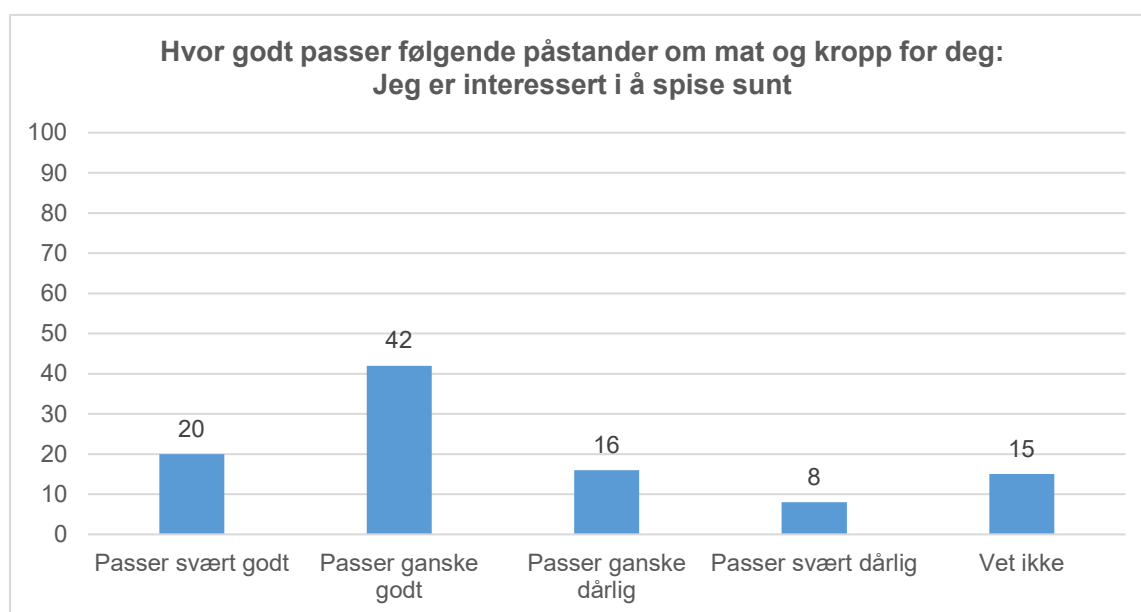
Det var 44 prosent som hadde vært på burgersted eller gatekjøkken én eller flere ganger sist uke. Andelen som hadde besøkt en kafé/kaffebar i løpet av sist uke var 37 prosent. Seks av ti hadde ikke besøkt kafé/kaffebar i løpet av siste syv dager. Noen færre (56%) sa det samme om besøk på burgersted/gatekjøkken.

Flere gutter (49%) enn jenter (39%) hadde besøkt hamburgersted/gatekjøkken i løpet av siste syv dager. Omvendt hadde flere jenter (47%) enn gutter (29%) besøkt en kafé/kaffebar.

7.7 Hvor viktig er sunnhet og slankhet for unge i alderen 13-19 år?

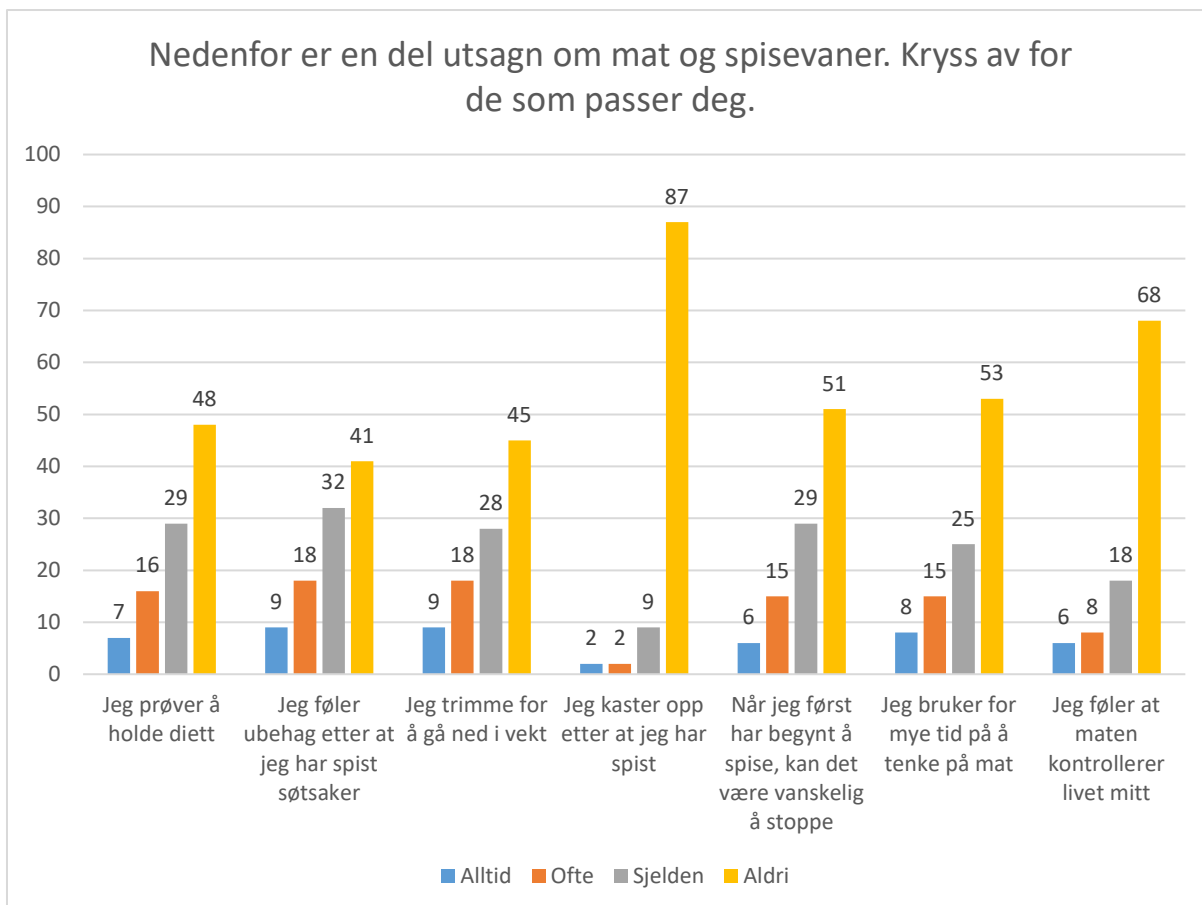
Unges egen rapportering.

Som vist, var det 36 prosent av foreldrene som rapporterte at deres yngste barn i alderen ett til 16 år i svært eller ganske stor grad var opptatt sunnhet. Langt færre mente barnet deres var opptatt av slankhet (13%). I hvilken grad var så dette et tema som opptok unge i alderen 13-19 år – slik de selv rapporterte det?



Figur 7-16 Hvor godt passer følgende påstander om mat og kropp for deg: Jeg er interessert i å spise sunt. Prosent. N= 799. Kroppspress-studien 2019

Ordlyden i spørsmålet til de unge var ikke identisk med det som ble stilt til foreldrene, men svarene fra de unge tyder på at sunnhet er noe tenåringer er mer opptatt av enn yngre barn – eventuelt kan resultatet fra Ungdata tyde på at barn og unge er mer opptatt av dette enn foreldrene er klar over. Det var 62 prosent av de unge som rapporterte at påstanden: «Jeg er interessert i å spise sunt» passet svært eller ganske godt med deres syn på mat og kropp. Andelen som mente det passet svært eller ganske dårlig var 24 prosent. Flere jenter (75%) enn gutter (5%) mente utsagnet passet svært eller ganske godt. Også i Ungdata 2018 ble tenåringene ble forelagt en rekke utsagn om mat og spisevaner.



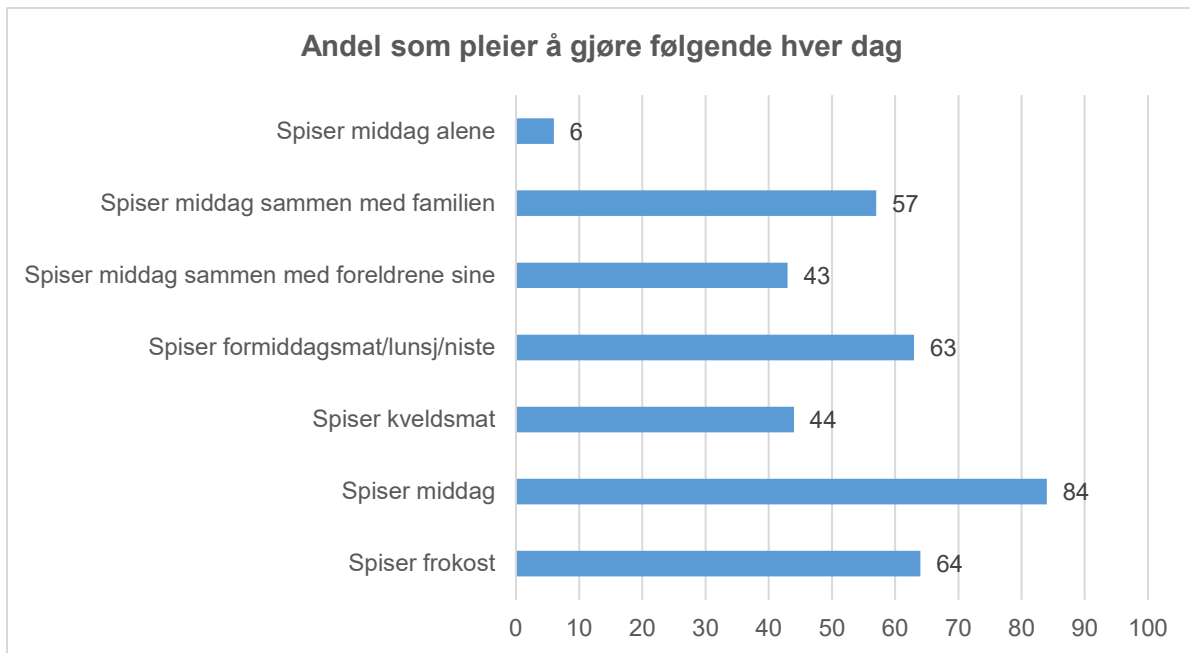
Figur 7-17 Hvor godt passer de nevnte påstandene om mat og kropp for deg. Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

Seks av ti unge var interessert i å spise sunt, langt færre (23%) mente de alltid eller ofte prøvde å holde en diett. Halvparten var aldri på diett. Tre av ti trimmet alltid eller ofte for å gå ned i vekt. I likhet med tidligere SIFO-studier, viser også tallene fra Ungdata at sukker har fått stadig lavere matkulturell status blant unge.⁵ Tre av ti rapporterte at de alltid eller ofte følte ubehag etter å ha spist søtsaker. De færreste (4%) kastet alltid eller ofte opp etter å ha spist. Noen flere (14%) mente maten alltid eller ofte kontrollerte livet deres. To av ti mente de alltid eller ofte brukte for mye tid til å tenke på mat. Like mange mente det var vanskelig å stoppe, når de først hadde begynt å spise.

7.8 Hva kjennetegner de unges måltidsvaner

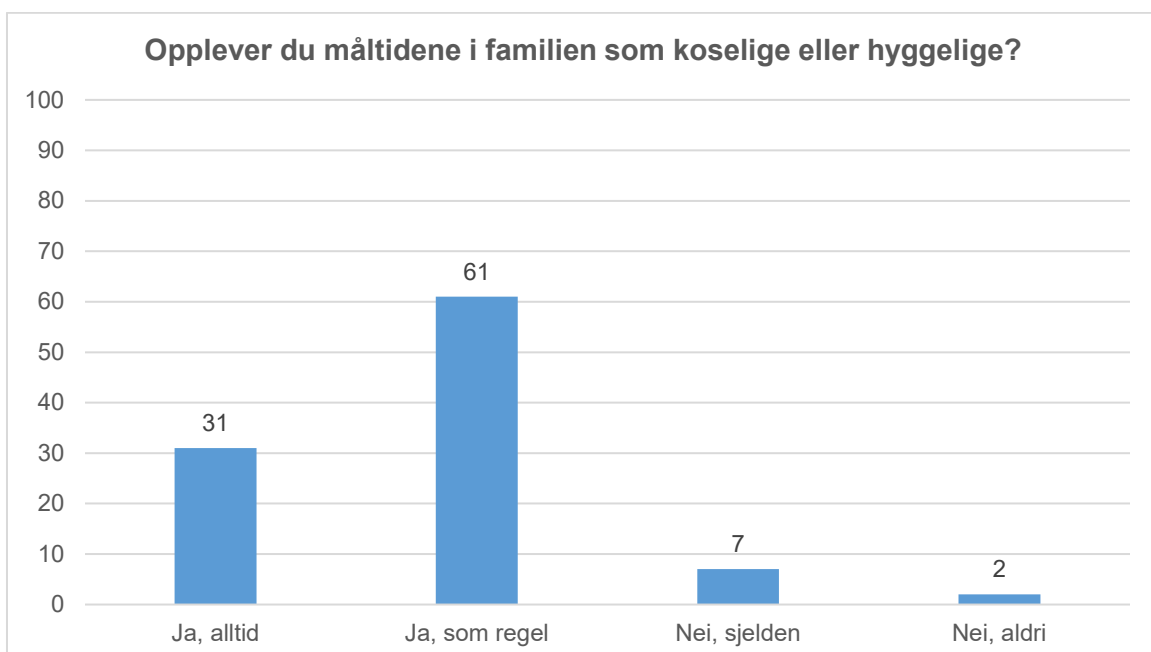
I Ungdata 2018 ble tenåringene også stilt flere spørsmål om måltidsvanene sine: Hvor ofte spiser så unge frokost, lunsj, middag og kvelds? Pleier de å spise middag sammen med familien, og hvordan opplever de måltidene?

⁵ Bugge (2007); Bugge (2009); Bugge (2012); Bugge (2015)



Figur 7-18 Andel som gjør følgende hver dag. Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

Åtte av ti unge spiste middag hver dag. Det var knapt noen (under én %) som ikke spiste middag ukentlig. Det var færre (64%) som spiste frokost hver dag. Én av ti unge spiste ikke frokost ukentlig. Seks av ti spiste formiddagsmat/lunsj/niste hver dag. Det var 5 prosent som ikke spiste dette ukentlig. Færrest (44%) spiste kveldsmat hver dag. Seks av ti spiste middag sammen med familien sin hver dag. Én av ti spiste måltidet alene. Fire av ti spiste daglig sammen med foreldrene sine. Hvordan opplevde de så familiens måltider?



Figur 7-19 Opplever du måltidene i familien som koselige eller hyggelige? Prosent. N=28730. Nova, Ungdata 2018

De aller fleste mente måltidene som regel var koselige (61%) eller alltid koselige (31%). Én av ti unge ga uttrykk for at familiens måltider sjelden eller aldri var koselige eller hyggelige.

7.9 Diskusjon og oppsummering

På bakgrunn av resultatene fra de to undersøkelsene, er det mye som tyder på at barn og unge har et lavere inntak av frukt, bær, grønnsaker, fisk og sjømat enn det helsemyndighetene anbefaler. Det vil si 5 porsjoner (å 100 gram) frukt, bær og grønnsaker daglig og fisk/sjømat til middag 2-3 ganger i uken. Blant de yngste barna var det tre av ti som daglig spiste frukt, bær og grønnsaker. Én av ti spiste fisk og sjømat flere ganger i uken. Syv av ti spiste dette én til tre ganger i uken. Det samme mønsteret kom frem av tenåringenes spisemønster. Tre av ti spiste frukt, bær og grønnsaker daglig. Andelen som hadde fisk til middag to ganger i uken eller oftere var 33 prosent.

Familiens bosted, inntekt og utdanningsnivå hadde – med noen unntak - generelt liten effekt på spisefrekvensen av de utvalgte mat- og drikkeproduktene. Foreldre med høy utdanning rapporterte imidlertid noe høyere spisefrekvens av grønnsaker, fisk og sjømat enn foreldre med lav utdanning. Utdanning hadde ingen effekt på spisefrekvens av frukt og bær.

Det som særlig synes å ha effekt på spisefrekvens av flere av produktene er familiens holdninger og praksiser knyttet til mat, matlaging og måltider. Spisefrekvensen av frukt, bær og grønnsaker var høyere for barn i familier der foreldrene rapporterte at «de var glade i å lage mat». Det var noe høyere spisefrekvens av grønnsaker, frukt, bær, fisk og sjømat hos barn som ofte deltok i matlaging og tilberedning av familiens måltider. Barnas spisefrekvens av disse matvarene var også høyere der foreldrene rapporterte at de ikke serverte barn annen mat enn de voksne, f.eks. egen barnemeny. Videre var det slik at det var langt flere av barna som var lite opptatt av å spise sunt som havnet i den gruppen som sjelden eller aldri spiste grønnsaker, frukt og bær. Langt flere av barna som var opptatt av sunnhet spiste grønnsaker daglig. Disse barna hadde en lavere spisefrekvens av kjøtt og kjøttvarer.

Fisk og sjømat toppet listen over hvilke matvarer de yngre barna helst ikke ville spise, og deretter fulgte grønnsaker. Den vanligste begrunnelsen for ikke å spise en matvare var «liker ikke smaken». Om lag halvparten mente imidlertid at barnet deres stort sett spiste alt. Åtte av ti rapporterte at barnet deres tålte alt (ingen matvareallergier/-intoleranser). Melk og meieriprodukter var de produktene flest mente barnet deres var allergisk mot.

Det å servere barn egen mat (barnemeny) var relativt lite utbredt. Syv av ti mente dette passet svært eller ganske dårlig. Nesten halvparten av foreldrene rapporterte imidlertid at barnet deres gjerne fikk bestemme hva familien skulle spise til middag én eller flere ganger i uka. Én av ti barn var daglig med i tilberedning av familiens måltider. Fire av ti ukentlig. Like mange foreldre rapporterte at deres yngste barn var svært eller ganske opptatt av sunnhet. Langt færre (13%) mente deres yngste barn var svært eller ganske opptatt av slankhet.

Detaljene om tenåringenes spisemønster viste at de fleste spiste grovbrød, grønnsaker, frukt/bær, og kjøtt til middag én gang i uken eller oftere. Åtte av ti spiste fisk/sjømat til middag ukentlig. Søtsaker, sjokolade, snacks og fastfood var noe mange unge spiste ukentlig, men få spiste det hver dag eller nesten hver dag. Jenter hadde noe høyere inntak av frukt, bær og grønnsaker enn gutter. Omvendt hadde gutter noe høyere inntak av snacks og fastfood. Vann og melk var de mest utbredte drikkene blant tenåringene. Det var få som drakk brus (med og uten sukker) daglig. Gutter hadde noe høyere inntak av melk enn jenter. Omvendt

hadde jenter noe høyere inntak av vann enn guttene. Gutter drakk langt mer brus med sukker enn jentene. Fire av ti unge spiste på gatekjøkken, kafé eller lignende ukentlig.

Seks av ti tenåringer rapporterte at de var interessert i å spise sunt. Én av ti var ikke interessert i dette. Det var relativt få (23%) som alltid eller ofte prøvde å holde diett. Like mange mente de brukte for mye tid på å tenke på mat.

De aller fleste (96%) tenåringene spiste middag fire ganger i uken eller oftere. Under én prosent spiste ikke middag ukentlig. Seks av ti spiste daglig sammen med familien sin. Seks prosent spiste den alene. Seks av ti spiste daglig frokost og formiddagsmat/niste. Noen færre spiste kveldsmat daglig. Ni av ti ga uttrykk for at familiens måltider alltid eller som oftest var koselige/hyggelege.

I likhet med tidligere SIFO-studier, viste også disse to undersøkelsene at de fleste barn og unge har et mat- og spisemønster som er i tråd med ernæringspolitiske målsettinger.⁶ En særlig gledelig utvikling de senere årene har vært nedgangen i bruken av sukkerholdige drikkeprodukter blant barn og unge. Forbruket av fisk og sjømat blant barn og unge er imidlertid lavere enn ønskelig. Det samme gjelder forbruket av frukt, bær og grønnsaker. Selv om utdanning hadde effekt på spisemønsteret på enkelte av disse produktene, synes det som om familienes generelle interesse og glede over mat og matlaging, også har stor betydning for den ernæringsmessige kvaliteten på barnas kosthold. Det var betydelig høyere inntak av fisk, sjømat og grønnsaker blant barn som vokste opp i hushold hvor foreldrene ga uttrykk for interesse for matlaging, samt at barna regelmessig deltok i tilberedning av familiens måltider.

7.10 Litteratur

Bakken, A. (2018). *Ungdata 2018. Nasjonale resultater*. Oslo: NOVA OsloMet Storbyuniversitetet.

Bugge, A. (2015). *Mat, måltider og moral – hvordan spise rett og riktig*. SIFO-report nr. 3-2015. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).

Bugge, A. (2015). Kroppspress. Hvor viktig er det å ha en sunn og slank kropp? I A. Storm-Mathisen, I. Kjørstad & A. Bugge. *Kommersialisering og oppvekst – barn og unge om kropp, kjøpepress og reklame*. Prosjektnotat nr.10-2015:29-39. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).

Bugge, A. (2012). Young Norwegians' food choices, healthy eating and weight control. A commentary on The Food Now and then report. *Health & Education*, 30(2):48-50.

Bugge, A. (2011). Lovin' it or not? A study of youth and the culture of fastfood. *Food, culture & society. An International Journal of Multidisciplinary Research*, 14(1):71-89.

⁶ F.eks. Bugge 2007; Bugge og Lillebø 2009; Bugge, Lillebø & Lavik 2009; Bugge 2010; Bugge & Lavik 2010; Bugge 2012; Bugge 2015.

Bugge, A. (2010). *Forbuden frukt smaker best. En studie av nordmenns spisemønster av sjokolade, søtsaker, salt snacks, sukkerholdige leskedrikker og lignende*. Fagrapport nr. 5-2010. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).

Bugge, A. & Lavik, R. (2010). Eating Out: A multifaceted activity in contemporary Norway. *Food, culture & society. An International Journal of Multidisciplinary Research*, 13(2):215-240.

Bugge, A. (2010). Young People's school food styles—naughty or nice? *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 18(2):223-243.

Bugge, A. & Lillebø, K. (2009). Fit, ikke fet! Forandrings-, forbedrings og forvandlingsdiskurser. I K. Asdal & E. Jacobsen Red.) *Forbrukernes ansvar* (s. 145-170). Oslo: Cappelen akademiske.

Bugge, A., Lillebø, K. & Lavik, R. (2009) *Mat i farten. Muligheter og begrensninger for nye og sunnere spisekonsepter i hurtigmatmarkedet*. Fagrapport nr. 1-2009. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).

Bugge, A. (2007). *Ungdoms skolematvaner – refleksjon, reaksjon eller interaksjon?* Fagrapport nr. 6-2007. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).

Helsedirektoratet (2019). *Utviklingen i norsk kosthold*. Oslo: Helsedirektoratet.

<https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/utviklingen-i-norsk-kosthold/Utviklingen%20i%20norsk%20kosthold%202019%20-%20Kortversjon.pdf> /attachment/inline/aff8abec-7eb3-4b19-98a6-7358d500da48:f6bdf858604dc30399e7ae9a9d815c4658365243/Utviklingen%20i%20norsk%20kosthold%202019%20-%20Kortversjon.pdf (21.07.20)

8. Tilgjengelighet av «velg mer» og «velg mindre» matvarer hjemme i barnefamilier – rapportert av foreldre

Gun Roos

8.1 Bakgrunn

Dette kapittelet presenterer tilgjengelighet av noen utvalgte «velg mer» (sunne) og «velg mindre» (usunne) matvarer hjemme i barnefamilier fra en spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp» blant foreldre med barn i alderen 1-16 år. Vi er interessert i å se nærmere på dette fordi tidligere forskning viser at tilgjengelighet av mat hjemme har samband med barns og unges matinntak.

Å spørre foreldre om tilgjengelighet av mat hjemme er også relevant fordi barn og unge spiser de fleste av sine måltider hjemme og foreldre er ofte de som anskaffer og har ansvar for maten hjemme. Foreldre har også ofte ansvar for maten som barn spiser utenfor hjemmet da de fleste barn og unge i Norge har med seg matpakke hjemmefra til skolen (Forskningsrådet, 2018; Hansen m.fl., 2016).

Tilgjengelighet hjemme av mat er en av flere miljøfaktorer som påvirker barn og unges matinntak og helse. Flere tidligere internasjonale studier har vist at tilgjengelighet av mat hjemme har betydning for barn og unges matinntak (Campbell m.fl., 2012; Pearson m.fl., 2009; Rasmussen m.fl., 2006; Vepsäläinen m.fl., 2018). Tilgjengelighet av frukt og grønnsaker har vært assosiert med høyre inntak av frukt og grønnsaker blant barn og unge (Pearson m.fl., 2009; Rasmussen m.fl., 2006) og nyere studier har vist at spesielt tilgjengelighet av sukkerholdige og salte snacks hjemme har hatt samband med høyre inntak av sukker og fett (Campbell m.fl., 2012; Vepsäläinen m.fl., 2018).

Vi vet at norske barn spiser mindre grønnsaker og frukt og mer sukker enn anbefalt. Den landsomfattende kostholdsundersøkelsen Ungkost 3 fra 2015-2016 viser at barn og unge (9- og 13-åringer) har et lavt inntak av grønnsaker, frukt og fisk og at det er for mye tilsatt sukker i kostholdet (Hansen m.fl., 2016). De største kildene til tilsatt sukker var sukker/søtsaker, saft/nektar/brus med sukker og kaker. Også kostholdsundersøkelsen blant 4-åringer fra 2016 viser at den aldersgruppen av norske barn har et lavt inntak av grønnsaker og frukt (Hansen m.fl., 2017).

De norske kostrådene (helsenorge.no/kostrad) anbefaler forbrukere å velge mer, heller og mindre av forskjellige matvarer:

VELG MER: Grønnsaker, frukt og bær. Fisk og fiskeprodukter. Bevegelse i hverdagen.

VELG HELLER: Grove kornprodukter enn fine. Olje og myk margarin enn smør. Magre meieriprodukter enn fete. Vann enn saft og brus.

VELG MINDRE: Rødt kjøtt og kjøttprodukter. Salt og matvarer med mye salt. Sukker, brus, saft og godteri. Stillesitting.

I dette kapitlet ser vi nærmere på tilgjengeligheten av noen «velg mer» matvarer (grønnsaker, fukt og bær), «velg mindre» matvarer (godteri, kaker, iskrem, salt snacks) og drikker (saft/brus – sukkerholdig og sukkerfri, juice/smoothie) hjemme hos norske barnefamilier og hvilke sosiale forskjeller som påvirker tilgjengeligheten.

8.2 Metode

Data på tilgjengelighet av mat hjemme er fra spørreundersøkelsen «Barn og unge – klær, mat og kropp» som ble utført i 2019 (presentert i kapittel 2).

I dette kapitlet analyseres følgende spørsmål om tilgjengelighet av noen typer «velg mer» og «velg mindre» matvarer i hjemmene:

Hvor ofte har dere følgende matvarer hjemme?

Svarsalternativ:

1= Aldri 2=Sjelden 3=Noen ganger 4=Ofte 5= Alltid eller Husker ikke/vet ikke

- Frisk frukt/bær
- Fryst frukt/bær
- Friske grønnsaker
- Fryste grønnsaker
- Juice (100% frukt/bær)/smoothie
- Sukkerholdige søtsaker/sjokolade
- Kaker/boller/søte kjeks
- Iskrem
- Salt snacks (F.eks potetgull, popcorn)
- Sukkerholdig saft/brus
- Sukkerfri saft/lettbrus

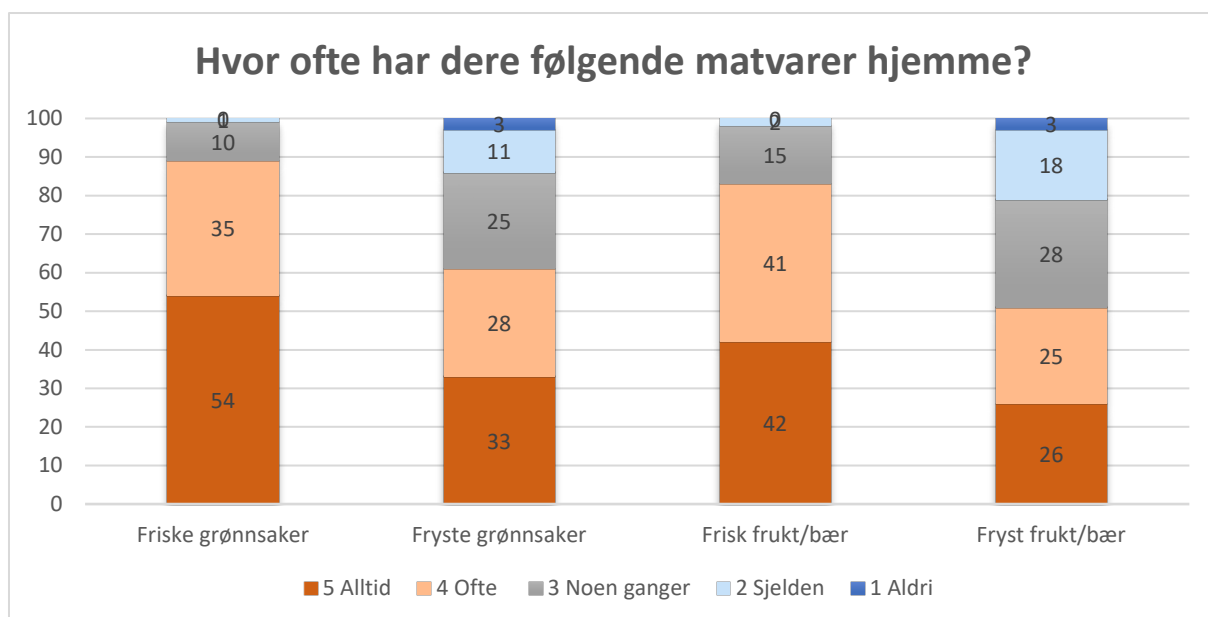
Disse er analysert i forhold til følgende bakgrunnsvariabler:

Foreldrenes kjønn, utdanningsnivå, inntekt og bosted (størrelse på by). Yngste barnets alder. Antall barn i familien. Signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$.

8.3 Resultater

Tilgjengelighet av «velg mer» matvarer hjemme

Barn og unge er anbefalt å spise mer grønnsaker og frukt, og studier har vist at tilgjengelighet av grønnsaker og frukt hjemme påvirker barns inntak. Vi vil i dette avsnittet se på hva foreldre sier om tilgjengelighet av grønnsaker og frukt/bær (friske og fryste) hjemme.

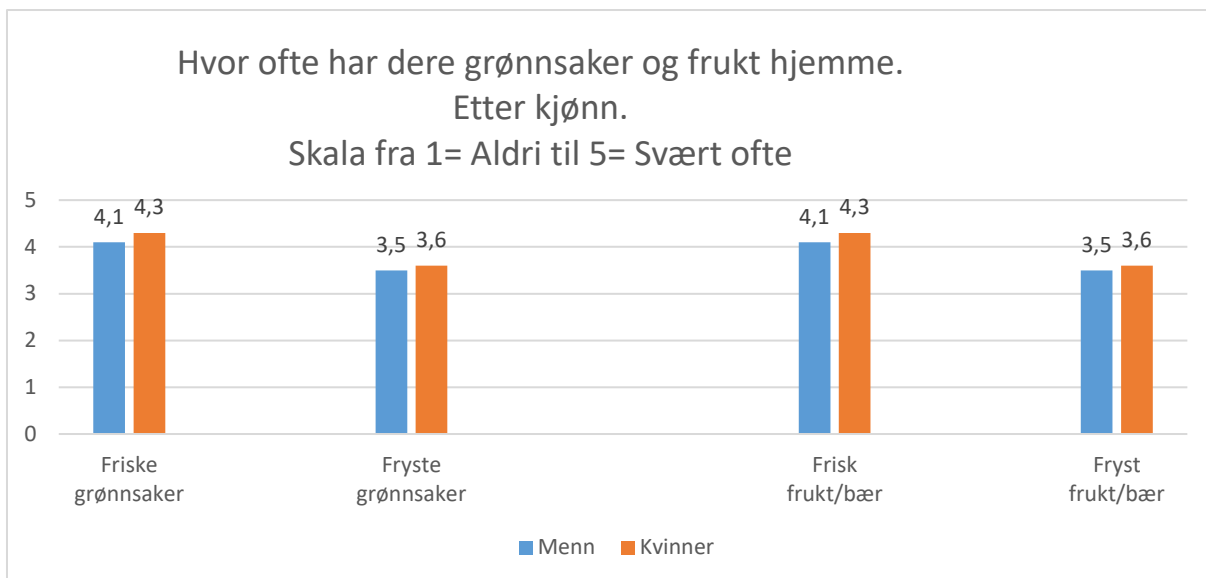


Figur 8-1 Hvor ofte har dere friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme? Prosent. N=1085

Figur 8-1 viser at det er vanlig å ha friske grønnsaker hjemme – hele 89 prosent rapporterer at de ofte eller alltid har friske grønnsaker hjemme og omtrent halvparten (54%) svarer at de alltid har friske grønnsaker hjemme. Det er også mange som har fryste grønnsaker hjemme (61% ofte eller alltid). Det er svært få som sjelden eller aldri har grønnsaker hjemme (1% friske og 14% fryste).

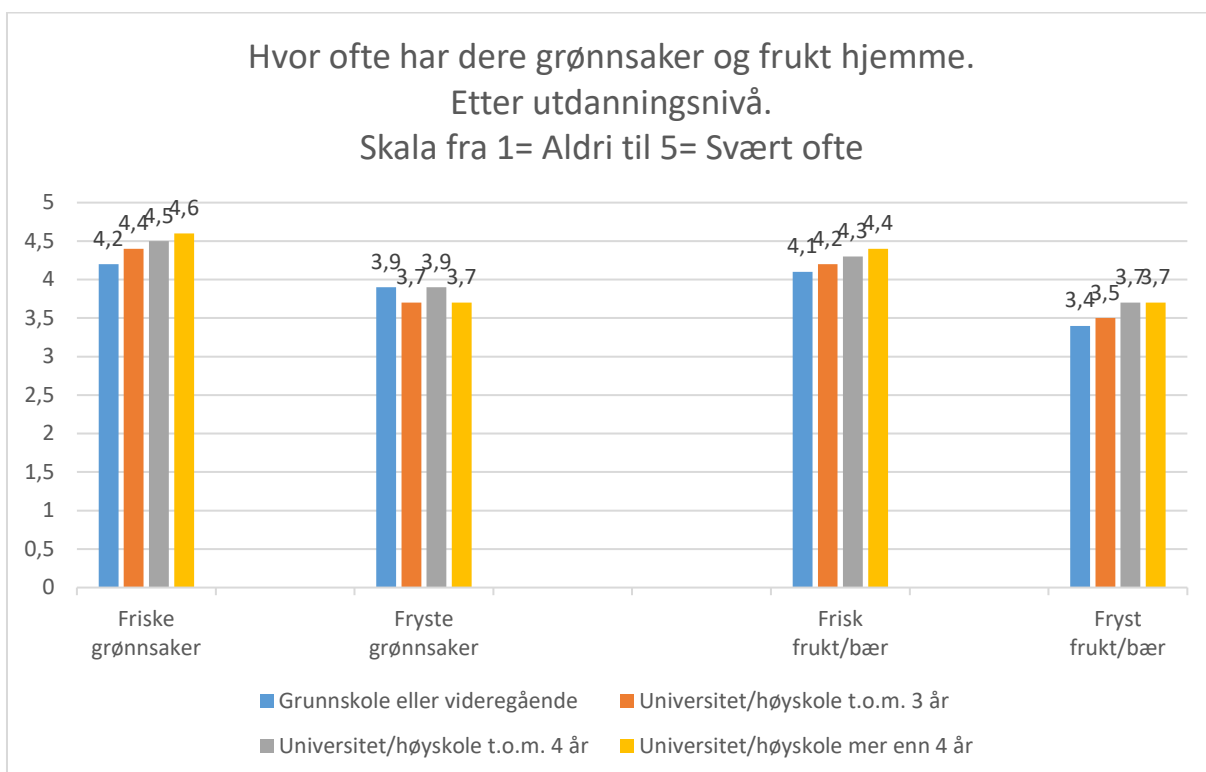
Av Figur 8-1 ser vi også at det er vanlig å ha frisk frukt og bær hjemme - 83 prosent svarte at de ofte eller alltid har frisk frukt/bær hjemme. Andelen som ofte eller alltid har fryst frukt og bær er lavere enn for frisk frukt og bær (53% og 83%). En av fem (21%) har sjelden eller aldri fryst frukt/bær hjemme.

Når vi ser på tilgjengelighet av grønnsaker og frukt mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi signifikante forskjeller på kjønn, utdanning, inntekt, størrelse på by og alder på yngste barn. Ingen signifikant forskjell på dette med antall barn.



Figur 8-2 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme. Etter kjønn. Anova test: friske grønnsaker ($F=11.54$; $p=0.001^*$), fryste grønnsaker ($F=4.14$; $p=0.042^*$), frisk frukt/bær ($F=17.20$; $p=0.000^*$). $N=1085$

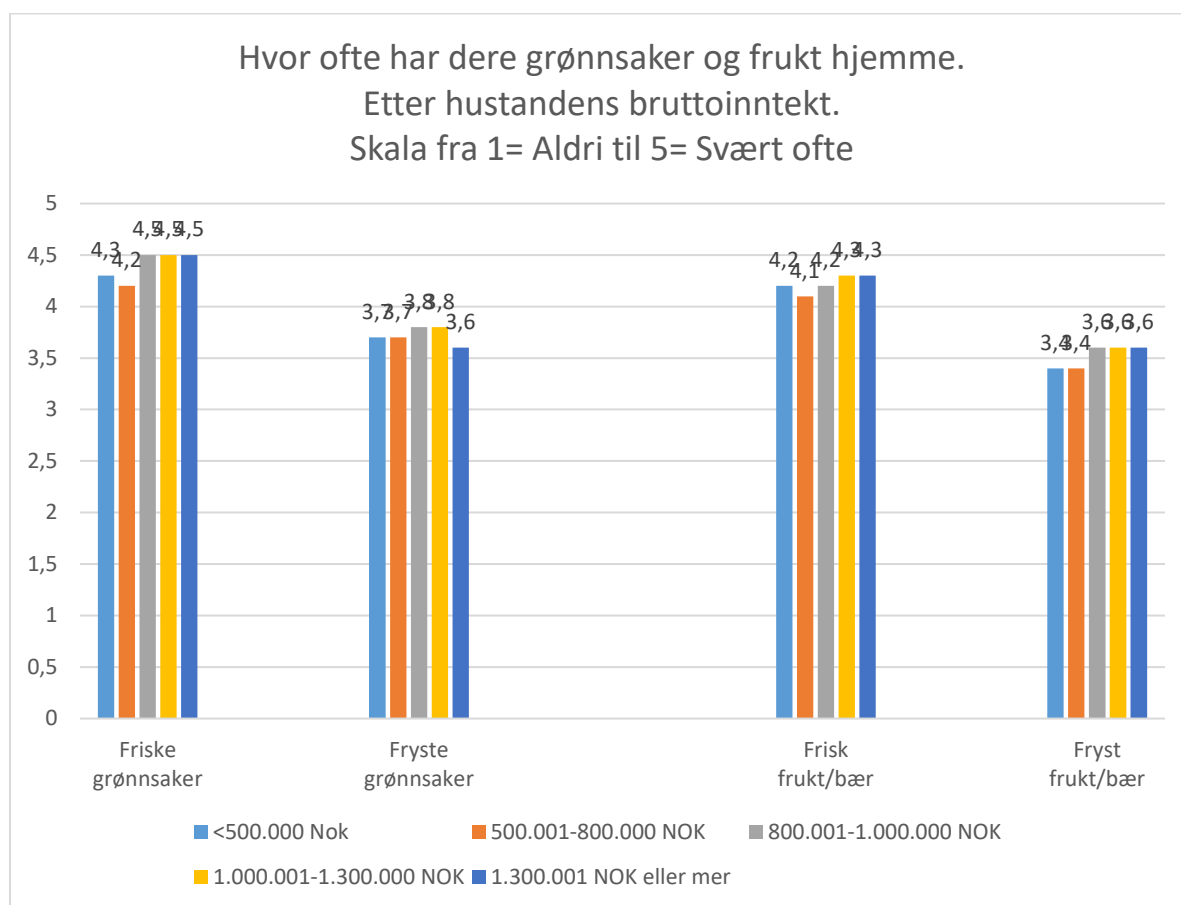
Av Figur 8-2 ser vi at det er signifikant forskjell mellom kvinner og menn på hva de rapporterer at de har grønnsaker og frukt hjemme. Kvinner svarer at de oftere har både friske og fryste grønnsaker og frisk frukt/bær hjemme.



Figur 8-3 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme. Etter utdanningsnivå. Anova test: friske grønnsaker ($F=15,81$; $p=0.000^*$), frisk frukt/bær ($F=4.43$; $p=0.004^*$) og fryst frukt/bær ($F=3.53$; $p=0.014^*$). $N=1085$

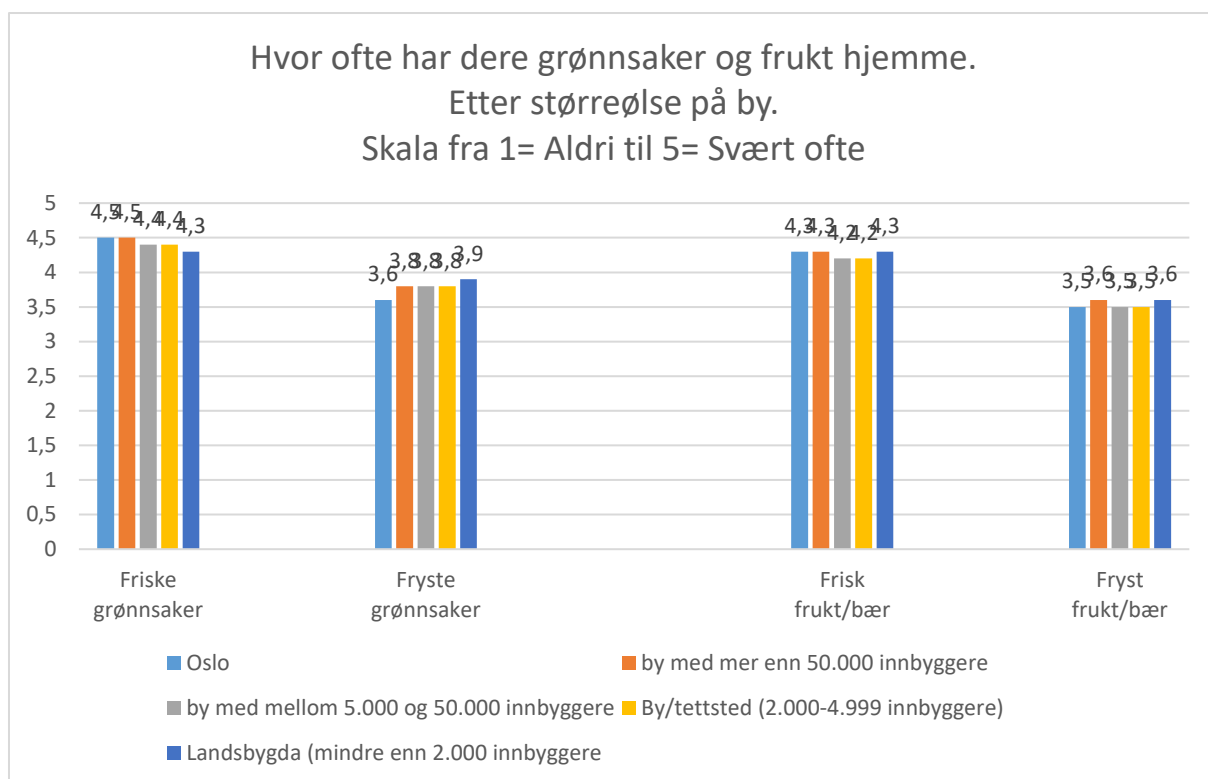
Figur 8-3 viser at det er signifikante forskjell etter utdanningsbakgrunn på hva foreldre rapporterer at de har hemma av friske grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær. De med høyere utdanningsnivå svarer at de oftere har friske grønnsaker og frukt/bær (både frisk og fryst)

hjemme. Figur 8-4 viser at de med høyere inntekt rapporterer noe oftere at de har friske grønnsaker hjemme, men forskjellen på fersk og fryst frukt og bær og fryste grønnsaker er ikke signifikant.



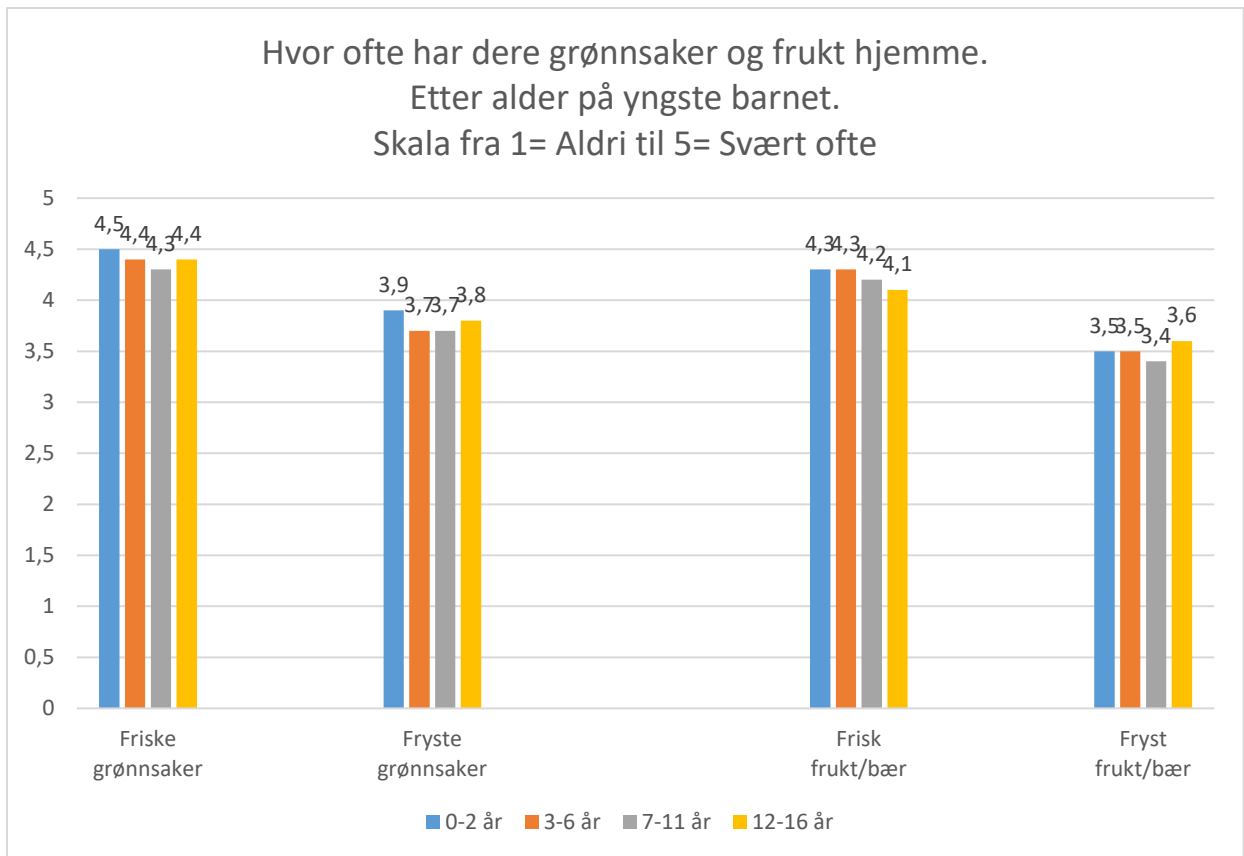
Figur 8-4 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme. Etter husstandens bruttoinntekt (før skatt). Anova test: friske grønnsaker (F=7,76; p= 0.000*), fryst frukt/bær (F=2,65; p=0,03*). N=945

Figur 8-5 viser at det er noen forskjell mellom bosted. De som bor i Oslo og større byer rapporterer lite oftere at de har friske grønnsaker enn de som bor på mindre sted. For frisk frukt og bær er det de som bor i Oslo og de som bor på landsbygda som rapporterer at de litt oftere har dette hjemme.



Figur 8-5 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme. Etter størrelse på by. Anova test: friske grønnsaker ($F=2,64$; $p= 0.03^*$) frisk frukt/bær ($F=2,6$; $p= 0.04^*$). N=1085

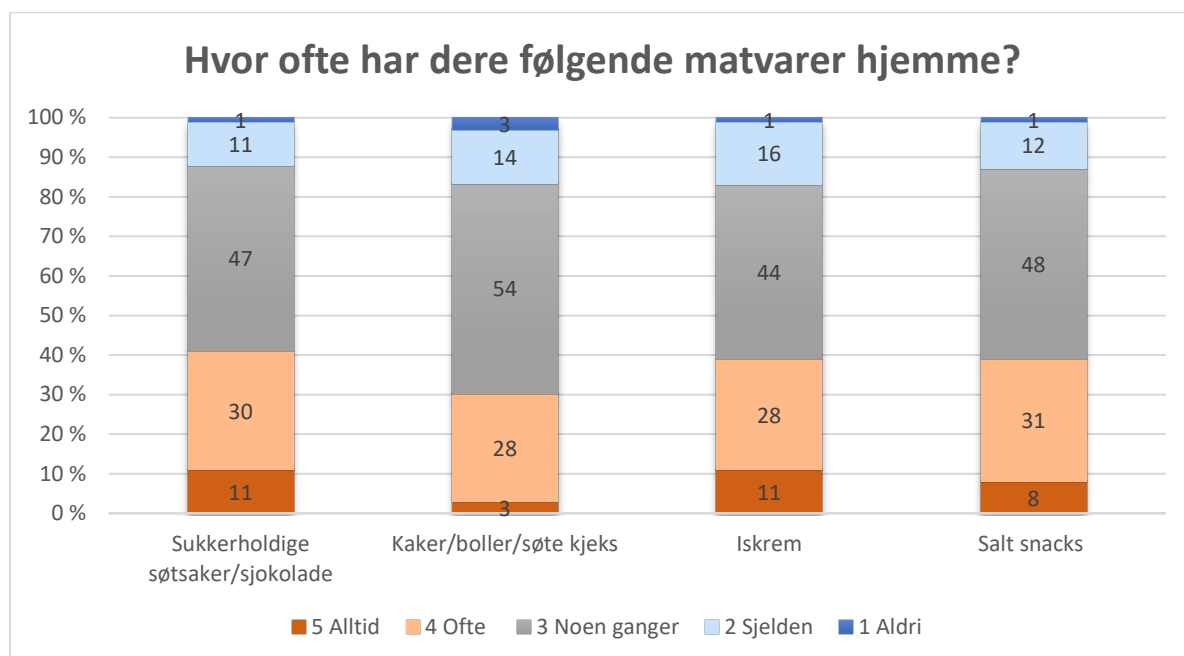
Figur 8-6 viser at alder på yngste barn ikke har et tydelig samband med tilgjengeligheten av grønnsaker og frukt hjemme, det er kun foreldre med yngre barn som oftere rapporterer at de oftere har frisk frukt og bær hjemme.



Figur 8-6 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har friske og fryste grønnsaker og frisk og fryst frukt/bær hjemme. Etter alder på det yngste barnet. Anova test: frisk frukt/bær (F=4,23; p= 0.006*). N=1085

Tilgjengelighet av «velg mindre» matvarer hjemme

Neste figur viser at tilgjengeligheten hjemme av «velg mindre» matvarer er lavere enn tilgjengeligheten av «velg mer» matvarer, men det er svært få som ikke har disse sukkerholdige og salte «velg mindre» matvarene hjemme.

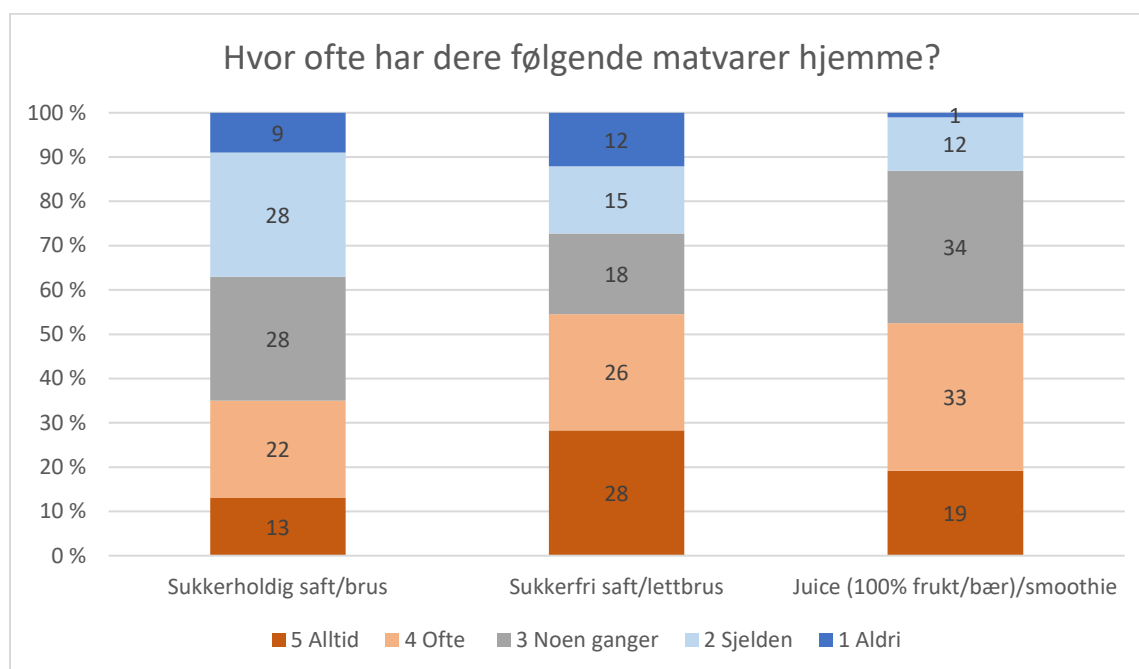


Figur 8-7 Hvor ofte har dere sukkerholdige søtsaker/sjokolade, kaker/boller/søte kjeks, iskrem og salt snacks hjemme? Prosent. N=1085

Figur 8-7 viser at omtrent 4 av 10 svarte at de ofte eller alltid har sukkerholdige søtsaker/sjokolade (41%), iskrem (39%) og salt snacks (39%) hjemme. Vi kan også se at en av ti alltid har søtsaker, iskrem og salt snacks hjemme. Andelen som ofte eller alltid har kaker/boller/søte kjeks er 31 prosent. Andelen som rapporterer at de sjelden eller aldri har søtsaker, kaker, iskrem og salt snacks hjemme er 12-17 prosent.

Når vi ser på tilgjengelighet av sukkerholdige søtsaker/sjokolade, kaker/boller/søte kjeks, iskrem og salt snacks mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi veldig få signifikante forskjell. Det er kun alder på yngste barn der vi finner signifikant forskjell på hvor ofte foreldre rapporterer at de har iskrem hjemme og de med yngre barn har oftere iskrem hjemme (Anova test: $F=4,74$; $p=0.003^*$).

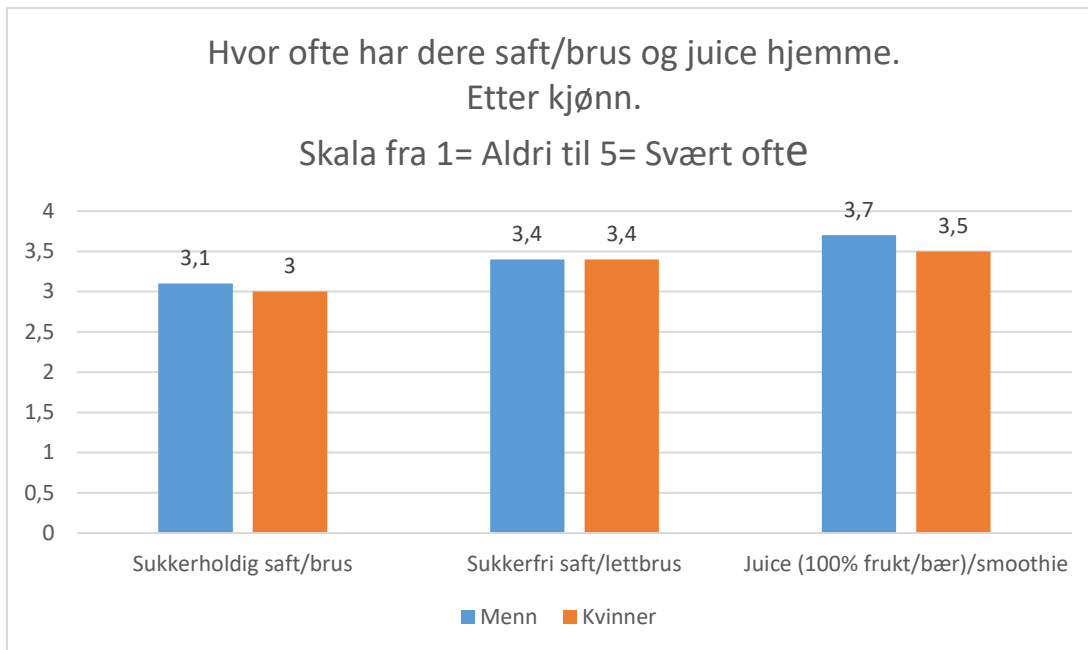
Tilgjengelighet av drikke (juice og saft/brus) hjemme



Figur 8-8 Hvor ofte har dere sukkerholdig saft/brus, sukkerfri saft/lettbrus og juice (100% frukt/bær)/smoothie hjemme? Prosent. N=1085

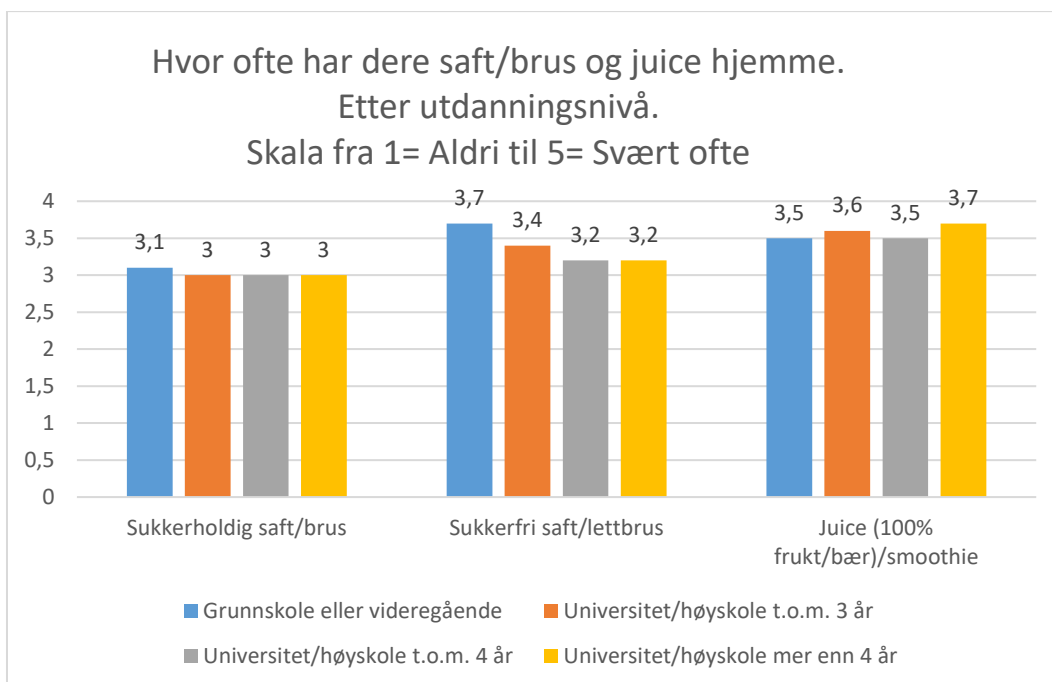
Av Figur 8-8 ser vi at det er relativt vanlig å ha juice, saft og brus hjemme. En av to (52%) sier at de har alltid eller ofte har juice (100% frukt/bær)/smoothie og sukkerfri saft/lettbrus hjemme (54%) og en av tre sukkerholdig saft/brus (35%). Det er vanligere å ha sukkerfri saft/brus enn sukkerholdig, og det ser ut som om en del prøver at unngå å ha sukkerholdig saft/brus hjemme (37% sier at de aldri eller sjelden har det hjemme).

Når vi ser på tilgjengelighet av juice, saft og brus mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi signifikante forskjell på kjønn, utdanning, inntekt og antall barn. Ingen signifikante forskjeller på dette med størrelse på by og alder på yngste barn. Figur 8-9 viser at menn rapporterer oftere at de har juice hjemme enn kvinner.



Figur 8-9 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har saft/brus og juice hjemme. Etter kjønn. Anova test: juice (100% frukt/bær)/smoothie (F=4,98; p= 0.026*). N=1085

Figur 8-10 viser at de som har lavere utdanning oftere sier at de har sukkerfri saft/lettbrus hjemme og at de med høyere utdanning oftere sier at de har juice hjemme.



Figur 8-10 Gjennomsnitt på hvor ofte foreldre rapporterer at de har saft/brus og juice hjemme. Etter utdanningsnivå. Anova test: sukkerfri saft (F=7,12; p= 0.000*); juice (100% frukt/bær)/smoothie (F=2,91; p= 0.034*). N=1085

8.4 Oppsummering og konklusjon

Resultatene viser at tilgjengeligheten hjemme av matvarer som det er anbefalt å spise mer av – grønnsaker, frukt og bær – er høy i barnefamilier (over 80% har alltid eller ofte).

Tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mindre av – sukker, brus, saft, godteri, matvarer med mye salt – er lavere (ca. 40% alltid eller ofte) enn tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mer av, men det er en av ti som sier at de har alltid søtsaker, is krem, sukkerholdig saft/brus og salt snacks hjemme. Dette kan ha betydning for barns matinntak fordi tidligere studier har vist en sammenheng mellom tilgjengelighet hjemme og inntak hos barn.

Tidligere kostholdsundersøkelser har vist at kvinner og de med høyere utdanning har et høyere inntak av grønnsaker og frukt enn menn og de med lavere utdanning (Roos m.fl. 2001, Stea m.fl. 2020). I denne studien fant vi et lignende mønster før kjønn og utdanning. Kvinner svarer at de oftere har både friske og frysede grønnsaker og frisk frukt/bær hjemme og menn rapporterer oftere at de har juice hjemme enn kvinner. De med høyere utdanningsnivå svarer at de oftere har friske grønnsaker og frukt/bær (både frisk og fryst) hjemme og sier oftere at de har juice hjemme. De som har lavere utdanning oftere sier at de har sukkerfri saft/lettbrus hjemme.

Tilgjengelighet hjemme er en av flere faktorer som kan påvirke barns matinntak. Foreldre kan anbefales å ha høy tilgjengelighet av spis mer matvarer og lav tilgjengelighet av spis mindre matvarer.

8.5 Litteratur

Campbell, K. J., Crawford, D. A., Salmon, J., Carver, A., Garnett, S. P. & Baur, L. A. (2007) Associations Between the Home Food Environment and Obesity-promoting Eating Behaviors in Adolescence. *Obesity*, 15(3):719-30.

Hansen, L. B., Myhre, J. B., Johansen W. A. M., Paulsen, M. M. & Andersen, L. F. (2016). *UNGKOST 3. Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant elever i 4.- og 8. klasse i Norge, 2015*. Folkehelseinstituttet, Oslo.

Hansen, L. B., Myhre, J. B. & Andersen, L. F. (2017). *Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant 4-åringene i Norge, 2016*. Folkehelseinstituttet, Oslo.

Pearson, N., Biddle, S. J. H. & Gorely, T. (2009) Family correlates of fruit and vegetable consumption in children and adolescents: a systematic review. *Public Health Nutrition*, 102: 267-283.

Rasmussen, M., Krølner, R. Klepp, K .I., Lytle, L., Briug, J. Bere, E. & Due, P. (2009). Determinants of fruit and vegetable consumption among children and adolescents: a review of the literature. Part I: quantitative studies. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11;3(1):22

Vepsäläinen, H., Korkalo, L., Mikkilä, V., Lehto, R., Nissinen, K., Skaffari, E., Fogelholm, M. Kouivusilta, L., Roos, E. & Erkkola, M. (2018). Dietary patterns and their association with home food availability among Finnish pre-school children: a cross-sectional study. *Public Health Nutrition*, 21(7):1232-1242.

9. Skolemat eller matpakke? Foreldres oppfatninger

Silje Elisabeth Skuland og Gun Roos

I dette kapittelet skal vi undersøke foreldres oppfatninger til skolemat. Skolematen har vært en del av offentlige og politiske debatter og en rekke undersøkelser har vektlagt barns skolematvaner. Få studier tar utgangspunkt i foreldres synspunkter på hvor ofte barna spiser matpakka eller foreldres oppfatninger til matpakka eller et servert skolemåltid.

Kapittelet undersøker følgende spørsmål:

1. Hvor ofte spiser skolebarn matpakke ifølge foreldrene deres? Hvilke sosiale forskjeller påvirker hyppigheten?
2. Hvilken oppslutning har foreldre med barn i skolealder til å erstatte matpakka med et skolemåltid og hvordan påvirker sosiale forskjeller denne oppslutningen?
3. Hva slags måltid ønsker foreldre skal erstatte matpakka?
4. Bør skolen ha ansvaret for å servere mat til skolebarn, og bør foreldre betale dersom det tilbys et skolemåltid?

9.1 Bakgrunn

Den norske matpakkehistorien er relativt kort: et skolemåltid med medbrakt matpakka bredte om seg på slutten av 1930-tallet. I 1930 ble et nytt skolemåltidsprogram lansert, den såkalte Oslofrokosten, som tok sikte på å gi næringsrik mat til alle skolebarn (Lyngø, 2003). Måltidet bestod av brødkiver med pålegg, et glass melk og en frukt/grønnsak. I 1935 tilbød alle skolene i Oslo Oslofrokosten (Bjelland, 2007). Det var et helsepolitisk mål at alle skolebarn skulle spise Oslofrokostmenyen, men flere norske kommuner hadde ikke råd til å tilby et gratis måltid til skolebarna. I 1937 ble derfor ideen om Sigdal-frokosten lansert med Oslofrokosten som modell. Forskjellen var at skoleelevene selv skulle ta med seg tilsvarende meny hjemmefra. Og med Sigdal-konseptet, så den norske matpakka eller nista dagens lys. Også i Oslo overtok matpakka for det serverte måltidet i 1963 (Løes, 2010). Matpakken fikk etter hvert status som nasjonalsymbol (Døving, 1999) og ble en så godt etablert tradisjon at nordmenn har en tendens til å tro at et kaldt måltid til lunsj er det eneste naturlige å spise (Løes, 2010).

Matpakkedekningen i den norske skolen er høy. Ifølge to undersøkelser gjennomført av Forskningsrådet i 2011 og 2018, hadde rundt 85 prosent av skoleelevene med seg matpakke. På ungdomstrinnet hadde 75 prosent med seg skolemat, mens dette bare gjaldt for 64 prosent av elevene på videregående. På ungdomstrinnet og videregående er det mer vanlig å droppe lunsjen. Det gjaldt for 7 prosent av ungdomsskoleelevene og 10 prosent av elevene på videregående i undersøkelsen i 2018. Det finnes ingen statistiske oversikter over antall skolekantiner og tilgang på å kjøpe seg mat for skolebarn. Derimot finner Løes (2010) at det har vært en stor økning i andelen ungdomsskoleelever som har tilgang til skolekantine, fra 7 prosent i 1991 til 55 prosent i 2000. I 2007 var det bare 2 prosent av elevene (15-19 år) som rapporterte at de ikke ha tilgang til å kjøpe seg mat i lunsjpausen på skolen (Bugge, 2007). Det er ingen oversikt over tilgang til matutsalg blant yngre elever. Ifølge Ungkost 3-

undersøkelsen kjøpte, for eksempel, elevene i 4. klasse sjelden lunsj i matbod/kantine eller i butikk/kiosk. Største delen av elevene i 8. klasse kjøpte aldri eller sjelden lunsj, men 24-29 % rapporterte at de kjøpte lunsj i matbod/kantine 1-2 ganger i uken og 8-11 % oppga at de kjøpte lunsj i butikk/kiosk 1-2 ganger i uken (Hansen m.fl., 2016).

Andersen m.fl. (2015) argumenterer for at matpakke er et særtypisk måltid siden det krysser skille mellom offentlig og privat, individ og fellesskap. Matpakka er et privat og individualisert måltid spist i en institusjonell kontekst i fellesskap med andre. Ifølge forfatterne kan matpakka bidra til økt solidaritet og sympati mellom skolebarn, for eksempel når skolebarn deler maten sin med medelever som ikke har med mat på skolen. På den andre siden, innebærer matpakka risiko for å gjøre sosial bakgrunn synlig for alle andre.

I Norge har det først og fremst vært ernæringsvitenskapen som har påpekt at helse- og ernæringsforskjeller i norske barns kosthold skyldes sosioøkonomiske forskjeller (Bjelland m.fl., 2011; Stea m.fl., 2011; Fismen m.fl., 2012; Fismen m.fl., 2014; Skårdal m.fl., 2014; Fismen m.fl., 2016). For eksempel, rapporterer ungdommer som har foreldre med lav inntekt og utdanning et høyere forbruk av sukkerholdige drikke samt et lavere forbruk av fisk og grønnsaker, sammenlignet med ungdom som har foreldre med høy inntekt og utdanning (Skårdal m.fl., 2014). Videre er regelmessig frokost- og middagsmåltid blant ungdommer assosiert med foreldres inntekt og utdanning (Fismen m.fl., 2012). Dette gjenspeiles også i Ungdata-studien i 2010-2012. 40 prosent spiser frokost, lunsj og middag hver dag, men for ungdommer i familier med lav inntekt gjelder dette bare for 17 prosent (Bakken, 2013). Ungdom som har foreldre med høy utdanning har 46 prosent redusert risiko for overvekt sammenlignet med ungdom med foreldre med lav utdanning (Grydeland, 2012).

Slike studier har ført til behovet for å fremme et sunt kosthold til de barna som trenger det mest. Flere ernæringsvitenskapelige studier har vist at tilbud av frukt og grønnsaker på skolen eller et gratis skolemåltid, bidrar til å jevne ut ernæringsforskjeller mellom skolebarn. Bere m.fl. (2010) viser at fruktinntaket til barn i sjette- og syvende klasse økte både på skolen og utenfor skolen for skoleelever på skoler med gratis og betalt fruktabonnement sammenlignet med skoler uten slike ordninger. I en oppfølgingsundersøkelse av langtidseffekter av gratis skolefrukt, argumenterer Bere m.fl. (2015) at ordningen har hatt en effekt på inntaket av frukt og på usunt matforbruk for barn med foreldre med lav utdanning. Mens langtidseffekten for gratis skolefrukt er svak for fruktforbruket over tid, syns effekten på usunt matforbruk å øke. Det vil si at barn med foreldre med lav utdanning som fikk gratis skolefrukt i 2002, hadde et signifikant redusert inntak av usunne snacks syv år senere. Til sammenligning var dette ikke tilfelle for barn med foreldre med høy utdanning. Med andre ord er det grunn til å anta at gratis skolefruktordning treffer skolebarn som trenger det mest. Lignende konklusjoner trekkes av Vik m.fl. (2019) i forbindelse med Skolematundersøkelsen gjennomført av Universitetet i Agder. I intervensjonsstudien blant skolebarn i alderen 10 til 12 år fikk 52 barn et gratis sunt skolemåltid hver dag i ett år. Resultatene viste at inntaket av sunn mat blant barn med foreldre med lav utdanning økte sammenlignet med barn med foreldre med høy utdanning (Vik m.fl., 2019). I prosjektet Food-EPI (Healthy Food Environment Policy Index) vurderte et ekspertpanel i 2020 norsk politikk opp mot internasjonalt beste praksis på å skape sunnere matomgivelser, og en av anbefalingene er: Pålegg alle kommuner å tilby et enkelt skolemåltid (Torheim m.fl., 2020).

Å erstatte matpakke med et servert skolemåltid har vært mye diskutert i det offentlige ordskifte, og har vært en del av partipolitiske debatter siden midten av 2000-tallet. For eksempel, var et gratis skolemåltid en av SVs valgparoler i 2005. I 2007 besluttet den rødgrønne koalisjonsregjeringen at samtlige elever på ungdomstrinnet skulle få en gratis frukt eller grønnsak hver dag. I syv år (frem til 2014) ble gratis skolefrukt tilbudt elever som gikk på skoler med 1. til 10. trinn og på ungdomsskoler (Skolefrukt.no, 2018). Siden 1995 har riktignok alle grunnskoler også hatt muligheten til å være med på betalt fruktabonnementet, som innebærer daglig levering av en frukt eller grønnsak til elever som deltar i ordningen.⁷ I 2019 besluttet Arbeiderpartiet å foreslå gratis skolemåltid som en del av sitt partiprogram. Videre besluttet Oslos byråd å servere et ukentlig gratis kjøttfritt måltid til alle grunnskolebarn i Oslo. Sammenlignet med fruktabonnementet, har skolemelken en lengere historie. Siden 1970-tallet har meieriselskapet, Tine, tilbudt skolemelk gjennom en abonnementsordning til alle elever i grunnskoler over hele landet. I 2006 abonnerte 190 000 elever på skolemelk (Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold 2017-2021) (Skolemelken er foreldrebetalt og kostet i 2019 6 kroner for en kvart liter lett eller ekstra lett melk, som innebærer en sum på 1080 (for 180 skoledager) i året for skolemelk til ett barn (Skolelyst.no, 2020).

I mange europeiske land som Storbritannia, Sverige, Finland, Frankrike, Italia og Portugal serveres det skolemat enten det er en betalt eller kostnadsfri ordning. I Storbritannia er for eksempel skolematen gratis for barn i lavinntektsfamilier. I Norge ble det også servert gratis skolemåltider for fattige barn i de større byene rundt 1900 (Løes og Nölting, 2011). Finland og Sverige har lang tradisjon med lovpålagt gratis skolemat og anbefalinger (Waling m.fl., 2016). Til sammenligning ga Helsedirektoratet i 2003 ut retningslinjer for mat og måltider i skolen i og en ny revidert retningslinje ble lansert i 2015. Målet for retningslinjene er å bidra til at elevene sikres gode rammer for måltidene og god ernæringsmessig kvalitet på mat- og drikketilbudet (Helsedirektoratet, 2015).

9.2 Metode

Dette kapittelet tar utgangspunkt i oppfatninger og synspunkter til matpakke og skolematordninger blant foreldre med hjemmeboende barn i skolealder (6-17 år) som i 2019 deltok i spørreundersøkelsen «Barn og unge – klær, mat og kropp» (se kapittel 2). Det var totalt 648 foreldre i undersøkelsen som hadde barn i denne alderskategorien. Foreldrene som deltok i undersøkelsen, ble bedt om å svare på spørsmål som gjelder deres yngste barn.

Følgende spørsmål om matpakke og skolematordning ble stilt foreldrene som deltok i undersøkelsen:

1. Hvor ofte spiser ditt yngste barn matpakke?
 - Svaralternativer: «5 dager i uken», «3-4 ganger i uken», «2 ganger i uken», «én gang i uken», «et par ganger i måneden», «sjeldnere» og «aldri»
2. Hvor enig eller uenig er du i at matpakken bør erstattes av et skolemåltid?

⁷ Fruktabonnementet koster (i 2019) 3,20 Kr per frukt/grønnsak per skoledag, som innebærer 576 kroner for et års abonnement for ett barn.

- Svaralternativer: «helt uenig», «delvis uenig», verken enig eller uenig», «delvis enig» og «helt enig»
3. Hva ønsker du servert istedenfor matpakke?
 - Svaralternativer: «brødmat», «kornblanding/grøt», «salat/grønnsaker», «varme retter», «annet» og «vet ikke»
 4. Mener du det er riktig eller galt å se det som skolens oppgave å servere skolebarn et formiddagsmåltid?
 - Svaralternativer: «helt galt», «noe galt», verken riktig eller galt», «noe riktig» og «helt riktig»
 5. Hvis ditt barn ble tilbudt et skolemåltid, hvor mye ville du vært villig til å betale hver måned?
 - Svaralternativer: «ingenting», «1-50 kr», «51-250 kr», «251-550 kr», «over 550 kr» og «vet ikke»

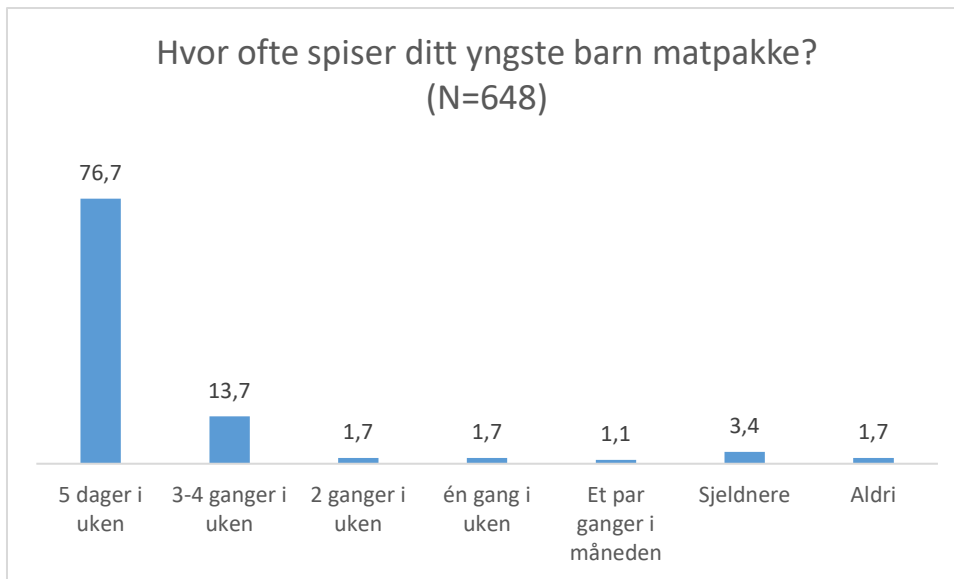
For å undersøke om det var noen systematiske forskjeller i foreldrenes oppfatninger til matpakke, oppslutning om et skolemåltid, skolens ansvar for å servere skolemåltidet og hva foreldrene var villige til å betale dersom et skolemåltid ble tilbudt, ble følgende bakgrunnsvariabler vektlagt: brutto husholdningsinntekt, utdanning, forsørgerstatus og yngste barns alder. Hensikten var å undersøke om foreldrenes svar på spørsmålene over kan knyttes til vanlige sosiale og økonomiske skillelinjer i det norske samfunnet.

9.3 Resultater

I dette delkapittelet vil vi først undersøke foreldres oppfatning til hvor ofte barn spiser matpakke og se om det er noen forskjeller mellom de som spiser matpakke hver dag, flere dager i uka og mer sjeldent. Deretter vil vi undersøke hvor stor oppslutning det er til å erstatte matpakke med et skolemåltid. Videre vil vi undersøke i hvilke foreldregrupper oppslutningen er størst, og hva slags type måltid foreldre ønsker servert. Til sist vil vi undersøke foreldres oppfatning om det bør være skolens ansvar å servere skolebarn mat, og om og eventuelt hvor mye foreldre vil være villig til å betale for skolemåltid, dersom det tilbys. For alle spørsmålene vil vi undersøke forskjeller mellom ulike foreldregrupper.

Matpakkevaner

For de aller fleste barn i grunnskolen fins det få eller ingen annen tilgang til mat på skolen enn medbrakt mat. Det er dermed ikke overraskende at daglig medbrakt matpakke er utbredt. Figur 9-1 viser at tre av fire foreldre oppgir at deres yngste barn spiser matpakke hver dag på skolen. Flere enn en av ti foreldre oppgir at matpakke spises 3-4 dager i uka. Det kan reflektere det at det er skoler som tilbyr mat en eller noen få dager i uka. Det er likevel få foreldre som oppgir at barnet spiser matpakke 2 dager i uken, sjeldnere eller aldri.

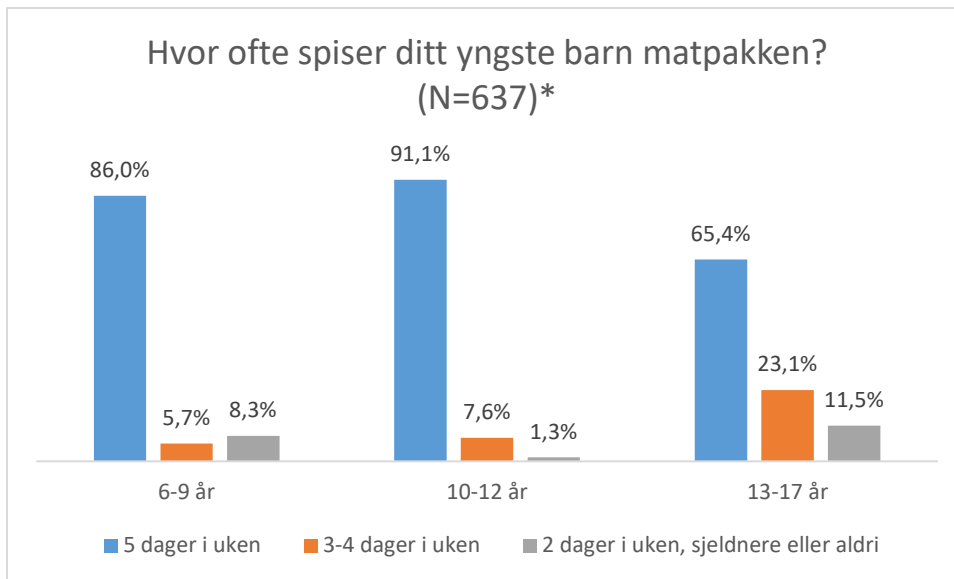


Figur 9-1: Spisefrekvens matpakke ifølge foreldre for barn i alderen 6-17 år

Ifølge undersøkelsene til Forskningsrådet fra 2011 og 2018 oppga om lag 85 prosent av skolebarna at de hadde med medbrakt matpakke. Undersøkelsene ble gjennomført på tilfeldige dager og ga ingen informasjon om hvor hyppig matpakka spises i uka. I Ungkost 3-undersøkelsen fra 2015-2016 hadde i 4. klasse 97 prosent og i 8. klasse 71 prosent med seg matpakke 5 dager i uken (Hansen m.fl., 2016).

Det er verdt å understreke at foreldres oppfatninger om hvor ofte barnet har med seg eller spiser matpakke og barns oppfatninger kan variere. Det er dessuten en forskjell mellom det å ha med matpakke og å spise matpakke. Vi har spurt om det siste. Ifølge Forskningsrådet oppga om lag en av fire barn at de ikke spiste opp hele matpakka og en av seks endte opp å kaste matpakkemat (Forskningsrådet, 2019). Hvor ofte matpakka blir liggende urørt igjen i sekken fins det derimot lite oversikt over. Vi kan anta at ettersom eldre barn overtar ansvaret for å lage matpakke selv, er det også vanskelig for foreldre å vite hvor ofte de spiser matpakke på skolen.

Forskningsrådets undersøkelser viser at medbrakt matpakke er vanligst blant de yngste skolebarna. Vår undersøkelse viser samme mønster. I figur 9-2 sammenlignes å spise matpakke hver dag, 3-4 dager i uka og 2 dager eller sjeldnere/aldri. I vår undersøkelse spises matpakke først og fremst hyppigst blant barn i de siste trinnene av barneskolen ifølge foreldrene deres. Det er noe usikkert hvorfor det er en lavere andel barn i den yngste alderskategorien som spiser matpakke daglig, men forskjellen er ikke spesielt store. Blant tenåringen faller derimot andel som spiser matpakke hver dag betraktelig. Det skyldes trolig at barn på ungdomstrinnet og i videregående skoler oftere har tilgang til skolekantine eller andre utsalgssteder.



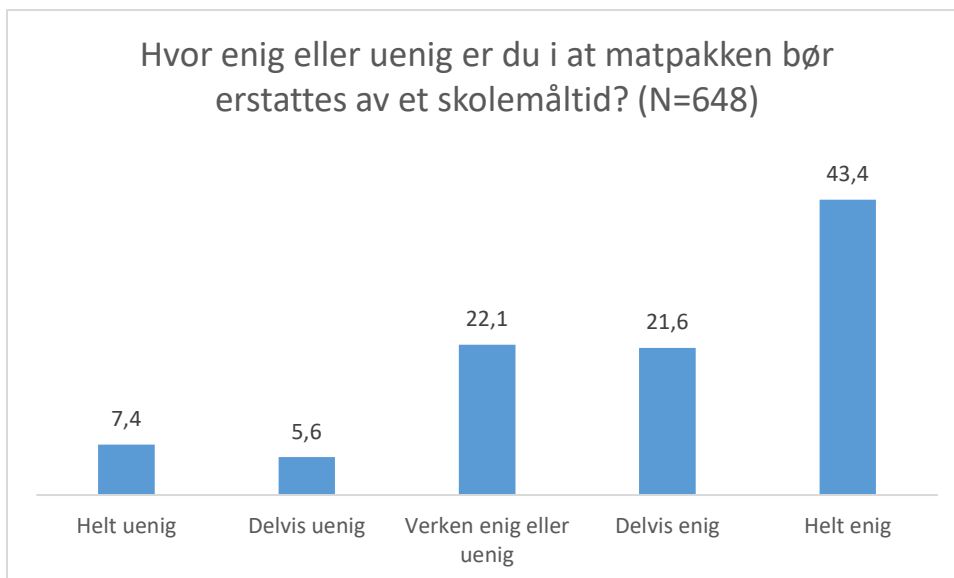
*Pearsons Chi-Square < .000

Figur 9-2: Aldersforskjeller og spisefrekvens matpakke ifølge foreldre

Tidligere forskning har påpekt at matpakkespising er forbundet med sosiale forskjeller (Andersen m.fl., 2015; Skuland, 2019). I denne undersøkelsen er forskjeller i foreldrenes inntekt og utdanning mindre tydelig når det kommer til hvor ofte foreldre oppgir at deres yngste barn spiser matpakke. Det samme gjelder forskjeller mellom enslige forsørgere og par med barn. Det er mulig at sosiale forskjeller ville ha kommet tydeligere fram dersom man kontrollerer for andre variabler (som for eksempel barnets alder), dersom utvalget var større og dersom det var flere med lav inntekt og utdanning i utvalget. På den andre siden strekker foreldre seg ofte lagt for å sørge for at barna har matpakke på tross av liten inntekt, lav utdanning og aleneforeldreskap (Skuland, 2019).

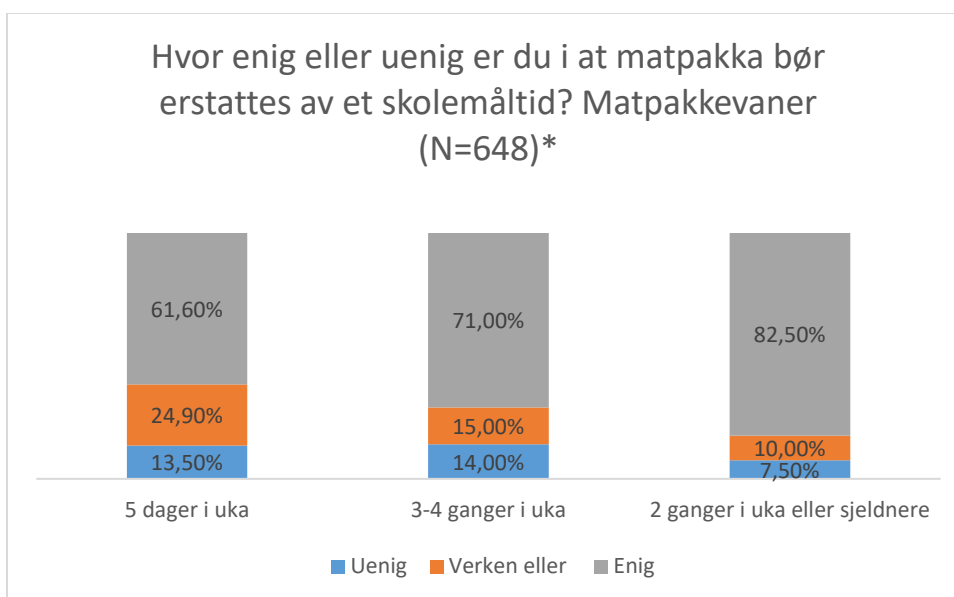
Oppslutning om et skolemåltid

Til tross for utbredt daglig spising av matpakke, oppgir svært mange foreldre at de ønsker en annen skolematordning. Figur 9-3 viser en nokså høy oppslutning om å erstatte matpakka med et skolemåltid. Majoriteten (3 av 5) av foreldrene i undersøkelsen var helt eller delvis enig i at matpakkemåltidet bør erstattet av et skolemåltid. På motsatt side, var rett over en av ti foreldre helt eller delvis uenig dette. Samtidig var litt over en femtedel verken enige eller uenige.



Figur 9-3: Foreldres oppfatninger om at matpakka bør erstattes av et skolemåltid

Figur 9-2 ovenfor viste at matpakke spise sjeldnere jo eldre barna er. Likevel er det ingen signifikante forskjeller mellom foreldres oppfatninger om at matpakka bør erstattes av et skolemåltid og alder på yngste barn. Det er derfor interessant å undersøke om det er en sammenheng mellom oppslutningen om et skolemåltid og hvor ofte yngste barn spiser matpakke.

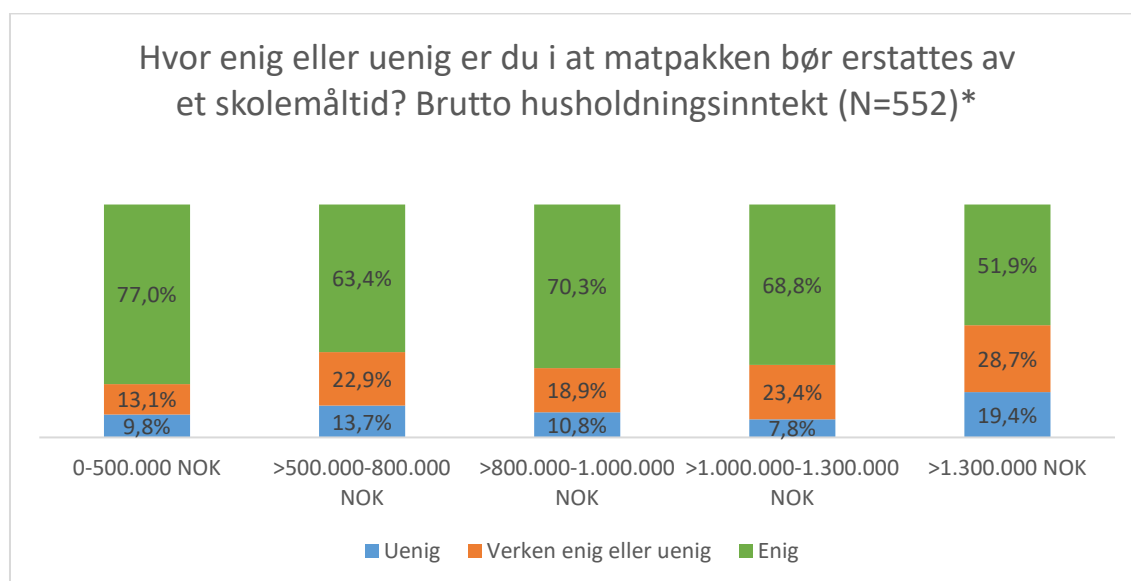


*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-4: Foreldres oppfatninger om at matpakka bør erstattes av et skolemåltid og yngste barns matpakkevaner

Figur 9-4 viser at foreldres oppfatninger om å erstatte matpakka med et skolemåltid henger sammen med hvor ofte det yngste barn spiser matpakke. Oppslutningen øker jo sjeldnere barnet spiser matpakke. Det innebærer at oppslutningen om et skolemåltid enten handler om å erstatte skolemat kjøpt på butikk/kiosk/kantine/matbod med et skolemåltid, eller om å rett og slett sørge for skolemat i det hele tatt. Noen barn spiser ikke mat på skolen (Forskningsrådet, 2018; Skuland, 2019).

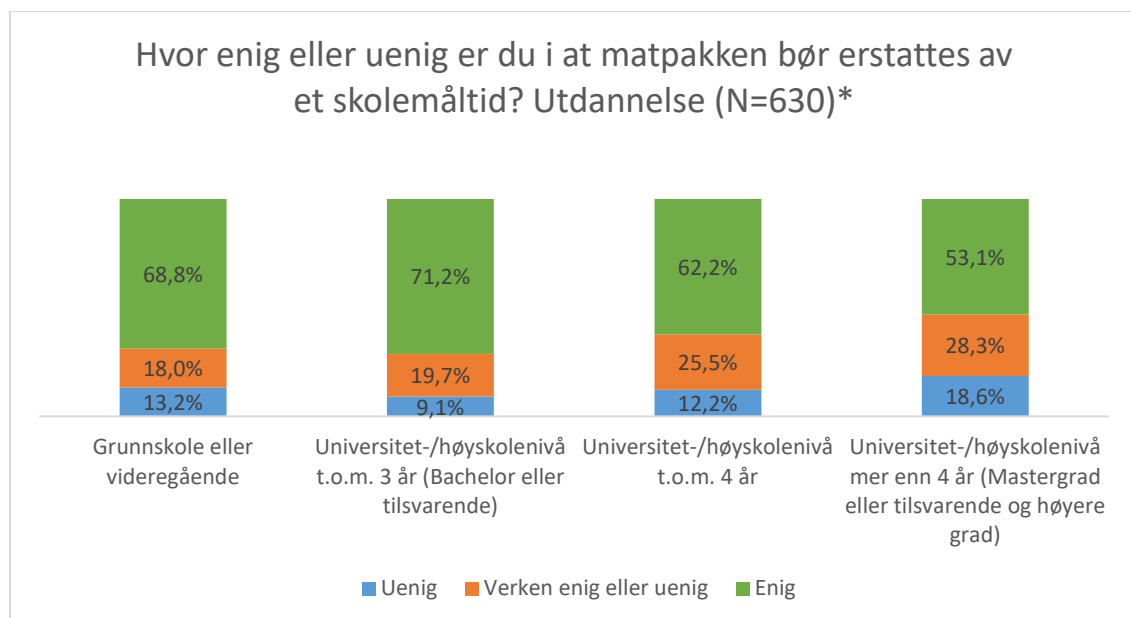
Selv om sosiale forskjeller i hvor ofte matpakka spises er mindre tydelige, er det en betydelig sosial komponent i oppslutning om å erstatte matpakke med et skolemåltid. Figur 9-5 og 9-6 viser signifikante forskjeller i inntekt og utdanning.



*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-5: Oppslutning til å erstatte matpakka med et skolemåltid og foreldrenes inntekt

Figur 9-5 viser at oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre med en brutto husholdningsinntekt på 500.000 kr. eller mindre. Her oppgir nesten 4 av 5 foreldre at de ønsker et skolemåltid istedenfor matpakka. Til sammenligning er oppslutningen minst blant foreldre med en brutto husholdningsinntekt på mer enn 1.3 millioner kr. Her oppgi halvparten at de er enige, over en fjerdedel verken er enige eller uenige, mens en femtedel er uenig.



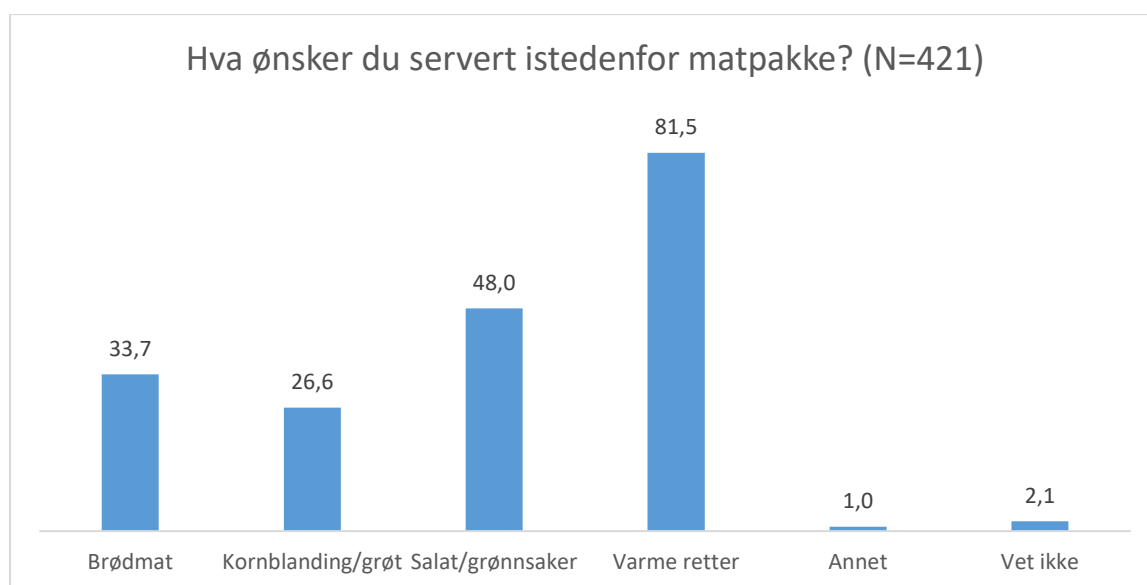
*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-6: Oppslutning til å erstatte matpakka med et skolemåltid og foreldrenes utdanning

Figur 9-6 viser at oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre med grunnskole/videregående og høyskole-/universitetsutdanning på lavere nivå.

Her oppgir rundt 70 prosent at de er enige. Til sammenligning oppgir rett over halvparten av foreldre med utdanning på mastergradsnivå det samme. Vi vil diskutere funnene våre i dybden senere i kapittelet, man kan likevel angi noen mulige årsaker til hvorfor foreldres utdanning virker inn. Utdanning reflekterer inntekt. Vi kan dermed anta at foreldre med høy utdanning ikke opplever matpakken som en like stor utgift som foreldre med lav utdanning. Utdanning indikerer også kulturelle klasseforskjeller i matveien (Bourdieu, 1984). Høyere oppslutningen om matpakka blant foreldre med høy utdanning kan også reflektere klassekulturelle verdier. Utdannelseslengde sier dessuten noe om type arbeid og arbeidstid. Til tross for at 69 prosent av aleneforeldrene var enige i å erstatte matpakka med et skolemåltid, var ikke andelen signifikant forskjellige fra par. Dersom utvalget hadde vært større kan det antas at dette hadde kommet tydeligere fram.

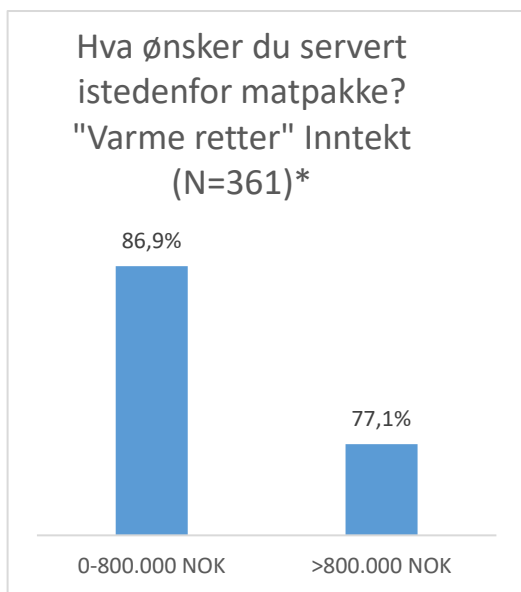
Foreldres oppslutning om å erstatte matpakka med et skolemåltid kan ha ulike årsaker. Det kan skyldes som vi har sett husholdningsøkonomien, ulike kulturelle verdier eller arbeidsforhold. Dermed er det interessant å undersøke hva slags mat foreldrene ønsker servert istedenfor matpakke. Figur 9-7 gir en oversikt over dette.



Figur 9-7: Foreldres ønsker om hva barna skal serveres istedenfor matpakke

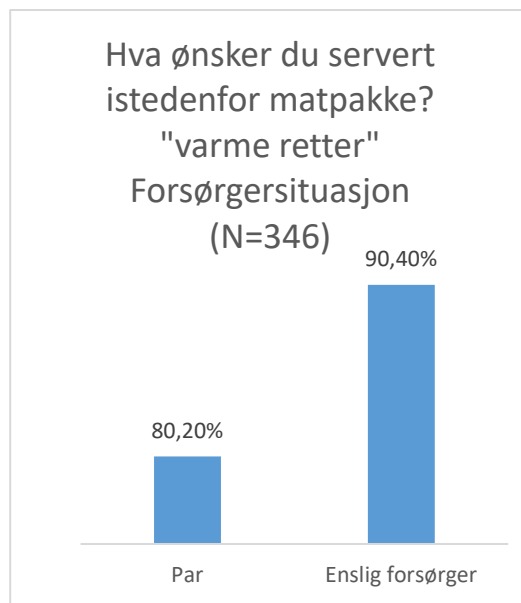
Ifølge forskningsrådet er brød med pålegg den vanligste maten skoleelever har i matpakka, men andelen som har med annen type mat vokser med stigende alder på barna (Forskningsrådet, 2019). I vår undersøkelse oppgir en av tre foreldre at de ønsker at matpakka erstattes av et servert brødmåltid. Mens en av fire ønsker kornblandinger/grøt som erstatning til matpakke, ønsker halvparten av foreldrene at barna serveres salat/grønnsaker. Majoriteten, det vil si fire av fem, ønsker å erstatte matpakka med varme retter. Det er dermed rimelig å anta at oppslutning om å erstatte matpakka med et skolemåltid skyldes et ønske om at barna skal spise annen type mat enn det tradisjonelle kalde skolelunsjmåltidet.

Det er ingen forskjeller i barnas alders for hva foreldrene ønsker servert istedenfor matpakke. Det er heller ingen signifikante inntekts- eller utdanningsforskjeller blant foreldre som ønsker et servert brødmåltid eller salat/grønnsaker istedenfor matpakke. Derimot er det noe forskjeller i inntekt dersom vi sammenligner de to laveste inntekt gruppene med de tre høyeste blant foreldre som ønsket varme retter.



*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-8: Foreldres ønske om servering av varme retter istedenfor matpakke og inntekt

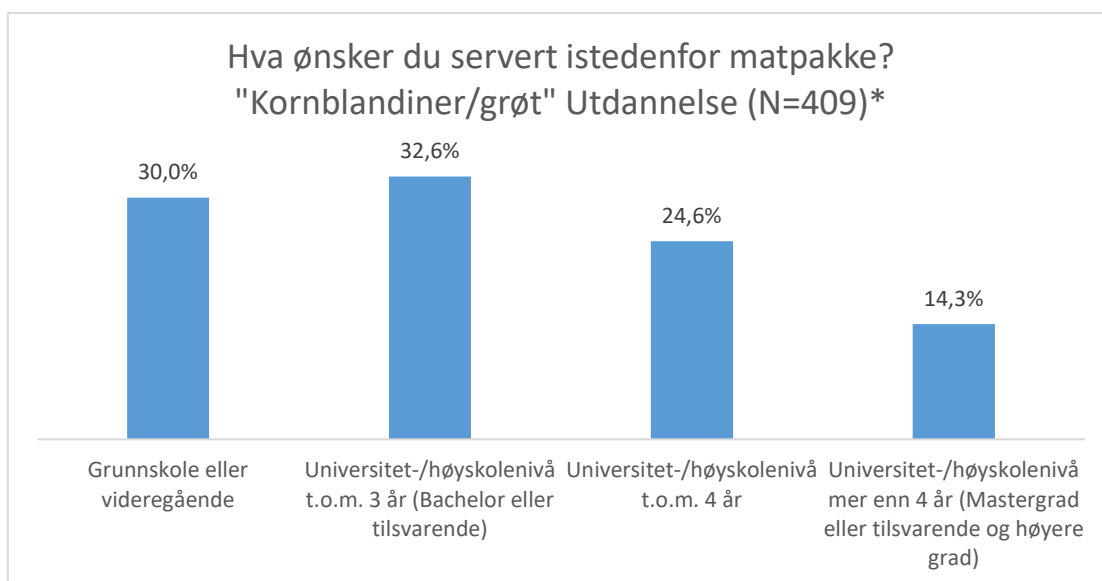


*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-9: Foreldres ønske om servering av varmer retter istedenfor matpakke

Figur 9-8 viser at det er signifikant flere foreldre med lavere inntekt som ønsker å erstatte matpakke med varme retter enn foreldre med høyere inntekt, men forskjellen fra gjennomsnittet er riktignok ikke stort. Tilsvarende gjelder for forsørgersituasjon. Figur 9-9 viser at signifikant flere enslige forsørger ønsket å erstatte matpakka med et varmt måltid. Det var ingen utdanningsforskjeller i ønske om å erstatte matpakke med varme retter.

Derimot er viser figur 9-10 at andelen som ønsket kornblandinger/grøt var større blant foreldre med grunnskole-, videregående- og lavere grads universitets/høyskoleutdannelse enn for de med lengere universitets-/høyskoleutdannelse.

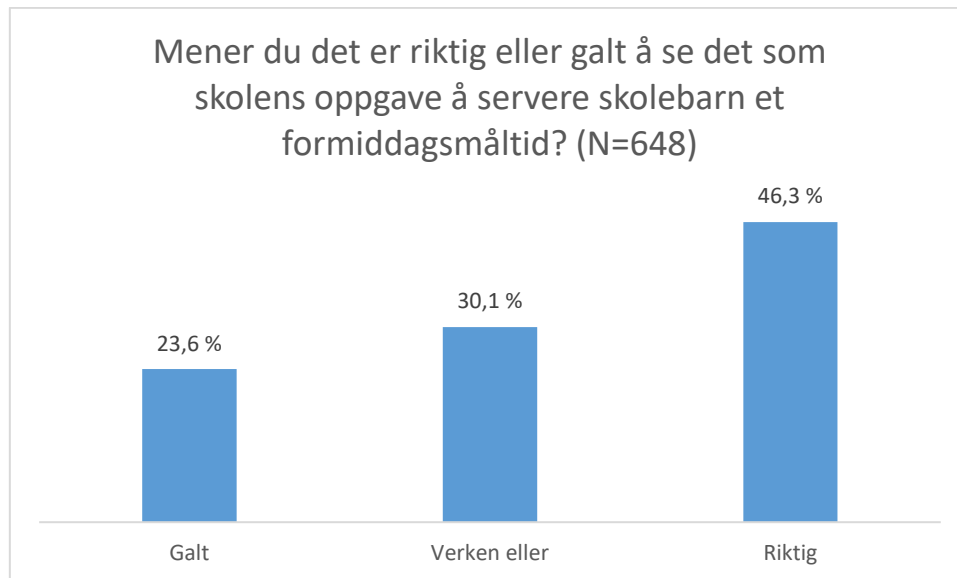


*Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-10: Foreldres ønske om servering av kornblandinger/grøt istedenfor matpakke og utdannelse

Foreldrenes synspunkter på organisering og finansiering av serverte skolemåltider

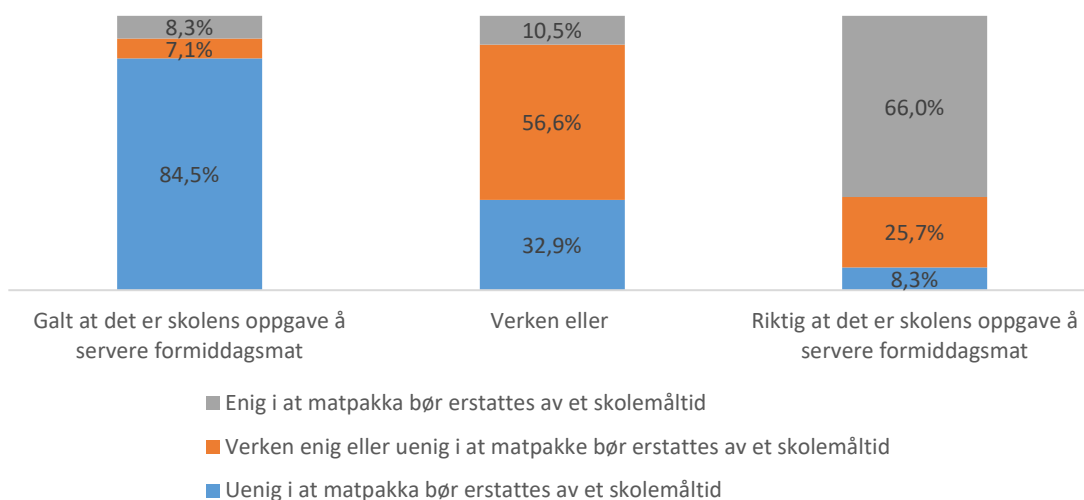
I denne delen vil vi undersøke foreldrenes synspunkter på organisering og finansiering av et servert skolemåltid. Først vil vi undersøke foreldrenes oppfatning til om det bør være skolens ansvar å servere skolebarn et formiddagsmåltid. Mens rett under halvparten av foreldrene syns det er riktig at det er skolens oppgave å servere skolebarn et formiddagsmåltid, syns rett under en av fire at dette er galt (se figur 9-11).



Figur 9-11: Foreldres oppfatninger om det er riktig eller galt å se det som skolens oppgave å servere skolebarn et formiddagsmåltid

Sammenlignet med oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid, er det færre foreldre som ser det som skolens ansvar å servere mat til skolebarn. Andelen som ser det som galt er dessuten større enn andelen som ikke var enige i å erstatte matpakka med et servert skolemåltid. Det innebærer at oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid ikke er ensbetydende med oppfatningen om at det bør være skolens ansvar å organisere matserveringen. Figur 9-11 viser også at om lag en av tre foreldre er usikker på dette spørsmålet. Det ble ikke stilt alternative spørsmål til hvor ansvaret bør ligge.

Mener du det er riktig eller galt å se det som skolens oppgave å servere skolebarn et formiddagsmåltid? uenig, verken eller og enig å erstatte matpakke med et skolemåltid (N=648)*

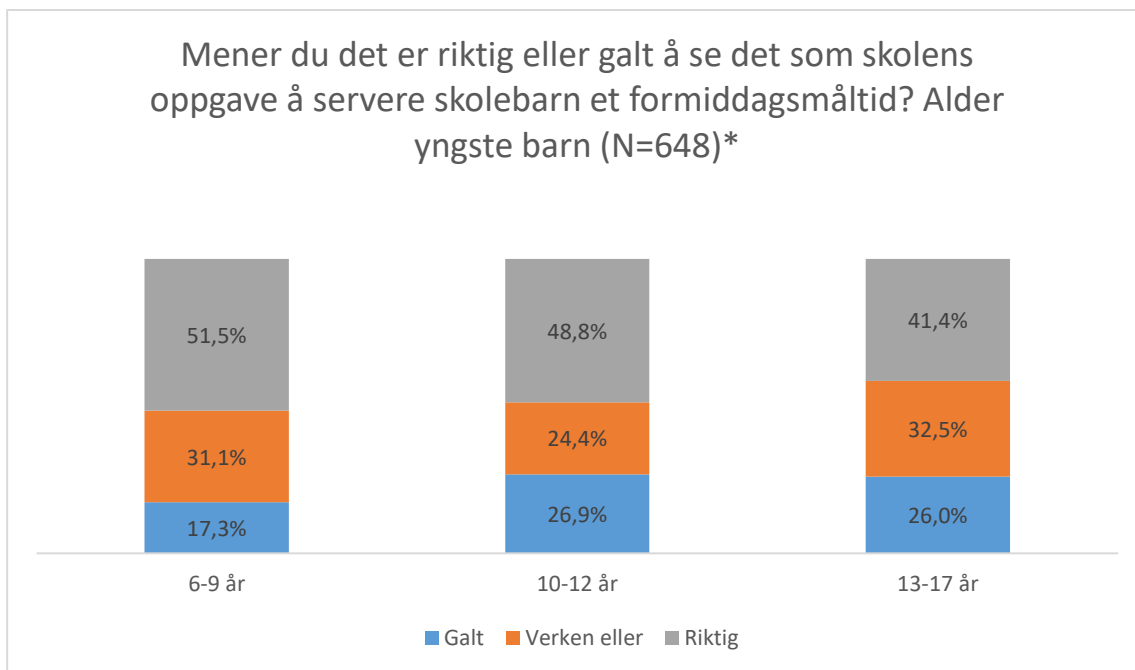


*Pearsons Chi-Square < .000

Figur 9-12: Foreldres oppfatninger om det skolens oppgave å servere skolemat og oppslutning om å erstatte matpakke med et skolemåltid

Figur 9-12 viser at majoriteten av foreldre som er enige i å erstatte matpakke med et skolemåltid ser det som skolens oppgave å servere måltidet. Til sammenligning syns majoriteten av foreldre som er uenig i å erstatte matpakke med et skolemåltid at det er galt at dette bør være skolens oppgave.

Det var ingen signifikante forskjeller mellom par og enslige forsørgere i oppfatningen om det er riktig eller galt å se det som skolens ansvar å servere skolebarn formiddagsmåltid. Det var heller ingen signifikante inntekts- eller utdanningsforskjeller. Derimot var det signifikante forskjeller i oppfatninger til dette spørsmålet blant foreldre med hensyn til yngste barns alder.

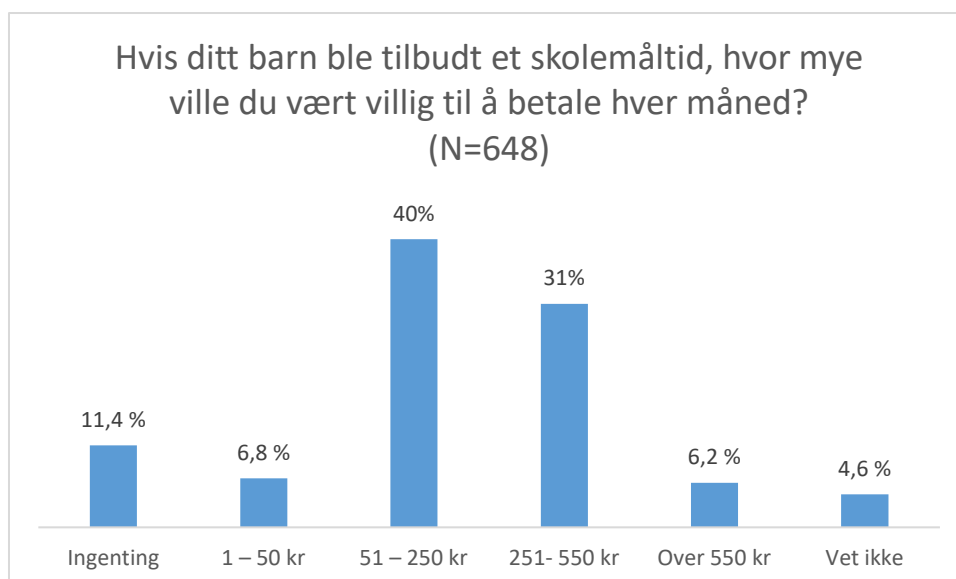


* Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-13: Foreldres oppfatning om det er skolens oppgave å servere skolemat og yngste barns alder

Figur 9-13 viser at alderen til det yngste barnet har en viss betydning for oppfatninger om det er riktig eller galt at å servere skolebarn et formiddagsmåltid. Foreldre er mer tilbøyelig til å syns dette er riktig dersom deres yngste barn er mellom 6-9 år enn mellom 13-17 år. Det kan være flere grunner til dette. Det kan dreie seg om en generell oppfatning om at skolen har ansvar for de yngste barna på andre områder (omsorg, håndtering av klær og utstyr). Det kan dreie seg om at læring og utdanning er viktigere for foreldre med barn i ungdoms- og videregående skole enn servering av skolemåltider. Foreldre med barn på ungdoms- og videregående skole har antagelig mer erfaring med tilbud til skolemat i eller rundt skolen sånn som elevdrevne skolekantine, matboder, kiosker og butikker.

Det neste temaet er spørsmålet om hvordan et servert skolemåltid skal finansieres. Nærmere bestemt om og hvor mye foreldre er villig til å betale. Figur 9-14 viser hvor stor andel av foreldrene som mente at et servert skolemåltid ikke burde koste noe og andelen som var villig til å betale. Rett over en av ti var ikke villige til å betale for et skolemåltid dersom det ble tilbudt. Til sammenligning var majoriteten av foreldrene villige til å betale for en slik ordning.

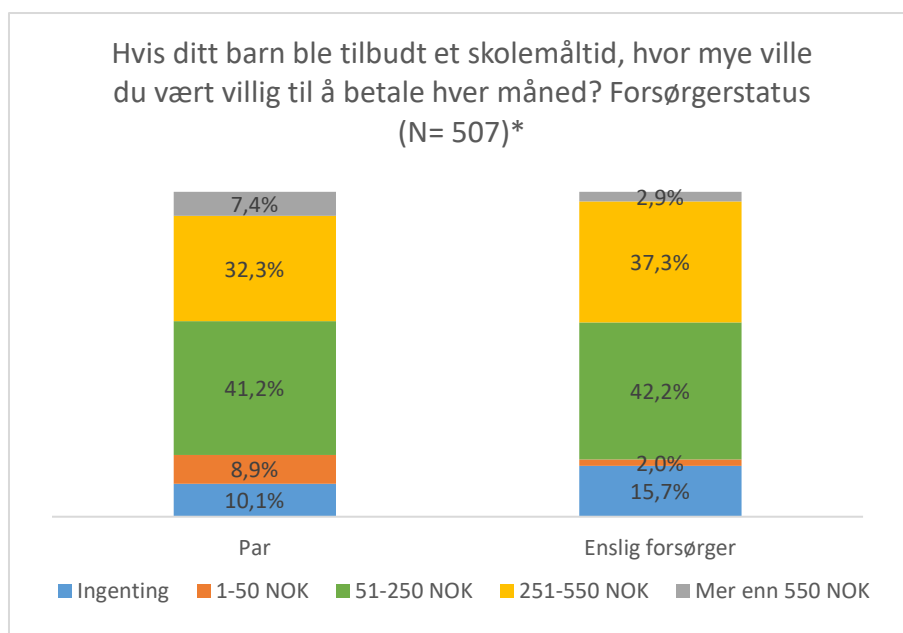


Figur 9-14: Forelders betalingsvilje for et skolemåltid

To av fem foreldre var villig til å betale 51-250 kr i måneden, mens en av tre var villige til en månedlig utgift på mellom 251 til 550 kr. Få foreldre strakk seg lengere enn dette. Til sammenligning var det få foreldre som svarte at de var villig til å betale mellom 1-50 kr i måneden. Det vitner om at foreldre enten er for eller imot en foreldrebetalt ordning. Er man først for betaling, er de færreste for symbolske summer (1-50 kr) eller beløp over 550 kr.

Spørsmålet om foreldrebetalt skolematordning og hvor mye foreldre eventuelt skal betale bør undersøkes i sammenheng med sosiale forskjeller. Det var en viss forskjell i foreldres villighet til å betale for skolemat og foreldrenes utdanningslengde, men forskjellene var ikke signifikante på .05-nivå. Jo lengere utdanning, jo mer villig var foreldrene til å betale. Dersom utvalget hadde vært større, ville antagelig forskjellene kommet tydeligere fram.

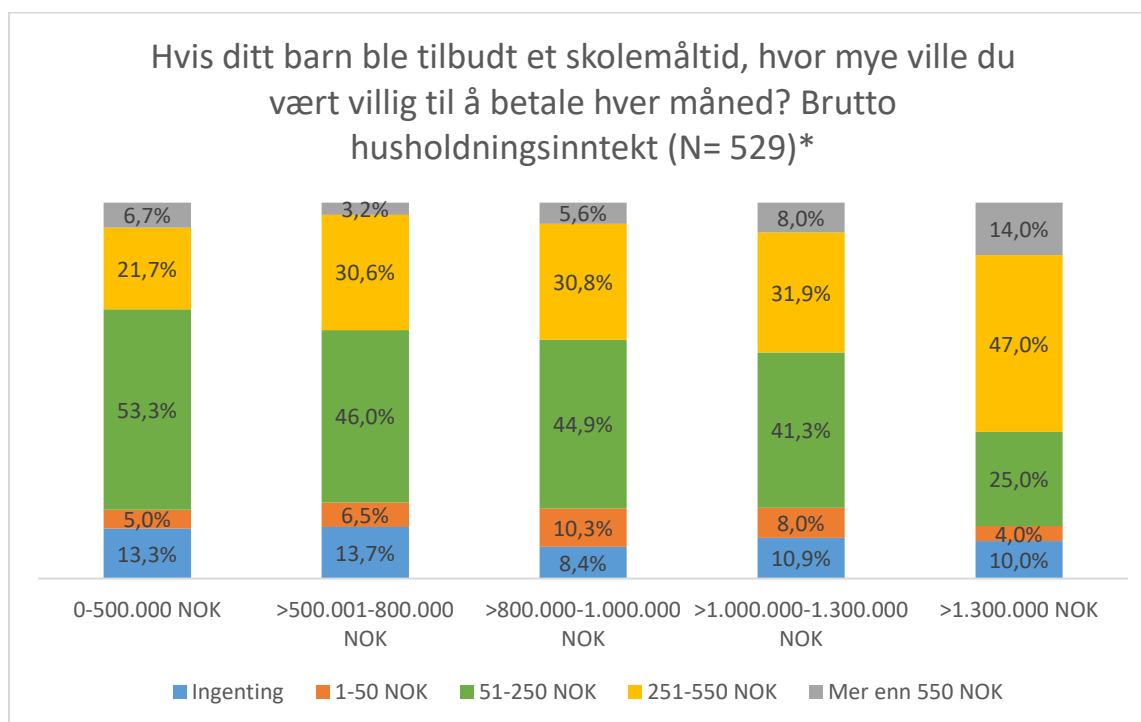
Imidlertid var det signifikante forskjeller mellom enslige forsørger og par. Figur 9-15 viser at andelen enslige forsørgere som svarte at de ikke var villig til å betale for en skolematordning var større enn for par. Dessuten var det færre i denne gruppen som var villig til å betale 550 kr i måneden eller mer.



* Pearsons Chi-Square < .05

Figur 9-15: Foreldres betalingsvilje for et skolemåltid og forsørgerstatus

Det var også signifikante forskjeller i foreldres betalingsvilje og husholdningsinntekt. Figur 9-16 viser at andelen foreldre med en brutto husholdningsinntekt på 800.000 eller mindre som ikke ønsket en foreldrebetalt skolematordning var noe større sammenlignet med foreldre med en høyere inntekt. Ser vi på foreldres betalingsvilje for beløpene 51-250 kr og 251-550 kr, er det tydelige forskjeller mellom inntektsgruppene. Jo mere man tjener, jo flere er villige til å betale mer for en skolematordning.



* Pearsons Chi-Square < .01

Figur 9-16: Foreldres betalingsvilje for et skolemåltid og inntekt

9.4 Oppsummering og konklusjon

Spørsmålet om det er på tide å legge matpakka på hylla og innføre et servert skolemåltid i den norske skolen har vært mye debattert i det offentlige ordskiftet. Det er først og fremst politikere, forskere og andre kommentatorer som har kommet til orde. I denne undersøkelsen har vi spurt foreldre til barn skolealder (6-17 år) om hva de syns.

Et hovedfunn i denne undersøkelsen er at 65 prosent av foreldre er enige i at matpakka bør erstattet med et skolemåltid. Mens en av ti foreldre er uenige, har en av fire ingen bestemt mening. Det er klare sosiale forskjeller mellom foreldre for dette spørsmålet. Oppslutningen om et skolemåltid er avhengig av foreldrenes utdanning og husholdningsinntekt, men uavhengig barnas alder.

En større andel foreldre uten utdanning utover grunnskole/videregående eller med lavere grads universitets-/høyskoleutdanning er enige i å erstatte matpakke med et skolemåltid, sammenlignet med foreldre med lengere universitets-/høyskoleutdanning. Det kan være flere årsaker til dette. Ifølge Pedersen og Egeland (2020) er barnefamilienes hverdag preget av krevende hverdagslogistikk, strukket mellom lønnsarbeid og omsorgsarbeid. Vi kan anta at utdanningslengde henger sammen med muligheter for fleksible arbeidstidsordninger, og at matpakka er mer krevende for foreldre uten fleksibel arbeidstid enn for de med. Matpakke innebærer både tid brukt til innkjøp og tilberedning av nista.

Forskjellene vi finner i utdanningslengde og oppslutning om et skolemåltid, kan handle om klassekulturelle verdiforskjeller. Bourdieu (1984) hevder at mens overklassen gjerne er opptatt av et magert kosthold, måtehold og selvkontroll, er arbeiderklassens appetitt myntet på kroppsarbeidets behov for å bli mett og ha nok å tære på (Bourdieu, 1984:190–199). Det er noen utfordringer med å ta i bruk Bourdieus klassebegrep i vår analyse. Vi kan likevel anta at den lavere oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid blant foreldre med lengere universitets-/høyskoleutdanning skyldes at det å ha god kontroll på barnas matvaner står sterkere blant en del foreldre i denne gruppen. Det er verdt å legge til at matpakka trekker veksler på verdier som nøysomhet og måtehold (1999).

Til sist henger utdanningslengde sammen med inntekt. Oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid var størst for foreldre med en brutto årlig husholdningsinntekt på 500.000 kr eller mindre. Matpakka kan være et kostbart måltid for familier med dårlig råd (Skuland, 2019). I Norge oppgir 40 prosent at de ofte eller noen ganger reduserer matbudsjettet for å få råd til andre ting (Skuland, 2017). Når vi vet at 1 av 4 barn ikke spiser opp matpakka og at 1 av 6 ender opp med å kaste matpakkemat (Forskningsrådet, 2019), kan vi forvente at dette er mer utfordrende for foreldre med lav inntekt. Ifølge Walker m.fl. (1995) er matavfall det samme som å sløse penger for lavinntektsfamilier.

Til tross for at både inntekt og utdanning syns å ha betydning, er det verdt å påpeke at rett over halvparten av foreldre i den høyeste inntekts- og utdanningsgruppen var enige i å erstatte matpakke med et servert skolemåltid.

Denne undersøkelsen viser at skolebarn ifølge foreldre ofte spiser matpakke - tre av fire foreldre sier at deres yngste barn spiser matpakke hver dag på skolen. Verken foreldres inntekt, utdanning eller forsørgerstatus viste noen tydelige forskjeller hvor hyppig barn spiser matpakke. Et viktig funn i denne sammenhengen er at oppslutningen om et skolemåltid er

størst blant foreldre til barn som ikke spiser matpakke hver dag og som spiser matpakke to gang i uka eller sjeldnere. Vi må derfor anta at oppslutningen om å erstatte matpakke med et skolemåltid skyldes ønske om å erstatte mat kjøpt i kiosk, butikk og kantine med et servert skolemåltid. Vi må også anta at det skyldes ønske om å sørge for at det i det hele tatt blir et måltid i løpet av skoledagen for barn som ikke spiser noe.

Majoriteten, det vil si fire av fem, av de foreldrene som ønsket å erstatte matpakka med et skolemåltid, ønsket at det ble servert varme retter. Her hadde både inntekt og forsørgerstatus betydning. Andelen foreldre med en husholdningsinntekt på 800.000 eller mindre og enslige foreldre var størst sammenligner med foreldre med høyere husholdningsinntekt og par. Ved siden av dette var andelen som ønsket å erstatte matpakka med kornblandinger eller grøt svakt høyere blant foreldre med grunnskole-/videregåendeutdanning og lavere grads universitets-/høyskoleutdanning.

Sammenlignet med oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid, er det færre foreldre som ser det som skolens ansvar å servere mat til skolebarn. Rett under halvparten av foreldrene mente det var riktig at det var skolens oppgave å servere skolebarn mat. Andelen som ser det som galt er dessuten større enn andelen som ikke var enige i å erstatte matpakka med et servert skolemåltid. En av fire foreldre synes dette var galt. Det innebærer at oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid ikke er ensbetydende med oppfatningen om at det bør være skolens ansvar å organisere matserveringen. Det er først og fremst foreldre som er uenige i at matpakka bør erstattes med et skolemåltid som synes det er galt om skolen skal ha ansvaret for å servere mat til skolebarn. Her mente 85 prosent at dette var galt. Majoriteten av foreldre som ønsket å erstatte matpakka med et skolemåltid så det som riktig at det er skolens oppgave. Vi kan dermed anta at selv om oppslutningen om å legge om skolematen fra matpakke til et servert måltid er stor, er foreldre mer delte i om skolen skal ha dette ansvaret. Dette bekreftes til dels av forskjeller i oppfatninger til foreldre med barn i de yngste og eldste alderskategoriene. Andelen foreldre med barn i alderen 13-17 år som synes det er riktig at et servert måltid er skolens oppgave er mindre enn andelen foreldre med barn i småskolealder. Det kan skyldes at foreldre med barn på ungdom- og videregående skole er mer opptatt av at skolen har ansvar for læring og utdanning av barna, mens foreldre med barn i småskolen er mer opptatt av skolens omsorgsansvar i skolehverdagen.

Et viktig funn i denne undersøkelsen er at en stor majoritet av foreldre var villig til å betale for skolemåltid, dersom det ble tilbudt. Foreldre er med andre ord ikke først og fremst opptatt av at en skolematordning må være gratis, selv om 11 prosent mener at et tilbudt skolemåltid ikke burde koste noe. 40 prosent av foreldrene var villig til å betale 51-250 kr i måneden, mens 31 prosent var villige til en månedlig utgift på mellom 251 til 550 kr. Kun 6 prosent strakk seg lengere enn dette. Ettersom kun 6 prosent av foreldre svarte at de var villig til å betale mellom 1-50 kr i måneden, kan det hevdes at foreldre enten er for eller imot en foreldrebetalt ordning. Det var like lite oppslutning om symbolske summer (1-50 kr) som en dyrere ordning en 550 kroner i måneden.

Inntekt og forsørgerstatus har betydning for foreldrenes betalingsvilje. Utdanningsforskjeller var imidlertid mindre tydelige. Andelen enslige forsørgere som ikke ville ha en betalt ordning var større enn for par. Det samme gjelder for andelen foreldre med en brutto

husholdningsinntekt på 800.000 eller mindre. Undersøkelsen viser dessuten at jo høyere husholdningsinntekt, jo høyere betalingsvillighet.

Denne undersøkelsen har løftet fram foreldres oppfatninger til skolemat. Undersøkelsen har dreiet seg om foreldres oppfatning til hvor ofte barn spiser matpakke og om det er noen oppslutning blant foreldre til å erstatte matpakka med et skolemåltid. Videre har vi undersøkt foreldres oppfatning til om det er riktig eller galt at skolen tar ansvar for å servere skolebarn mat, og om og hvor mye foreldre vil være villig til å betale for skolemåltid, dersom det tilbys. Undersøkelsen bygger på et representativt utvalg foreldre, men antallet respondenter kunne vært høyere for å få et klarere bilde på foreldres synspunkter til matpakka og skolematordninger. Likevel har vi vist at det er sosiale forskjeller i oppslutningen om å erstatte matpakka med et skolemåltid og at foreldrenes betalingsvilje er assosiert med statusforskjeller som inntekt, utdanning og om det er en eller to forsørgere. Fra et ernæringsfaglig hold har det vært påpekt at skolematordninger som gratis skolefrukt eller et gratis skolemåltid treffer de skolebarna som trenger det mest. Denne undersøkelsen konkluderer med å påpeke at behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste inntekts- og utdanningsgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen.

9.5 Litteratur

- Andersen, S. S., Holm, L. & Baarts, C. (2015). School meal sociality or lunch pack individualism? Using an intervention study to compare the social impacts of school meals and packed lunches from home. *Social Science Information*, 54(3), 394-416.
- Bakken, A. (2013). *Ungdata: Nasjonale resultater 2010-2012*. Oslo: NOVA.
- Bere, E., Hilsen, M. & Klepp, K. I. (2010). Effect of the nationwide free school fruit scheme in Norway. *British Journal of Nutrition*, 104(4), 589-594.
- Bere, E., te Velde, S.J., Småstuen, M. C., Twisk, J., & Klepp, K. I. (2015). One year of free school fruit in Norway—7 years of follow-up. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 12(1), 139.
- Biehl, A., Hovengen, R., Grøholt, E. K., Hjelmesæth, J. Strand, B. H. & Meyer, H. E. (2016). Parental marital status and childhood overweight and obesity in Norway: a national representative cross-sectional study.
- Bjelland, I. (2007). *Ren i skinn er ren i sinn – skolefolk og medisineres ordskifte om norske skolebarns helse 1920-1957*. Master thesis, Dep. of history, University of Bergen. https://bora.uib.no/bitstream/1956/2364/1/Masterthesis_Bjelland.pdf.
- Bjelland, M., Lien, N., Grydeland, M., Bergh, I. H., Anderssen, S.A., Ommundesen, Y. Klepp, K. I. & Andersen, L. F. (2011). Intakes and perceived home availability of sugar-sweetened beverages, fruit and vegetables as reported by mother, fathers and adolescents in the HEIA (Health In Adolescents) study. *Public Health Nutrition*, 14(2), 2156-2165.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Bugge, A. B. (2007). *Ungdoms skolematvaner: refleksjon, reaksjon og interaksjon?* [Adolescents' school food habits: reflection, reaction and interaction?]. Oslo: SIFO.
- Døving, R. (1999). Matpakka – den store norske fortellingen om familien og nasjonen. *Tidsskrift for religion og kultur*, 1.
- Fismen A. S., Samdal, O. & Torsheim, T. (2012). Family affluence and cultural capital as indicators of social inequalities in adolescent's eating behaviours: a population-based survey. *BMC Public Health*, 12:1036.
- Fismen, A. S., Smith, O. R. F., Torsheim, T. & Samdal, O. (2014). A school based study of time trends in food habits and their relation to socio-economic status among Norwegian adolescents, 2001-2009. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11/1/115.
- Fismen, A.S., Smith, O. R. F., Torsheim, T., Rasmussen, M., Pagh T. P., Augustine, L., Ojala, K. & Samdal, O. (2016). Trends in Food Habits and Their Relation to Socioeconomic Status among Nordic Adolescents 2001/2002-2009/2010. *Plos One*.
- Forskningsrådet (2019). *Forskningskampanjen 2018: Sjekkskolematen*. <https://www.miljolare.no/aktiviteter/skolematen/rapport>.
- Grydeland, M., Bergh, I.H., Bjelland, M., Andersen, L.F., Ommundsen, Y., Klepp, K.I. & Anderssen, S. (2012). Correlates of weight status among Norwegian 11-year-olds: The HEIA study. *BMC Public Health*, 12:1053.

- Hansen, L. B., Myhre, J. B., Johansen, A. M. W., Paulsen, M. M. & Andersen, L. F. (2016). *UNGKOST 3. Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant elever i 4.- og 8. klasse i Norge, 2015*. Folkehelseinstituttet, Oslo.
- Lyngø, I. J. (2003). *Vitaminer! Kultur og vitenskap i mellomkrigstidens kostholdspropaganda*. PhD-thesis, Institute for Culture studies, Faculty of History and Philosophy, University of Oslo.
- Løes, A-K. (2010). *Organic and conventional public food procurement for youth in Norway*. Bioforsk Report Vol. 5 No. 110/ 2010.
- Løes, A-K. & Nölting, B. (2011). Increasing organic consumption through school meals – lessons learned in the iPOPY project. *Organic Agriculture*, 1:91-110.
- Pedersen, E. & Egeland, C. (2020). *Hverdagsliv og familieliv i Norge i 2020*. Oslo: OsloMet.
- Skårdal, M., Western, I. M., Ask, A. M. S. & Øverby, N. C. (2014). Socioeconomic differences in selected dietary habits among Norwegian 13-14-year-olds: a cross-sectional study. *Food & Nutrition Research*, 58: 23590.
- Stea, T. H., Øverby, N. C., Klepp, K. I. & Bere, E. (2011) Changes in beverage consumption in Norwegian children from 2001 to 2008. *Public Health Nutrition*, 15(3), 379-385.
- Skolelyst.no (2019). *Produkter*. <https://www.skolelyst.no/produkter>.
- Skuland, S. E. (2017). «Matfattigdom i velferds-Norge» I R. K. Lavik og E. M. Borgeraas (Red.), *Forbrukstrender 2017*, Oslo: OsloMet, side 29-25.
- Skuland, S. E. (2019). Packed Lunch Poverty: Immigrant Families' Struggles to Include Themselves in Norwegian Food Culture. I A. Borch, I. Harsløf, K. Laitala, & I. G. Klepp (Red.), *Inclusive Consumption* (s. 135-153). Oslo: Universitetsforlaget.
- Torheim, L. E., Løvhaug, A. L., Huseby, C. S., Terragni, L., Henjum, S. & Roos, G. (2020). *Sunnere matomgivelser i Norge. Vurderinger av gjeldende politikk og anbefalinger for videre innsats. Food-EPI 2020*. Oslo: OsloMet. https://uni.oslomet.no/se/wp-content/uploads/sites/11/2020/09/FoodEPI_Rapport_2020_compressed.pdf.
- Vik, F. N., Van Lippevelde, W. & Øverby, N. C. (2019). Free school meals as an approach to reduce health inequalities among 10–12-year-old Norwegian children. *BMC public health*, 19(1), 951.
- Waling, M., Olafsdottir, A. S., Lagström, H., Wergedahl, H., Jonsson, B., Olsson, C., Fossgard, E., Holthe, A., Talvia, S., Gunnarsdottir, I. & Hörnell, A. (2016). School meal provision, health and cognitive function in a Nordic setting – the ProMeal-study: description of methodology and the Nordic context. *Food & Nutrition Research*, 60: 30468.
- Walker, R., Dobson, B., Middleton, S., Beardsworth, A. & Keil, T. (1995). Managing to eat on a low income. *Nutrition & Food Science*, 95(3), 5-10.

10. Foreldres inntrykk av kostholdstiltak og myndigheters rolle

Gun Roos

10.1 Bakgrunn

Dette kapitlet presenterer foreldres syn på myndigheters rolle, ansvar for sunn kost og foreldres inntrykk av kostholdstiltak fra spørreundersøkelsen «Barn og unge – klær, mat og kropp». Vi ser nærmere på hva foreldre mener om a) ansvar for at befolkningen spiser sunt og b) politiske tiltak på matområdet.

Den nasjonale handlingsplanen for bedre kosthold (2017-2021) inneholder en kombinasjon av befolkningsrettede og individrettede tiltak som skal bidra til sunt kosthold (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2017). Strukturelle tiltak kan ha særlig effekt for å redusere sosiale forskjeller og prisvirkemidler anbefales av Verdens helseorganisasjon. Tiltakene i handlingsplanen er samlet i fem tiltaksområder og et av disse er «Gode og enkle valg». Å videreføre og videreutvikle Nøkkelhullet som merkeordning og følge opp arbeidet relatert til markedsføring av mat og drikke til barn er blant tiltakene for å støtte gode og enkle valg.

Nøkkelhullet skal gjøre enklere for forbrukere å velge sunnere matvarer i butikken og stimulere matvarebransjen til å utvikle flere sunne produkter (mindre og sunnere fett, mindre salt og sukker og mer kostfiber). En forbrukerundersøkelse fra 2015 viser høy kjennskap til nøkkelhullsmerket (96%) men at andelen av de som mener at nøkkelhullsmerket gjør det enklere for deg å velge sunnere er betydelig lavere (40%) (Les mer på [Helsedirektorates nettsider](#)). Andre undersøkelser har rapportert at forbrukere har kritisert nøkkelhullsmerket for å bli brukt på produkter de mente ikke kunne være sunne (Heidenstrøm m.fl., 2011).

Regulering av markedsføring av usunn mat og drikke har fått mye oppmerksomhet og har blitt evaluert (Bugge & Rysst, 2013; Bugge m.fl., 2016; Øvrebø & Helleve, 2020). En foreldreundersøkelse som ble gjort som en del av en evaluering av den norske selvreguleringsordningen som skal begrense markedsføring av usunn mat mot barn og unge viste at foreldre mener at barn eksponeres for og blir påvirket av reklame, og at det er viktig å beskytte barn og unge mot markedsføring av usunn mat og drikke (Øvrebø & Helleve, 2020). En nylig ekspertvurdering av gjeldende politikk for sunnere matomgivelser i Norge anbefalte lovregulering av markedsføring av usunn mat og drikke rettet mot barn (Torheim m.fl., 2020).

Kapitlet undersøker følgende spørsmål:

- Hvem har ansvar for å spise sunt?
- Hvilke inntrykk har foreldre av prisvirkemidler, markedsføring av usunn mat rettet mot barn og sunnhetsmerking? Og hvordan påvirker sosiale forskjeller inntrykket?

10.2 Metode

Data på foreldres syn på myndigheters rolle og tiltak som skal bidra til et sunt kosthold er fra en spørreundersøkelse «Barn og unge – klær, mat og kropp» som ble gjennomført i 2019 (presentert i kapittel 2).

I dette kapitlet er det fokus på spørsmål om myndigheters rolle og tiltak:

Hvor godt passer utsagnene nedenfor om mat og myndighetenes rolle på deg?

Svarsalternativ:

1=Aldri 2=Sjelden 3=Noen ganger 4=Ofte 5=Alltid Husker ikke/vet ikke

- Det er den enkeltes ansvar å spise sunt.
- Myndighetene har et ansvar for at befolkningen ikke spiser usunt.
- Myndighetene bør ikke blande seg opp i enkeltmenneskers mat- og spisevaner.
- Produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere.
- Det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker.
- Myndighetene bør benytte pris som virkemiddel for å få folk til å spise sunnere
- Det er for mye fokus på folks mat og spisevaner
- Markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys
- Nøkkelhullmerking gjør det enklere å velge sunn mat

Hvor godt passer følgende utsagn i ditt hushold?

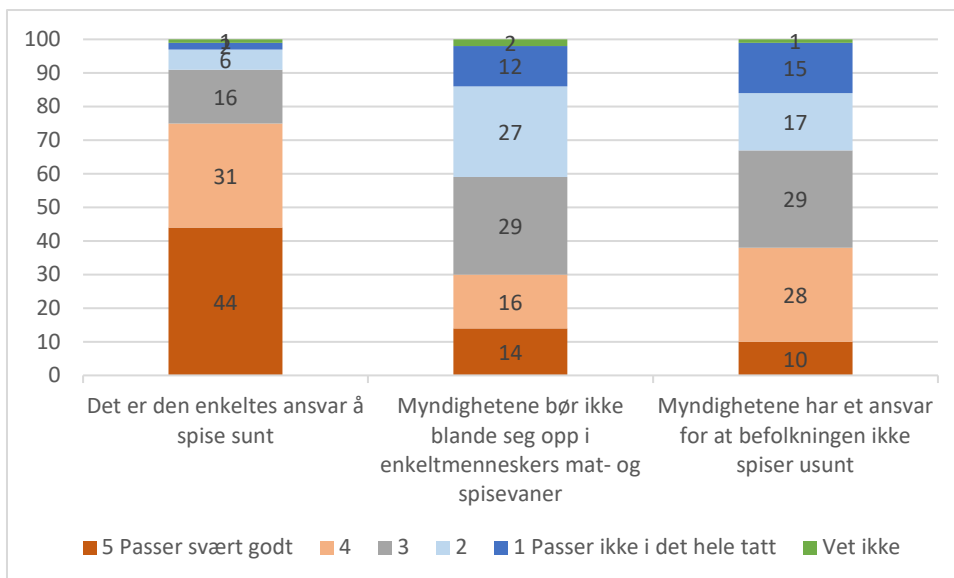
- Vi velger som oftest det mat-/drikkeproduktet som er merket nøkkelhull når det er relevant.

Disse er analysert i forhold til følgende bakgrunnsvariabler: Foreldrenes kjønn, utdanningsnivå, inntekt og bosted (størrelse på by). Yngste barnets alder. Antall barn i familien. Signifikante resultater er merket med * når $p < 0.05$.

10.3 Resultater

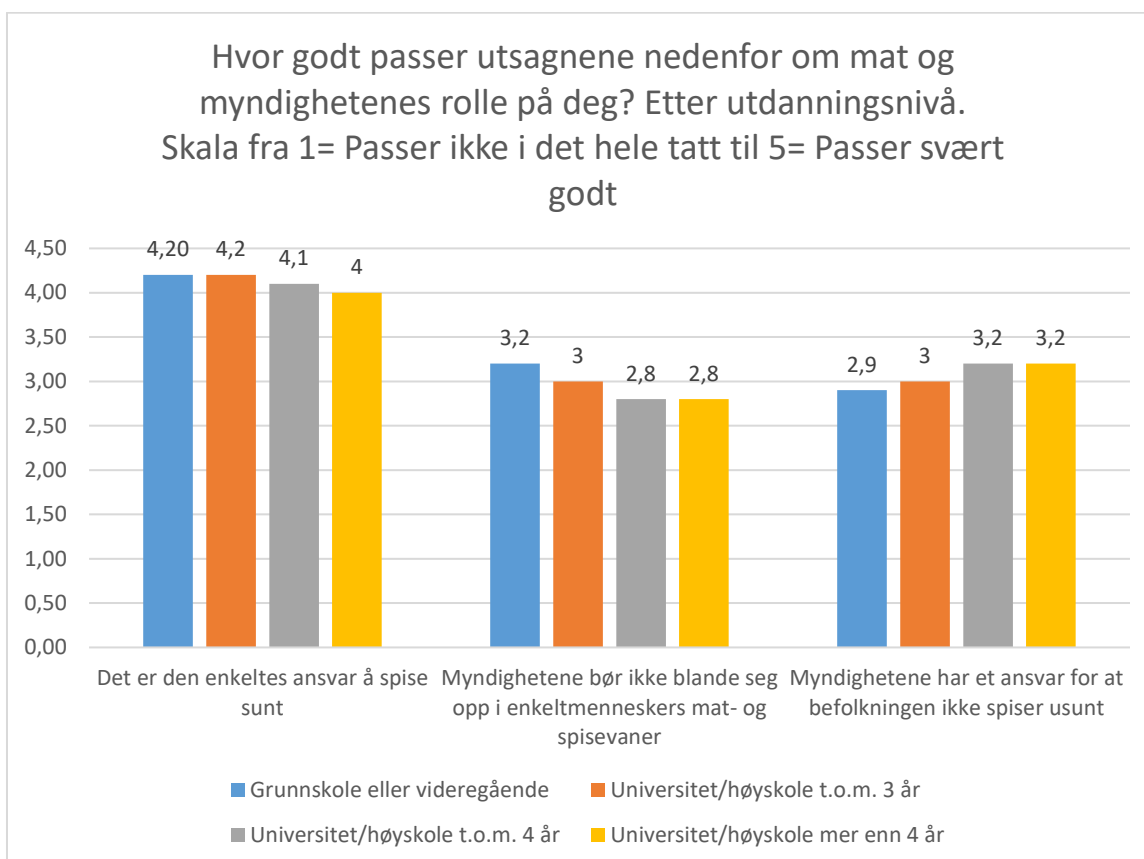
Ansvar for å spise sunt

Foreldre er enige om at det er den enkeltes ansvar å spise sunt. Figur 10-1 viser at hele 75 prosent svarte at utsagnet «det er den enkeltes ansvar å spise sunt» passer svært godt eller godt. Men ansvaret ligger ikke bare på den enkelte, myndighetene har også et ansvar for at befolkningens spiser sunt. Figur 10-1 viser at omtrent en av tre foreldre svarte at myndighetene har et ansvar for at befolkningen spiser sunt (38%) og at myndighetene bør blande seg opp i hva folk spiser (39%).



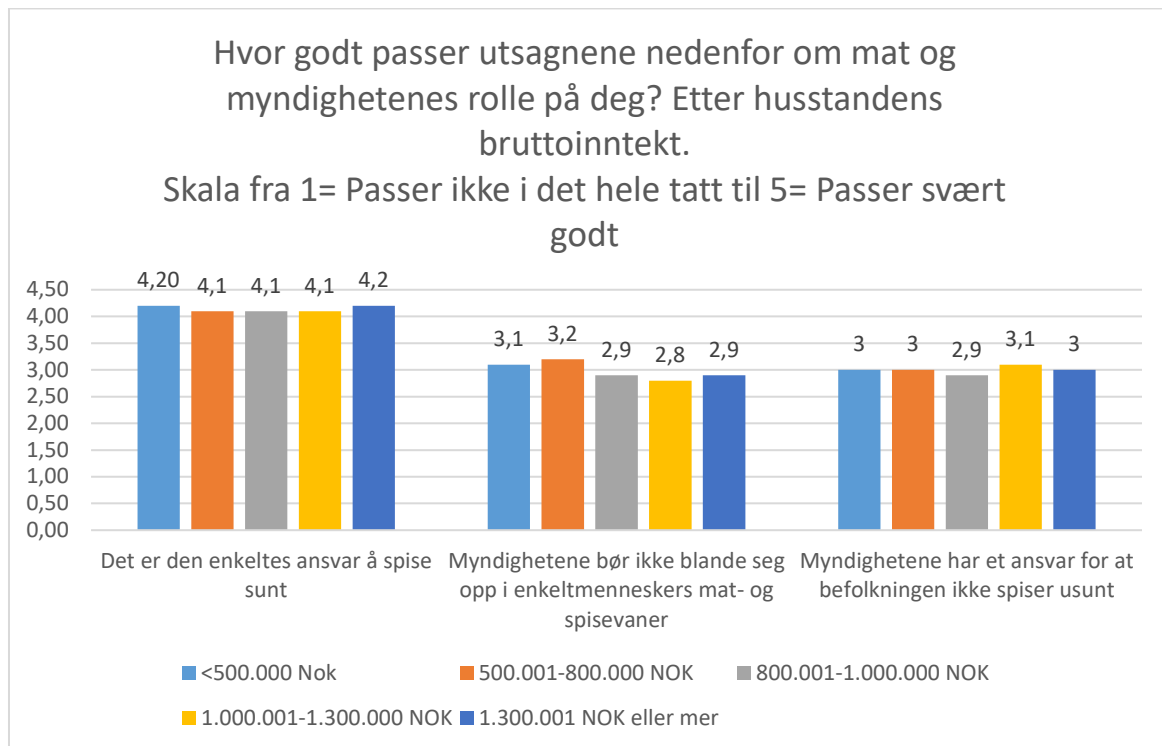
Figur 10-1 Hvor godt passer utsagnene om mat og myndighetenes rolle på deg? N=1085

Når vi ser på utsagnene om ansvar å spise sunt mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi signifikante forskjeller på utdanning, inntekt og størrelse på by. Vi finner imidlertid ingen signifikant forskjell på kjønn, antall barn og alder på yngste barn. Figur 10-2 viser at de som har høyere utdanningsnivå oftere sier at for dem passer det at myndighetene har et ansvar. Det er ikke signifikante forskjeller på foreldres mening basert på utdanningsnivå til at det er den enkeltes ansvar å spise sunt.



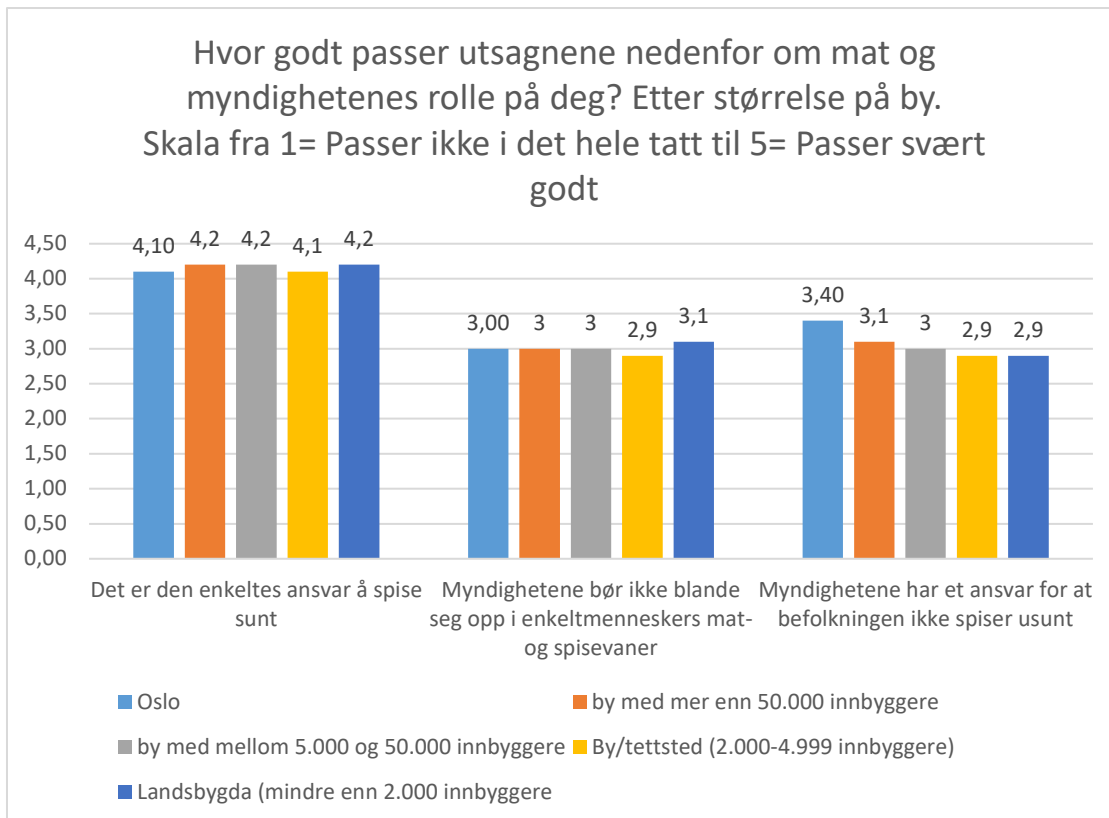
Figur 10-2 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter utdanningsnivå. Anova test: Myndighetene bør ikke blande seg ($F=8,94$; $p=0.000^*$); Myndighetene har et ansvar ($F=4,82$; $p=0.002^*$). N=1085

Figur 10-3 viser at inntekt spiller noe inn på hva foreldre har svart på spørsmålet om myndighetene ikke bør blande seg opp i folks spisevaner. Foreldre med høyere inntekt er mindre skeptiske til at myndighetene kan blande seg opp i folks spisevaner.



Figur 10-3 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter husstandens bruttoinntekt (før skatt). Anova test: Myndighetene bør ikke blande seg (F=3,14; p= 0.014*). N=945

Ser vi på utsagnene om ansvar i forhold til bosted og størrelse på by, fant vi få signifikante forskjeller (Figur 10-4). Foreldre som bor i Oslo er mest enige i at myndighetene har et ansvar for at befolkningen ikke spiser sunt.

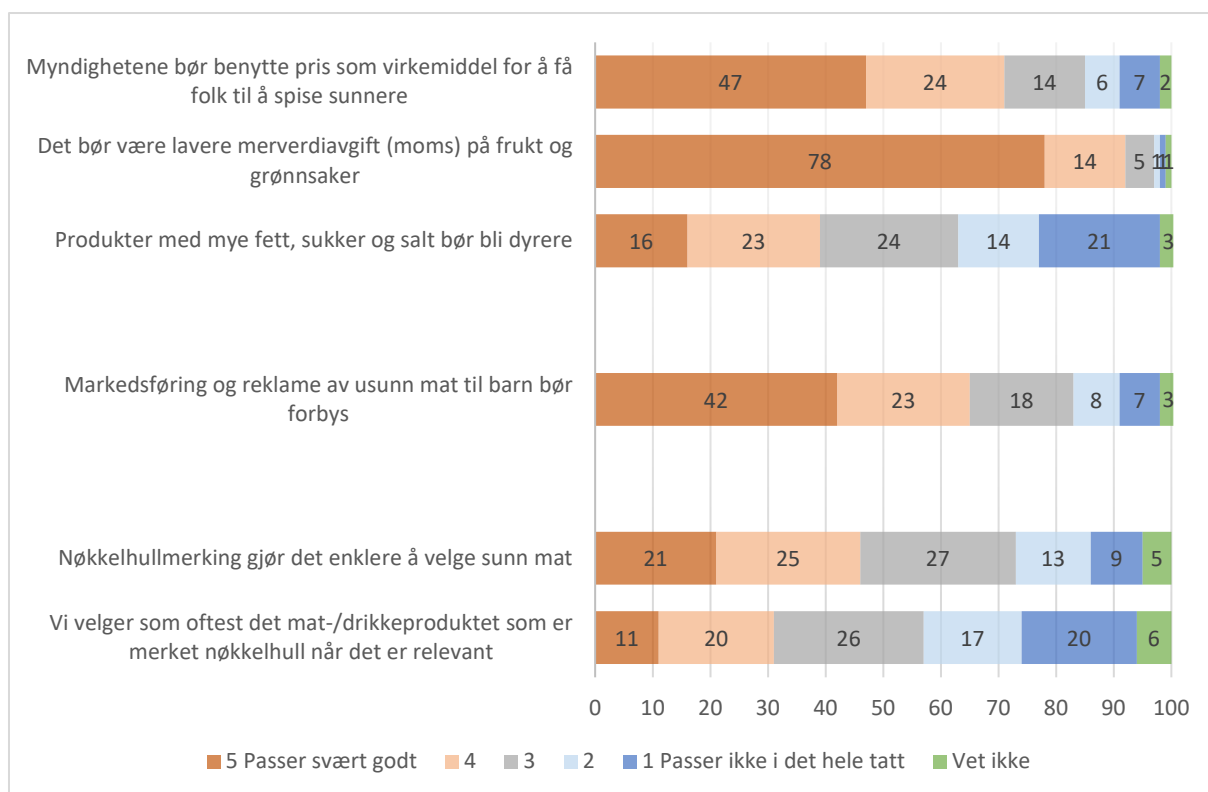


Figur 10-4 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter størrelse på by. Anova test: Myndighetene har et ansvar (F=4,50; p= 0.001*). N=1085

Kostholdstiltak

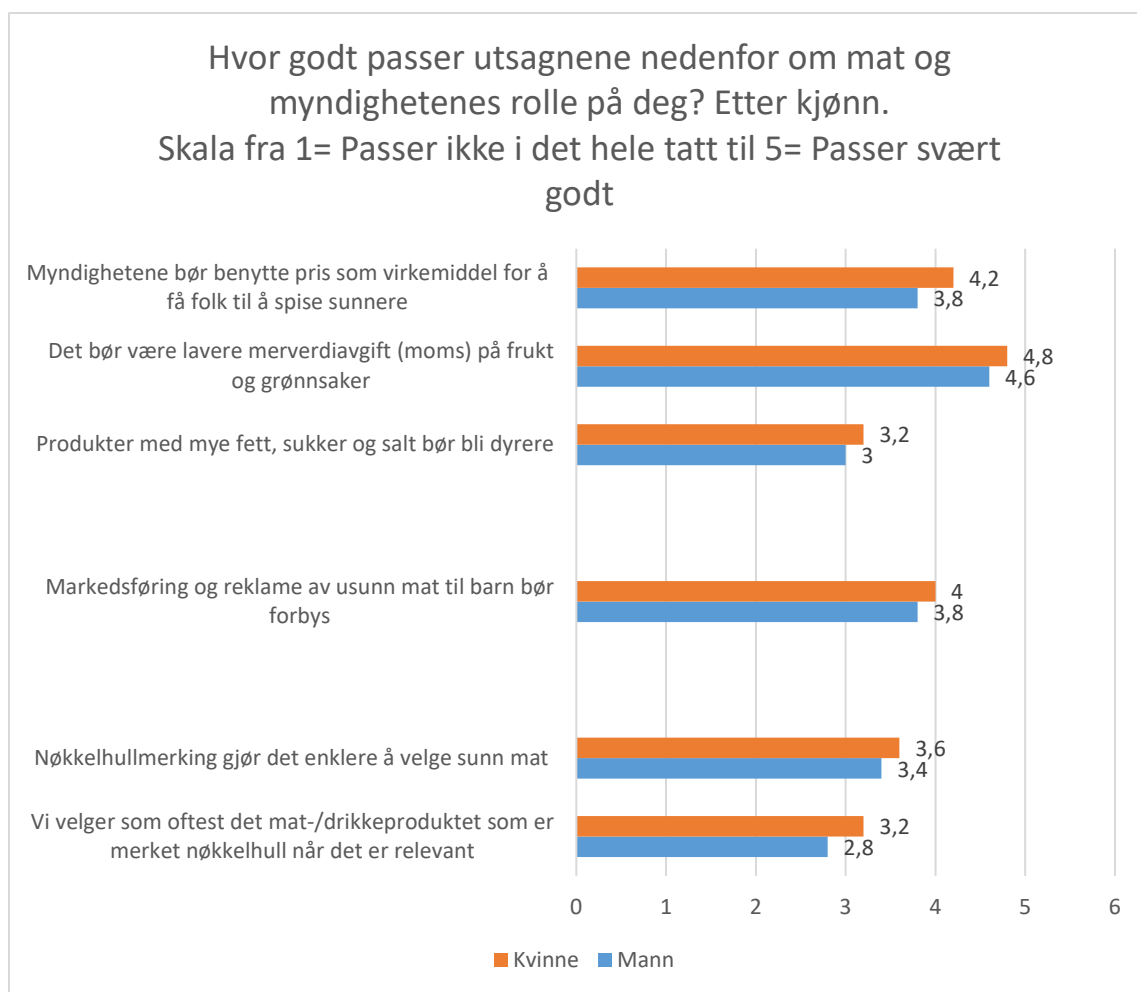
Ekspertene har nylig anbefalt myndigheter å ta i bruk bl.a. prisvirkemidler, lovregulering av markedsføring av usunn mat rette mot barn og å pålegge kommuner å tilby skolemat (skolemat er tema i kapittel 9) i ernæringspolitikken (Torheim m.fl., 2020). Her ser vi nærmere på hva foreldre mener om følgende tiltak: prisvirkemiddel, regulering av markedsføring av usunn mat til barn og nøkkelhullmerking.

Figur 10-5 viser at foreldre var enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemiddel (71% svarte at det passer svært godt eller godt) og 9 av 10 var enige i at det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker (92%). Det å øke pris på usunne matvarer er ikke like populært som å kutte pris på sunne matvarer. Det er 39 prosent av foreldrene som sa seg være enige med at produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere. 65 prosent støtter at markedsføring og reklame mat til barn bør forbys. Nøkkelhullmerket får ikke like mye støtte som de andre tiltakene. 46 prosent er enig i at nøkkelhullet gjør det enklere å velge sunn mat, mens kun 31 prosent rapporterer at de velger som oftest matvarer som er merket med nøkkelhull.



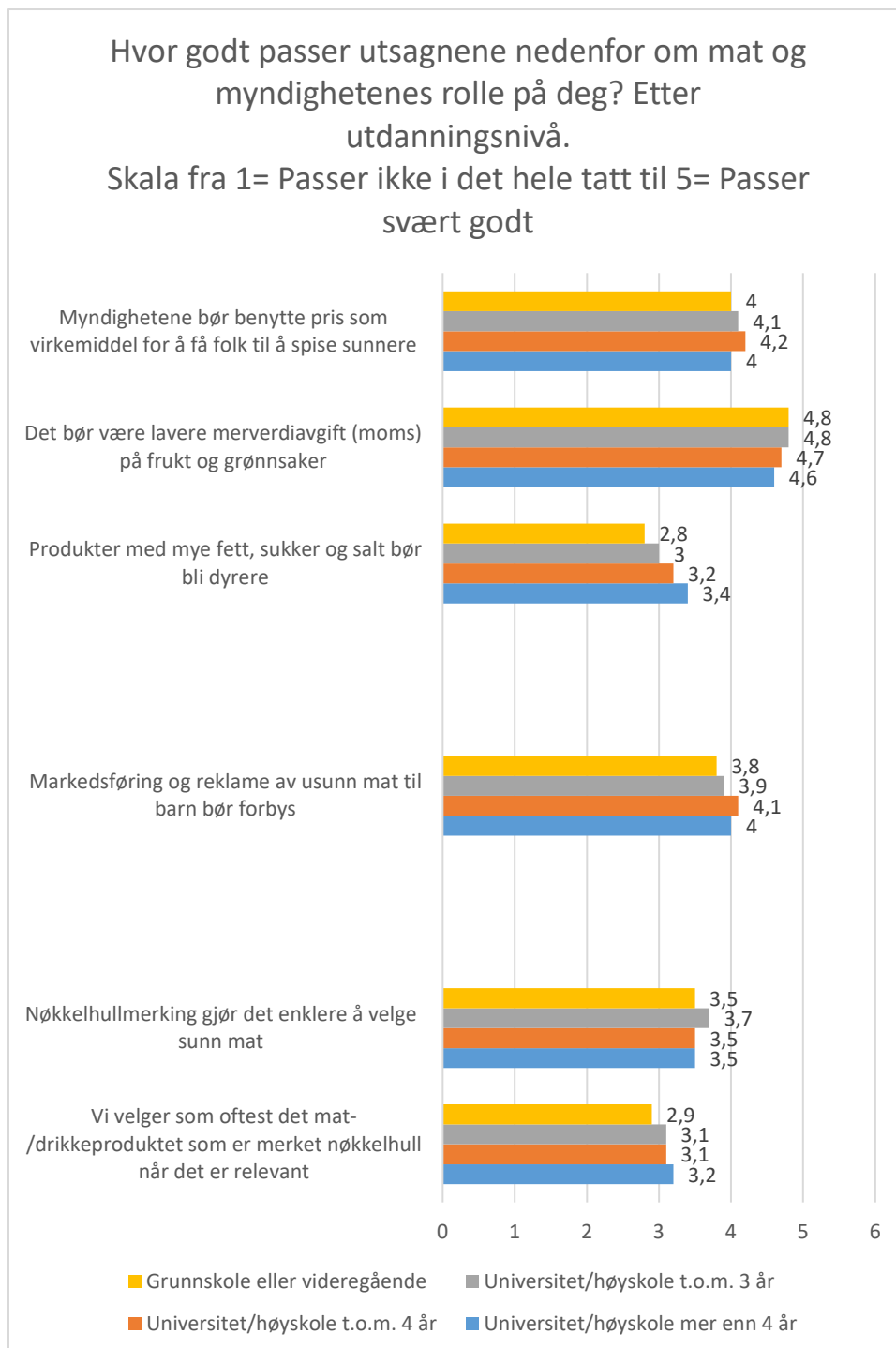
Figur 10-5 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. N=1085

Når vi ser på utsagnene om tiltak for å folk å spise sunnere mot ulike bakgrunnsvariabler, finner vi signifikante forskjell på kjønn, utdanning, inntekt, alder på yngste barn og størrelse på by. Ingen signifikant forskjell på antall barn. Figur 10-6 viser at kvinner oftere er enige i flere tiltak enn menn; kvinner er oftere enige i bruk av prisvirkemiddel, lavere moms på frukt og grønnsaker, forbud mot markedsføring av usunn mat til barn og nøkkelhullmerking.



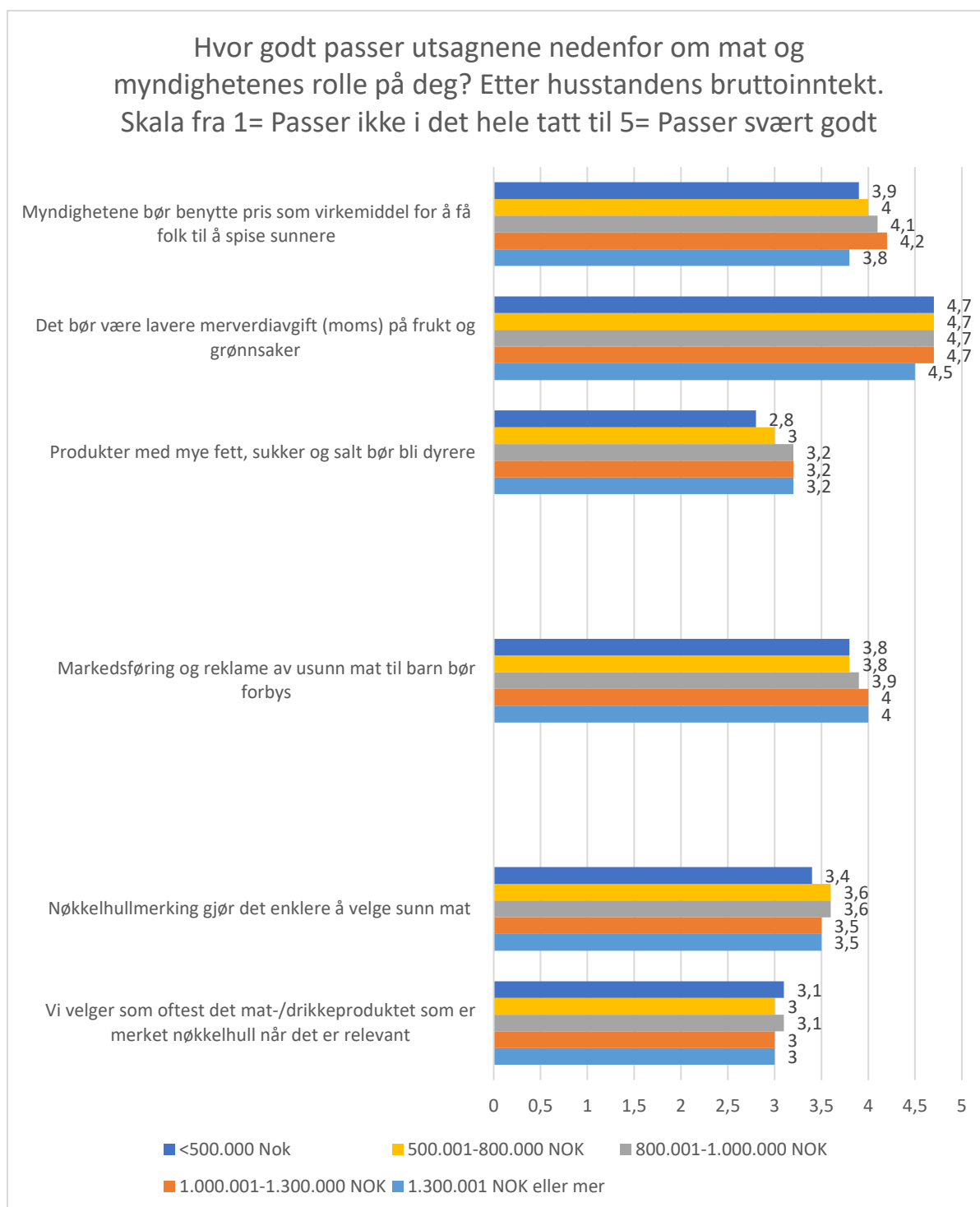
Figur 10-6 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter kjønn. Anova test: Myndighetene bør benytte pris som virkemiddel for å få folk til å spise sunnere ($F= 31,31$; $p= 0.000^*$); Det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker ($F= 17,63$; $p= 0.000^*$); Markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys ($F= 11,55$; $p= 0.001^*$); Nøkkelhullmerking gjør det enklere å velge sunn mat ($F= 6,01$; $p= 0.014^*$); Vi velger som oftest det mat-/drikkeproduktet som er merket nøkkelhull når det er relevant ($F= 18,27$; $p= 0.000^*$). $N=1085$

Figur 10-7 viser at utdanningsnivå har et samband med hvilken type tiltak foreldre rapporterer at de støtter. Foreldre med lavere utdanningsnivå støtter oftere at det bør være lavere merverdiavgift på frukt og grønnsaker. Foreldre med høyere utdanningsnivå støtter oftere at produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere og at markedsføring av usunn mat til barn bør forbys.



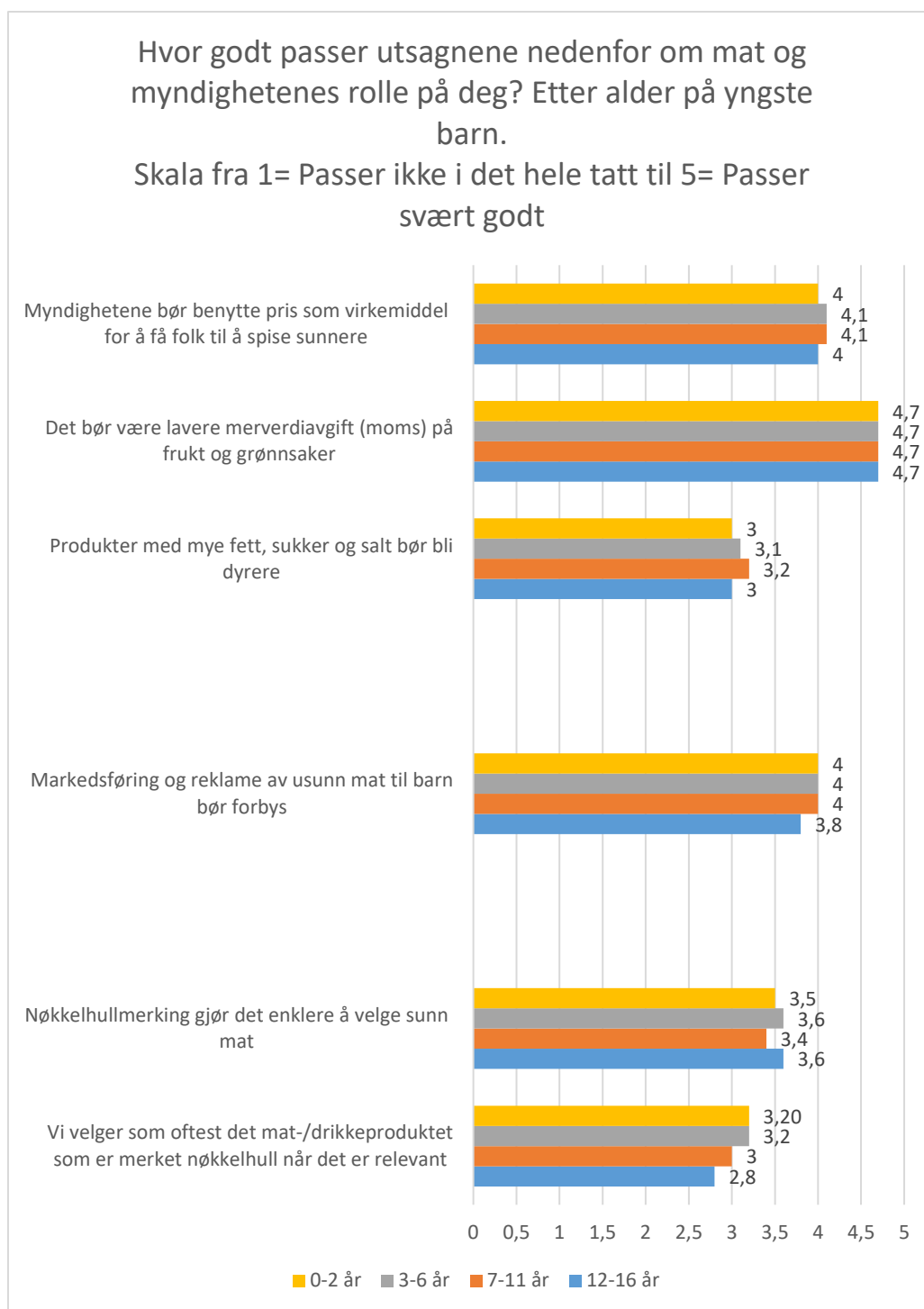
Figur 10-7 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter utdanningsnivå. Anova test: Det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker (F= 4,31; p= 0.005*); Produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere (F= 7,86, p= 0.000*); Markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys (F= 3,01; p= 0.029*). N=1085

Husstandens inntekt har også betydning for hva foreldre rapporterer. Figur 10-8 viser at de som har høyere inntekt oftere støtter at produkter med mye fett, sukker og salt blir dyrere og at de ikke like ofte er enige i at det bør være lavere moms på frukt og grønnsaker.



Figur 10-8 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter husstandens bruttoinntekt (før skatt). Anova test: Myndighetene bør benytte pris som virkemiddel for å få folk til å spise sunnere (F= 2,99; p= 0.018*); Det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker (F= 3,81; p= 0.004*); Produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere (F= 2,53, p= 0.039*). N=945

Figur 10-9 viser at de med yngre barn oftere støtter forbud mot markedsføring av usunn mat til barn og rapporterer at de oftere velger matvarer merket med nøkkelhull.



Figur 10-9 Gjennomsnitt på hvor godt foreldre rapporterer at utsagnene om mat og myndighetenes rolle passer. Etter alder på yngste barn. Anova test: Markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys (F= 2,69; p= 0.045*). Vi velger som oftest det mat-/drikkeproduktet som er merket nøkkelhull (F= 3,42; p= 0.017*). N=1085

10.4 Oppsummering og konklusjon

Resultatene viser at foreldre synes at både vi selve og myndighetene har ansvar for at befolkningen spiser sunt – tre av fire foreldre mener at det er den enkeltes ansvar å spise sunt og en av tre rapporterer at myndighetene har et ansvar for hvor sunt folk spiser. De som har høyere utdanningsnivå sier oftere at for dem passer det at myndighetene har et ansvar.

Når det gjelder tiltak for bedre kosthold er mange foreldre enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemiddel, spesielt lavere moms på frukt og grønnsaker, og at markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys. Nøkkelhullmerket får ikke like mye støtte som de andre tiltakene. Kjønn har et tydelig samband med hva foreldre mener; kvinner er oftere enige i tiltak enn menn. Foreldre med lavere utdanningsnivå støtter oftere at det bør være lavere merverdiavgift på frukt og grønnsaker, men foreldre med høyere utdanningsnivå støtter oftere at produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere og at markedsføring av usunn mat til barn bør forbys. De som har høyre inntekt støtter at produkter med mye fett, sukker og salt blir dyrere og at de ikke like ofte er enig i at det bør være lavere moms på frukt og grønnsaker. De med yngre barn oftere støtter forbud mot markedsføring av usunn mat til barn og rapporterer at de oftere velger matvarer merket med nøkkelhull.

10.5 Litteratur

Bugge, A. B., Rosenberg, T. G. & Tingstad, V. (2016). *Systematisk kartlegging av reklame for usunn mat og drikke rettet mot barn og unge på TV og internett*. Oslo: SIFO, HiOA.

Bugge, A. B. & Rysst, M. (2013). *Usunne mat- og drikkereklamer rettet mot barn – en systematisk kartlegging av omfanget i utvalgte mediekkanaler*. Oslo: SIFO, HiOA.

Heidenstrøm, N., Jacobsen, E. & Borgen, S. O. (2011). *Seleksjon og ignorering. Forbrukerstrategier for å manøvrere i merkemangfoldet*. Sifo oppdragsrapport 2-2011.

Helse- og Omsorgsdepartementet. (2017). *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017-2021)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-handlingsplan-for-bedre-kosthold-20172021/id2541870/>.

Torheim, L. E., Løvhaug, A. L., Huseby, C. S., Terragni, L., Henjum, S. & Roos, G. (2020). *Sunnere matomgivelser i Norge. Vurdering av gjeldende politikk og anbefalinger for videre innsats. Food-EPI 2020*. Oslo: OsloMet – storbyuniversitetet. https://uni.oslomet.no/se/wp-content/uploads/sites/11/2020/09/FoodEPI_Rapport_2020_compressed.pdf.

Øvrebø, B. & Helleve, A. (2020). *Evaluering av Matbransjens faglige utvalg. En evaluering av den norske selvreguleringsordningen som begrenser markedsføring av usunn mat og drikke rettet mot barn og unge*. Rapport 2020. Oslo: Folkehelseinstituttet.

11. Sunn kropp, sunt sinn? Hvordan forholder barn og unge seg til kropp, utseende, mat og sunnhet, og hvordan samsvarer det med foreldres perspektiv?

Kamilla Knutsen Steinnes, Helene Fiane Teigen og Annechen Bahr Bugge

11.1 Bakgrunn

Dette kapittelet presenterer resultater fra flere spørreundersøkelser blant barn, ungdom og foreldre om unges forhold til kropp, utseende, mat og sunnhet. Barn, kropp og sunnhet er tema som er viet mye medieoppmerksomhet. Søk i mediearkivet Retriever viser at «sunn» og «sunnhet» er begreper som har hatt svært stor forekomst i norske medier og har holdt seg stabilt i mediebildet over lang tid. Tidligere SIFO-studier viser at også mange barn og unge er opptatt sunnhet, og av å ha en sunn og slank kropp (Bugge & Rosenberg, 2016; Bugge, 2015; Storm-Mathiesen m.fl., 2015). Videre er for eksempel mat og drikkevarer viktige som identitetsmarkører, og benyttes for å signalisere sunnhet og attraktivitet blant barn og unge (Bugge, 2010; Bugge, 2011; Bugge & Rosenberg, 2016).

Kroppspress er et tema som har kommet høyere opp på dagsorden i løpet av de siste årene, med toppår i 2016 og 2019. De siste årenes debatter rundt kroppspress er også sterkt knyttet til barn og unges bruk av sosiale medier, og spesielt framveksten av «influensere» og kjendiser tilstedeværelse til på disse plattformene. Barn og unge tilbringer mye tid på sosiale medier daglig, hvor de konstant konfronteres med, og må forholde seg til, framstillinger av kropp, kjønn og sunnhet. En kvalitativ studie fra 2019 viste at over halvparten av markedsføringen som barn og unge møter på nett inneholder kropp i en eller annen form, og at majoriteten av kropper som vises fram bidrar til å reprodusere et skjønnhets- og kroppsideal som ungdommene selv oppfatter som urealistisk (Steinnes m.fl., 2019). I tillegg utgjør produkter tilknyttet skjønnhet og mat en stor del av markedsføringen som unge møter på sosiale medier (Rosenberg m.fl., 2018). En studie av «influensermarkedsføring»⁸ bestående av 228 innlegg fra noen av de mest populære Instagram-kontoene (med flest følgere) viste at promotering av mat, drikke og produkter knyttet til kropp og skjønnhet stod for nesten halvparten av utvalget.

Dette kapittelet ser nærmere på hvordan ungdom forholder seg til kropp og sunnhet gjennom å se på disse fire delspørsmålene:

1. Hvor tilfredse er unge med sin egen kropp?
2. I hvilken grad er unge opptatt av ulike kroppspraksiser og kroppsmodifiserende aktiviteter?
3. I hvilken grad er barn og unge opptatt av mat og sunnhet?

⁸ Markedsføring hvor markedsaktører og merkevarer investerer i utvalgte personligheter på sosiale medier med store følgerskarer, influensere, for å skape eller promotere produkter eller tjenester til både influenserens egne følgere, men også til merkevarens målrettede forbrukergrupper (Lou og Yuan, 2019).

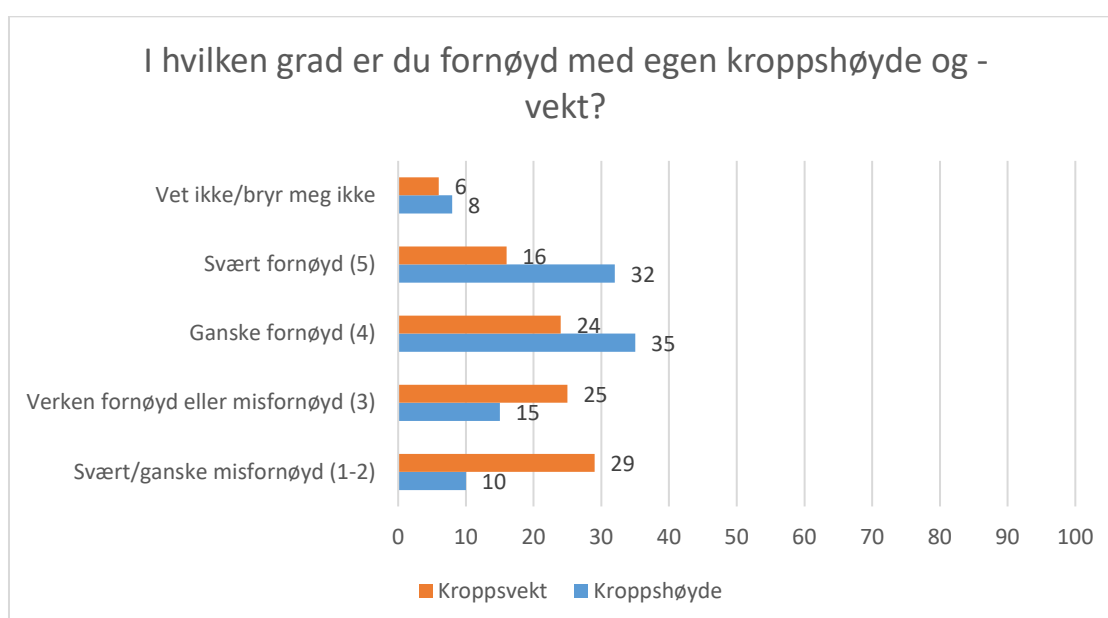
4. I hvilken grad mener foreldre at unge er opptatt av sunnhet og slank kropp og hvordan samsvarer det med barnas egne meninger?

11.2 Metode

I dette kapitlet presenteres resultater fra tre ulike surveygrunnlag: en survey blant ungdom om kroppspress, utseende og mat (N = 1000, 15-19 år), en Mediebarn-survey blant barn og ungdom om kropp og mat (N = 772, 8-19 år) og en survey stilt til foreldre med barn mellom 1-16 år om klær, kropp og mat (N = 1085, 24-61 år). Det er brukt 23 spørsmål fra spørreskjemaet om kroppspress, 4 spørsmål fra Mediebarn, og 2 spørsmål fra foreldresurveyen.

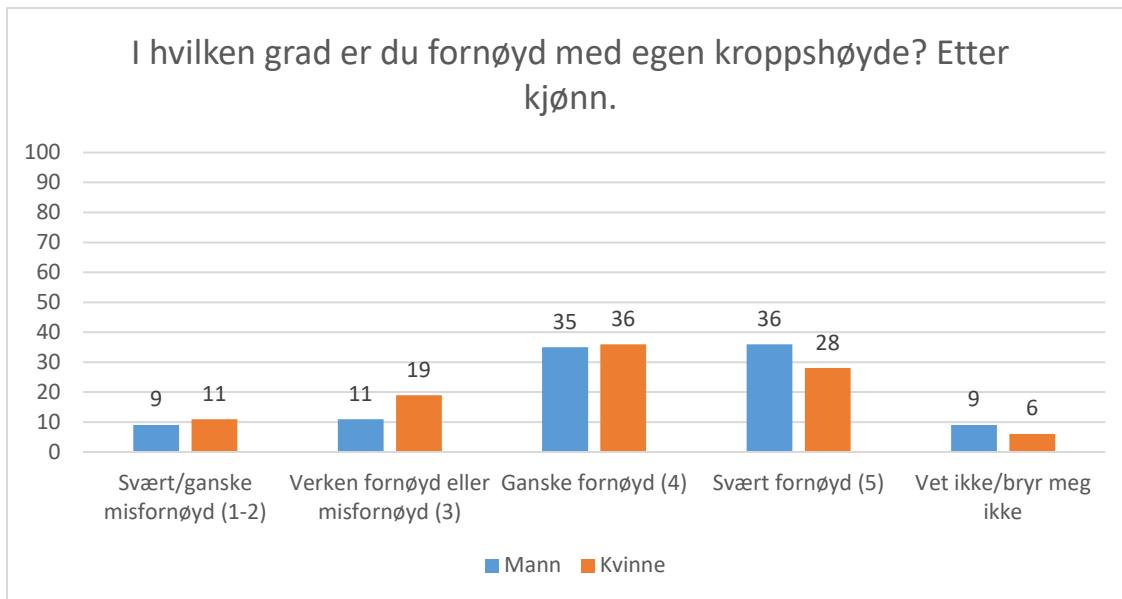
11.3 Resultater

Hvor tilfredse er unge med sin egen kropp og utseende?

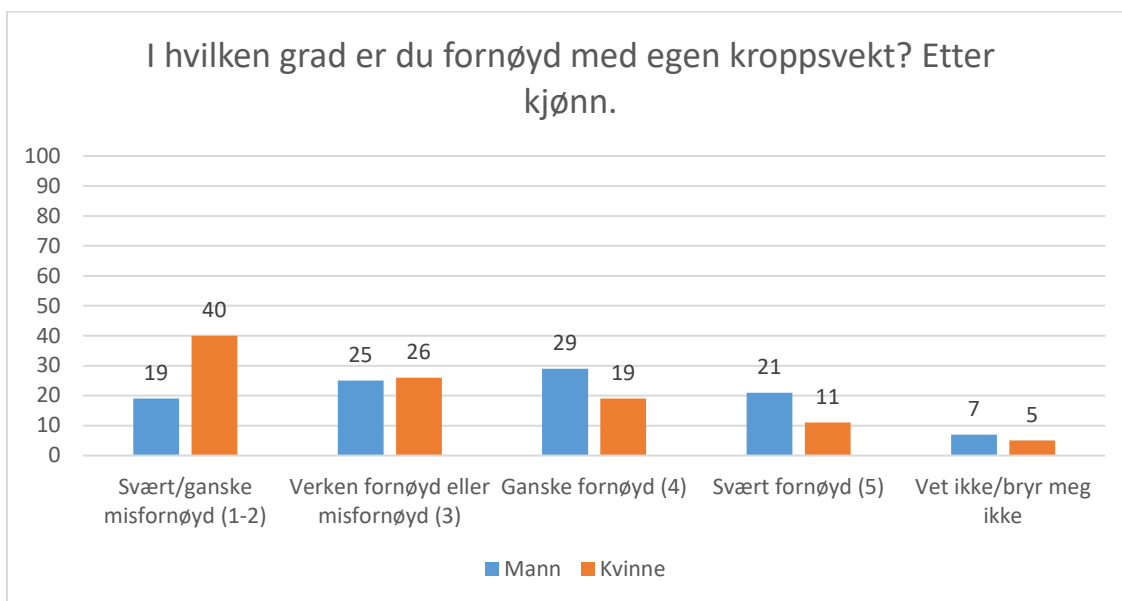


Figur 11-1 I hvilken grad er du fornøyd med egen kroppshøyde og -vekt? Prosent. N=1000. Kroppshøyde: $p < 0.01$, kroppsvekt: $p < 0.001$. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Figur 11-1 viser at sju av ti unge i utvalget (67%) rapporterte at de var ganske eller svært fornøyd med kroppshøyden sin. Ikke fullt like mange (40%) var like fornøyd med kroppsvekten sin. Videre var det et mindretall som var svært eller ganske misfornøyd med sin egen kroppshøyde og -vekt (henholdsvis 10% og 29%). En av ti svarte at de ikke brydde seg om eller ikke visste hvor fornøyd de var med sin egen kroppshøyde og -vekt (henholdsvis 8% og 6%).

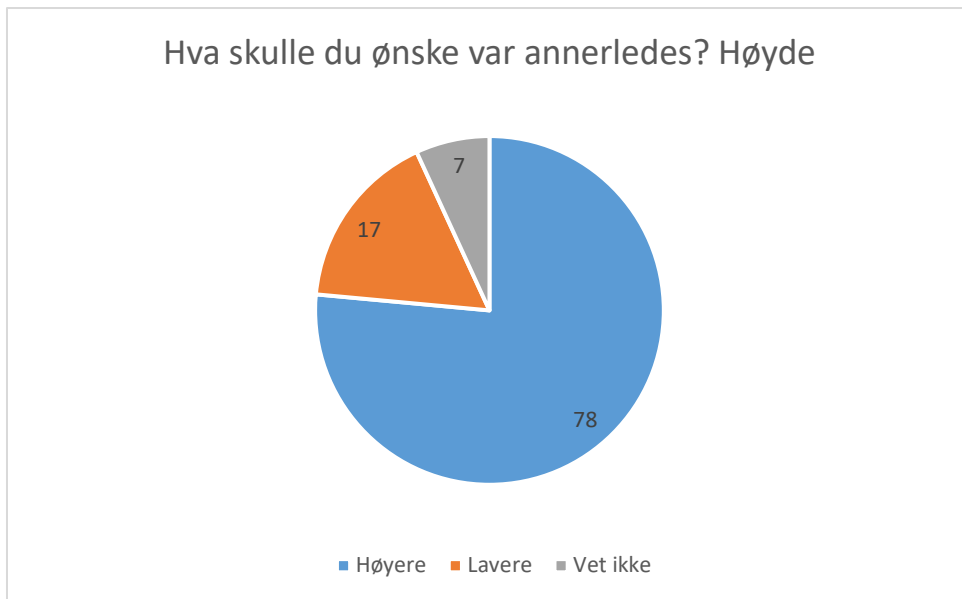


Figur 11-2 I hvilken grad er du fornøyd med egen kroppshøyde? Etter kjønn. Prosent. N=1000, p<0.01. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.



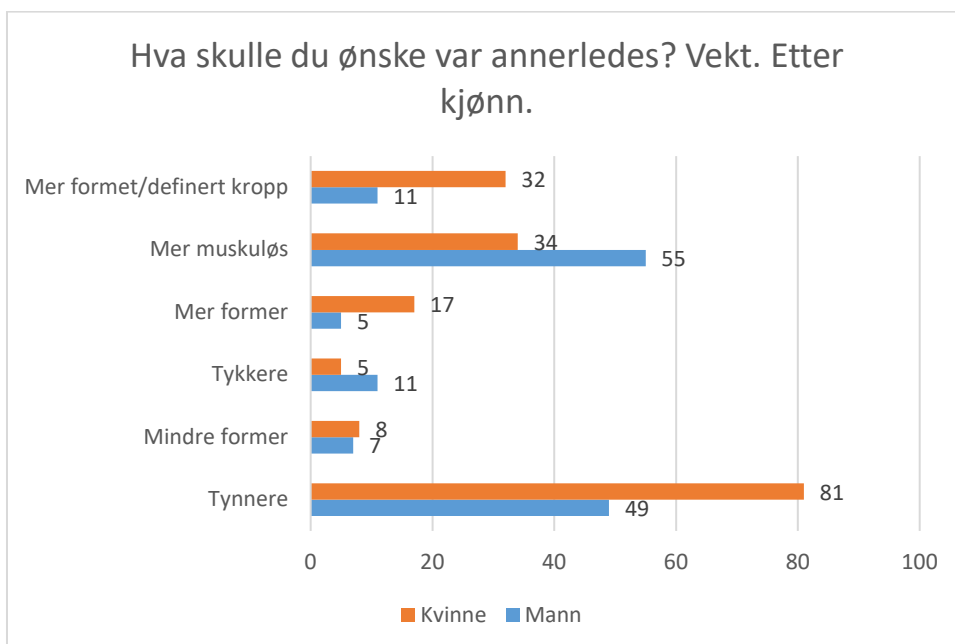
Figur 11-3 I hvilken grad er du fornøyd med egen kroppsvekt? Etter kjønn. Prosent. N=1000, p<0.001. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Flere gutter (36%) enn jenter (28%) ga uttrykk for at de var svært fornøyd med kroppsvekten sin (figur 11-2). I tillegg var gutter (21%) også mer fornøyd med kroppsvekten sin sammenlignet med jenter (11%), som vist i figur 11-3. Det var mindre forskjeller blant gutter og jenter som svarte at de var ganske eller svært misfornøyd med høyden sin (henholdsvis 9% og 11%), og større forskjeller mellom svarene på hvem som var ganske eller svært misfornøyd med vekten sin, hvor jentene rapporterte større misnøye (40%) enn guttene (19%).



Figur 11-4 Hva skulle du ønske var annerledes med tanke på høyde? Prosent. N=101, p<0.01. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

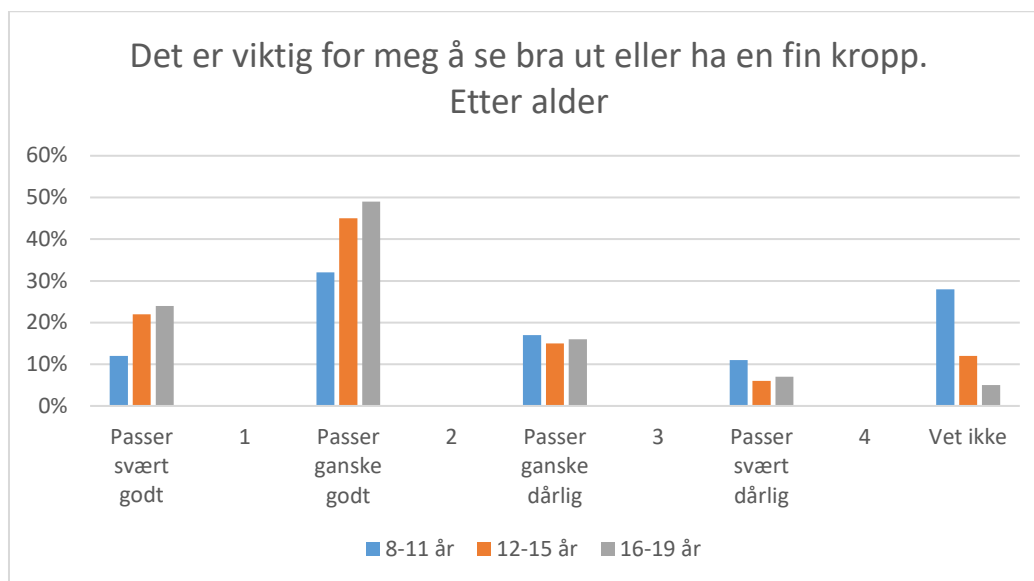
Den andelen som ga uttrykk for at de skulle ønske de så annerledes ut med tanke på høyde (N = 101) ble videre spurt om hva de skulle ønske var annerledes med høyden sin. 8 av 10 (78%) svarte at de skulle ønske de var høyere som vist i figur 11-4. Langt færre (17%) kunne tenke seg å være lavere. Andelen som svarte «vet ikke» var 7 prosent. Det var ingen forskjell mellom gutter og jenter når det gjaldt ønskede endringer ved sin egen høyde.



Figur 11-5 Hva skulle du ønske var annerledes med tanke på vekt? Etter kjønn. Prosent. N=289, p<0.001 (tynnere, muskuløs, mer formet/definert). p<0.01 (mer former), ikke-signifikant (mindre former, tykkere). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

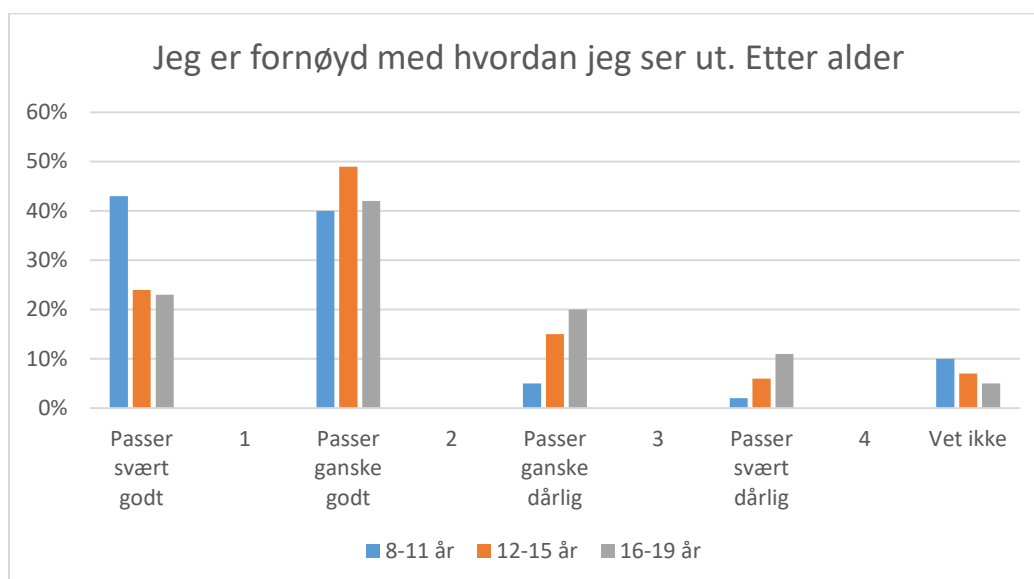
Den andelen som skulle ønske de så annerledes ut med tanke på vekt (N = 289), sa en majoritet (71%) at de ønsket de var tynnere (figur 11-5). Det var også relativt mange (41%) som ønsket seg en mer muskuløs kropp. Videre ønsket én av fire (25%) seg en mer definert kropp, mens 14 prosent ønsket seg mer former. Svært få skulle ønske de var tykkere (7%)

eller at de hadde mindre former (8%). Langt flere jenter enn gutter ønsket seg en tynnere kropp (81% og 49%), mer former (17% og 5%) og mer definert kropp (32% og 11%). På den andre siden sa en større andel gutter enn jenter at de ønsket seg en mer muskuløs kropp (55% og 34%).



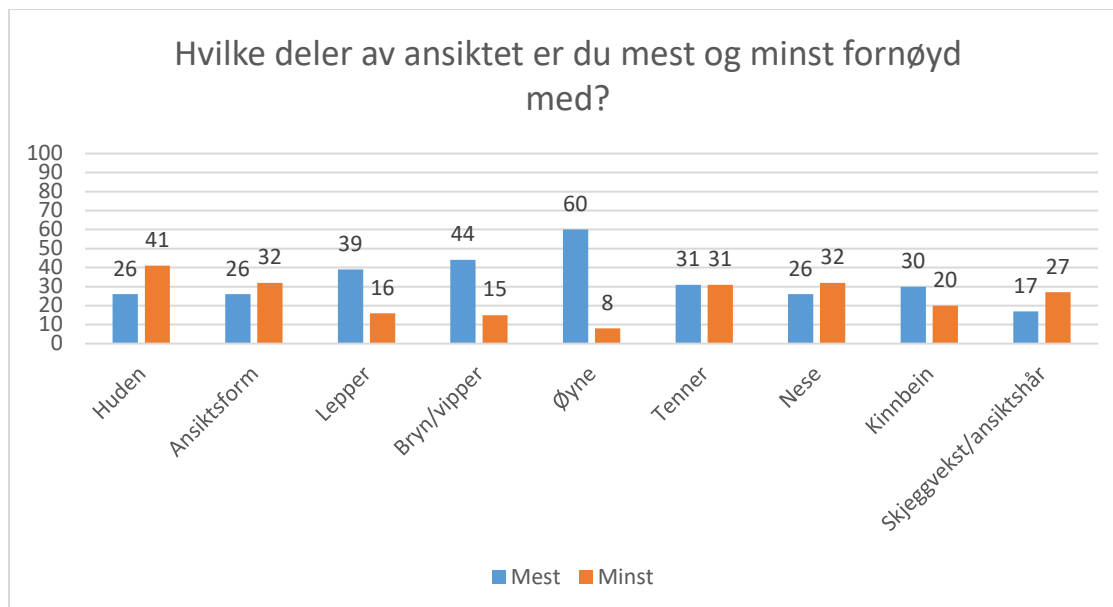
Figur 11-6 Det er viktig for meg å se bra ut eller ha en fin kropp. Etter alder. Prosent. N=772, p<0.05. Mediebarn-surveydata, Ipsos 2019.

Over halvparten (61%) av de unge i utvalget svarte at påstanden «det er viktig for meg å se bra ut eller ha en fin kropp» passet ganske eller svært godt (figur 11-6). Langt færre (24%) sa at påstanden passet ganske eller svært dårlig, mens 15 % svarte «vet ikke» på spørsmålet. Flere jenter (22%) enn gutter (16%) mente at påstanden passet svært godt for dem. De eldste barna mellom 16-19 år var betydelig mer opptatt av å se bra ut og ha en fin kropp (73% mente påstanden passet ganske eller svært godt) enn de yngste barna mellom 8-11 år (44%).



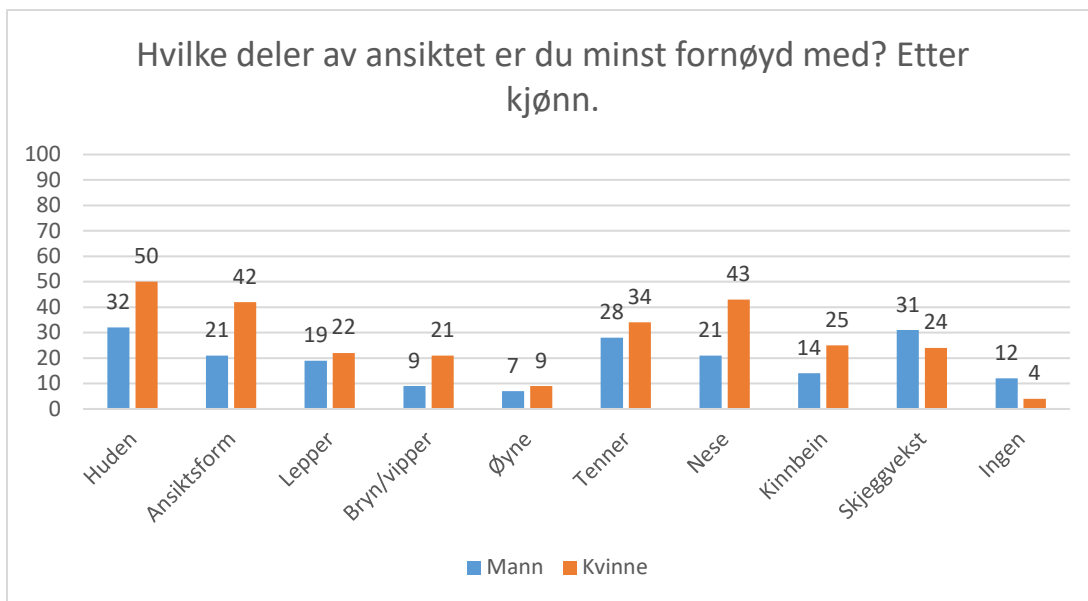
Figur 11-7 Jeg er fornøyd med hvordan jeg ser ut. Etter alder. Prosent. N=772, p<0.05. Mediebarn-surveydata, Ipsos 2019.

Syv av ti (74%) mente at påstanden «jeg er fornøyd med hvordan jeg ser ut» passet ganske eller svært godt, som vist i figur 11-7. Langt færre (19%) mente at dette passet ganske eller svært dårlig. De yngste barna mellom 8-11 år var mer fornøyd med hvordan de så ut (43% mente påstanden passet svært godt) sammenlignet med de eldre barna mellom 12-19 år hvor langt færre (23%) mente dette passet svært godt for dem.



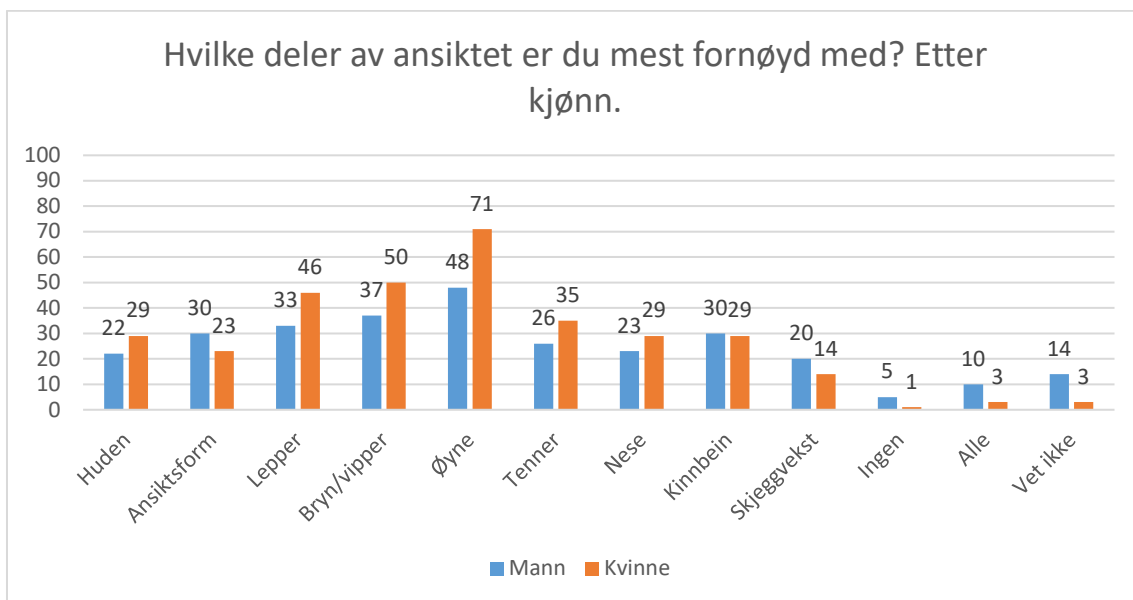
Figur 11-8 Hvilke deler av ansiktet er du mest og minst fornøyd med? Prosent. N=1000. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

På spørsmål om hvilke deler av ansiktet de unge er mest fornøyd med, var andelen som svarte øyne størst (60%), etterfulgt av bryn og vipper (44%), lepper (39%), tenner (31%) og kinnbein (30%), hud (26%), ansiktsform (26%), nese (26%) og skjeggvekst og ansiktshår (17%), som vist i figur 11-8. Når det gjaldt deler av ansiktet de unge var minst fornøyd med var hud på topp (41%), etterfulgt av ansiktsform (32%), nese (32%), tenner (31%), skjeggvekst og ansiktshår (27%), kinnbein (20%), lepper (16%), bryn og vipper (15%) og øyne (8%).



Figur 11-9 Hvilke deler av ansiktet er du minst fornøyd med? Etter kjønn. Prosent. N=1000. $p < 0.001$ (huden, ansiktsform, bryn/vipper, nese, kinnbein). $p < 0.01$ (skjeggvekst/ansiktshår), $p < 0.05$ (tenner). Ikke signifikant (øyne). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

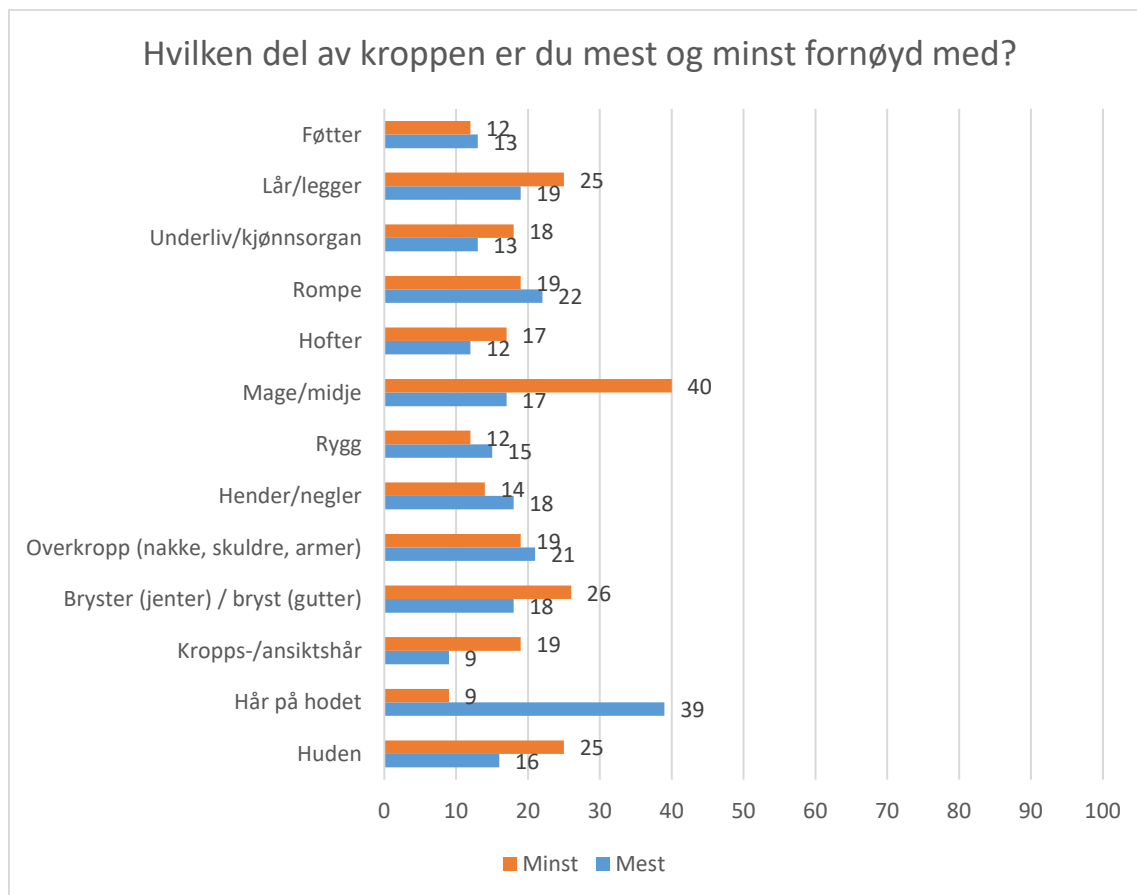
Sett bort i fra skjeggvekst og ansiktshår, var jentene mindre fornøyd enn guttene med alle deler av ansiktet (figur 11-9). Jentene var betydelig mer misfornøyd enn guttene med huden sin (50% og 32%), nesens sin (43% og 21%), ansiktsform (42% og 21%), tenner (34% og 28%), kinnbein (25% og 14%), lepper (22% og 19%) og bryn og vipper (21% og 9%). Guttene på sin side var altså mer misfornøyd (31 %) enn jentene med skjeggvekst og ansiktshår (24%). Videre var det flere gutter (11%) enn jenter (5%) som svarte «vet ikke» på hvilke deler av ansiktet de var minst fornøyd med.



Figur 11-10 Hvilke deler av ansiktet er du mest fornøyd med? Etter kjønn. Prosent. N=1000. $p < 0.001$ (lepper, bryn/vipper, øyne, ingen, alle, vet ikke). $p < 0.01$ (huden, tenner, skjeggvekst), $p < 0.05$ (ansiktsform, nese). Ikke signifikant (kinnbein). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

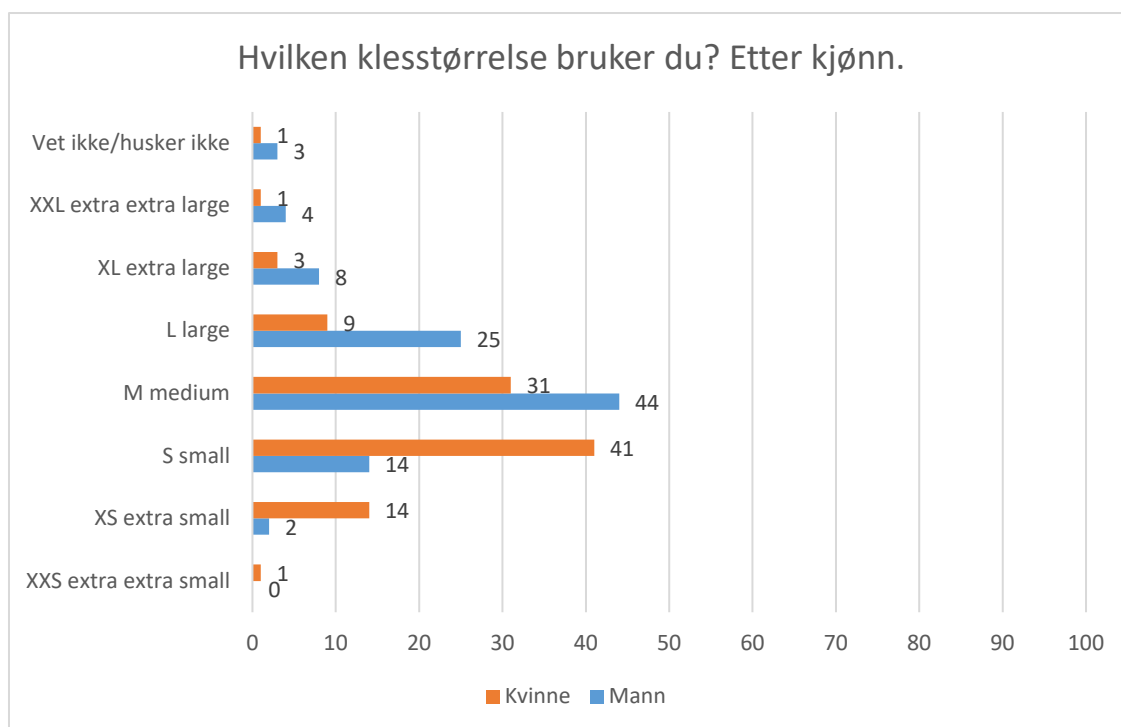
Når det gjaldt hvilke deler av ansiktet de unge var mest fornøyd med var flere jenter (71%) enn gutter (48%) mest fornøyd med øynene sine (figur 11-10). Det samme gjaldt bryn og

vipper, lepper, tenner, hud, og nese. Omvendt var en større andel gutter enn jenter mest fornøyd med ansiktshår og skjeggveksten sin (henholdsvis 20% og 14%), samt ansiktsform (30% og 23%). Flest gutter (10%) sa dessuten at de var fornøyd med alle delene av ansiktet sitt mot kun 3 prosent av jentene. Samtidig var det også flere gutter (5%) enn jenter (1%) som ikke var fornøyd med noen deler av ansiktet sitt. Flere gutter enn jenter svarte også «vet ikke» på spørsmål om hvilke deler av ansiktet de var mest fornøyd med.



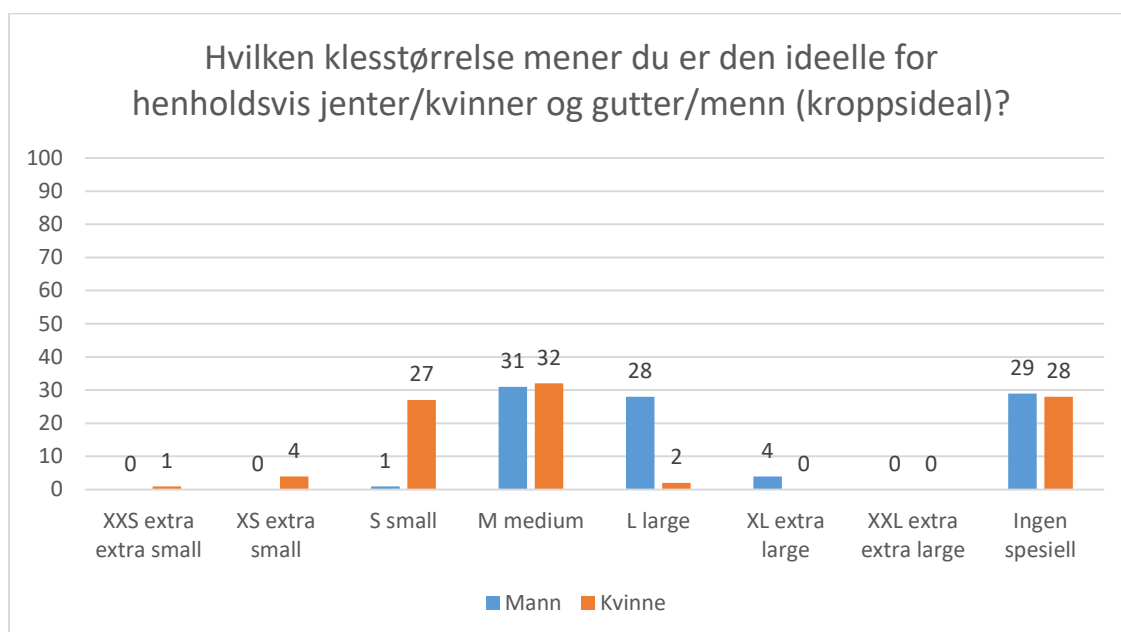
Figur 11-11 Hvilke deler av kroppen er du mest og minst fornøyd med? Prosent. N=1000. Kroppspressurveydata, Norstat 2019.

På spørsmål rundt hvilke deler av kroppen de unge var mest fornøyd med som illustrert i figur 11-11, svarte størst andel håret sitt (39%), etterfulgt av rumpe (22%), overkropp (21%), lår og legger (19%), og hender og negler (18%). De unge var minst fornøyd med magen/midjen sin (40%), etterfulgt av bryst (26%), hud (25%) og lår og legger (2 %). Det var dessuten flest jenter (48%) som svarte at de var mest fornøyd med håret sitt på hodet, sammenlignet med guttene (30%). Samme mønster gjaldt rumpe, bryst og hofter. På motsatt side var flere gutter (25%) enn jenter (17%) mest fornøyd med overkroppen sin.



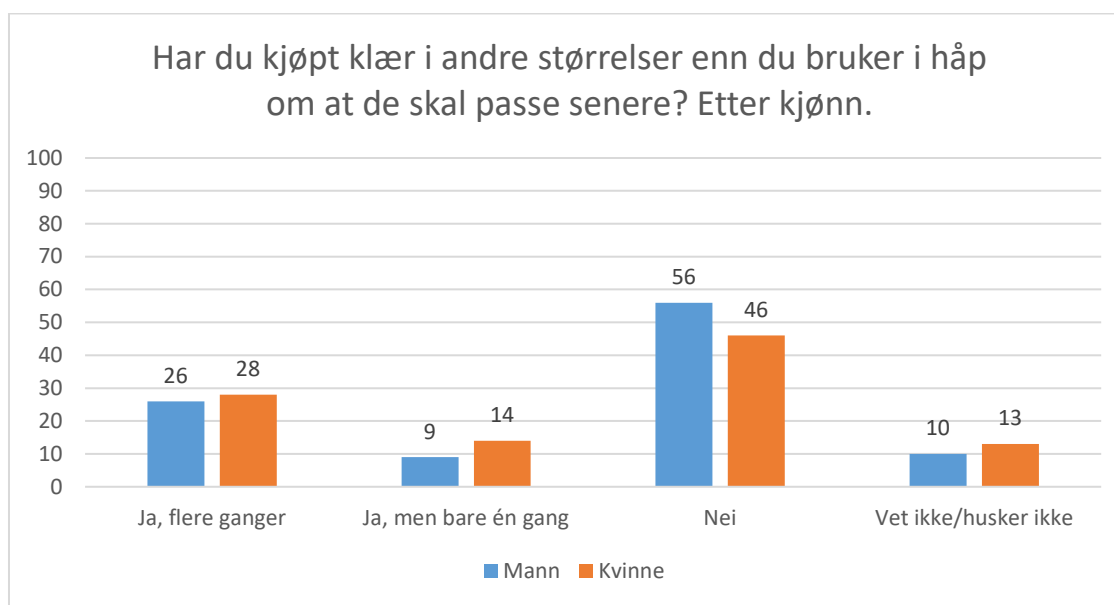
Figur 11-12 Hvilken klesstørrelse bruker du? Etter kjønn. Prosent. N=1000. p<0.01. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Mens de fleste guttene (44%) svarte at de vanligvis brukte størrelsen «medium», var «small» (41%) den vanligste størrelsen blant jentene (figur 11-12). Det var henholdsvis 25 prosent av guttene som brukte «large» og 14 prosent som brukte «small». Det var 25 prosent av jentene som brukte «medium». Flere gutter (12%) enn jenter (4%) brukte «extra large» eller «extra extra large». Samtidig var det flere jenter (15%) enn gutter (3%) som brukte størrelse «extra small» eller «extra extra small».



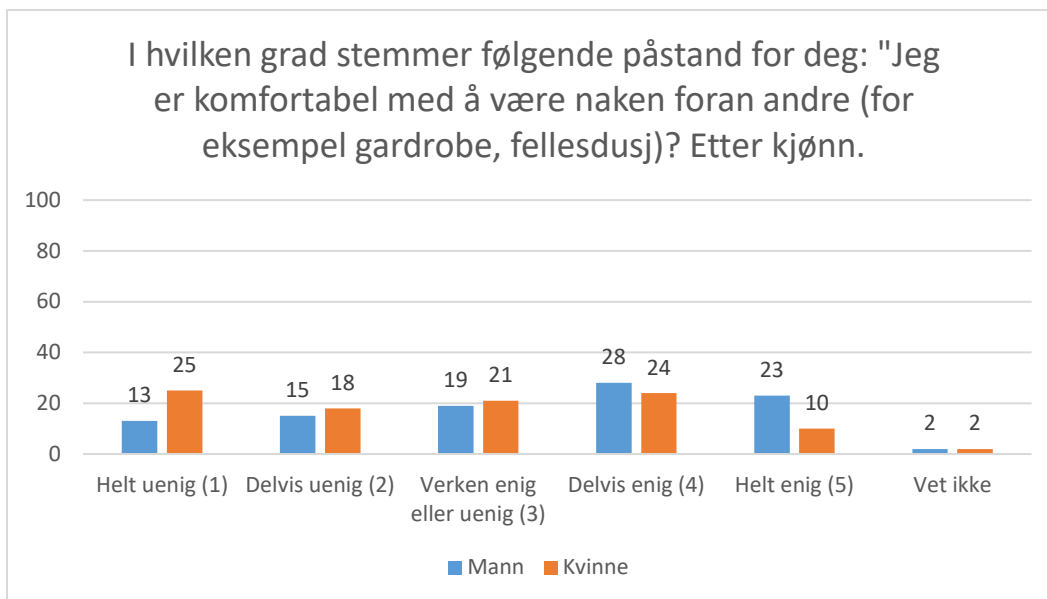
Figur 11-13 Hvilken klesstørrelse mener du er den ideelle for henholdsvis jenter/kvinner og gutter/menn (kroppsideal)? Prosent. N=1000, p<0.05. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

En tredel av utvalget svarte at de ikke fantes noen spesifikk idealstørrelse for verken kvinner eller menn, som illustrert i figur 11-13. Nesten like mange svarte at klesstørrelse «medium» (31%) eller «large» (28%) var den ideelle klesstørrelsen for menn, og at «medium» (32%) og «small» (27%) var idealt for kvinner. Både guttene og jentene ga uttrykk for at «small» og «medium» var ideelle klesstørrelser for kvinner, men på spørsmål om idealet for menn var de ikke like samstemte i svarene sine. Flere gutter (32%) enn jenter (24%) mente at størrelse «large» var den ideelle klesstørrelsen for menn, mens flere jenter (34%) enn gutter (29%) mente at det heller var «medium» som var idealet.



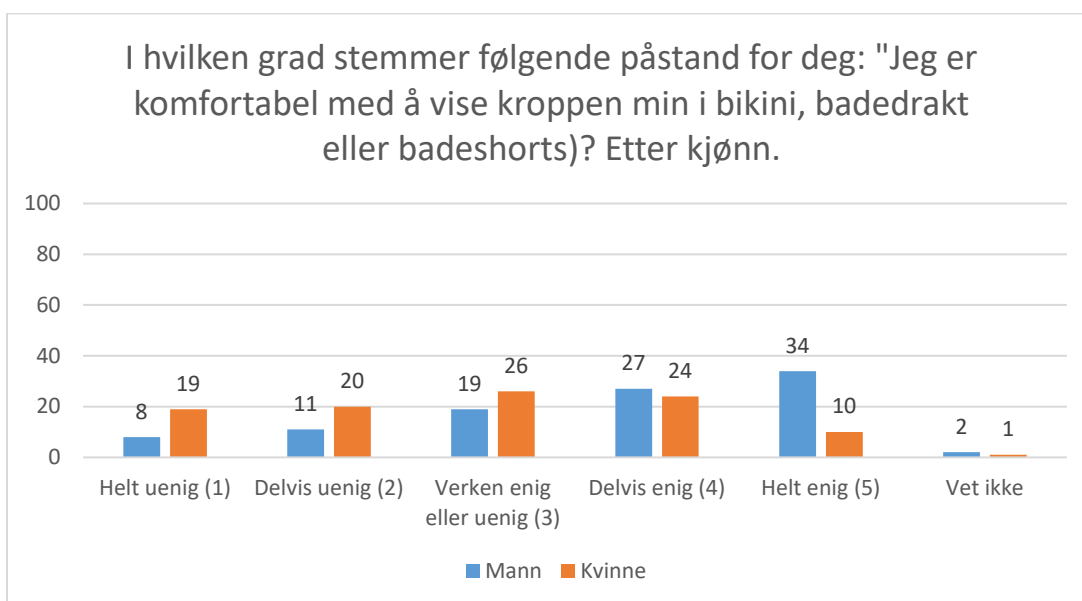
Figur 11-14 Har du kjøpt klær i andre størrelser enn du bruker i håp om at de skal passe senere? Etter kjønn. Prosent. N=1000. $p < 0.01$. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Figur 11-14 viser at en firedel av utvalget svarte at de hadde kjøpt klær i andre størrelser enn de vanligvis brukte i håp om at de skulle passe inn i denne størrelsen ved en senere anledning. Jentene hadde større tendens til å gjøre dette enn guttene (henholdsvis 42% og 35%). Omtrent halvparten hadde aldri gjort dette og 1 av 4 svarte at de ikke visste eller ikke husket om det hadde gjort dette før.



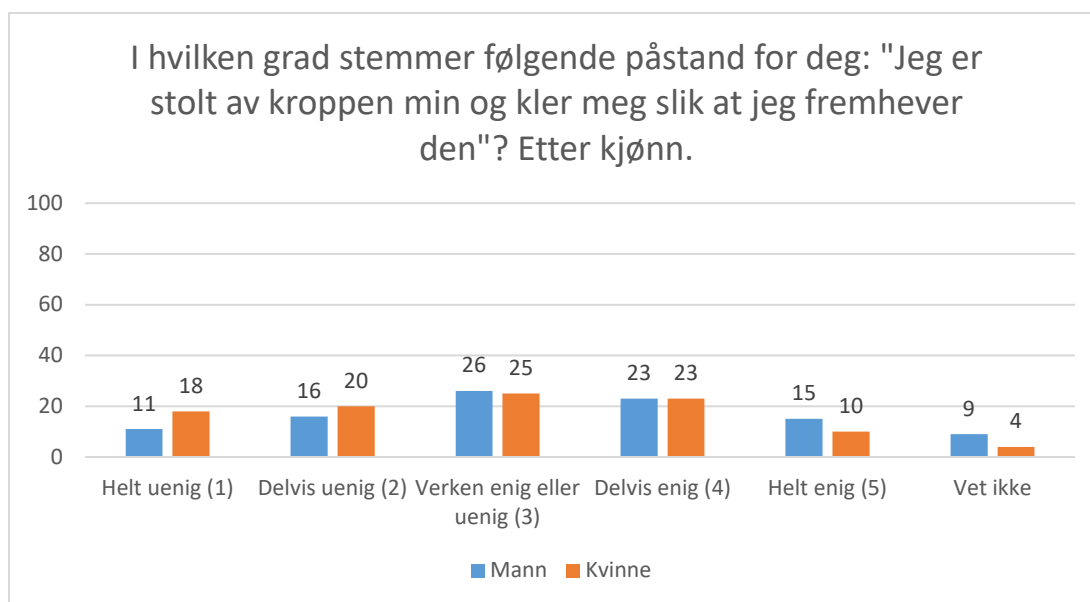
Figur 11-15 I hvilken grad passer påstanden «Jeg er komfortabel med å være naken foran andre (for eksempel garderobe, fellesdusj)? Etter kjønn. Prosent. N=1000. $p < 0.001$. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Som figur 11-15 viser var halvparten helt eller delvis enig i følgende påstand: «Jeg er komfortabel med å være naken foran andre (for eksempel i garderobe og fellesdusj)». Flest jenter var ukomfortable med dette ved å si de var helt eller delvis uenig (43%), sammenlignet med guttene (28%).



Figur 11-16 I hvilken grad passer påstanden «Jeg er komfortabel med å vise kroppen min i bikini, badedrakt eller badeshorts»? Etter kjønn. Prosent. N=1000. $p < 0.001$. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Om lag én av to var helt eller delvis enig i at de var komfortable med å vise frem kroppen sin på stranda, for eksempel i bikini, badedrakt eller badeshorts (figur 11-16). Også her var jenter mindre komfortable enn guttene. 34 prosent av jentene og 61 prosent av guttene var helt eller delvis enig i at de var komfortable med å vise kroppen sin i bikini, badedrakt eller badeshorts.

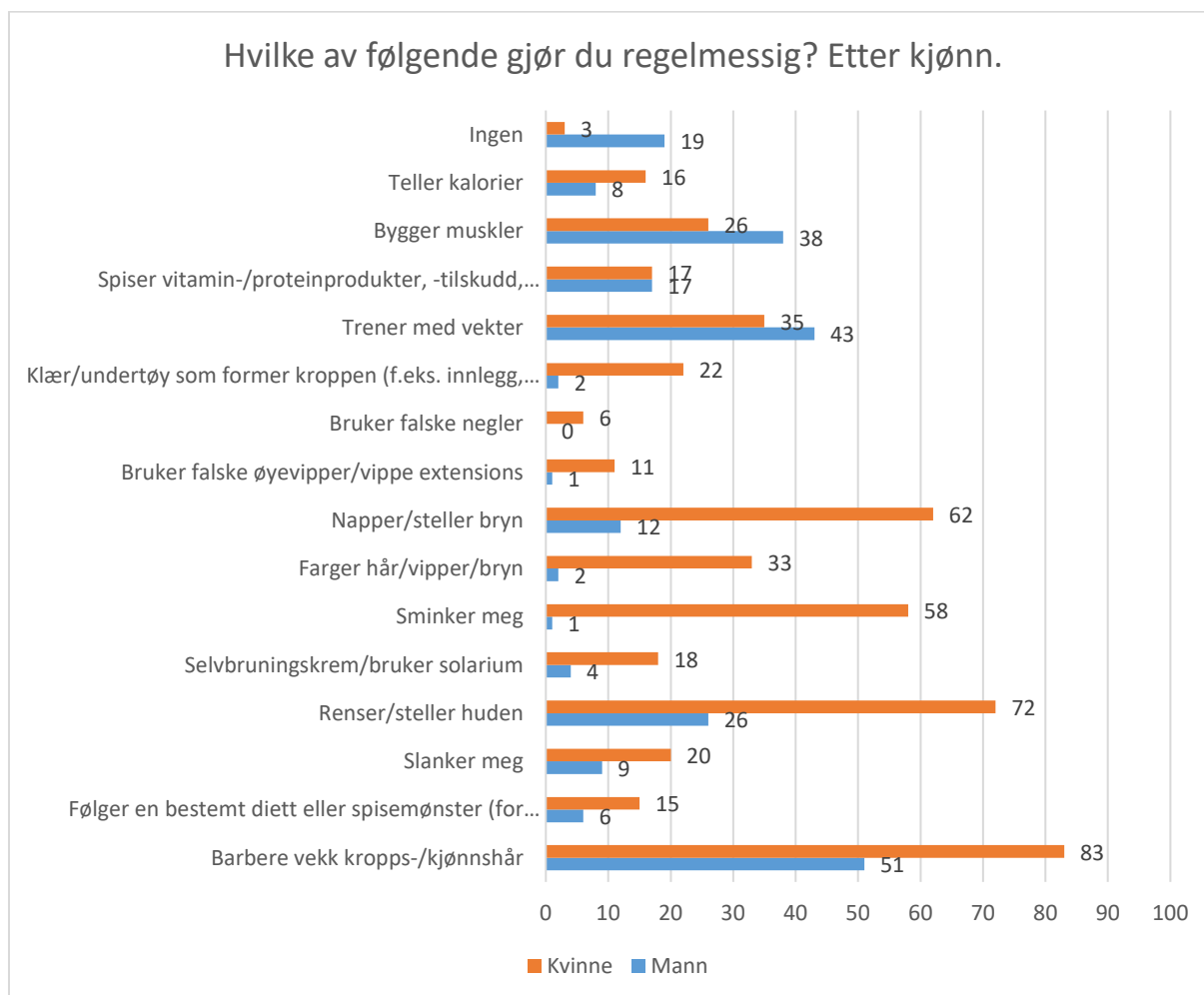


Figur 11-17 I hvilken grad passer påstanden «Jeg er stolt av kroppen min og kler meg slik at jeg fremhever den»? Etter kjønn. Prosent. N=1000. p<0.001. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Omtrent en firedel sa at de var helt eller delvis enig i at de var stolte av kroppen sin og kledd seg for å fremheve den (figur 11-17). Flere gutter enn jenter var helt eller delvis enig i dette (henholdsvis 38% og 33%). Flere jenter enn gutter var helt eller delvis uenig i at de var stolte av kroppen sin og fremhevet den med klær (38% og 27%).

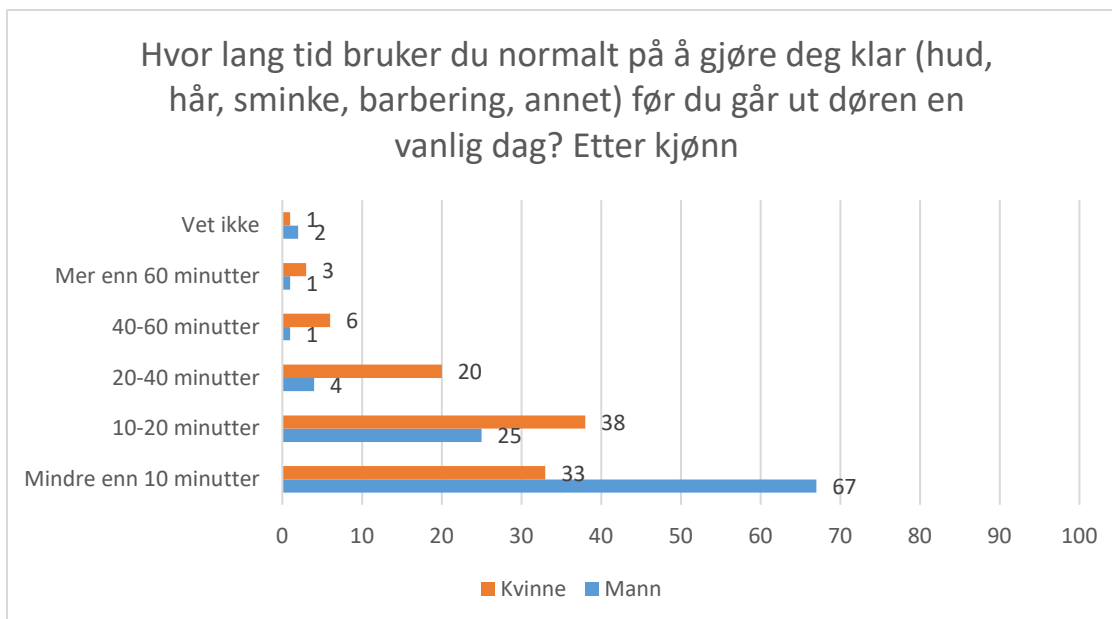
Uavhengig av kjønnsvariabelen var det å barbere bort kjønns- og kroppshår den vanligste kroppspraksisen (67%), som vist i figur 11-18, etterfulgt av hudrens og -stell (49%), vekttrening (39%), nappe og stelle bryn (37%) og sminke seg (30%). Få svarte at de brukte falske negler (3%), falske øyevipper (6%), selvbruningskrem og tok solarium (11%), fulgte en bestemt diett (11%), teller kalorier (12%) og brukte klær og undertøy som former kroppen (12%). En liten andel svarte dessuten at de ikke gjorde noen av de opplistede kroppspraksisene regelmessig (11%).

I hvilken grad er unge opptatt av ulike kroppspraksiser og kroppsmodifiserende aktiviteter?



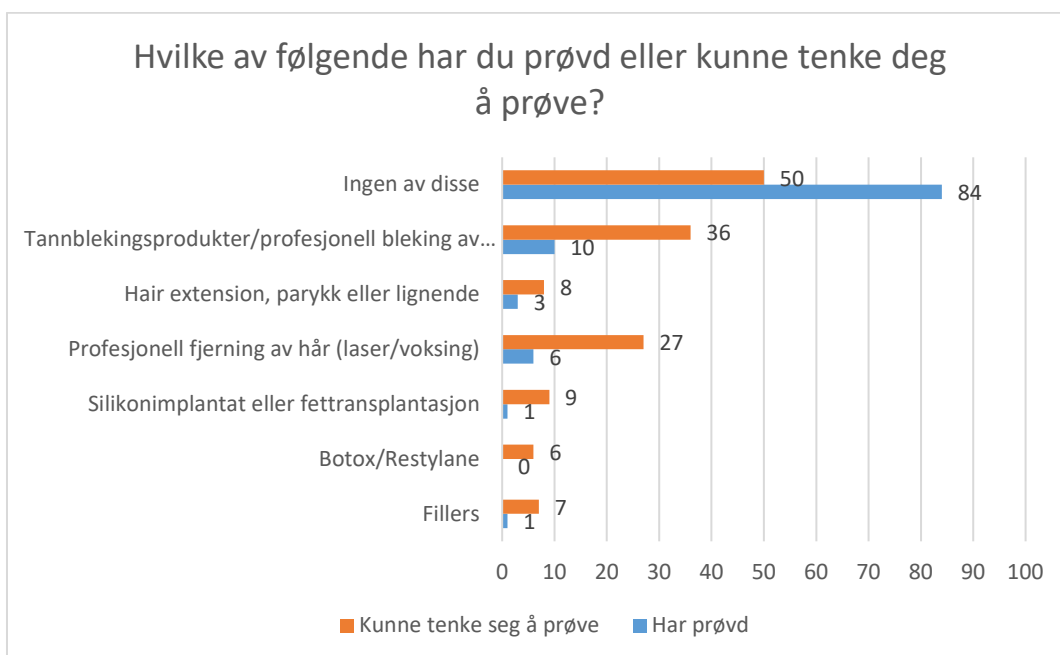
Figur 11-18 Hvilke av følgende gjør du regelmessig? Etter kjønn. Prosent. N=1000, $p < 0.001$. $p < 0.01$ (trene med vekter). Ikke sig. (spise vitamin-/proteinprodukter og -tilskudd). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Det var flest jenter som regelmessig utførte disse kroppspraksisene, bortsett fra trening med vekter og bygging av muskler. Det var altså flere gutter enn jenter som trente med vekter (henholdsvis 43% og 35%) og bygget muskler (38% og 26%). Jentene på sin side gjorde betydelig mer av andre kroppspraksiser enn guttene, slik som å barbere bort kjønns- og kroppshår (henholdsvis 83% og 51%), stelle og rense huden (72% og 26%), bruke kroppsformende klær og undertøy (22% og 2%), bruke sminke (58% og 1%) og nappe bryn (62% og 12%).



Figur 11-19 Hvor lang tid bruker du normalt på å gjøre deg klar (hud, hår, sminke, barbering, annet) før du går ut døren en vanlig dag. Etter kjønn. Prosent. N=1000, p<0.001. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

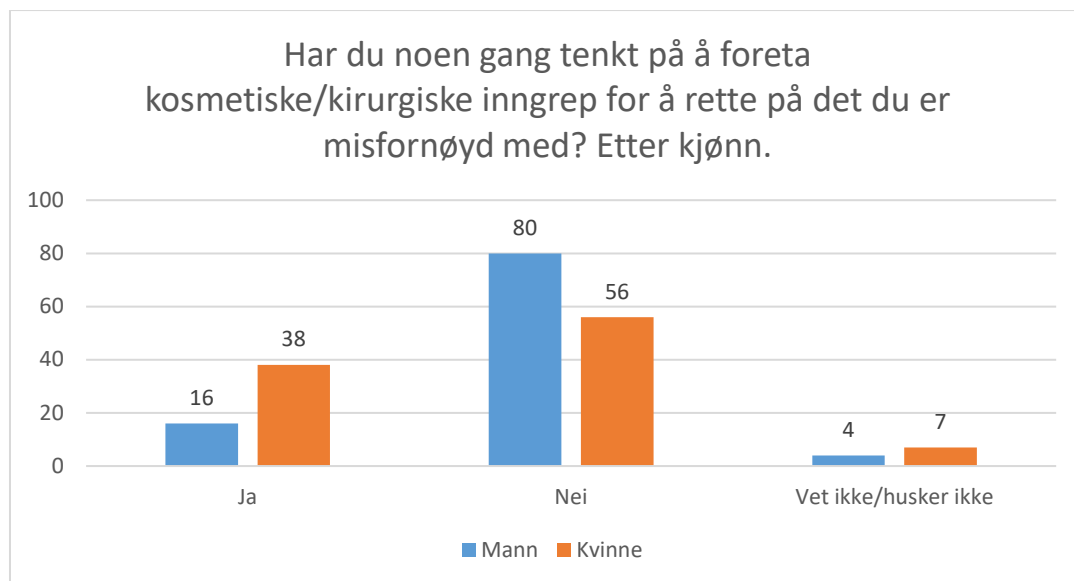
Når det kommer til hvor lang tid de unge bruker på å gjøre seg klar på en vanlig dag var det også kjønnsforskjeller som figur 11-19 viser. Guttene rapporterte at de brukte langt kortere tid enn jentene på å gjøre seg klar før de gikk ut av døren på en vanlig dag. 7 av 10 gutter brukte mindre enn ti minutter, mens 3 av 10 jenter brukte tjue minutter eller mer.



Figur 11-20 Hvilke av følgende har du prøvd eller kunne tenke deg å prøve? Prosent. N=1000. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

De unge i utvalget ble også spurt om de kunne tenke seg å prøve eller allerede hadde prøvd diverse kosmetiske behandlinger og -inngrep. Svarene er vist i figur 11-20. Åtte av ti hadde ikke prøvd tannbleking, fjerning av hår gjennom laser eller voksing, hårførlengelser (extensions), silikonimplantat eller fettransplantasjon, botox, fillers eller lignende. Halvparten svarte at de heller ikke kunne tenke seg å prøve noen av disse. Uavhengig av kjønn hadde 1

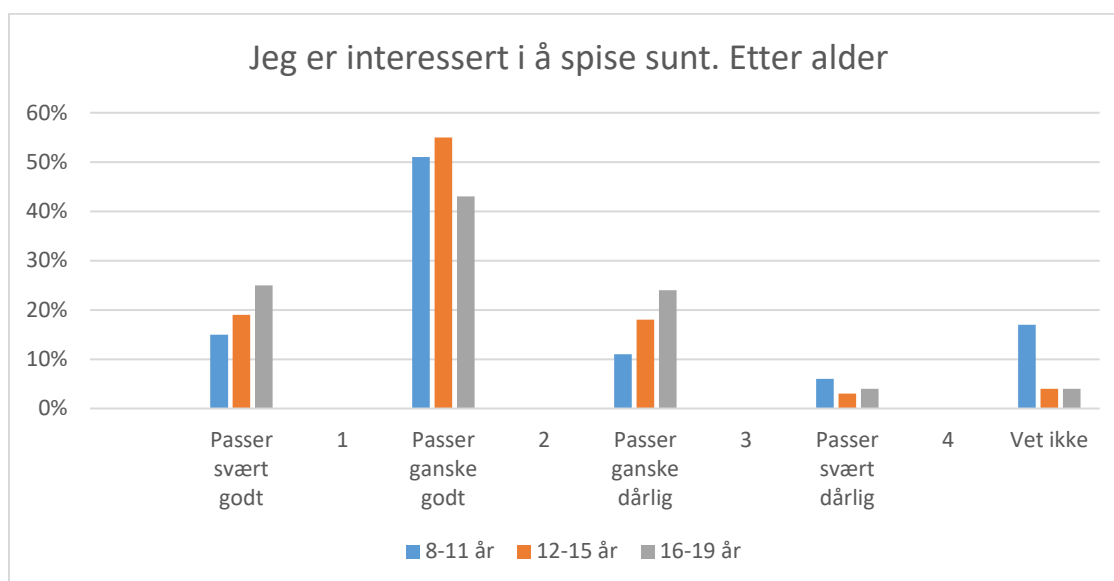
av 10 prøvd tannblekingsprodukter. 6 prosent hadde prøvd profesjonell fjerning av hår ved hjelp av laser eller voksing, mens 27 prosent kunne tenke seg å prøve dette. Nesten ingen (0-1%) hadde prøvd silikonimplantater, fettransplantasjon, botox, restylan eller fillers, mens litt flere (6-9%) hadde lyst å prøve dette. Flest jenter (16%) hadde prøvd tannblekingsprodukter og hårfjerning med laser eller voks (10%) sammenlignet med gutter (henholdsvis 4% og 1%). I tillegg var det betydelig flere jenter enn gutter som hadde lyst å prøve de forskjellige kosmetiske tjenestene. For eksempel hadde en større andel jenter enn gutter lyst å prøve tannbleking (henholdsvis 47% og 24%), profesjonell hårfjerning (46% og 7%), silikonimplantater og fettransplantasjon (15% og 2%), fillers (12% og 1%) og botox og restylan (9% og 2%).



Figur 11-21 Har du noen gang tenkt på å foreta kosmetiske/kirurgiske inngrep for å rette på det du er misfornøyd med? Etter kjønn. Prosent. N=841, p<0.001. Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

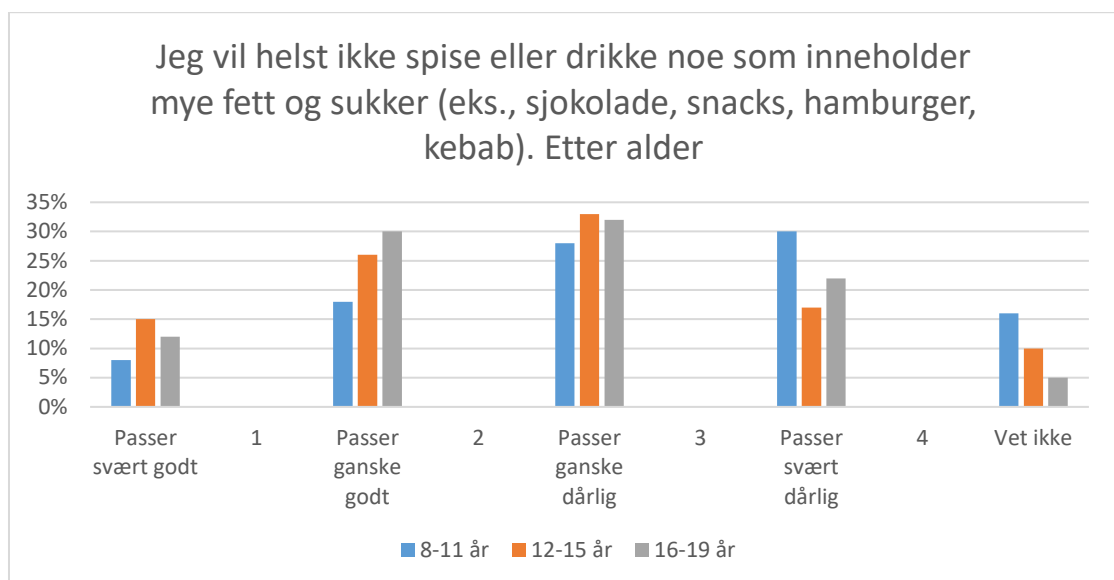
Ut av de som svarte at de var misfornøyd med én eller flere deler av kroppen sin (N = 841), svarte omtrent 2 av 10 (28%) at de hadde tenkt på å foreta kosmetiske eller kirurgiske inngrep for å rette på det de var misfornøyd med (figur 11-21). Majoriteten (66%) hadde ikke tenkt på dette, og en liten andel (6%) svarte «vet ikke». En større andel jenter (38%) enn gutter (16%) hadde tenkt på å ty til kosmetiske eller kirurgiske inngrep for å rette på det de var misfornøyd med knyttet til utseende sitt, men flere gutter (80%) enn jenter (56%) ikke hadde tenkt på det.

I hvilken grad er barn og unge opptatt av mat og sunnhet?



Figur 11-22 Jeg er interessert i å spise sunt. Etter alder. Prosent. N=772, p<0.05. Mediebarn-surveydata, Ipsos 2019.

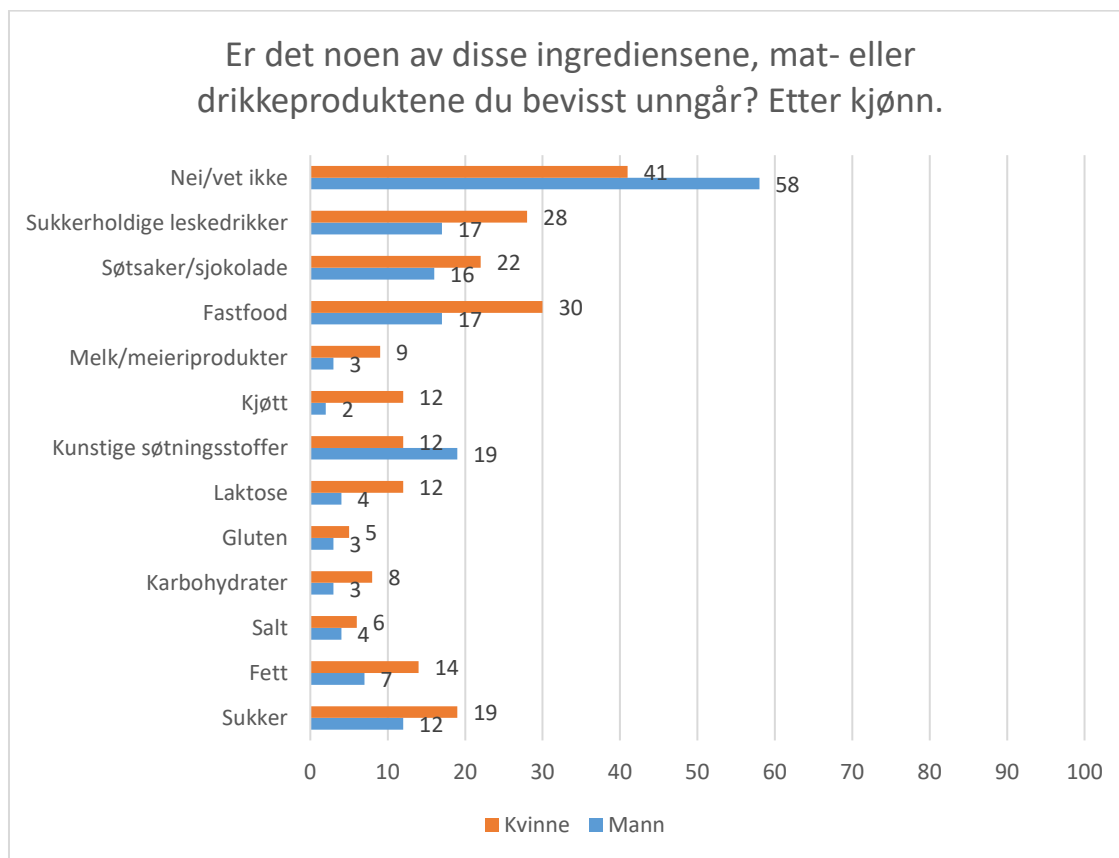
Flertallet (70%) syntes utsagnet «jeg er interessert i å spise sunt» passet svært eller ganske godt for dem, mens langt færre (22%) mente at dette passet svært eller ganske dårlig (figur 11-22). Flere jenter (24%) enn gutter (15%) syntes utsagnet passet svært godt, mens flere gutter (21%) enn jenter (14%) mente utsagnet passet ganske dårlig. De eldste barna mellom 12-19 år var mer interessert i å spise sunt (71% av disse svarte at det passet ganske eller svært godt) enn de yngste barna mellom 8-11 år (66%).



Figur 11-23 Jeg vil helst ikke spise eller drikke noe som inneholder mye fett og sukker. Etter alder. Prosent. N=772, p<0.05. Mediebarn-surveydata, Ipsos 2019.

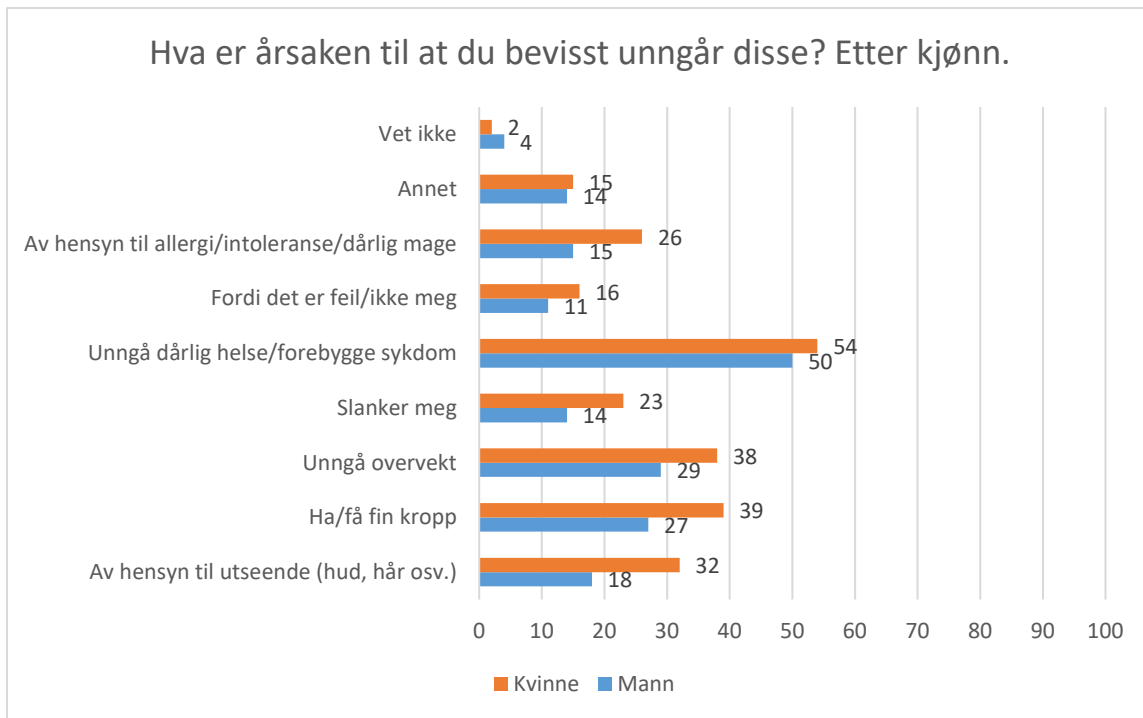
Omtrent halvparten av de unge (54%) svarte at utsagnet «jeg vil helst ikke spise eller drikke noe som inneholder for mye fett og sukker» passet ganske eller svært dårlig (figur 11-23). Det var ingen betydelige forskjeller mellom gutter og jenter. De eldste barna mellom 16-19 år

var mer opptatt av å ikke få i seg for mye sukker og fett sammenlignet med barna på 8-11 år (henholdsvis 42% og 26% svarte at dette passet ganske eller svært godt).



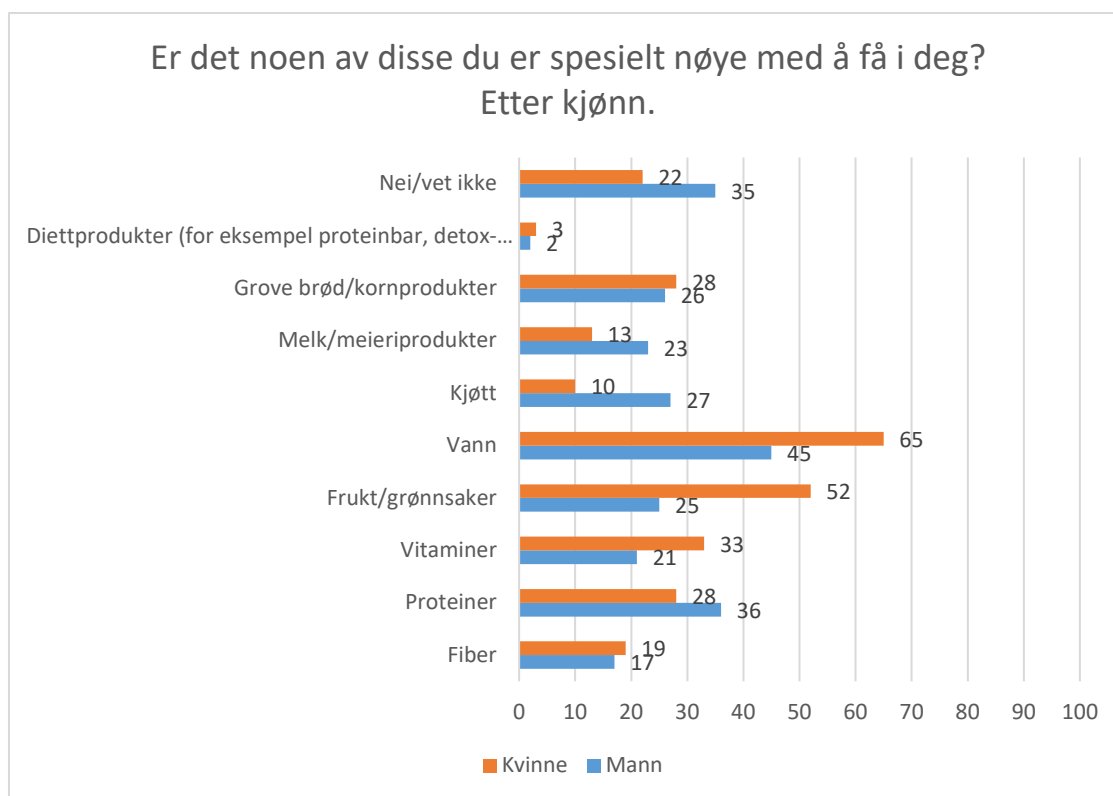
Figur 11-24 Er det noen av disse ingrediensene, mat- eller drikkeproduktene du bevisst unngår? Etter kjønn. Prosent. N=1000, p<0.001 (fett, laktose, kjøtt, melk/meieriprodukter, fastfood, sukkerholdige leskedrikker, nei/vet ikke). p<0.01 (sukker, karbohydrater, søtsaker/sjokolade) ikke-sign. (salt, gluten, kunstige søtstoffer). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

På listen over mat og drikke man helst ville unngå i figur 11-24, svarte omtrent halvparten «nei/vet ikke» (49%). Det er flest som holder seg unna fastfood (23%) og sukkerholdige leskedrikker (23%), etterfulgt av søtsaker og sjokolade (19%) og sukker (16%). Færrest svarer at de holder seg unna gluten (4%), karbohydrater (5%), salt (5%), melk og meieriprodukter (6%), kjøtt (7%) og laktose (8%). Jenter er mer opptatt av å unngå mat- og drikkevarer enn gutter. Betydelig flere jenter enn gutter holder seg bevisst unna fastfood (henholdsvis 30% og 17%), sukkerholdige leskedrikker (28% og 17%), søtsaker og sjokolade (22% og 16%), sukker (19% og 12%), melk og meieriprodukter (9% og 3%), kjøtt (12% og 2%), laktose (12% og 4%), karbohydrater (8% og 3%) og fett (14% og 7%).



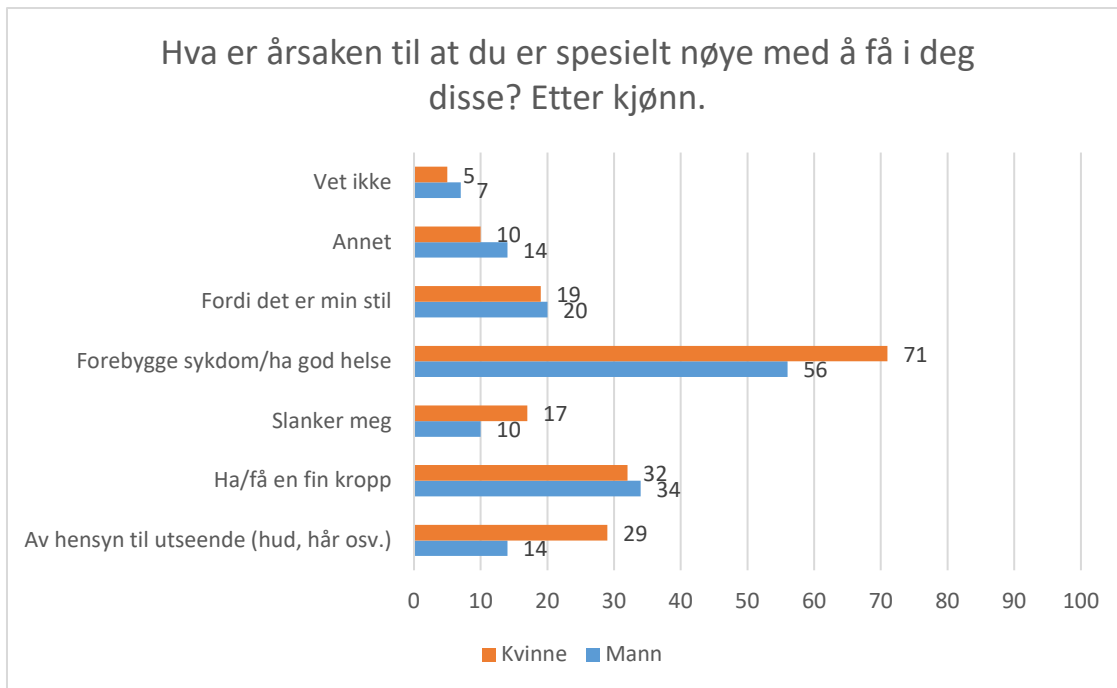
Figur 11-25 Hva er årsaken til at du bevisst unngår disse? Etter kjønn. Prosent. N=507, p<0.01 (allergi/intoleranse/dårlig mage, fin kropp, utseende). p<0.05 (unngå overvekt, slanker meg) ikke-sign. (forebygge sykdom, ikke meg, annet, vet ikke). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Den vanligste begrunnelse blant de 507 som ga uttrykk for at de unngår visse mat- og drikkeprodukter er for å forebygge dårlig helse og sykdom (52%), etterfulgt av det å ha/få en fin kropp (3%), unngå overvekt (34 %) og av hensyn til utseende slik som hud og hår (26%), som vist i figur 11-25. Deretter svarer 21 prosent at de holder seg unna noe mat og drikke av hensyn til allergi/intoleranse/dårlig mage, 19 prosent på grunn av at de slanker seg, 14 prosent fordi disse matvarene «er feil/ikke meg», og 3 prosent svarer at de ikke vet hvorfor de holder seg unna enkelte mat- og drikkevarer. I tillegg svarer 15 prosent at de gjør dette av andre årsaker, og i kommentarfeltet lister de blant annet opp følgende andre grunner: av hensyn til miljø og klima, på grunn av dyrevelferd, de liker ikke smaken, de trener (topp)idrett, og på grunn av sykdom slik som forhøyet kolesterol og diabetes.



Figur 11-26 Er det noen av disse du er spesielt nøye med å få i deg? Etter kjønn. Prosent. N=1000, p<0.001 (vitaminer, frukt/grønnsaker, vann, kjøtt, melk/meieriprodukter, nei/vet ikke). p<0.01 (proteiner) ikke-sign. (fiber, grove brød, diettprodukter). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

På spørsmål om det er noen mat eller drikke de unge er spesielt nøye med å få i seg som vist i figur 11-26, svarte flest at de passer på å få i seg vann (55%), etterfulgt av frukt og grønnsaker (39%), proteiner (32%), grove brød og kornprodukter (27%) og vitaminer (27%). Omtrent 3 av 10 (28%) svarer «nei/vet ikke» på dette spørsmålet. Flere jenter enn gutter er opptatt av å få i seg vann (henholdsvis 65% og 45%), frukt og grønnsaker (52% og 25%) og vitaminer (33% og 21%). Omvendt er gutter mer opptatt enn jenter av å få i seg proteiner (36% og 28%), kjøtt (27% og 10%) og melk og meieriprodukter (23% og 13%).

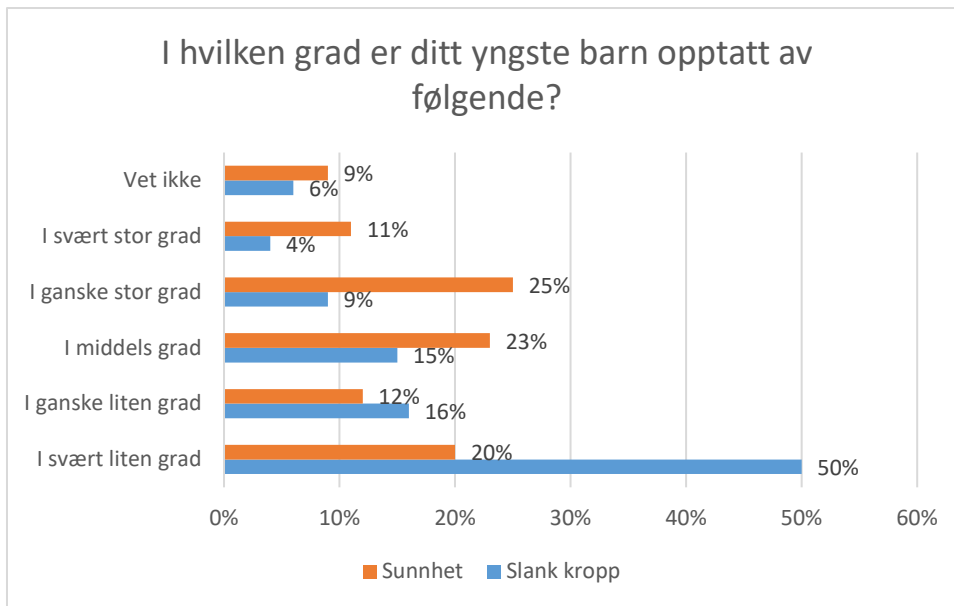


Figur 11-27 Hva er årsaken til at du er spesielt nøye med å få i deg disse? Etter kjønn. Prosent. N=714, p<0.001 (utseende, forebygge sykdom). p<0.01 (slanker meg) ikke-sign. (fin kropp, min stil, annet, vet ikke). Kroppspress-surveydata, Norstat 2019.

Av de 714 som svarte at de er spesielt nøye med å få i seg visse mat- og drikkeprodukter i figur 11-27, svarer flest at de gjør dette for å forebygge sykdom og ha god helse (64%), etterfulgt av det å ha/få en fin kropp (33%) og av hensyn til utseende slik som hud og hår (22%). Deretter svarer 19 prosent at de gjør dette «fordi det er min stil», 14 prosent på grunn av at de slanker seg, 11 prosent svarer «annet», mens 6 prosent svarer vet ikke på dette spørsmålet.

I hvilken grad mener foreldre at unge er opptatt av sunnhet og slank kropp?

Om lag 1 av 3 foreldre mente at sitt yngste barn er opptatt av sunnhet i ganske stor eller svært stor grad (36%), mens omtrent like mange mente dette gjaldt i ganske eller svært liten grad (3%), og litt færre (23%) mente dette gjaldt i middels grad (figur 11-28). 9 prosent svarte «vet ikke» på dette spørsmålet. En større andel av de yngre foreldrene mente i mindre grad at deres yngste barn var opptatt av sunnhet sammenlignet med de eldre foreldrene.



Figur 11-28 I hvilken grad er ditt yngste barn opptatt av sunnhet og slank kropp? Prosent. N=1085, p<0.001. Foreldre-surveydata, Norstat 2019.

Halvparten av foreldrene (50%) med barn mellom 1-16 år mente at sitt yngste barn var opptatt av å ha en slank kropp i svært liten grad. Langt færre (15%) mente dette gjaldt i middels grad, og i ganske eller svært stor grad (13%). En andel på 6 prosent svarte «vet ikke» på dette spørsmålet. Relativt mange av de yngre foreldrene mente i mindre grad at deres yngste barn var opptatt av sunnhet sammenlignet med de eldre foreldrene.

11.4 Oppsummering og diskusjon

Hvor tilfredse er unge med sin egen kropp?

Det første delspørsmålet handler om unges tilfredshet og i hvilken grad de er komfortable med egen kropp. Resultatene som diskuteres under dette delspørsmålet er alle hentet fra spørreundersøkelsen av ungdom 15-19 år om kroppspress, utseende og mat. Resultatene viser et nyansert bilde, hvor ungdom uttrykte både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid, avhengig av hvor detaljerte spørsmålene er og hvilke situasjoner man spør om.

Når det gjelder kroppshøyde var de fleste ungdommene i studien ganske eller svært fornøyde, og det var kun små forskjeller mellom gutter og jenter på dette punktet. På spørsmål om kroppsvekt, var det færre som var svært eller ganske fornøyde sammenlignet med høyde, og her var kjønnsforskjellene også større. Gutter var generelt sett mer fornøyd med egen kroppsvekt enn jenter, og de hadde ulike preferanser for eventuell endring av kropp. De fleste svarte at de ville være tynnere, og blant jenter var det også mange som ønsker mer former og en mer definert kropp, mens hos guttene var det et ønske om å være mer muskuløse som dominerte. Det er imidlertid verd å merke seg at det var få unge som var svært eller ganske misfornøyde. Det er også interessant å se at det var få som stilte seg likegyldige til spørsmålene om kroppshøyde og vekt. Dette viser at kropp og utseende er noe som unge aktivt forholder seg til. I tillegg kan det sees i lys med tidligere SIFO-studier som tyder på at ungdommenes kroppsideal speiler et ideal om god helse (Steinnes m.fl., 2019) – i stedet for blek hud og radmager kropp i tråd med den såkalte «heroin chic» stilen på 90-

tallet, er det nå innenfor idealet å ha mer former og en solbrun hud. Ungdommene beskriver videre «fin hud, glansfullt hår» som ideal. Det er andre problematiske trekk ved idealkroppen, men den er også noe mer inkluderende enn tidligere.

På spørsmål om hvilke deler av ansiktet ungdommene var mest og minst fornøyde med var det også kjønnsforskjeller. Generelt sett var jenter mindre fornøyd enn gutter på alle deler av ansiktet, med unntak av skjeggvekst og ansiktshår. Det er imidlertid interessant å se at de ansiktsdelene som jenter var mest fornøyd med, som øyne, vipper og lepper, i stor grad kan formes og endres ved hjelp av sminke og andre kosmetiske produkter. Til sammenligning ser vi at de delene ungdom generelt var minst fornøyd med også er deler som er vanskeligere å endre på selv, som hud, ansiktsform, nese og tenner. Gutter uttrykte mindre engasjement for disse spørsmålene enn jenter. Flere gutter enn jenter sa at de var fornøyd med alle deler av ansiktet sitt, samtidig som det også var flest gutter som oppga å ikke være fornøyd med noen ansiktsdeler. I tillegg var det også flere gutter enn jenter som svarte «vet ikke» på spørsmålet om hvilke deler av ansiktet de var mest fornøyd med. Dette kan tyde på at gutter ikke er like opptatte av detaljene i ansiktet på samme måte som jenter. At dette er et tema som opptar flere jenter enn gutter, kan antakelig ses som en konsekvens av at jenter mottar langt mer reklame (Steinnes m.fl., 2019). Jenter ser for eksempel mer reklame som inneholder bilder av- og produkter for de ulike ansiktsdelene, som lepper, vipper, og øyebryn, enn det gutter får (Steinnes m.fl., 2019). I tillegg kan praksisen å bruke sminke, som flere jenter enn gutter deltar i, trekke oppmerksomhet til ulike detaljer i ansiktet som man kanskje ikke er like bevisst på når man ikke gir ansiktet en slik detaljert oppmerksomhet.

En firedel oppga å ha kjøpt klær i andre størrelser enn de vanligvis brukte med håp om å passe dem ved en senere anledning, og jenter viste en noe større tendens til dette enn gutter. Dette spørsmålet kan kobles til et underliggende ønske om endring, at man kjøper mindre klær for å for eksempel slanke seg inn i dem eller større for å trene seg større. Halvparten av de spurte oppga imidlertid å aldri ha gjort dette. En tredel av de unge mener også at det ikke finnes noen idealstørrelse for menn og kvinner, noe som signaliserer et mer åpent syn på kropp enn det de snevre skjønnhetsidealene unge møter på nett gir uttrykk for. Likevel viser resultatene også at en tredel mente at «medium» eller «large» er ideelle størrelser for menn og at «medium» og «small» er ideelle størrelser for kvinner, noe som er mer i tråd med kroppsidealet for menn om å være store, sterke og muskuløse, mens kvinner skal være tynne og ikke for høye (Steinnes m.fl., 2019).

Omtrent halvparten av de unge er komfortable med å vise kroppen foran andre i offentlige settinger, som i offentlige garderobes eller på stranda i bikini, badedrakt eller badeshorts. Jenter var mindre komfortable med dette enn gutter på begge punktene. I tillegg sa en firedel seg helt eller delvis enig i at de var stolte av kroppen sin og kledde seg for å framheve den. Det var flere gutter enn jenter var enig i dette utsagnet.

Resultatene viser altså at ungdom forholder seg aktivt til egen kropp, og nyanserer bildet vi ofte får av media av at ungdom er tyngt av et konstant kroppspress. Ungdom kan være både fornøyde og misfornøyde med ulike deler av kroppen sin på samme tid, og de kan være generelt sett fornøyde med egen kropp selv om de er misfornøyde med enkelte deler. Samlet sett gir altså disse resultatene et komplekst bilde av unges tilfredshet og hvorvidt de er komfortable med egen kropp. Noen er komfortable og stort sett fornøyde, mens andre er det ikke.

Kroppspraksiser og kroppsmodifisering

Samlet sett tyder resultatene på at ungdommene gjennomførte en rekke skjønnhets- og kroppspraksiser regelmessig, og jentene utførte dem oftere enn guttene, spesielt som å sminke seg, barbere bort kroppshår, nappe bryn og stelle huden sin. Guttene på sin side var mer opptatt enn jentene av å bygge muskler og trene med vekter. Tidligere SIFO-studier har vist at unge i større grad begrunner sunne spisevaner og trening med «av hensyn til utseende» enn voksne (Bugge, 2011; Bugge, 2015). Videre tyder SIFO studier på at ungdommenes kroppsideal er svært kjønnnet hvor jenter skal være slanke og velstelte med et særlig fokus på ansikt, mens gutter skal være store, sterke og veltrente (Steinnes m.fl., 2019). Tall fra Ungdata (2020) viser dessuten at mange unge trener på fritiden, og at det generelt sett har eksistert tydelige kjønnsforskjeller, men at disse har blitt mye mindre i løpet av de siste årene. Resultatene i dette kapittelet tyder på at gutter og jenter trener med ulike formål – flere gutter enn jenter trener med formål om å bli store og muskuløse, mens flere jenter enn gutter trener med fokus på å få en slank kropp.

Sett samlet brukte dessuten jentene lengre tid enn guttene på å gjøre seg klar før de går ut døren på en vanlig dag. Sju av ti gutter brukte mindre enn 10 minutter, sammenlignet med kun tre av ti jenter. En tredel av jentene brukte 20 minutter eller mer på å gjøre seg klar på en vanlig dag. Svært få av ungdommene hadde prøvd diverse kosmetiske behandlinger og -inngrep som fillers, botox, og profesjonell hårfjerning. Flere kunne likevel tenke seg å prøve slike kroppsmodifiserende behandlinger. Det var dessuten flere jenter enn gutter som både hadde prøvd slike tjenester før og som hadde lyst å prøve slike i fremtiden. Dette gjaldt særlig tannblekingsprodukter, hårfjerning med laser eller voks, silikonimplantater, fettransplantasjon, filler, botox og restylan. To av ti av de ungdommene som var misfornøyd med en eller flere deler av kroppen sin hadde tenkt på å ty til kosmetiske eller kirurgiske inngrep for å rette opp det de var misfornøyd med. Det var altså få som hadde tenkt på dette, og en større andel av disse var jenter. Sett samlet, tyder disse funnene på at ytterst få av ungdom som er misfornøyd med kroppen sin ønsker å endre på den gjennom kirurgi og kosmetiske behandlinger. De tyder likevel på at det er flest jenter som er utsatt for misnøye med sin egen kropp og ønske om å endre på den via kirurgiske eller kosmetiske inngrep.

Mat og sunnhet

Barn og unge mellom 8-19 år ble spurt i hvilken grad utsagnet «jeg er interessert i å spise sunt» passer for dem. Relativt mange barn og unge ga uttrykk for at de var interessert i å spise sunt. Interessen økte med økende alder og jenter var mer interessert enn gutter.

Likevel ga omtrent halvparten uttrykk for at de ikke var særlig opptatt av å unngå mat med høyt innhold av fett og sukker. Her var det ingen betydelig forskjell mellom kjønn, men aldersdimensjonen er igjen tydelig. De eldre mellom 16-19 mer opptatt av å ikke få i seg for mye fett og sukker sammenlignet med barna på 8-11. Disse to utsagnene tyder på at barn og unge blir mer bevisst og opptatt av sunnhet i mat og drikke etter hvert som man vokser opp.

Et annet resultat som underbygger dette er at omtrent halvparten av ungdom mellom 15-19 år oppga at de bevisst unngår fastfood, sukkerholdige leskedrikker, søtsaker og sjokolade, og sukker. Flere SIFO-studier (f.eks., Bugge, 2007; Bugge, 2009) har vist at stadig flere gir uttrykk for at fastfood er noe de helst vil begrense inntaket av. Det er altså ganske vanlig blant unge å unngå mat som allment anses som usunn. Få, derimot, oppgir at de unngår gluten, karbohydrater, salt, melk og meieriprodukter, kjøtt og laktose. Den vanligste

begrunnelsen til at de unge holder seg unna noen mat- og drikkevarer er for å unngå dårlig helse og å forebygge sykdom. Her ser vi altså at ungdom er opptatt av helse og sunnhet, og at dette kommer til uttrykk gjennom matpreferanser. Ungdata (2020) viser også at det generelt er et større fokus på helse nå enn tidligere, og at ungdom generelt sett er fornøyd med egen helse. I tillegg har det blitt «in» å være sunn i en del ungdomsmiljøer, noe som også indikerer hvordan mat og drikke kan brukes som identitetsmarkører blant barn og unge (Bugge, 2010; Bugge, 2011). Dette ser vi også i at en annen grunn til å unngå visse mat- og drikkevarer var at matvarene er «feil/ikke meg».

Det var også en del som ga uttrykk for at de var opptatt av å opprettholde eller få en fin kropp, unngå overvekt, og at ungdommene ønsket å ta hensyn til utseendet, som hud og hår. Allergier, intoleranser og andre hensyn som miljø og klima, dyrevelferd, smakspreferanser og sykdom som diabetes var også grunner til at ungdommene holdt seg unna noen mat- og drikkevarer. Ut fra disse grunnene ser vi at når ungdom forholder seg til mat og drikke, begrunnes det med en rekke hensyn som utgjør en blanding av helse og sunnhet, utseende, skjønnhet, smakspreferanser, identitet og politikk. Lignende ser vi at når ungdom begrunner hvorfor de er ekstra nøye med å få i seg mat- og drikkevarer, nevnes også å forebygge sykdom og å ha en god helse som begrunnelser. Andre grunner var å ha en fin kropp, at det er av hensyn til utseende som hud og hår, at det samsvarer med ungdommenes personlige stil, eller at de slanker seg.

Her er også forskjeller mellom kjønn tydelig. Flere jenter enn gutter unngår bevisst kategoriene nevnt over i spørsmålet om hvilke mat- og drikkevarer de bevisst unngår. På spørsmål om hva de er ekstra nøye med å få i seg av mat- og drikkevarer svarer flest av de unge vann, frukt og grønnsaker, proteiner, grove brød og kornprodukter og vitaminer. Jenter er mer opptatt enn gutter av å få i seg vann, frukt og grønnsaker, og vitaminer, mens gutter er mer opptatt enn jenter av å få i seg proteiner, kjøtt, og melk og meieriprodukter. Både jenter og gutter var opptatt av å ha kropp som var i samsvar med idealene. For jentene vil det si «tynn og slank» og for guttene «slank og sterk». De typiske virkemidlene jentene tok i bruk var vann og vitaminer. Guttene var på sin side mer opptatt av å få i seg kjøtt og proteiner. Denne kjønnsdelingen stemmer også overens med funn i andre undersøkelser om kjønnsroller og skjønnhetsidealer, hvor jenter skal være vakre, delikate og slanke, mens gutter skal være tøffe, sterke og sporty (Steinnes m.fl., 2019).

Foreldrenes rapportering vs. de unges egen rapportering

Når vi samarbeider foreldrenes rapportering av deres yngste barns interesse for sunnhet og slank kropp, samsvarer ikke dette helt med de unges egen rapportering. Ifølge barn og unges rapportering er de mer opptatt av sunnhet enn det foreldre rapporterer. Én av tre foreldre fra surveyen rettet til foreldre med barn mellom 1-16 år mente at sitt yngste barn var opptatt av sunnhet i ganske stor eller svært stor grad. Til sammenligning svarte for eksempel sju av ti barn mellom 8-19 år som deltok i Mediebarn-undersøkelsen at de var ganske eller svært interessert i å spise sunt.

Barns og foreldres uoverensstemmelse er tydeligst når det kommer til temaet «slank kropp». Hver andre forelder mente at sitt yngste barn i svært liten grad var opptatt av å ha en slank kropp. En rekke av barnas svar på spørsmål rundt slank kropp tegner et annet bilde. Basert på barn og ungdoms svar rundt ulike kroppspraksiser, tilfredshet rundt sin egen kropp og

utseende, samt matvaner og begrunnelser til dem, tyder det på at de unge i stor grad er opptatt av å ha en slank og sunn kropp.

Disse uoverensstemmelsene kan ha flere årsaker, for eksempel at foreldrene skal svare for sitt yngste barn, som for noen er et barnehagebarn og for andre en tenåring. Her er det naturligvis store forskjeller. Dermed bør sammenligningene av disse undersøkelsene tolkes varsomt og kan ikke tolkes direkte i sammenheng, men kun sees på som overordnede tendenser.

11.5 Konklusjon

Resultatene viser et nyansert bilde, hvor barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid, avhengig av hvor detaljerte spørsmålene er og hvilke situasjoner man spør om.

Det er fremtredende kjønnsforskjellene i hvilken grad de unge sier at de er tilfredse med sin egen kropp og utseende. Til tross for at jenter er mer fornøyde enn guttene med ulike kroppsdelar, er jenter mindre fornøyd med egen kropp og eget utseende, og mindre komfortabel med å være naken eller i badetøy sammen med andre enn hva gutter er. Jenter bruker dessuten mer tid på å gjøre seg klar i hverdagen.

Samlet sett tyder resultatene på at ungdommene gjennomfører en rekke skjønnhets- og kroppspraksiser regelmessig, og jentene utfører dem oftere enn guttene. Ytterst få av ungdom som er misfornøyd med kroppen sin ønsker å endre på den gjennom kirurgi og kosmetiske behandlinger. Det er likevel flest jenter som er utsatt for misnøye med sin egen kropp og ønske om å endre på den via kirurgiske eller kosmetiske inngrep.

Det er vanlig blant unge å unngå mat som allment anses som usunn. Når det kommer til matvaner og sunnhet er jenter mer opptatt av å få i seg vann og vitaminer, og har spesielt fokus på å ha en fin og slank kropp, fin hud og glansfullt hår. Gutter er mer opptatt av å «bygge kropp» gjennom å trene med vekter, samt å passe ekstra godt på å få i seg nok proteiner, kjøtt og meieriprodukter som er med å bygge muskler.

Foreldres oppfatning av deres yngste barns forhold til sunnhet og slank kropp samsvarer ikke helt med det barn selv sier. Foreldre tror at sitt yngste barn er mindre opptatt av sunnhet og det å ha en slank kropp enn det barn selv rapporterer. Basert på barn og ungdoms egne svar knyttet til ulike kropps- og skjønnhetspraksiser, tilfredshet rundt egen kropp og utseende, samt matvaner og årsaker til dem, finner vi at de unge i stor grad er opptatt av å ha en slank og sunn kropp. Sammenligningene mellom barn og foreldres svar bør likevel tolkes med varsomhet og kan ikke sees i direkte sammenheng.

11.6 Litteratur

- Bugge, A. B. (2007). *Ungdoms skolematvaner. Refleksjon, reaksjon eller interaksjon*. SIFO rapport nr 4-07.
- Bugge, A. B. (2010). Young people's school food styles. Naughty or nice? *Nordic Journal of Youth Research*, 18(2), 223-243.
- Bugge, A. B. (2011). Lovin' it? A study of youth and the culture of fast food. *Food, Culture & Society*, 14(1), 71-90.
- Bugge, A. B. & Rosenberg, T. G. (2016). *Systematisk kartlegging av reklame for usunn mat og drikke rettet mot barn og unge på TV og internett*. SIFO rapport nr 9-16.
- Bugge, A. B. (2015). *Mat, måltid og moral – hvordan velge rett og riktig*. SIFO-rapport nr. 5-2015. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning (SIFO).
- Lou, C. & Yuan, S. (2019). Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media. *Journal of Interactive Advertising*, 19(1), 58-73. <https://doi:10.1080/15252019.2018.1533501>.
- Rosenberg, T. G., Steinnes, K. K. & Storm-Mathisen, A. (2018). *Markedsføring og personvern i sosiale medier – en flermetodisk undersøkelse med barn som medforskere*. SIFO rapport nr 13-18.
- Steinnes, K. K., Teigen, H. F. & Bugge, A. B. (2019). *Photoshop, fillers og falske glansbilder? En studie blant ungdom om kjønn, kropp og markedsføring i sosiale medier*. SIFO rapport nr. 3-19.
- Storm-Mathisen, A., Kjørstad, I. & Bugge, A. (2015). *Kommersialisering og oppvekst – barn og unge om kropp, kjøpepress og reklame*. Prosjektnotat nr. 10-2015, Statens Institutt for Forbruksforskning, SIFO.
- Ungdata, 2020. *Fornøyd med helsa*. <http://www.ungdata.no/Helse-og-trivsel/Fornoeyd-med-helsa>

12. Oppsummering og konklusjon

Klær og mat er begge deler av dagliglivet til alle mennesker og viktig både for vår helse og vår kultur. Resultatene i denne rapporten beskriver barn og unges forbruk av klær og mat og hvordan de forholder seg til kropp, mat og sunnhet.

Rapporten er i hovedsak basert på en survey stilt til foreldre med barn mellom 1-16 år om klær, mat og kropp, men i noen av kapitlene har vi også presentert resultater fra survey blant barn og ungdom (Kapittel 5 «Klesnormer, kjønn, seksualisering og religion», kapittel 7 «Barn og unges spisemønster – hva, hvordan og hvorfor?» og kapittel 11 «Sunn kropp og sunt sinn? Hvordan forholder seg barn og unge til kropp, utseende, mat og sunnhet, og hvordan samsvarer det med foreldres perspektiv?»).

I rapporten har vi svart på følgende spørsmål relatert til barns og unges forbruk av klær og mat og forhold til kropp:

Hvor vanlig er det at barn bruker brukte klær? Hvor vanlig er det å reparere barnas klær?

Undersøkelsen viser at mange respondenter gir klær til gjenbruk, men en mye mindre andel rapporterer at barna deres bruker brukte barneklær. Alderen på barna spiller en rolle for gjenbruk og på hvor mye som gis bort. Arv fremstår som den viktigste formen for sirkulering av barneklær, spesielt av klær blant de yngste barna. Mer klær gis bort til veldedige organisasjoner og markeder ettersom barnet vokser. Det er forskjell mellom kjønn og menn rapporterer om mindre gjenbruk av barnas klær. Familiene med høyere inntekt gir oftere brukte barneklær til venner og bekjente enn de med lavere inntekt.

Svart mange foreldre sier seg enige i påstanden at de forsøker å begrense mengden nye klær til barnet. De med høyest utdanning er mest enige i påstanden.

Det er svært uvanlig å betale andre for å reparere barneklær, men det å reparere barneklærne selv er veldig vanlig. Reparasjoner skal ikke synes - det er få som svarer at deres barn svært ofte går med klær med synlig spor av reparasjon. Det er foreldrene til tenåringer som sjeldent sier de bruker klær med synlig tegn på reparasjon, og mens foreldrene til de yngste barna er gruppen der færrest bruker betalte tjenester for å reparere barnas klær.

Gjenbruk og reparasjon er svært viktig for at barneklærne utnyttes maksimalt og dermed bidrar til å senke miljøbelastninger. Vi ser at blant metodene for å forlenge levetiden til klær er det ubetalte og uformelle former som dominerer. I forskning, politikk og i media er det derimot det kommersielle (salg av brukte klær og reparasjonstjenester) som dominerer helt. Godt innarbeidede rutiner og kulturelle praksiser for å sirkulere og reparere klær privat har større omfang og det burde derfor utredes nærmere hvordan disse kan ivaretas, stimuleres og utvikles.

Hva betyr rene eller skitne barneklær for helse og miljø?

Det å la barna ha rene klær er en del av familiens ansikt utad. De færreste foreldre svarer at barna ofte går med halvskitne klær i skole og barnehage. Det er noe mer alminnelig i familier med høyere inntekt og blant familier som har barn i alderen 7-11 år. Fedre svarer oftere at de lar barn gå med skitne klær, enn det mødre svarer.

Hverken helse eller miljø fremtrer som spesielt viktige for foreldrene når det gjelder vaskevaner. De foreldrene som er mest opptatt av å beskytte barna sine gjennom å vaske nye klær og ikke bruke parfyme har de yngste barna og de har få barn. Det er folk med høyere utdanning, høyere inntekt og i byene som er mest opptatt av helse og miljø relatert til klesvask.

Hva er klesnormer for barn?

De fleste av foreldrene synes det er greit at jenter går i gutteklær, men færre er enige i det motsatte; at det er greit at gutter går i jenteklær. Mange mener at en åpenbar seksualisert påkledning av jenter under 12 år ikke er greit. Vi har formulert to påstander om religiøse plagg, en om gutter og en om jenter; 43 prosent er helt uenige i påstanden om at det er greit for jenter og 39 prosent er helt uenig i påstanden om det er greit for gutter å gå med religiøse plagg. Menn er mindre skeptiske til seksualisering av jentekropper enn det kvinner er, men er mer skeptiske til at barna velger å gå i klær til det motsatte kjønn. Respondenter med høyere utdanning er mindre skeptiske til religiøse plagg samt klær eller liv som det motsatte biologiske kjønn for begge kjønn. Det er særlig de som sier de er «veldig religiøse» som svarer annerledes enn de andre. De misliker trange klær på gutter, men er mindre skeptiske til religiøse plagg. De mest religiøse er mer skeptiske til at barn går i klær for det motsatte kjønn og enda mer skeptiske til at barn velger å bli betraktet som det motsatte av sitt biologiske kjønn.

De fleste er uenige i påstanden om at kjøpepress går ut over familiens økonomi. Det er delte meninger og erfaringer omkring spørsmålene om klær, kjønn, kjøpepress og religion. Det er noen som blir ertet og noen som har problemer å skaffe det som er nødvendig for å ta del i det sosiale livet. Samtidig er det lite diskusjon omkring hvordan dette skal møtes. En mulig løsning på problemet er skoleuniform, og oppslutningen omkring dette var overraskende stor tatt i betraktning at det ikke er diskusjon eller tradisjon for dette i Norge. Vi mener det gjør at andre og mindre drastiske løsninger av problemene burde utredes nærmere. Det er flere utfordringer omkring klær og klesnormer for barn i Norge og disse utfordringene burde møtes med kunnskap og tiltak.

Hvem har ansvar for barns klær?

Hovedansvar for barnas klær har enten mødrene eller ansvaret deles likt mellom foreldrene. Kvinnenes ansvar for barnas klær er størst når barna er små, og større for jenter enn for gutter.

Barneklær er en gruppe produkter der det er vanskelig å peke på én enkelt forbruker. Barnet er brukeren, mens foreldrene har ansvar som omfatter alt fra anskaffelser, stell og avhending. Mange andre personer og institusjoner påvirker også dette forbruket. Vi mener det finnes for lite kunnskap omkring hvordan dette fungerer sammen. Det finnes også lite

kunnskap om hvordan vi kan sikre en utvikling av barns klær for å forhindre uønsket seksualisering, kommersialisering og plassering av barn i snevre kjønns kategorier fra svært ung alder. Vi konkluderer med at det mangler kunnskap både om hvordan vi kan kle barn slik at de får en sunn, trygg og god barndom og hvem det er som har ansvar for at dette skjer.

Hva, hvordan og hvorfor spiser barn og unge?

De fleste barn og unge rapporterer et mat- og spisemønster som er i tråd med ernæringspolitiske målsettinger. I likhet med unge voksne, er fisk og sjømatinntaket blant de unge lavere enn ønskelig. Det samme gjelder inntaket av frukt, bær og grønnsaker. Selv om utdanning hadde effekt på spisemønsteret på enkelte av disse produktene, synes det som om familiens generelle interesse og glede over mat og matlaging, også har stor betydning for den ernæringsmessige kvaliteten på barnas kosthold. Det var betydelig høyere inntak av fisk, sjømat og grønnsaker blant barn som vokste opp i hushold hvor foreldrene ga uttrykk for interesse for matlaging, samt at barna regelmessig deltok i tilberedning av familiens måltider. Fisk, sjømat og grønnsaker toppet imidlertid også listen over hva de yngre barna helst ville unngå å spise. Dette skyldtes i all hovedsak at barnet ikke likte smaken. Få uttrykte at barna var allergiske mot slike produkter. Åtte av ti foreldre rapporterte at barna deres «tålte alt» (ikke hadde matallergier/-intoleranser). Det produktet flest mente barna deres var allergisk eller intolerant mot var melk. Én av ti svarte altså dette.

Hva er tilgjengeligheten av sunne og usunne matvarer hjemme hos barnefamilier?

Resultatene viser at tilgjengeligheten hjemme av matvarer som det er anbefalt å spise mer av – grønnsaker, frukt og bær – er høy i barnefamilier. Tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mindre av – sukker, brus, saft, godteri, matvarer med mye salt – er lavere enn tilgjengeligheten av matvarer som det er anbefalt å spise mer av, men det er en av ti som sier at de har alltid søtsaker, iskrem, sukkerholdig saft/brus og salt snacks hjemme. Dette kan ha betydning for barns matinntak fordi tidligere studier har vist en sammenheng mellom tilgjengelighet hjemme og inntak hos barn.

I denne studien fant vi at kvinner svarer at de oftere har både friske og frysede grønnsaker og frisk frukt/bær hjemme og menn rapporterer oftere at de har juice hjemme enn kvinner. De med høyere utdanningsnivå svarer at de oftere har friske grønnsaker og frukt/bær (både frisk og frysede) hjemme og sier oftere at de har juice hjemme. De som har lavere utdanning oftere sier at de har sukkerfri salt/lettbrus hjemme.

Hva er foreldres oppfatninger om skolemat?

Denne undersøkelsen har løftet fram foreldres oppfatninger til skolemat. Ifølge foreldre spiser skolebarn ofte matpakke – tre av fire foreldre sier at deres yngste barn spiser matpakke hver dag på skolen. Sosiale forskjeller i hyppighet å spise matpakke var ikke tydelige, men foreldre sier at matpakke først og fremst er hyppigst blant barn i de siste trinnene av barneskolen.

Et hovedfunn i denne undersøkelsen er at 65 prosent av foreldre med barn i skolealder (6-17 år) er enige i at matpakka bør erstattes med et skolemåltid. Oppslutningen om et skolemåltid er uavhengig barnas alder, men avhengig av foreldrenes utdanning og husholdningsinntekt. Behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste

inntekts- og utdanningsgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen. Majoriteten, det vil si fire av fem, ønsker å erstatte matpakka med varme retter.

En stor majoritet av foreldre var villig til å betale for skolemåltid, dersom det ble tilbudt. Inntekt og forsørgerstatus har betydning for foreldrenes betalingsvilje. Jo høyere husholdningsinntekt, jo høyere betalingsvillighet. Andelene enslige forsørgere som ikke vil ha en betalt ordning var større enn for par.

Hva er forelders inntrykk av myndigheters rolle, ansvar og tiltak som skal bidra til et sunt kosthold?

Foreldre synes at både de selv og myndighetene har ansvar for at befolkningen spiser sunt - tre av fire foreldre mener at det er den enkeltes ansvar å spise sunt og en av tre rapporterer at myndighetene har et ansvar for hvor sunt folk spiser. De som har høyere utdanningsnivå sier oftere at for dem passer det at myndighetene har et ansvar.

Når det gjelder tiltak for bedre kosthold er mange foreldre enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemiddel (spesielt lavere moms på frukt og grønnsaker) og at markedsføring og reklame mat til barn bør forbys. Nøkkelhullmerket får ikke like mye støtte som de andre tiltakene.

Kjønn har et tydelig samband med hva foreldre mener; kvinner er oftere enige i tiltak enn menn. Foreldre med lavere utdanningsnivå støtter oftere at det bør være lavere merverdiavgift på frukt og grønnsaker, men foreldre med høyere utdanningsnivå støtter oftere at produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere og at markedsføring av usunn mat til barn bør forbys. De som har høyere inntekt oftere støtter at produkter med mye fett, sukker og salt blir dyrere og at de ikke like ofte holder med om at det bør være lavere moms på frukt og grønnsaker. De med yngre barn oftere støtter forbud mot markedsføring av usunn mat til barn og rapporterer at de oftere velger matvarer merket med nøkkelhull.

Hvordan forholder seg barn og unge til kropp, sunnhet og utseende?

Resultatene viser et nyansert bilde, hvor barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid, avhengig av hvor detaljerte spørsmålene er og hvilke situasjoner man spør om.

Det er fremtredende kjønnsforskjellene i hvilken grad de unge sier at de er tilfredse med sin egen kropp og utseende. Til tross for at jenter er mer fornøyde enn guttene med ulike kroppsdeler, er jenter mindre fornøyd med egen kropp og eget utseende, og mindre komfortabel med å være naken eller i badetøy sammen med andre enn hva gutter er. Jenter bruker dessuten mer tid på å gjøre seg klar i hverdagen.

Samlet sett tyder resultatene på at ungdommene gjennomfører en rekke skjønnhets- og kroppspraksiser regelmessig, og jentene utfører dem oftere enn guttene. Ytterst få av ungdom som er misfornøyd med kroppen sin ønsker å endre på den gjennom kirurgi og kosmetiske behandlinger. Det er likevel flest jenter som er utsatt for misnøye med sin egen kropp og ønske om å endre på den via kirurgiske eller kosmetiske inngrep.

Det er vanlig blant unge å unngå mat som allment anses som usunn. Når det kommer til matvaner og sunnhet er jenter mer opptatt av å få i seg vann og vitaminer, og har spesielt fokus på å ha en fin og slank kropp, fin hud og glansfullt hår. Gutter er mer opptatt av å «bygge kropp» gjennom å trene med vekter, samt å passe ekstra godt på å få i seg nok proteiner, kjøtt og meieriprodukter som er med å bygge muskler.

Foreldres oppfatning av deres yngste barns forhold til sunnhet og slank kropp samsvarer ikke helt med det barn selv sier. Foreldre tror at sitt yngste barn er mindre opptatt av sunnhet og det å ha en slank kropp enn det barn selv rapporterer. Basert på barn og ungdoms egne svar knyttet til ulike kropps- og skjønnhetspraksiser, tilfredshet rundt egen kropp og utseende, samt matvaner og årsaker til dem, finner vi at de unge i stor grad er opptatt av å ha en slank og sunn kropp. Sammenligningene mellom barn og foreldres svar bør likevel tolkes med varsomhet og kan ikke sees i direkte sammenheng.

Konklusjon

Resultatene i denne rapporten beskriver barn og unges forbruk av klær og mat og hvordan de forholder seg til kropp, helse og miljø. Vi har sett på dette mest gjennom foreldrenes øyne (*Barn og unge – klær og mat survey, 2019*), men det hadde vært ideelt å også ha andre aktørers oppfatninger. I et av kapitlene på klær, et av kapitlene på mat og et av kapitlene på kropp har vi i tillegg til surveyen blant foreldre brukt noen resultater fra andre survey blant barn og unge.

Gjenbruk av barneklær i form av arv ser ut å være en vel etablert praksis og mange foreldre rapportere at de forsøker å begrense mengden nye klær til barn og at de selv reparerer barneklær. Gjenbruk og reparasjon er viktig for at klærne utnyttes maksimalt og bidrar til å senke miljøbelastninger og det burde utredes nærmere hvordan disse kan ivaretas og utvikles. Når det gjelder vasking av barneklær fremtrer hverken helse eller miljø som spesielt viktige for foreldrene. Det er delte meninger og erfaringer omkring klær, kjønn, kjøpepress og religion. Foreldrene rapporterer at hovedansvar for barnas klær har enten mødrene eller ansvaret deles mellom foreldrene, men barns forbruk av klær er ikke bare foreldrenes eller barns ansvar og vi trenger mer kunnskap om hva som påvirker forbruk av barneklær. Det er flere utfordringer omkring klær og klesnormer for barn, men det er lite debatt og forslag til tiltak som kan bidra med å dempe seksualisering og kommersialisering samt fokus på kropp og utseende. Vi konkluderer med at det mangler kunnskap både om hvordan vi kan kle barn slik at de får en sunn, trygg og god barndom og hvem det er som har ansvar for at dette skjer.

Barn og unge har et lavere inntak av grønnsaker, frukt og bær, fisk og sjømat enn det som er anbefalt. Inntaket av disse sunne matvarene er høyere blant barn i hushold hvor foreldrene gir uttrykk for interesse for matlaging, samt at barna regelmessig deltar i tilberedning av familiens måltider. Tilgjengelighet hjemme er en av flere faktorer som påvirker barns matinntak. Foreldre rapporterer at tilgjengeligheten er høyere for sunne matvarer enn for usunne matvarer, men en av ti sier at de alltid har usunne matvarer hjemme.

Barn og unge uttrykker både tilfredshet og misnøye med egen kropp og utseende på samme tid. Jenter er mer misnøyd med sin kropp enn gutter og jenter utfører oftere skjønnhets- og kroppspraksiser enn guttene. Barn og unge er i stor grad opptatt av å ha en slank og sunn kropp. Foreldrenes oppfatning om barns forhold til sunnhet og slank kropp samsvarer ikke

helt med det barn selv sier, men dette bør tolkes med varsomhet og disse kan ikke sees i direkte sammenheng.

Skole og barnehage er viktige arenaer for barn og unge. Skolemat har vært en del av offentlige og politiske debatter og anbefales av norske eksperter, men skoleuniform er lite diskutert. I rapporten har vi sett på foreldres oppfatninger om mat og klær i skolen. 65 prosent av foreldre er enige i at matpakka bør bli erstattet med et skolemåltid og majoriteten av de som ønsker det ønsker at det blir servert varme retter. En stor majoritet av foreldrene er villig til å betale for skolemåltid, dersom det ble tilbudt. Behovet for å erstatte matpakka med et skolemåltid er størst blant foreldre i de laveste inntekts- og utdannelsesgruppene, og for foreldre som oppgir at barna deres ikke spiser matpakke daglig på skolen. Skoleuniform, får overaskende bred tilslutning, men mangel på kunnskap og debatt kan være årsak til at en del av svarene er vanskelig å tolke. De med lav utdanning er mest enige i påstandene om at skoleuniform vil dempe kropps- og kjøpepress og de med mest utdanning minst.

Mat er underlagt politikk og offentlige institusjoner har ansvar for matsikkerhet, ernæring og helse, men for klær finnes ikke lignende politikk eller institusjoner. Foreldre sier at både de selve og myndighetene har ansvar for at befolkningen spiser sunt. Mange foreldre er enige i at myndighetene bør benytte seg av prisvirkemidler og at markedsføring og reklame til barn bør reguleres. Foreldre ble ikke i denne undersøkelsen spurt om markedsføring av barneklær, men klær er gjenstand for markedsføring mot barn og unge og det er behov for mer kunnskap og diskusjon om dette.

Vedlegg A: Spørreskjema «Barn og unge - klær, mat og kropp»

Screening on not children 1-16 in household

Har du barn i alderen 1-16 år boende i husholdet?

Ja

Delvis (delt omsorg)

Nei

(→ end survey = screenout)

1. Hvor mange barn har du?

Inkluder også stebarn.

_____ barn og stebarn

2. Hvor gamle er barna, og er de jenter eller gutter?

Angi første / eldste barnet først og yngste sist.

Insert same number of alternatives as answer in 1.

Barn 1 Alder: _____ år (num) Kjønn () Gutt () Jente

Barn 2

Barn 3

Vi vil nå stille deg noen spørsmål om ditt yngste barns spisevaner.

Tenk på hva ditt yngste barn normalt spiser det siste året da du svarer på spørsmålene.

3. Hvor ofte spiser ditt yngste barn følgende?

(Hvis du ikke vet, svar hva du tror.)

Scale Aldri En sjelden gang 1-3 g / uke 4-6 g/uke Hver dag

Random / carousel

- a) Brød/kornprodukter
- b) Melk/meieriprodukter
- c) Frukt/bær
- d) Grønnsaker
- e) Kjøtt/kjøttvarer (f.eks. pølse, kjøttdeig, biff, kylling, skinke og lignende)
- f) Fisk/sjømat (f.eks. laks, torsk, fiskekaker, makrell i tomat)
- g) Søtsaker/sjokolade
- h) Sukkerfrie søtsaker/sjokolade
- i) Kake/boller/vafler/søte kjeks
- j) Iskrem
- k) Salt snacks (f.eks. potetgull, popcorn)
- l) Fastfood (f.eks. hamburger, pommes frites, pølser)
- m) Sukkerholdig drikke (f.eks. saft, brus, iste, milkshake)
- n) Sukkerfri drikke (f.eks. lettsaft, lettbrus)

4. Er det noen av disse produktene ditt yngste barn tåler dårlig (f.eks. intoleranse/allergi)? (multi)

Brød/kornprodukter

Melk/meieriprodukter

Frukt (f.eks. eple, appelsin, banan)

Grønnsaker (f.eks. gulrot, tomat, agurk, salat)

Kjøtt/kjøttvarer (f.eks. pølse, kjøttdeig, biff, kylling og lignende)

Fisk/sjømat (f.eks. laks, torsk, fiskekaker)

Nøtter

Sennep

Annet _____ (open)

Nei, mitt yngste barn tåler alt dette (single)

INNKJØP OG TILGJENGELIGHET

5. Hvor ofte har dere følgende matvarer hjemme?

Scale Aldri Sjelden Noen ganger Ofte Alltid Husker ikke/vet ikke
Random

Frisk frukt/bær

Fryst frukt/bær

Friske grønnsaker

Fryste grønnsaker

Juice (100% frukt/bær)/smoothie

Sukkerholdige søtsaker/sjokolade

Kaker/boller/søte kjeks

Iskrem

Salt snacks (F.eks potetgull, popcorn)

Sukkerholdig saft/brus

Sukkerfri saft/lettbrus

6. Hvor ofte har du med ditt yngste barn i tilberedning av familiens måltider/matlaging?

Hver dag (7 dager)

Nesten hver dag (5-6 dager i uken)

Et par ganger i uken (3-4 dager i uken)

Ca. én gang i uken

Et par ganger i måneden

Ca. én gang i måneden

Sjeldnere

Aldri

7. Hvor ofte spiser ditt yngste barn matpakke?

5 dager i uken

3-4 ganger i uken

2 ganger i uken

Ca. én gang i uken

Et par ganger i måneden

Ca. én gang i måneden

Sjeldnere

Aldri

8. Hvor enig eller uenig er du i at matpakken bør erstattes av et skolemåltid?

Scale 1=Helt uenig 2 3 4 5=Helt enig

If 8=4-5

9. Hva ønsker du servert istedenfor matpakke? (multi)

Brødmat

Kornblanding/grøt

Salat/grønnsaker

Varme retter

Annet _____ (open)

Vet ikke

10. Mener du det er riktig eller galt å se det som skolens oppgave å servere skolebarn et formiddagsmåltid?

Scale 1=Helt galt 2 3 4 5=Helt riktig

11. Hvis ditt barn ble tilbudt et skolemåltid, hvor mye ville du vært villig til å betale hver måned?

Scale Ingenting 1 – 50 kr 51 – 250 kr 251- 550 kr Over 550 kr Vet ikke

12-13 same page

12. I hvilken grad er sunnhet et tema ditt yngste barn er opptatt av?

Scale 1=I svært liten grad 2 3 4 5=I svært stor grad Vet ikke

13. I hvilken grad er slank kropp et tema ditt yngste barn er opptatt av?

Scale 1=I svært liten grad 2 3 4 5=I svært stor grad Vet ikke

14. Er det noen av følgende matvarer ditt yngste barn helst ikke vil spise?

Nei, spiser stort sett alt (single)

(Multi / random)

Melk/meieriprodukter

Fisk/sjømat

Kjøtt/kjøttvarer

Frukt

Grønnsaker

Nøtter

Brød eller andre korn-/melprodukter

Søtsaker, sjokolade, søte bakervarer

Sukkerholdig drikker (F.eks. saft, brus)

Sukkerfrie drikker (F.eks. saft, brus)

Fastfood (F.eks. hamburger og pommefrites)

Annet

Vet ikke

IF14=2-13

15. Hva er årsaken(e) til at barnet ditt ikke ønsker å spise dette? (multi)

Liker ikke smaken

Av hensyn til helse

Av hensyn til miljø/klima

Av hensyn til dyr/fisk

Allergi/intoleranse

Annet

Vet ikke (single)

16. Hvor godt passer følgende utsagn i ditt hushold?

Scale: 1=Passer ikke i det hele tatt 2 3 4 5=Passer svært godt Vet ikke

- Vi er glad i å lage mat.
- Vi spiser fisk og sjømat til middag to-tre dager i uken
- Vi spiser frukt og grønnsaker flere ganger om dagen
- Barna blir gjerne servert annen mat enn de voksne (barnemeny).
- Vi gir ikke barna mat eller drikke med kunstige søtningstoffer.
- Barna bestemmer hva vi skal spise til middag én eller flere ganger i uken.
- Vi velger som oftest det mat-/drikkeproduktet som er merket nøkkelhull når det er relevant

17. Hvor godt passer utsagnene nedenfor om mat og myndighetenes rolle på deg?

Scale: 1=Passer ikke i det hele tatt 2 3 4 5=Passer svært godt Vet ikke

- Det er den enkeltes ansvar å spise sunt.
- Myndighetene har et ansvar for at befolkningen ikke spiser usunt.
- Myndighetene bør ikke blande seg opp i enkeltmenneskers mat- og spisevaner.
- Produkter med mye fett, sukker og salt bør bli dyrere.
- Det bør være lavere merverdiavgift (moms) på frukt og grønnsaker.
- Myndighetene bør benytte pris som virkemiddel for å få folk til å spise sunnere
- Det er for mye fokus på folks mat og spisevaner
- Markedsføring og reklame av usunn mat til barn bør forbys
- Nøkkelhullmerking gjør det enklere å velge sunn mat

De neste spørsmålene varierer mellom barneklær generelt, og spesifikt til yngste barn over ett år og eldste barn under 16 år. Hvis du har ett barn gjelder alle spørsmålene samme barn.

Vi vil nå spørre deg noen spørsmål om ditt yngste barns klær, klesvaner, fritids- og sportsutstyr.

18. I hvilken grad har du ansvaret for klesforrådet til ditt yngste barn? (altså hva som kjøpes og kastes)

Jeg har hovedansvaret

Jeg deler ansvaret med min partner og/eller ekspartner

Partneren min har hovedansvaret

Barnet har selv hovedansvaret

19. Hvor enig er du i følgende utsagn om klær og sport-/fritidsutstyr når det gjelder ditt yngste barn (over ett år)?

Scale 1=Helt uenig 2 3 4 5=Helt enig Vet ikke

- a) Mitt barn er utsatt for kjøpepress som går ut over familiens økonomi
- b) Å ha fine merkeklær gir økt status og popularitet
- c) De fleste barn i vårt område har mer klær og utstyr enn mitt barn
- d) Mitt barn har det som trengs av klær og utstyr når han/hun skal delta i fritids-/sportsaktiviteter
- e) Skoleuniform vil bidra til mindre kjøpepress
- f) Skoleuniform vil bidra til mindre fokus på kropp og utseende
- g) Barn og ungdom bør få kle seg slik de vil

Nå vil vi stille deg noen spørsmål om ditt eldste barn (under 16 år).

20. Ut i fra ditt syn: Hvilke av følgende utsagn passer eller passer ikke for ditt eldste barn (under 16 år):

Multi

- Kler seg gjerne slik at han eller hun vekker oppsikt
- Har ofte på seg upassende klær
- Har på seg for lite eller ikke varme nok klær
- Feil fottøy (f.eks. tøysko om vinteren)
- Feil klær etter været (f.eks. ikke regntøy når det regner)
- Inget av disse (single)

Videre vil vi stille deg noen spørsmål om noen generelle betraktninger om barneklær og påkledning.

21. Hvor ofte gjør du eller ditt barn følgende?

Scale 1=Aldri 2 3 4 5=Svært ofte Vet ikke

- a) Bruker brukte klær
- b) Bruker klær som er annerledes enn vennenes
- c) Bruker klær som har tydelige tegn på reparasjon
- d) Reparerer barnas klær (hull, knapper, glidelås o.l.)
- e) Betaler andre for å reparere barnas klær
- f) Gir bort brukte barneklær til venner og bekjente
- g) Gir bort brukte barneklær til veldedige organisasjoner eller markeder (f.eks. UFF, Fretex, loppemarked)
- h) Går i halvskitne klær i barnehage/skolen

22. Hvor uenig eller enig er du i følgende?

Scale 1=Helt uenig 2 3 4 5=Helt enig Vet ikke

- a) Jeg forsøker å begrense mengden nye klær til barnet
- b) Nye barneklær vaskes alltid før de tas i bruk.
- c) Mitt barn har fått allergiske reaksjoner av klær
- d) Jeg forsøker å vaske barneklær sjeldnere av hensyn til miljø/klima
- e) Jeg bruker vaskemidler uten parfyme

23. **Hvor enig er du i følgende påstander om påkledning og kjønn?**

Scale 1=Helt uenig 2 3 4 5=Helt enig Vet ikke

- a) Det er greit at jenter kler seg som gutter
- b) Det er greit at gutter kler seg som jenter
- c) Barn bør selv velge om de vil bli betraktet som jente eller gutt
- d) Det er greit at gutter (6-12 år) kler seg i trange skjorter og bukser
- e) Det er greit at jenter (6-12 år) kler seg i trange/små topper, hotpants, høyhelede sko og lignende)
- f) Det er greit at jenter (6-12 år) bruker BH med innlegg
- g) Det er greit at jenter (6-12 år) bruker religiøse plagg som hijab og burkini
- h) Det er greit at gutter (6-12 år) bruker religiøse plagg som turban, kjortel og kalott

Til slutt har vi noen spørsmål om deg som person. Vi minner om at undersøkelsen er anonym.

24. Vil du si at du tilhører en spesiell religion eller trossamfunn?

Ja

Nei

Vet ikke

Vil ikke svare

IF 24=1

25. Hvilken religion tilhører du?

- Romersk katolsk kristendom
- Protestantisk kristendom
- Ortodoks kristendom
- Jødedom
- Islam
- Buddhisme
- Hinduisme
- Annet
- Vil ikke svare

26. Hvor religiøs vil du si at du er? Skala fra 1 til 5 der 1 = Overhodet ikke religiøs og 5 = Veldig religiøs. I tillegg kan man svare «Vet ikke» og «Vil ikke svare».

27. Sett bort fra spesielle anledninger som bryllup og begravelser, hvor ofte deltar du i religiøse seremonier?

Hver dag

Oftere enn én gang i uken

Minst én gang i måneden

Kun på spesielle høytidsdager

Sjeldnere

Aldri

Vet ikke

Vil ikke svare

Forbruksforskningsinstituttet SIFO ved OsloMet – storbyuniversitetet har et spesielt ansvar for å bidra til kunnskapsgrunnlaget for forbrukerpolitikken i Norge og skal utvikle ny kunnskap om forbruk, forbrukerpolitikk og forbrukernes stilling og rolle i samfunnet.

SIFOs kjerneområder er:

- Bærekraftig forbruk
- Digital hverdag
- Mat og klær
- Markedsbasert velferd